

Republika Srpska,
Bosna i Hercegovina

Okvir za upravljanje životnom sredinom i društvom (ESMF) za Projekat održive, integrisane i bezbjedne putne infrastrukture (P502979)

Rezime	8
1. Uvod	20
1.1 Kontekst	20
1.2 Ciljevi Okvira za Upravljanje Okolinom i Društvom	21
2. Opis Projekta	22
2.1 Pregled Projekta	22
2.2 Cilj razvoja projekta	23
2.3 Komponente projekta	24
2.3.1. Kontigentna komponenta hitnog odovora (CERC)	28
2.4 Korisnici projekta	29
2.5 Uređenje implementacije	31
2.6 Razvojni partneri i finansijski tokovi	31
2.7 Izuzeci	32
2.8 Privremeni podprojekti	32
2.8.1 Modernizacija magistralnog puta M-18 (M-I 111) između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje)	32
2.8.2 Most na rijeci (potoku) Tatinac	36
2.8.3 Most na rijeci Drinjača	37
3. Osnovni Podaci	39
3.1 Bosna i Hercegovina (BiH) i Republika Srpska (RS) u Kratkim Crticama	39
3.2 Pregled ključnih mikrolokacija (M18 dionica od Broda na Drini do Foče)	40
3.3 Relevantni podaci o ekološkoj osnovi	45
3.3.1 Geologija	45
3.3.2 Klima i klimatske promjene	45
3.3.3 Kvalitet vode i upravljanje	46
3.3.4 Biodiverzitet i zaštita prirode	47
3.3.5 Kulturna baština	50
3.3.6. Kvalitet zemljišta	51
3.3.7 Klimatske promjene	51
3.3.8 Kvalitet vazduha	51
3.3.9 Eksploatacija mineralnih resursa	51
3.4 Relevantni Socioekonomski Osnovni Podaci	52
3.4.1 Stanovništvo i Demografija	52
3.4.2 Obrazovanje	52
3.4.3 Proizvodnja i Zapošljavanje	52

3.4.4 Siromaštvo	53
3.4.5 Problemi rada i zdravlja i bezbjednosti na radu (OHS)	53
3.4.6 Nasilje zasnovano na polu, seksualno uznemiravanje, seksualna eksploatacija i zlostavljanje	54
3.4.7 Ranjive grupe	54
4. Regulatorni, Politički i Institucionalni Okvir	56
4.1 Pregled Politike	56
4.1.1 Upravljanje Otpadom	56
4.2 Pregled Regulatornog Okvira	56
5. Ključni zahtevi ESS Svetske banke.....	73
5.1 Korištenje Okvira Zajmoprimca i drugih sistema	92
5.1.1 Politike Evropske banke za obnovu ni razvoj životne sredine I društva	92
5.1.2 EU Taksonomija	93
6. Ključni rizici i potencijalni uticaji	95
6.1 Ekološki i društveni aspekti.....	95
6.2 Ocjena ekološkog rizika.....	97
6.3 Ocjena društvenog rizika.....	97
6.4 Ekološki i društveni rizici i ključne mjere ublažavanja u fazi dizajna.....	97
6.4.1 Zdravlje i bezbjednost na radu i zdravlje i bezbjednost zajednice	98
6.4.2 Rizik za kvalitet i obim vode.....	98
6.4.3 Rizici od prirodnih opasnosti i klimatskih promena	98
6.4.4 Rizici vezani za biodiverzitet i prirodu	99
6.4.5 Rizici vezani za sticanje zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i nevoljno preseljenje.....	100
6.5 Opšti pregled rizika u fazi izgradnje	102
6.5.1 Opšti pregled ključnih mjera.....	103
6.5.2 Rizici upravljanja otpadom, potencijalni uticaji i mitigacija	105
6.5.3 Zagađenje tla i vode.....	108
6.5.4 Buke i vibracije.....	110
6.5.6 Uticaji na prirodu i biodiverzitet	112
6.5.7 Rizici klimatskih promjena i prirodnih katastrofa	114
6.5.8 Rizici povezani s upotrebom i eksploatacijom sirovina	116
6.5.9 Kulturna baština.....	117
6.5.10 Rizici za zdravlje i sigurnost zajednice.....	118
6.5.11 Socio-ekonomski rizici.....	120
6.5.12 Rizici za ranjive grupe	120
6.5.13 Rizici vezani za rod	121

6.5.14 Rizici, potencijalni uticaji i mitigacija u vezi sa zdravljem i sigurnošću na radu (OHS).....	123
6.5.15 Rizici od neformalnog rada	127
6.5.16 Protivpožarna sigurnost i nesreće	127
6.6 Ekološki i društveni rizici, potencijalni uticaji i ublažavanje u fazi upotrebe i demontaže	129
6.6.1. Bezbjednost saobraćaja	129
6.6.2 Uticaji na zdravlje i sigurnost zajednice (buka i vibracije)	129
6.6.3. Rizici od slučajnih situacija.....	129
6.6.4. Upravljanje otpadom	130
6.6.5. Uticaji na tlo i vodu	130
6.6.6. Biodiverzitet.....	131
7. Procedura Pregleda Okruženja i Društva	132
7.1 Procedura životne sredine i društva pregleda za fizičke investicije, istraživačke radove i instalacije	132
7.2 Ekološke i društvene revizije za Tehničku Pomoć	136
7.3 Ekološke i društvene revizije za Povezane Objekte.....	137
7.4 Instrumenti životne sredine i društva	137
8. Raspored implementacije okvira za životnu sredinu i društvo	140
8.1 Praćenje i izvještavanje	144
8.2 Raspodjela odgovornosti	145
9. Mehanizam za rješavanje pritužbi	149
9.1 Mehanizam za rješavanje pritužbi na nivou projekta	149
9.1.1 Kanali za prijem pritužbi i povratnih informacija	149
9.1.2. Lokalni nivo mehanizma za rješavanje pritužbi	151
9.1.3. Obrada pritužbi	151
9.1.4. Potvrda i praćenje, istraga i akcija	152
9.1.5. Rješavanje pritužbi i zadovoljstvo podnosioca	152
9.1.6. Praćenje i analiza povratnih informacija i pritužbi.....	152
9.1.7. Servis za rješavanje pritužbi Svjetske banke	152
10. Aneks	154
10.1. Aneks 1 – Komponente Projekta.....	154
10.1.1. Podkomponenta 1.1: Nadogradnja Rute 2b između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje) ..	154
10.1.2. Podkomponenta 1.2: Investicije u program rehabilitacije prioritetnih nacionalnih puteva	154
10.1.3. Komponenta 2: Poboljšana uprava u sektoru puteva.....	155
10.1.4. Podkomponenta 2.1: Poboljšana bezbjednost i otpornost mreže puteva u BiH	155
10.1.5. Podkomponenta 2.2: Poboljšano operativno upravljanje	155
10.1.6. Podkomponenta 2.3: Upravljanje projektom i jačanje kapaciteta	156

10.2. Aneks 2 - IFC Lista isključenja.....	156
10.3 Aneks 3 - Kriterijumi podobnosti i klasifikacija rizika	159
10.4 Aneks 4 - Upitnik za procjenu životne sredine i društva i Šablon izvještaja o procjeni.....	162
10.5 Aneks 5 - Šablon za pripremu procjene uticaja na životnu sredinu i društvo (privremeni)	167
10.6 Aneks 6 - Šablon Plan upravljanja životnom sredinom i društvom	176
10.7 Aneks 7 - Plan upravljanja kulturnom baštinom	182
10.8 Aneks 8 - Šablon kontrolne liste plana upravljanja životnom sredinom i društvom	184
10.9 Aneks 9 - Šablon Ekoloških i Društvenih Kodeksa Prakse (ESCOP).....	195
10.10 Aneks 10 - Šablon za povezanu infrastrukturu (AF)	204
10.11 Aneks 11 - Ekološka osnova za područje projekta (prošireno)	205
10.12 Opis ključnih mikro-lokacija	205
10.12.1 M18 između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje)	205
10.13 Relevantne osnovne informacije o okolišu projekta.....	211
10.13.1 Geologija	211
10.13.2 Klima i klimatske promjene	212
10.13.3 Kvalitet vode i upravljanje	212
10.13.4 Upravljanje otpadom i otpadnim vodama	213
10.13.5 Biodiverzitet i zaštita prirode.....	214
10.13.7 Kulturno nasljeđe.....	219
10.13.8 Kvalitet tla	219
10.14 Relevantni socioekonomski osnovni podaci projekta	223
10.14.1 Stanovništvo i demografija	223
10.14.2 Edukacija	223
10.14.3 Proizvodnja i zaposlenost	223
10.14.4 Siromaštvo	226
10.14.5 Problemi radne i zaštite na radu (OHS)	226
10.15.6 Nasilje zasnovano na polu, seksualno uznemiravanje, seksualna eksploatacija i zlostavljanje	227
10.15.7 Ranljive grupe	227
10.16 Aneks 12 - Pregled zahtjeva Svjetske banke za Okvir za životnu sredinu I društvo	228
10.17 Aneks 13 - Šablon za procjenu sticanja zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i prisilnog preseljenja	236
10.18 Aneks 14 - Pregled relevantnih propisa o zaštiti životne sredine i socijalnim pitanjima	238
10.19 Aneks 15 - Obrazac za rješavanje pritužbi.....	242

Tabela 1: Skraćenice

CEFTA	Central European Free Trade Agreement	Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini
BIH	Bosnia and Herzegovina	Bosna i Hercegovina
E&S	Environmental and Social	Životna sredina i društvo
EA	Environmental Assessment	Procjena životne sredine
EHSG	World Bank Group Environmental, Health and Safety Guidelines	Smjernice za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci
EIA	Environmental Impact Assessment	Procjena uticaja na životnu sredinu
ESIA	Environmental and Social Impact Assessment	Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo
ESCP	Environmental and Social Commitment Plan	Plan obaveza za životnu sredinu i društvo
ESF	Environmental and Social Framework	Okvir za životnu sredinu i društvo
ESMF	Environmental and Social Management Framework	Okvir upravljanja životnom sredinom i društvom
ESMP	Environmental and Social Management Plan	Plan upravljanja životnom sredinom i društvom
ESSs	Environmental and Social Standards	Standardi za zaštitu životne sredine i društvo
FBIH	Federation Bosnia and Herzegovina	Federacija Bosne i Hercegovina
GDP	Gross Domestic Product	bruto domaći proizvod
HBS	Household Budget Survey	Anketa o budžetu domaćinstva
IFI	International Financial Institutions	Međunarodne finansijske institucije
PC RS Roads	Public Company Putevi Republika Srpska	Javno preduzeće Putevi RS
PC FBIH Roads	Public Company Roads of FBIH	JP Ceste FBIH
PIT	Project Implementation Team	Tim za implementaciju projekta
RS	Republika Srpska	
TCT	Transport Community Treaty	Ugovor o transportnoj zajednici
SSTP	Safe and Sustainable Transport Programme	Program bezbjednog i održivog transporta
GFDRR	Global Facility for Disaster Reduction and Recovery	Globalni fond za smanjenje i oporavak od katastrofa
EU	European Union	Evropska Unija
WBIF	Western Balkans Investment Framework	Investicioni okvir za Zapadni Balkan

Rezime

Uvod

Zbog svoje specifične geo-političke pozicije, prirodnih i pejzažnih karakteristika (koje u velikoj meri određuju izvodljivu transportnu infrastrukturu), razvoj i kvalitet mreže drumskog transporta u Bosni i Hercegovini (BiH) su od ključne važnosti za njen dalji ekonomski razvoj i socioekonomske regionalne integracije. Siromaštvo predstavlja zabrinjavajuću perspektivu za značajan dio populacije, posebno u ruralnim oblastima zemlje. U tim oblastima poboljšani transport može doneti veliku promenu: razvoj mreže otvara pristup regionalnim i udaljenim tržištima, smanjuje troškove izvoza i može posredno povećati proizvodnju. Posebno su to ekonomije koje su udaljene i ruralne, ali sa komparativnim prednostima koje su sve više tražene u poslednjoj deceniji, poput zdrave hrane koja potiče iz male proizvodnje.

Mreža puteva, koja obuhvata oko 25.000 km, igra značajnu ulogu u integraciji BiH sa njenim glavnim trgovinskim partnerima Hrvatskom, Srbijom, Crnom Gorom i zemljama EU, te takođe i sa različitim regionima unutar zemlje. Otprilike 90% putničkog i 80% teretnog transporta u BiH odvija se druskim saobraćajem. Iako je razvoj drugih vidova transporta moguć, pejzaž/krajolik, geomorfologija i hidrogeološke predispozicije teritorije BiH otežavaju i poskupljuju razvoj drugih vidova transporta (npr. željeznica, vodni putevi) a posebno u južnom delu zemlje.

Planirana operacija se zasniva na prethodnom i trenutnom angažmanu Svetske banke u sektoru transporta u Bosni i Hercegovini; a pretežno na Program modernizacije transportnog sektora (TSMP), koji je odobren od strane Upravnog odbora Svetske banke u avgustu 2016. godine, kako bi se efikasno podržala modernizacija transporta u Bosni i Hercegovini i pomoglo ostvarivanje nacionalnih ekonomskih i socijalnih ciljeva, kao i na Projekat modernizacije Puteva Federacije, koji je usmjeren na poboljšanje povezanosti i bezbjednosti puteva, a koji je nedavno završen. Predložena operacija SISRI je u skladu sa Okvirom partnerstva za zemlju (CPF) za period FY23-FY27. Predložena operacija bi podržala tri ključna cilja CPF: (i) povećanje inkluzivnog zapošljavanja u privatnom sektoru; (ii) poboljšanje ključnih javnih usluga; i (iii) poboljšanje ekoloških rezultata i otpornosti na klimatske promjene.

Ciljevi Okvira za upravljanje životnom sredinom i društvom (ESMF)

Ovaj Okvir za upravljanje životnom sredinom i društvom (ESMF) dio je projekta Životne pažnje i društva (E&S). Razvijen je (i) da se potenciraju potencijalni ekološki i društveni uticaji koji proističu iz projekta Održive, Integrisane i Sigurne Infrastrukture Puta (SISRI); (ii) da se identifikuju, procene, evaluiraju, upravljaju i izveštavaju o rizicima Životne Pažnje i Društva (E&S) i potencijalnim uticajima na način koji je u skladu sa politikama Svetske Banke (WB), Standardima za Zaštitu Životne sredine i Društva (ESSs) Svetske Banke, Smernicama za Životnu sredinu, Zdravlje i Bezbednost Svetske Banke (EHSG), primenjivim zahtevima EU i drugim dobrim međunarodnim industrijskim praksama (GIIPs), kao i nacionalnim zakonodavnim zahtevima i standardima; (iii) da se usmeri ekološka i društvena dužna pažnja aktivnosti projekta i osigura implementacija koja je u potpunosti usklađena sa nacionalnim, regionalnim, kantonalnim i lokalnim zakonodavstvom, politikama i pravnim standardima Svetske Banke i Ekološkim i društvenim standardima (ESS). Podprojekti vezani za Životne Pažnje i Društva (E&S) biće sprovedena u svim fazama životnog ciklusa – priprema, izgradnja/implementacija, faza korišćenja kao i demontiranje (gde je primenljivo); (iv) da pruži pregled Projektu Održive, Integrisane i Sigurne Infrastrukture Puta (SISRI) i okvirnih/probnih pod-projekata, uključujući ključne nalaze rane analize rizika za planirane aktivnosti Životne Pažnje i Društva (E&S).

Što se tiče projekta, Okvir Upravljanja Životnom Sredinom i Društvom (ESMF) geografski obuhvata Republiku Srpsku (RS). RS je jedan od dva entiteta Bosne i Hercegovine, svaki sa svojim specifičnim zakonima i upravljačkim strukturama, i za potrebe ovog projekta ima svoju jedinicu za implementaciju projekta (PIU).

Pregled aktivnosti projekta

Projekat Održive, Integrisane i bezbjedne putne Infrastrukture (SISRI) ima za cilj poboljšanje povezanosti i bezbjednosti puteva u FBiH i RS kroz razne infrastrukturne intervencije i aktivnosti Tehničke Pomoći (TA). Aktivnosti su organizovane u 2 komponente: 1. komponenta fokusira se na poboljšanje bezbjednosti i unapređenje puteva za bolje performanse i otpornost na klimatske promjene, dok 2. komponenta podržava širok spektar aktivnosti vezanih za otpornost i bezbednost prioritarnih nacionalnih puteva, performanse javnih preduzeća za upravljanje i održavanje puteva, zaštitu puteva, poboljšanje kritičnih elemenata puteva (npr. najranjivijih mostova), itd. Pored toga, projekat uključuje Komponente Hitnog Odgovora (CERC), koje trenutno nemaju alocirana sredstva.

Uslovno odabrane infrastrukturne investicije uključuju unapređenje i poboljšanje regionalnog koridora M-18 između Brod na Drini (Foča) i Hum (Sćepan Polje), rekonstrukciju mostova na rekama Tatinac i Drinjača. Trenutno je put M18 na ovoj dionici u lošem stanju. Prolazi kroz izazovnu planinsku teritoriju koja je podložna klizištima i poplavama zbog ekstremnih vremenskih prilika, koje su pogoršane promjenama klimatskih obrazaca kao direktnim uticajem klimatskih promjena. Stoga, pristup dizajnu i izgradnji mora poštovati najviše standarde otpornosti. Potencijalna kritična područja će biti podvrgnuta dodatnim geomehaničkim ispitivanjima pre završetka tenderske dokumentacije.

Radovi će se izvoditi duž postojećih ruta i obuhvatiće rehabilitaciju, unapređenje bezbjednosti puteva, strukturne obnove, mjere zaštite puteva i rehabilitaciju mostova i tunela. Dio puta verovatno će uključivati novu trasu, međutim, dizajn i tačna ruta su još uvek nepoznati i najverovatnije će biti definisani tokom same implementacije a prilikom razvoja konačne dokumentacije o dizajnu.

Izgradnja kapaciteta za unapređeno upravljanje putevima u RS fokusiraće se na tehničku pomoć usmjerenu na poboljšanje efikasnosti troškova u sektoru, uključujući planiranje, izvršenje radova i operativno upravljanje. Takođe će finansirati sveukupno upravljanje projektom.

Komponente hitnog odgovora (CERC). Ova komponenta nema alocirana sredstva, ali se može aktivirati za pružanje brzog odgovora u slučaju krize ili vanredne situacije, što omogućava zajmoprimcu brz pristup finansiranju Svetske banke za trenutne potrebe rehabilitacije i rekonstrukcije.

Cilj razvoja projekta (PDO)

Cilj projekta je poboljšanje regionalne transportne povezanosti i unapređenje upravljanja mrežom puteva kroz:

- finansiranje poboljšanja dionica ključnog regionalnog koridora, rute 2b, između Sarajeva i Podgorice;
- intervencije koje poboljšavaju otpornost na klimatske promjene kroz ciljana ulaganja u stabilnost padina, mjere zaštite od poplava i rješavanje kritičnih tačaka bezbjednosti na putevima. Ovo uključuje dio programa rehabilitacije koji je zaostao, zajedno sa ciljanjem dionica sa ranjivošću u vezi sa klimatskim promjenama i bezbednošću puteva, kako bi se cjelokupna mreža dovela u održivo stanje i smanjila ranjivost mreže;
- institucionalna podrška biće obezbeđena za unapređenje upravljanja mrežom puteva i upravljanja putevima u RS;
- poboljšanje ukupne finansijske održivosti kompanija kroz moderne tehnike upravljanja imovinom koje optimizuju korišćenje ograničenih javnih sredstava.

Cilj razvoja projekta podržan je kroz dve komponente:**(i) poboljšana regionalna povezanost; i****(ii) unapređena uprava u sektoru puteva.**

Uspešna implementacija cilja razvoja projekta biće mjerena kroz propisane adekvatne indikatore rezultata (koji su dostupni u Dokumentu o proceni projekta - PAD).

Korisnici projekta i aranžmani za implementaciju

Korisnike projekta uključuju korisnike puteva, zajednice duž rute (bilo da koriste put ili na drugi način imaju koristi od njega), kompanije u sektoru puteva i njihove zaposlene, uključujući kompanije za održavanje puteva, studente, lokalno stanovništvo, posebno ono koje je u riziku od siromaštva, kao i privatne preduzetnike oko rute ili one koji koriste rutu. To mogu biti i (ali nisu ograničeni na) lokalni stanovnici, preduzeća, servisne kompanije, turisti i javni službenici poput policajaca i carinika. Očekivana direktna poboljšanja u uslovima puteva i bezbjednosti trebala bi rezultirati smanjenim troškovima operativne vožnje (a samim tim i nižim troškovima transporta), većim komforom za putnike i druge korisnike, smanjenim rizikom od saobraćajnih nesreća itd. Rehabilitacija i unapređenje približno 150 km glavnih puteva dovest će do poboljšanog i sigurnijeg transporta širom Bosne i Hercegovine. Izgradnja rute 2b (uz razmatranje finansiranja) poboljšaće povezanost između glavnih gradova Sarajeva i Podgorice, donoseći pozitivne ekonomske efekte opštinama duž rute i njihovim ruralnim područjima. Pored toga, novi put će poboljšati povezanost sa susednom Crnom Gorom, koristeći širem stanovništvu Bosne i Hercegovine i olakšavajući razvoj turizma i trgovine.

U skladu sa zahtevima Okvira za Životnu sredinu I Društvo (ESF), Plan angažovanja zainteresovanih strana za projekat (SEP) pripremljen je kao dio projekta Životne sredine i Društva (E&S). Plan angažovanja zainteresovanih strana na nivou projekta (SEP) unapred je identifikovao zainteresovane strane, strane na koje će projekat imati efekte i kanale komunikacije, postavio je minimalne zahteve za komunikaciju i preveo ciljeve ESS10 (angažovanje zainteresovanih strana i objavljivanje informacija) u praktične korake i aktivnosti relevantne za projekat. Takođe Plan angažovanja zainteresovanih strana na nivou projekta (SEP) je uspostavio i osnovne zahteve za Projekat za upravljanje Mehanizmom za Rješavanje Pritužbi (GRM) na lokalnom nivou i pruža osnovne informacije Mehanizmu za rješavanje pritužbi Svetske Banke (WB GMR). Pored toga, opisuje putanju za specifičan Plan Angažovanja Zainteresovanih strana u Projektu (SEP) na lokaciji koji će identifikovati zainteresovane strane (uključujući ranjive grupe, strane na koje će projekat imati efekte i druge), potencijalne uticaje i rizike prema ESS10 i definisati adekvatne procedure za upravljanje pritužbama i opšte kanale komunikacije i konsultacije.

Izgradnja kapaciteta projekta, podrška razvoju politika i obuka

Izgradnja kapaciteta projekta, podrška razvoju politika i obuka direktno će koristiti Javnom preduzeću "Putevi Republike Srpske, lokalnoj građevinskoj industriji, kao i sektorskim servisnim kompanijama koje se bave projektovanjem, izgradnjom i održavanjem puteva. Takođe, će i pripravnici imati koristi od programa jer će omogućiti oko 30 pripravnčkih praksi (60% će biti žene) u kompanijama iz sektora puteva.

Projekat će sprovesti Jedinica za implementaciju projekta (PIU) koju organizuje i angažuje Javno preduzeće "Putevi Republike Srpske" kao glavnu implementacijsku agenciju. Javno preduzeće "Putevi Republike Srpske" ima iskustvo u implementaciji projekata Svetske banke, uključujući Projekat hitne obnove od poplava u BiH. U Javnom preduzeću "Putevi Republike Srpske" postoji specijalista za životnu sredinu koji radi puno radno vreme, kao i dodatno angažovani konsultant za životnu sredinu koji pomaže u reviziji već pripremljenog izveštaja o Proceni Uticaja na Životnu sredinu (EIA) za Šćepan Polje, koji je finansiran iz EU fondova. Javno preduzeće "Putevi Republike Srpske" će angažovati specijalistu za društvena pitanja pre procene projekta. Tri meseca nakon početka projekta, Javno

preduzeće "Putevi Republike Srpske" će takođe po ugovoru angažovati stručnjaka Višeg Specijalistu za zaštitu na radu (OHS) kao i stručnjaka za komunikacije, kada god to bude potrebno tokom implementacije projekta.

Pravo na finansiranje

Projekat neće finansirati aktivnosti navedene na Spisku Svetske Banke Međunarodne finansijske korporacije (WB IFC) Spisak koji se nalazi u Dodatku 2, niti će finansirati bilo koje visoko rizične aktivnosti identifikovane nakon procene životne sredine i Društva (E&S) i/ili ocjena prema kriterijumima rizika definisanim u Ekološkoj i socijalnoj politici Svetske banke, Direktivana Životne sredine I Društva (E&S) za IPF, kao i u Okviru za životnu sredinu i društvo (ESF) i ovom Okvirom upravljanja životnom sredinom i društvom (ESMF) (u Dodatku 3).

Regulatorni i institucionalni pregled

Primjenjiva i relevantna zakonodavna regulativa koja uređuje oblast zaštite životne sredine, fizičkog planiranja, bezbjednosti i zdravlja na radu, radnih prava i kulturnog nasleđa je prilično razvijena. Međutim, u velikoj mjeri je zastarela (neki propisi datiraju iz 1980-ih, doneti od strane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije), nije usklađena sa zakonodavstvom EU, i još uvek ne pokriva sve ekološke i društvene aspekte projekta (npr. uklanjanje, upravljanje i transport posebnih otpada poput azbesta, zahtevi za javne konsultacije, i slično). Zbog toga se ne preporučuje oslanjanje na okvir zajmoprimca.

Regulacioni okvir za upravljanje Projektom Životne sredine I Društva (E&S)

U pogledu upravljanja ekološkim i društvenim aspektima projekta, ključna legislativa obuhvata:

- **Zakon o prostornom planiranju i izgradnji Republike Srpske** ("Službeni glasnik Republike Srpske 40/13, 2/15, odluka 106/15, 3/16, 104/18, 84/19)
- **Zakon o javnim putevima Republike Srpske** ("Službeni glasnik Republike Srpske" 89/13,83/19),
- **Zakon o geodetskim i katastarskim poslovima Republike Srpske** ("Službeni glasnik Republike Srpske" 6/12)
- **Zakon o zaštiti životne sredine** ("Službeni glasnik Republike Srpske" 71/2012, 79/2015 i 70/2020)
- **Uputstva o sadržaju studije o proceni uticaja na životnu sredinu** ("Službeni glasnik Republike Srpske" 108/13)
- **Pravilnik o postrojenjima i objektima koji se mogu graditi i koristiti samo uz važeću ekološku dozvolu** (relevantan prvenstveno u odnosu na dobavljače)
- **Zakon o upravljanju otpadom** ("Službeni glasnik Republike Srpske" 111/13, 16/18, 70/20, 63/21)
- **Zakon o zaštiti prirode** ("Službeni glasnik Republike Srpske" 20/14, 22)
- **Zakon o radu Republike Srpske** ("Službeni glasnik Republike Srpske" 01/16, 66/18, 91/21, 119/21)
- **Zakon o eksproprijaciji** ("Službeni glasnik Republike Srpske" 112/06, 37/07, 66/08, 110/08, 106/10)
- i druge relevantne regulative.

Ova legislativa definiše osnovne okvire i zahteve za upravljanje ekološkim i društvenim aspektima projekta, ali je važno napomenuti da su mnogi od ovih propisa zastareli i ne usklađeni sa savremenim standardima i praksama.

Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju

Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju je nadležno tijelo za zaštitu životne sredine i odgovorno za niz ključnih funkcija povezanih sa urbanim i ruralnim razvojem. Njegove odgovornosti uključuju formulisanje i implementaciju politika za prostorno planiranje, nadgledanje građevinskih standarda i osiguravanje održivih praksi razvoja. Ministarstvo je zaduženo za razvoj prostornih planova na različitim nivoima, uključujući regionalne i opštinske, i radi na obezbeđivanju usklađenosti građevinskih aktivnosti sa zakonskim i sigurnosnim standardima. Pored toga, igra ključnu ulogu u zaštiti životne sredine, upravljanju prirodnim resursima i rešavanju

ekoloških izazova. Zaštita životne sredine i očuvanje prirode su sastavni dio nadležnosti ministarstva. Ono je odgovorno za regulisanje procena uticaja na životnu sredinu, sprovođenje ekoloških propisa i nadgledanje očuvanja zaštićenih područja. Takođe se bavi kontrolom zagađenja, upravljanjem otpadom i promoviše ekološku svijest među javnošću i zainteresovanim stranama u industriji.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske je javna institucija fokusirana na socijalnu zaštitu, pitanja rada i prava specifičnih socijalnih grupa unutar Republike Srpske. Ono je odgovorno za kreiranje i sprovođenje politika koje se odnose na zapošljavanje, radne odnose i socijalnu sigurnost. Ministarstvo takođe pruža podršku osobama sa invaliditetom, osiguravajući im pristup beneficijama, rehabilitacionim uslugama i penzijama. Njegove aktivnosti uključuju razvoj programa koji poboljšavaju kvalitet života osoba sa invaliditetom, kao i promovisanje njihovih prava i integracije u društvo.

Ekološki i društveni standardi Svetske banke

Svetska banka je uspostavila Okvir za Životnu sredinu i Društvo (ESF) s ciljem eradikacije ekstremnog siromaštva i promocije zajedničkog prosperiteta kroz održivi razvoj i očuvanje zdrave planete. Okvir za Životnu sredinu i Društvo (ESF) obuhvata Ekološku i društvenu politiku Banke, kao i skup Ekoloških i društvenih standarda (ESS) koji su namenjeni podršci održivosti projekata zajmoprimaca.

Ekološki i Društveni Standardi (ESS) definišu obavezne zahtjeve za zajmoprimce i projekte, s ciljem identifikacije i ublažavanja potencijalno negativnih ekoloških i društvenih uticaja. Ekološki i društveni standardi (ESS) se pojačavaju obaveznim smjernicama za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost (EHS) Grupe Svetske banke i sprovode se zajedno sa nacionalnim politikama, pri čemu strožiji propisi imaju prednost. Smjernice za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost Grupe Svetske banke EHS definišu nivoe performansi i mjere koje se mogu postići u novim objektima pomoću postojećih tehnologija po razumnim troškovima. One se primenjuju na osnovu opasnosti i vrsta rizika utvrđenih za svaki projekat, uzimajući u obzir specifične karakteristike lokacije i druge faktore projekta.

Postoji deset smjernica za ekološki i društveni Standardi (ESS), od kojih svaka definiše ciljeve za postizanje specifičnih rezultata u upravljanju ekološkim i društvenim uticajem. Relevantni standardi za ovaj projekat su sljedeći:

Relevantni ekološki i društveni standardi Svetske Banke (ESS) za projekat:

- **ESS1** - Procena i upravljanje ekološkim i društvenim rizicima i uticajima
- **ESS2** - Rad i uslovi rada
- **ESS3** - Efikasnost korišćenja resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem
- **ESS4** - Zdravlje i bezbednost zajednice
- **ESS5** - Otkup zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i nevoljno preseljenje
- **ESS6** - Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima
- **ESS8** - Kulturno nasleđe
- **ESS10** - Angažovanje zainteresovanih strana i objavljivanje informacija

Ovi standardi će se primeniti tokom implementacije projekta kako bi se osigurala održivost i minimizirali potencijalni negativni uticaji na životnu sredinu i društvo.

Ekološki i društveni rizici i potencijalni uticaji

Ovaj projekat je ocenjen kao "Substancijalni rizik" za životnu sredinu i društvo, zbog potencijalne prirode ekoloških i društvenih aspekata pod-projekata i mogućih uticaja, uključujući građevinske radove i potencijalni uticaj elemenata tehničke pomoći (TA) koji se mogu javiti kasnije. Prekonstrukcijska faza projekta puta M18 Sarajevo – Podgorica

obuhvata ažuriranje planova za rehabilitaciju i izgradnju puteva kako bi se poboljšala otpornost na klimatske promjene i sigurnost. Projekat uključuje nove dionice puta između Broda na Drini i Huma koje će poboljšati usklađenost i zaobići urbane gužve, te se očekuje se da će biti dužine oko 2 km.

Ovi aspekti zahtevaju pažljivu procjenu i upravljanje kako bi se minimizovali negativni uticaji na životnu sredinu i zajednice, uključujući aspekte poput zagađenja, uticaja na lokalne ekosisteme, kao i potencijalne socijalne posledice poput premještanja ili gubitka zemljišta.

Civilni radovi obuhvataju izgradnju, rekonstrukciju, rehabilitaciju i održavanje puteva i objekata kao što su mostovi i tuneli. Tehnička pomoć uključuje projektovanje, inspekcije bezbjednosti i druge aktivnosti. Rizici su raznovrsni:

- **Građevinski radovi:** Veći građevinski radova mogu izazvati rizike poput prašine, buke i vibracija. Postoji i rizik od zagađenja usljed operacija na mostovima i tunelima, čuvanja opasnih materijala poput goriva i ulja, korišćenja velikih količina mineralnih materijala, generisanja otpada i drugih tipičnih izazova za građevinski sektor.
- **Dugoročni uticaji na vodu i tlo:** Radovi na mostovima mogu izazvati dugotrajne smetnje u vodosnabjevanju, dok nova usklađenja i obilaznice mogu dovesti do narušavanja tla, što može rezultirati klizištima i erozijom.
- **Zdravstveni i bezbednosni rizici na radu:** Rizici za zdravlje i bezbednost na radu uključuju povrede usled padova, rad na visini, i rukovanje teškom mašinerijom i hemikalijama.
- **Uticaji klimatskih promena:** Klimatske promjene dodaju rizike od toplotnog udara, dehidratacije i opasnosti povezanih sa olujama.

Svi ovi faktori zahtevaju pažljivo upravljanje kako bi se minimizovali negativni uticaji na radnike, zajednice i životnu sredinu.

Rizici za zdravlje i sigurnost zajednice obuhvataju uglavnom saobraćajne smetnje i nesreće, što dovodi do dodatnih troškova prevoza i povećava rizik od nezgoda. Prašina i buka tokom građevinskih radova predstavljaju zdravstvene rizike, posebno u naseljenim oblastima. Projekat će generisati značajan otpad, uključujući građevinski otpad, kontaminirane materijale i biorazgradivi otpad. Upotreba invazivnih biljnih vrsta za ponovnu zelenilo može negativno uticati na životnu sredinu. Neki pravci mogu uticati na zaštićena područja ili lokalitete kulturnog nasleđa, što može imati negativan uticaj na divlje životinje i njihova staništa, ali je rizik od fragmentacije staništa nizak, jer nove trase uglavnom prate postojeće puteve. Dugoročno, projekat ima za cilj poboljšanje trajnosti puteva, sigurnosti saobraćaja i ekonomskog pristupa. Očekuje se da će nepovoljni uticaji biti kratkoročni, a dugoročni negativni efekti su malo verovatni ako se mjere ublažavanja primene pravovremeno i efikasno.

Operativna faza projekta M18 Sarajevo – Podgorica- Operativna faza projekta uključuje nekoliko rizika, uprkos tome što se većina radova odvija na postojećim putevima sa minimalnom novom izgradnjom. Očekuju se pozitivni uticaji, kao što su sigurniji i brži saobraćaj, poboljšana povezanost i bolji pristup tržištima za ruralna područja. Međutim, sigurnost saobraćaja ostaje zabrinjavajuća, s obzirom na to da su stope smrtnosti na putevima u Bosni i Hercegovini visoke u poređenju sa zemljama EU. Projekat ima za cilj smanjenje ovih stopa rješavanjem "crnih tačaka", poboljšanjem otpornosti na klizišta i eroziju tla, i unapređenjem trajnosti puteva kroz bolje drenažne sisteme i sisteme za mjerenje težine u pokretu.

Uticaji na zdravlje i sigurnost zajednice - Očekuje se da će uticaji na zdravlje i sigurnost zajednice biti niski u pogledu buke i vibracija, budući da se većina puteva već postoji. Obilaznice će preusmeriti saobraćaj iz urbanih centara, što će smanjiti zagađenje bukom. Biće uspostavljen sistem praćenja buke, a mjere ublažavanja će biti spremne ukoliko se prekorače propisane granice. Poboljšani uslovi na putevima takođe bi trebali smanjiti vibracije, dok će efikasni drenažni sistemi smanjiti oštećenja od mraza i eroziju tla.

Rizici od slučajnih situacija- Rizici od slučajnih situacija, posebno u vezi sa transportom opasnih materija, predstavljaju značajnu pretnju za tlo, podzemne vode i ljudsko zdravlje. Postoje propisi koji regulišu transport

opasnih materijala, sa obaveznim merama za sprečavanje nesreća i minimizaciju posledica. U slučaju nesreće, zahteva se odmah izveštavanje i saradnja s nadležnim organima. Organizovaće se akcije spasavanja i zaštite u skladu sa relevantnim zakonima.

Upravljanje otpadom tokom operativne faze-Upravljanje otpadom tokom operativne faze obuhvatiće različite vrste otpada, uključujući građevinski otpad, metal, automobile i opasne materijale. Otpad će se upravljati u skladu sa nacionalnim zakonima, sa posebnim sistemom za prikupljanje i obradu. Opasni otpad će najverovatnije biti izvezen u skladu sa Bazelskom konvencijom, koja reguliše međunarodni transport opasnog otpada i osigurava da se upravljanje takvim materijalima vrši na siguran i ekološki prihvatljiv način. Ovaj pristup će pomoći u smanjenju negativnog uticaja otpada na životnu sredinu i zdravlje ljudi, dok će istovremeno osigurati poštovanje propisa i međunarodnih standarda. Efikasno upravljanje otpadom je ključno za održivost projekta i zaštitu zajednica u okolini.

Uticaji na tlo i vodu-Uticaji na tlo i vodu najčešće proističu iz održavanja tokom zime i upravljanja oticajem. Loše postavljene drenažne sisteme mogu izazvati oštećenja infrastrukture, zamućenje vode i degradaciju tla. Održavanje tokom zime podrazumeva upotrebu soli i šljunka, što može promeniti hemijski sastav vode i mobilizovati teške metale, potencijalno utičući na lokalne izvore hrane. Kako bi se smanjila upotreba soli, predlaže se mehaničko uklanjanje snega kao rešenje. Implementacija efikasnijih drenažnih sistema i korišćenje alternativnih metoda za upravljanje snegom doprineće smanjenju negativnih uticaja na životnu sredinu i očuvanju kvaliteta lokalnih resursa.

Potencijalni uticaji na ljudsko zdravlje i kvalitet života -Budući da dizajn rehabilitacije i unapređenja puteva još nije definisan, kao ni sve lokacije, pretpostavlja se da bi moglo doći do privremenog zatvaranja puteva, usporavanja saobraćaja ili privremene nedostupnosti usluga (kao što su medicinske usluge, usluge nege, mobilne prodavnice, busovi itd.), što može uticati na ljudsko zdravlje i kvalitet života. Pored toga, mogu se javiti problemi sa korišćenjem tradicionalnih sredstava transporta, poput konjskih zaprega ili konja za transport drveta, zbog karakteristika novih puteva i poboljšanja bezbjednosti. Takođe, može doći do gubitka postojećeg pristupa putevima (na primer, zbog nedostupnosti ili izgradnje sistema za prikupljanje vode, instalacije zaštitnih ograda ili drugih saobraćajnih elemenata). Ako dođe do promjene trase, to može dovesti do trajnog gubitka zemljišta, kao i privremenog gubitka pristupa zemljištu, vodi, rekama i šumskim proizvodima, što može rezultirati gubitkom sredstava za život. Međutim, očekuje se da će dugoročni uticaji biti pozitivni, uključujući poboljšanje sigurnosti putovanja, smanjenje broja nesreća i žrtava, kao i stvaranje uslova za brži ekonomski razvoj, posebno u turizmu i drugim sektorima.

Procedure za reviziju životne sredine i društvenih aspekata

Za projekte koji uključuju više podprojekata, zahtevi Svetske banke obuhvataju obaveznu reviziju adekvatnosti lokalnih zahteva u oblasti zaštite životne sredine i društvenih aspekata relevantnih za te podprojekte, kao i procjenu sposobnosti Zajmoprimca da upravlja ekološkim i društvenim rizicima i uticajima takvih podprojekata.

Posebno, sposobnost Zajmoprimca da:

- (a) izvrši screening podprojekata;
- (b) obezbedi potrebne stručnjake za sprovođenje procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte;
- (c) pregleda nalaze procene uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte za pojedinačne podprojekte;
- (d) implementira mjere ublažavanja;
- (e) prati ekološke i društvene uticaje tokom implementacije projekta.

Svetska banka zahteva da se izvrši odgovarajuća procena uticaja na životnu sredinu i društvene aspekte za podprojekte, te da se ti podprojekti pripremaju i implementiraju u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i bilo kojim zahtevima Standardi za zaštitu životne sredine i društvo (ESS) koje Banka smatra relevantnim za takve podprojekte. To se postiže razvojem i sprovođenjem procedura koje osiguravaju usklađenu implementaciju u skladu sa propisima okvir za životnu sredinu i društvo (ESF).

Odgovornosti Jedinice za implementaciju Projekta (PIU) i Puteva RS vezanih za aspekte Životne Sredine I Društva (E&S)

Implementacione jedinice projekata (PIU) i na kraju Putevi RS biće odgovorni za proveravanje Životne sredine i Društva (E&S), procjenu životne sredine I društva (E&S), praćenje i izveštavanje o ekološkoj i društvenoj efikasnosti, usklađenosti sa nacionalnim zakonodavstvom i ESF-om u okviru svakog podprojekta. Ova odgovornost uključuje osiguranje efikasne primjene mjera definisanih u specifičnim upravljačkim instrumentima, uključujući Plan upravljanja životnom sredinom i Društvom (ESMF), tokom faza dizajniranja, predizgradnje i izgradnje. Svaki podprojekat i njegove aktivnosti moraju proći kroz procjenu Životne sredine i društvenih aspekata u skladu s Plan upravljanja životnom sredinom I Društvom (ESMF), a samim tim i sa Okvirom za Životnu sredinu I Društvo (ESF), uključujući aktivnosti angažovanja zainteresovanih strana, kao što su konsultacije i povratne informacije.

Procena životne sredine i društvenih aspekata će se sprovoditi prema 5-stepenastom procesu kako bi se identifikovali rizici povezani sa specifičnim podprojektima, isključili bilo kakve aktivnosti koje su značajne i visoko rizične, identifikovali potencijalni uticaji, definisali mjere za sprečavanje ili minimiziranje negativnih uticaja i odredio tip upravljačkog instrumenta koji je potreban za ispunjavanje standarda projekta.

KORAK 1: Procena podprojekta i klasifikacija rizika

Upitnik za procjenu životne sredine i društvenih aspekata (ESSQ) koji se nalazi u Prilogu 5 sadrži pitanja o projektu (vrsta predloženih aktivnosti izgradnja/rekonstrukcija/rehabilitacija/instalacija, upotreba opasnih ili toksičnih materijala, uticaji na zaštićena područja itd.).

Podprojekti će takođe biti podvrgnuti praćenju kako bi se osiguralo da su nevoljno oduzimanje zemljišta, prisilno premještanje (ekonomsko ili fizičko) i/ili ograničenja pristupa, koja mogu nastati u cilju postizanja ciljeva podprojekta, adekvatno obrađena u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i standardima Svetske Banke (WB) ESS5. Prilikom sprovođenja procene Životne sredine i Društva (E&S), koristiće se i obrazac za procjenu o Otkupu zemljišta, Ograničenjima u korišćenju zemljišta i Nevoljnim preseljenjem, koji se nalazi u Prilogu 17 Plan upravljanja životnom sredinom i Društvom (ESMF). Upitnik za procjenu životne sredine i društvenih aspekata za svaki podprojekat biće ažuriran (ako je potrebno), pripremljen i popunjen od strane konačnog korisnika (uz savet Jedinice za implementaciju projekta -PIU) i pregledan od strane specijalista za Životnu sredinu I Društvo (E&S) koji se nalaze u Jedinicama za implementaciju projekta (PIU). Razvoj Upitnika za procjenu Životne Sredine i Društvenih Aspekata (ESSQ) će uzeti u obzir relevantne aspekte podprojekta koji se odnose na rizike i potencijalne probleme, kao što su vrsta, lokacija, osetljivost i obim projekta itd. Jednom kada Upitnik za procjenu Životne Sredine i Društvenih Aspekata (ESSQ) bude zadovoljavajuće završen, Jedinica za Implementaciju Projekta (PIU) će, Svetskoj banci, dostaviti dokument i izveštaj o proceni Životne sredine I Društvene Aspekte (u dogovorenom obliku) sa predloženom klasifikacijom rizika i instrumentom Životne sredine I Društva (E&S). Za podprojekte gde se javljaju rizici i uticaji u vezi sa zemljištem, izveštaj mora uključivati informacije proizašle iz procene na osnovu obrasca datog u Prilogu 17.

Upitnika za procjenu Životne Sredine i Društvenih Aspekata (ESSQ) pomaže specijalistima za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) u Jedinici za Implementaciju Projekta (PIU) da odrede rizik podprojekta na osnovu kriterijuma za procjenu i preliminarne procene uticaja. Aktivnosti niskog, umjerenog i značajnog rizika biće podobne za finansiranje u okviru projekta, a procena će uzeti u obzir i druge ograničenja podobnosti definisana u Plan upravljanja životnom sredinom i društvom (ESMF). Aktivnosti visokog rizika i one koje su navedene na IFC listi isključenja neće se razmatrati za finansiranje.

Pored toga, specijalista za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) u Jedinici za Implementaciju Projekta (PIU) će, kao dio procesa procene, definisati dokumente o Životnoj Sredini i Društvenim Aspektima (E&S) koji su prikladni za rješavanje rizika i osiguranje pravilnog upravljanja aktivnostima vezanih za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S). Razvoj upitnika za procjenu životne sredine i društvenih aspekata (ESSQ) će uzeti u obzir relevantne rizike i probleme, kao što su vrsta, lokacija, osetljivost i obim projekta itd.

Konačna odluka o klasifikaciji rizika podprojekta zahteva odobrenje Svetske banke, stoga, pre procene, Jedinica za implementaciju projekta (PIU) priprema izveštaj o proceni životne Sredine i društvenih aspekata (E&S), koji je predmet odobrenja od strane specijalista Svetske banke za životnu sredinu i društvene aspekte, koji potvrđuju rizik.

KORAK2: Priprema Podprojekta

Neophodnu dokumentaciju za implementaciju podprojekta, uključujući tehničku dokumentaciju za podprojekat koji će biti finansiran, tehnički opis podprojekta, dozvole i odobrenja koja izdaju nadležni organi u vezi sa sprovođenjem podprojekta, kao i dinamiku izvođenja radova, pripremiće stručnjaci za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) u Jedinici za Implementaciju Projekta (PIU).

Svi dokumenti i izveštaji o tehničkoj pomoći moraju biti pregledani i odobreni od strane stručnjaka za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) u Jedinici za Implementaciju Projekta (PIU), pre nego što se smatraju potpunim, uključujući razvoj standarda dizajna. Procene životne sredine i društvenih aspekata za aktivnosti niskog i umjerenog rizika mogu obaviti dizajneri; međutim, njihova kvaliteta ostaje odgovornost stručnjaka za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) u Jedinici za Implementaciju Projekta (PIU). Procene i instrumenti za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) za značajan rizik moraju biti pripremljeni od strane nezavisnog eksperta.

KORAK 3: Priprema i Objavljanje Procjene uticaja na životnu sredinu i društvo (ESIA)/ Plana Upravljanja Životnom Sredinom i Društvom -ESMP/ Kontrolne Liste Plana za Upravljanje Životnom Sredinom i društvom, Plan Upravljanja Kulturnim Nasleđem-CHMP

Izgradnja/rekonstrukcija/rehabilitacija/investigacija i drugi građevinski radovi očekuju se da imaju nizak, umjeren i značajan rizik po životnu sredinu i društvo, stoga će se za projekte sa značajnim rizikom razviti potpuna ili djelimična Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo-ESIA sa Planom upravljanja životnom sredinom ESMP, dok će se za subprojekte sa umjerenim rizikom razviti Plan upravljanja životnom sredinom-ESMP ili kontrolne liste Plana za upravljanje životnom sredinom i Plan obaveza za životnu sredinu i društvo- ESCOP (obraci dostupni u Aneksima 6, 7, 9 i 10). Projekti sa niskim rizikom mogu zahtevati Plan obaveza za životnu sredinu i društvo- ESCOP. Rizici povezani sa kulturnim nasleđem biće rešeni kroz razvoj Plana upravljanja kulturnim nasleđem (CHMP), a gde je to primenljivo, sa integrisanim uslovima dobijenim iz mišljenja i dozvola nadležnih organa za intervencije u fizičko kulturno nasleđe. Plana upravljanja kulturnim nasleđem -CHMP može biti razvijen kao samostalan dokument ili integrisan/dodatak Procena uticaja na životnu sredinu i društvo -ESIA/ Planom upravljanja životnom sredinom ESMP ili kontrolnoj listi Plana upravljanja životnom sredinom.

Instrumenti za Životnu sredinu i Društvene Aspekte (E&S) (Procena uticaja na životnu sredinu i društvo -ESIA/ Planom upravljanja životnom sredinom ESMP ili kontrolnoj listi Plana upravljanja životnom sredinom i/ili Plana upravljanja kulturnim nasleđem -CHMP, i/ili specifični Plan Angažovanja Zainteresovanih Snaga -SEP) biće pripremljeni paralelno sa projektovanjem sub-projekta. Dizajn i Instrumenti za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) će se međusobno informisati. Međutim, instrument za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) (bilo koja vrsta EAO – Procena uticaja na životnu sredinu i društvo -ESIA/ Planom upravljanja životnom sredinom ESMP, Plan Obaveza Za Životnu sredinu i Društvo- ESCOP itd.) mora biti finalizovan pre postupka javne nabavke i podložan je pregledu i odobrenju Svetske banke kao i bilo koji drugi instrument životne sredine i društvenih aspekata. Preporučuje se da se građevinska dozvola ne dobije pre finalizacije navedenih instrumenata životne sredine i društvenih aspekata zbog mogućih kašnjenja koja dizajn može doživeti kao dio procene i konsultacija životne sredine i društvenih aspekata. Slično, Plan Rehabilitacije Imovine (RAP) pripremljen kada postane poznat tačan fizički obuhvat projekta, i pre procesa eksproprijacije i dobijanja građevinske dozvole.

U slučaju Procena uticaja na životnu sredinu i društvo -ESIA, stručnjaci za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) iz Jedinice za Implementaciju Projekta (PIU) uvek će istraživati načine za integraciju nacionalnih i procedura Svetske banke kako bi se izbeglo dupliranje procena, konsultacija ili drugih napora. Integrisane procedure podložne su odobrenju stručnjaka Svetske banke za životne sredine i društvenih aspekata (WB E&S).

Za vreme implementacije projekta, u Jedinice za Implementaciju Projekta -PIU će biti angažovan iskusni specijalista za životnu sredinu i socijalni specijalista na puno radno vreme (može se prilagoditi u zavisnosti od napretka projekta), a takođe će povremeno biti angažovan i specijalista za zdravlje i sigurnost na radu (OHS). Jedinice za Implementaciju Projekta -PIU može uključivati i stručnjaka za komunikaciju koji će podržavati konsultacije i aktivnosti informisanja.

Stručnjake za životnu sredinu i društvene aspekte (E&S) iz Jedinice za Implementaciju Projekta (PIU) predložiće (a banka će odobriti), na osnovu pojedinačnih slučajeva, potrebnu dokumentaciju u skladu sa standardima zaštite životne sredine i društva (ESS). Kada budu sigurni da dokument ispunjava zahteve kvaliteta i sadržaja Svetske banke, stručnjaci životnu sredinu i društvene aspekte će podneti nacрте dokumenata na pregled Svetskoj banci. Nakon dobijanja odobrenja, dokumenti će biti javno objavljeni i konsultovani. Finalni instrument životnu sredinu i društvene aspekte će odražavati relevantne komentare. Dokumenti koji odražavaju relevantne komentare dobijene tokom javnih konsultacija (za projekte umjerenog rizika) i uključuju zapisnike javnih konsultacija smatrat će se finalnim. Procena uticaja na životnu sredinu i društvo –ESIA/ Plana upravljanja životnom sredinom ESMP/Kontrolnom listom Plana upravljanja životnom sredinom/Plan Obaveza za Životnu sredinu i Društvo-ESCAP i Planom Upravljanja Kulturnim Nasleđem- CHMP (kada je to primenljivo) biće sastavni dio dokumentacije za tender i ugovaranje za izvođače. Kada banka bude zadovoljna kvalitetom Kontrolne liste Plana upravljanja životnom sredinom ESMP /Plan Obaveza Za Životnu sredinu i Društvo- ESCAP, može odlučiti da izvrši samo post-proveru ovih dokumenata.

KORAK 4: Javne konsultacije

Javne konsultacije i angažman obuhvaćeni su nacionalnim zakonodavstvom, uključujući pravo na podnošenje peticija, zahtev za informacije o projektima koje sprovode javna tela, kao i konsultacije sa komšijama i lokalnim zajednicama. Pored toga, procesi informisanja i angažovanja potencijalno pogođenih osoba i zajednica biće unapređeni prema principima Svetske banke, sa aktivnim uključivanjem ovih osoba/grupa a posebno ranjivih grupa gde se takve situacije pojave.

Ovi aspekti su obrađeni u trenutnom dokumentu, u okviru odredbi mehanizma rešavanja pritužbi, javnih konsultacija i mjera za ublažavanje društvenih rizika, kao i kroz Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP).

Specijalisti za zaštitu životne sredine i društvene aspekte (E&S) u Jedinici za implementaciju projekta (PIU) biće odgovorni za objavljivanje dokumenata javnosti i uključivanje javnosti u cjeli proces implementacije podprojekta.

Paket dokumenata za javno obelodanjivanje nacрта Procene uticaja na životnu sredinu i društvo –ESIA/Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP/Kontrolne liste Plana za upravljanje Životnom sredinom uključivaće sljedeće dokumente: javno obaveštenje o organizaciji javnog obelodanjivanja koje sadrži poziv za komentare (za podprojekte umjerenog rizika), nacrt verzije instrumenta životne sredine i društvenih aspekata (E&S), obrazac za podnošenje komentara i sugestija, i obrazac za pritužbe.

Svi relevantni komentari iz javnosti biće obrađeni, a ako je potrebno bit će sadržani u konačnom dokumentu životne sredine i društvenih aspekata (E&S).

Informacije o predstojećim javnim konsultacijama (za podprojekte umjerenog rizika) tokom pripreme Procjene uticaja na životnu sredinu i društvo –ESIA/Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP/Kontrolne liste Plana za upravljanje Životnom sredinom/ Planom Upravljanja Kulturnim Nasleđem- CHMP za odgovarajuće lokacije biće objavljene na veb sajtu Putevi Republike Srpske. Jedinica za implementaciju projekta (PIU) će takođe istražiti načine za širenje ovih informacija u dostupnim formatima, kako online, tako i offline, na kulturološki prikladan način.

Svi komentari i pitanja biće obrađeni, a zajedno sa povratnim informacijama uključeni u konačnu verziju instrumenta životne sredine i društvenih aspekata-E&S (ESIA, ESMP itd.) i zabeleženi u zapisniku sa sastanka.

Jedinica za implementaciju projekta (PIU) će takav konačan dokument, sa potvrdom o ponovnom obelodanjivanju i informacijama o dostupnosti dokumenata, dostaviti Svetskoj banci.

Za razliku od drugih instrumenata, Specifični planovi za nadoknadu za Akcioni Plan Preseljenja (RAP) biće pripremljeni, konsultovani i finalizovani što je pre moguće u projektu, a obaveznopre nego što proces eksproprijacije počne.

KORAK 5: Integracija Procene uticaja na životnu sredinu i društvo –ESIA/Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP/Kontrolne liste Plana za upravljanje Životnom sredinom/ Planom Upravljanja Kulturnim Nasleđem- CHMP u tendersku i ugovornu dokumentaciju

Instrumenti životne sredine i društvenih aspekata (ESIA, ESMP, ESMP Checklist, CHMP, ESCOP itd.) biće pripremljeni pre raspisivanja tendera za radove, a konačna verzija će biti integrisana u tendersku i ugovornu dokumentaciju za odabrane podprojekte, kao i u ugovore koji će biti potpisani sa izabranim izvođačima radova. Izvođači će biti obavezni da dokažu da su sve mjere ublažavanja uvažene u C-ESMP, ESMP Checklist, C-ESCOP i C-CHMP kako bi se osigurala realizacija podprojekta na ekološki i socijalno prihvatljiv način.

KORAK 6: Implementacija, nadzor nad projektom, monitoring i izveštavanje

Izvođač (a samim tim i svi njegovi podizvođači) odgovara za sprovođenje mera ublažavanja iz Procene uticaja na životnu sredinu i društvo –ESIA/Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP/Kontrolne liste Plana za upravljanje životnom sredinom/ Planom Upravljanja Kulturnim Nasleđem- CHMP i Plana obaveza za životnu sredinu i društvo-ESCOP, kao i za monitoring plan i sve kasnije korektivne mjere koje propisuje Jedinica za Implementaciju Projekta-PIU i Svetska banka. Implementacija specifičnih mera za bezbednost zajednice i specijalista za zdravlje i sigurnost na radu- OHS koje se odnose na period korišćenja, sigurnost osoblja, spremnost za vanredne situacije, plan upravljanja otpadom, plan upravljanja saobraćajem i druge definisane u Plana obaveza za životnu sredinu i društvo-ESCOP, odgovornost je projektnih korisnika i Jedinice za implementaciju projekta-PIU, kako će biti definisano u Procene uticaja na životnu sredinu i društvo –ESIA/Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP/Kontrolne liste Plana za upravljanje Životnom sredinom. Jedinice za implementaciju projekta-PIU redovno nadgleda radove kroz terenske posete, pregled dokumentacije i druge dostupne načine (za podprojekte sa umjerenim rizikom). Jedinice za implementaciju projekta-PIU će izveštavati o usklađenosti sa sprovođenjem Okvir upravljanja životnom sredinom i društvom-ESMF/Procene uticaja na životnu sredinu i društvo –ESIA/Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP/Kontrolne liste Plana za upravljanje Životnom sredinom/Planom Upravljanja Kulturnim Nasleđem-CHMP/ i Plana obaveza za životnu sredinu i društvo-ESCOP u redovnim polugodišnjim izveštajima o napretku i za podprojekte u skladu sa i Plana obaveza za životnu sredinu i društvo-ESCOP i u dinamičkoj raspodeli dogovorenoj u Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP ili Kontrolne liste Plana za upravljanje Životnom sredinom ESMP.

Jedinice za implementaciju projekta -PIU će obavestiti Svetsku banku bez odlaganja i u roku od 24 sata o bilo kojem incidentu ili nesreći vezanoj za projekat ili koja ima uticaj na njega, a koja ima ili može imati značajan negativan efekat na životnu sredinu, pogođene zajednice, javnost ili radnike. Ovo uključuje, na primer, povrede na radu koje mogu rezultirati ozbiljnim povredama, manje povrede, padove, saobraćajne nesreće, veće izlivanje hemikalija, ulja, goriva itd. Jedinice za implementaciju projekta -PIU će se pridržavati Plana Obaveza za životnu sredinu i društvo-ESCP i procedura izveštavanja razvijenih za Projekat, uz smernice iz Alata za Reagovanje na Incidentne Situacije u Oblasti Životne sredine i Društvenih Pitanja (ESIRT) Svetske banke, i osigurati da njihove sopstvene procedure odgovora budu u skladu sa alatima za reagovanje na incidentne situacije u oblasti životne sredine i društvenih pitanja-ESIRT. Jedinice za implementaciju projekta -PIU će pružiti dovoljno detalja o incidentu ili nesreći, ukazujući na hitne mjere preduzete za rješavanje situacije i uključiti sve informacije koje je dostavio bilo koji Izvođač/ Podizvođač ili nadzorni inženjer. Na zahtev Banke, Putevi RS će takođe pripremiti izveštaj o incidentu ili nesreći sa detaljnom analizom osnovnih uzroka (RCA) koja će biti dostavljena u roku od 30 radnih dana od incidenta (osim ako nije drugačije dogovoreno sa Bankom).

Postoje odvojene procedure razvijene za aktivnosti Tehničke pomoći i Udružene objekte**Praćenje i izveštavanje**

Jedinice za implementaciju projekta-PIU Putevi RS će pratiti ekološke i društvene performanse projekta u skladu sa pravnim sporazumom (uključujući plana obaveza za životnu sredinu i društvo-ESCP) i dokumentima o životnoj sredini i društvenim pitanjima (E&S), kao što su Plan upravljanja životnom sredinom-ESMP, Plan Angažovanja Zainteresovanih Strana-SEP i Procedura Upravljanja Radom-LMP. Opseg i način praćenja dogovaraju se s Bankom i proporcionalni su prirodi projekta, ekološkim i društvenim rizicima i uticajima, kao i zahtevima usklađenosti. Implementacija instrumenata Životne sredine i društvenih pitanja (uključujući EIS-e, Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP/Kontrolne liste Plana za upravljanje Životnom sredinom, Plana Obaveza za Životnu sredinu i Društvo-ESCP i specifične Planove Angažovanja Zainteresovanih Strana-SEP) pripremljenih za određene pod-projekte odgovornost je odgovarajućeg izvođača, uključujući Plan ublažavanja i Plan praćenja.

Ipak, kako ukupna usklađenost sa Okvirom za životnu sredinu i društvo-ESF-om je u dogovornosti Putevi RS kao agencije za implementaciju. Jedinica za implementaciju projekta-PIU će redovno nadzirati usklađenost/implementaciju projekta i instrumenata Životne sredine i društvenih pitanja (E&S) i propisivati korektivne mjere.

Na osnovu rezultata praćenja, Jedinica za implementaciju projekta-PIU Putevi RS će identifikovati sve neophodne korektivne i preventivne akcije i uključiti ih u relevantni upravljački alat, na način koji je prihvatljiv za Banku. Jedinica za implementaciju projekta -PIU mora implementirati dogovorene korektivne i preventivne akcije u skladu sa izmenjenim planom obaveza za životnu sredinu i društvo-ESCP ili relevantnim upravljačkim alatom i pratiti i izveštavati o tim akcijama.

Jedinice za implementaciju projekta -PIU mora odmah obavestiti Banku o bilo kojem značajnom incidentu ili nezgodi koja se odnosi na projekat i koja ima ili bi mogla imati značajan negativan uticaj na životnu sredinu, pogođene zajednice, javnost ili radnike.

Izveštaji o implementaciji Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP za radove planirane u okviru projekta biće podnoseni polugodišnje, osim ako se radovi nalaze u zaštićenim prirodnim područjima ili mogu uticati na kulturno nasleđe. Za takve projekte (smještene u osjetljivim oblastima/objektima), izveštaji o implementaciji Plana upravljanja životnom sredinom-ESMP biće pripremani kvartalno (osim ako se sa Specijalistima za životnu sredinu i društvene aspekte WB ne dogovori drugačije).

1. Uvod

1.1 Kontekst

Zbog svoje specifične geopolitičke pozicije, kao i prirodnih i karakteristika terena koje značajno utiču na izgradnju transportne infrastrukture, razvoj i kvalitet mreže puteva u Bosni i Hercegovini (BiH) su ključni za dalji ekonomski razvoj i socioekonomsku regionalnu integraciju. Siromaštvo predstavlja zabrinjavajuću perspektivu za značajan dio populacije, posebno u ruralnim područjima. Poboljšana transportna povezanost može značajno doprineti razvoju ovih područja: izgradnja mreže otvara pristup regionalnim i udaljenim tržištima, smanjuje troškove izvoza i može dovesti do povećanja proizvodnje. Ove prednosti su posebno važne za ruralne ekonomije koje su često udaljene, ali imaju komparativne prednosti, kao što je mala proizvodnja zdrave hrane. Poslednji dostupni podaci iz Istraživanja potrošnje domaćinstava iz 2015. godine ukazuju na blagi porast siromaštva sa 15 na 16 procenata između 2011. i 2015. godine. Ruralna područja nose nesrazmeran teret siromaštva, sa znatno višim stopama siromaštva u odnosu na urbana područja (19 procenata prema 12 procenata). Mogućnosti zapošljavanja u ovim oblastima su oskudne, a plate niske, pri čemu se oko 40 procenata siromašnih ruralnih radnika zapošljava u poljoprivredi, sektoru koji se suočava sa niskom i opadajućom produktivnošću i konkurentnošću. Povezanost sa tržištima je ključna za trgovinu poljoprivrednim proizvodima i otvara perspektive za povećanje trgovine, zarada i smanjenje siromaštva.

Mreža puteva koja obuhvata oko 25.000 km igra značajnu ulogu u integraciji BiH sa svojim glavnim trgovinskim partnerima, poput Hrvatske, Srbije, Crne Gore i zemalja EU, kao i različitim regionima unutar zemlje. Približno 90 procenata putničkog i 80 procenata teretnog saobraćaja u BiH odvija se putem puteva. Iako populacija opada, stopa motorizacije je povećana za više od 30 procenata u poslednjoj deceniji, sa značajnim porastom teretnog saobraćaja koji raste skoro 6 procenata godišnje. Geografske karakteristike BiH otežavaju razvoj drugih vidova transporta (npr. železnice, vodeni put), posebno u južnim delovima zemlje.

Poboljšanje povezanosti unutar Zapadnog Balkana i između ovog regiona i EU je ključna akcija za olakšavanje rasta i stvaranje radnih mesta, što može doprineti smanjenju siromaštva u BiH. Transportne veze su dio indikativnog proširenja osnovne i sveobuhvatne Mreže transevropskog transporta (TEN-T) na Zapadni Balkan. Modernizacija ovih veza predstavlja prioritet za investicije u transport, a služi kao osnova za privlačenje ulaganja kroz okvir za investicije na zapadnom Balkanu (WBIF) i mrežu za povezivanje Evrope (CEF). U BiH, indikativno proširenje Mreže transevropskog transporta-TEN-T mreže puteva uključuje glavni sever-jug koridor (Vc) i četiri glavne rute, pri čemu je Ruta 2b koja povezuje Sarajevo i Crnu Goru ključna komponenta ovog projekta. Iako je direktna trgovina sa Crnom Gorom relativno skromna (1,4 procenata ukupne trgovine), ruta koja povezuje Sarajevo i Crnu Goru ima važnu ulogu u turizmu—što predstavlja indirektan izvoz—posebno tokom letnjih meseci kada se saobraćaj značajno povećava. Crna Gora je četvrto najveće turističko tržište za BiH.

Predložena operacija je nastavak angažovanja Svetske banke u sektoru transporta u Bosni i Hercegovini. Svetska banka je dugo angažovana u sektoru transporta u BiH, uključujući prethodne projekte kao što su Projekat upravljanja i bezbjednosti puteva koji je završen 2007. godine, Projekat infrastrukture i bezbjednosti puteva koji je okončan 2012. godine, Projekat modernizacije puteva Federacije (FRSMP) koji je završen 2023. godine, i Projekat restrukturiranja železnice Republike Srpske (RSRRP) koji će biti završen u 2024. godini. Projekat modernizacije puteva Federacije -FRSMP je imao za cilj poboljšanje povezanosti i bezbjednosti puteva, dok je Projekat restrukturiranja železnice Republike Srpske-RSRRP podržao poboljšanje finansijske, operativne i organizacione performanse železnica u RS. Predloženi Projekat održive, integrisane i sigurne putne infrastrukture (SISRI) nije formalno dio Programa modernizacije sektora transporta (TSMP), ali će nastaviti angažman Svetske banke na poboljšanju povezanosti, bezbjednosti i reformi državnih preduzeća. Predložena operacija se usklađuje sa Okvirom partnerstva sa zemljama (CPF) za FY23-FY27 i podržava tri ključna cilja Okvira partnerstva sa zemljama-CPF-a, a to su: povećanje uključivog zapošljavanja u privatnom sektoru, poboljšanje ključnih javnih usluga i unapređenje ekoloških rezultata i otpornosti na klimatske promjene. Operacija će podržati privatni sektor kroz efikasniju tržišnu konkurenciju u radovima na putevima, kao i poboljšati ključne javne usluge unapređenjem upravljanja i efikasnosti javnih finansija, jačanjem upravljanja, smanjenjem fiskalnog opterećenja preduzeća u državnom vlasništvu i poboljšanjem pružanja javnih usluga. Projekat je osmišljen da promoviše finansijsku održivost, bolju alokaciju javnih resursa i unapređenje

upravljanja i transparentnosti u sektoru puteva. Takođe, doprineće otpornosti na klimatske promjene izgradnjom otpornosti na prirodne šokove kroz postupno smanjenje ranjivosti infrastrukture na ekstremne vremenske uslove.

1.2 Ciljevi Okvira za Upravljanje Okolinom i Društvom

Ovaj Okvir za upravljanje okolinom i društvom (ESMF) je razvijen prvenstveno da identifikuje unapred prepoznate rizike i adresira potencijalne ekološke i društvene uticaje koji mogu proizaći iz Projekta održive, integrisane i sigurne putne infrastrukture (SISRI). Njegova geografska pokrivenost je Republika Srpska (RS). Glavni cilj Okvira za upravljanje okolinom i društvom- ESMF-a je da vodi proces ekološke i društvene aktivnosti projekta i obezbedi potpuno usklađivanje sa nacionalnim, regionalnim i lokalnim zakonodavstvom, kao i sa politikama i standardima Svetske banke, Životne sredine i društvenih pitanja (WB E&S) i Standarda za zaštitu Životne sredine I Društva (ESSs). Okvir za upravljanje okolinom i društvom-ESMF je osmišljen da identifikuje i proceni rizike i uticaje na Životnu sredinu i društvena pitanja, evaluira uspešnost i efikasnost sprovođenja mera, upravlja i izveštava o rizicima i potencijalnim uticajima Životne sredine i društvenih pitanja, a sve to u skladu sa gore navedenim politikama Svetske Banke-WB i Standarda za zaštitu Životne sredine I Društva-ESS, kao i sa Smernicama za zaštitu zdravlja i bezbjednosti (EHSG) WB, relevantnim zahtevima EU i drugim dobrim međunarodnim industrijskim praksama (GIIPs), kao i sa nacionalnim zakonodavnim zahtevima i standardima. U slučaju da se ovi referentni dokumenti, regulative i smernice razlikuju, pravilo je da prevladavaju stroži zahtevi.

Projekat Projekta održive, integrisane i sigurne putne infrastrukture-SISRI je pripremljen i biće implementiran u skladu sa Okvirom za ekološku i društvenu zaštitu (ESF) WB, što znači da su smernice, procedure, zahtevi, procene i predviđeni instrumenti proporcionalni rizicima. Takođe, Okvir za upravljanje okolinom i društvom-ESMF sadrži korake, procese i procedure usklađene sa rizicima za praćenje, pripremu i implementaciju, procjenu, upravljanje, izveštavanje i monitoring ekoloških i društvenih rizika i uticaja za svaki podprojekat i aktivnost (uključujući aktivnosti tehničke pomoći - TA) koje će se pripremati i implementirati u okviru projekta. Okvir za upravljanje okolinom i društvom-ESMF će uzeti u obzir i voditi projektne aktivnosti Životne sredine i društvenih pitanja-E&S u svim fazama životnog ciklusa - priprema, izgradnja/implementacija, faza korišćenja, kao i demontiranje (kada je primenljivo).

Dokument Okvir za upravljanje okolinom i društvom-ESMF takođe pruža pregled Projekta održive, integrisane i sigurne putne infrastrukture-SISRI i preliminarnih podprojekata i uključuje ključne nalaze analize ranih aspekata Životne sredine i društvenih pitanja-E&S planiranih aktivnosti, kao i identifikuje potencijalne implikacije životne sredine i društvenih pitanja-E&S. Rizici Životne sredine i društvenih pitanja-E&S i potencijalni uticaji su procenjeni u odnosu na ekološke i socioekonomske ciljeve okvira za životnu sredinu i društvo-ESF-a, zahteve, politike i standarda Svetske Banke životne sredine i društvenih pitanja- WB E&S (Standardi za zaštitu životne sredine i društva-ESSs), uzimajući u obzir vrstu i obim aktivnosti, potencijalne kumulativne i prekogranične uticaje, osnovne uslove, zahteve politika Svetske Banke Životne sredine i društvenih pitanja- WB E&S, regulativnu i institucionalnu kapacitet i obavezu Zajmoprimca i Implementacionih agencija, kao i prirodu i obim identifikovanih rizika.

Na osnovu preliminarne procene Svetske banke životne sredine i društvenih pitanja- WB E&S, Okvir za upravljanje okolinom i društvom-ESMF je prilagodio opšte smernice, obrasce za mjere, identifikovane instrumente životne sredine i društvenih pitanja-E&S i planove za prevenciju, smanjenje, ublažavanje i/ili kompenzaciju ključnih negativnih rizika i uticaja, pravila za procjenu i budžetiranje troškova takvih mera, kao i informacije o institucijama i pozicijama odgovornim za upravljanje rizicima i uticajima. Pruža informacije o postavkama podprojekta, uključujući sve potencijalne ekološke ili društvene ranjivosti od posebnog značaja za upravljanje uticajima i ublažavanje mera proporcionalnih obimu uticaja.

Svi podprojekti koji će biti finansirani u okviru projekta biće podložni specifičnoj ekološkoj i društvenoj proceni, a u skladu sa procedurama koje su navedene u ovom Okviru. Procena ima za cilj identifikaciju potencijalnih uticaja na nivou podprojekata kako bi se primenile adekvatne mjere izbegavanja, minimizacije, ublažavanja ili kompenzacije, u zavisnosti od situacije. Ovaj okvir za upravljanje okolinom i društvom-ESMF je namenjen kao praktičan alat tokom formulacije, dizajniranja, implementacije i monitoringa u okviru Projekta održive, integrisane i sigurne putne infrastrukture Projekta SISRI.

Svrha ovog okvira je da precizira procedure koje će akteri projekta imati na raspolaganju i pratiti tokom implementacije, sa ciljem da sve aktivnosti podržane u okviru Projekta budu ekološki i društveno održive, u skladu sa standardima WB i nacionalnim zakonodavstvom BiH, regulativama RS i okvirom za životnu sredinu i društvo-ESF.

Na kraju, Okvir za upravljanje okolinom i društvom-ESMF pruža smernice za proces, potrebne obrasce i sadržaj Procjene uticaja na životnu sredinu i društvo (ESIA), Planova upravljanja životnom sredinom i društvom (ESMPs) i Kontrolna lista Planova upravljanja životnom sredinom i društvom-ESMPs za sve podprojekte koji će biti implementirani u okviru Projekta održive, integrisane i sigurne putne infrastrukture-SISRI, kao i za ekološke i društvene revizije projekata koji su već započeti, Tehničku pomoć, kao i povezane objekte u okviru Projekta.

2. Opis Projekta

2.1 Pregled Projekta

Projekat održive, integrisane i sigurne infrastrukture putne (SISRI) ima za cilj unapređenje povezanosti i sigurnosti puteva u Republici Srpskoj (RS) kroz različite infrastrukturne intervencije i aktivnosti tehničke pomoći (TA). Projekat će se fokusirati na ulaganje u rehabilitaciju i jačanje otpornosti i sigurnosti prioriternih nacionalnih puteva, uz pružanje obuke za poboljšano upravljanje putevima. U preliminarnim planovima je uključeno unapređenje i poboljšanje regionalnog koridora M-18 između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje) (Ruta 2b TEN-T mreže), za koji će dizajn i tačna trasa biti određeni i projektovani kao dio Projekta. Pored toga, projekat uključuje Komponente za hitnu reakciju (CERC), koje trenutno nemaju dodeljena sredstva.

Unapređenje i poboljšanje regionalnog koridora M-18 između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje) obezbediće najkraću vezu između Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Radovi će vjerovatno uključivati kreiranje nove trase (specifična ruta još nije definisana u fazi procene Projekta), rehabilitaciju ili/ i izgradnju mostova, vijadukata, tunela i druge infrastrukture, rehabilitaciju/rekonstrukciju postojećih puteva, izgradnju sistema za odvodnju i prikupljanje vode, tretman vode itd., kako bi se poboljšala povezanost i sigurnost saobraćaja, skratilo vreme putovanja, povećala sigurnost učesnika u saobraćaju i lokalnih zajednica, kao i obezbedio bolji doživljaj vožnje. Trenutno je put u lošem stanju, a na nekim mestima je širok samo 3,5 m. Prolazi kroz izazovno planinsko područje koje je podložno klizištima i poplavama usled ekstremnih vremenskih uslova, što je dodatno pogoršano promenama klimatskih obrazaca kao direktan uticaj klimatskih promena. Stoga, pristup dizajnu i izgradnji mora biti u skladu sa najvišim standardima otpornosti. Potencijalna kritična područja će proći dodatna geomehanička ispitivanja pre završetka dokumentacije za tender. Projekat će finansirati potrebne aktivnosti za jačanje otpornosti na klimatske i prirodne katastrofe, uključujući (ali ne ograničavajući se na) redizajn postojećih planova za unapređenje puteva u skladu sa klimatskim promenama, radove na zaštiti padina, odvodnji, izgradnji tunela i vijadukata, kao i druge gde je potrebno da se stvori put otporan na klimatske ranjivosti. Poboljšani uslovi puta će takođe olakšati bolju zimsku održivost kada je to potrebno. Pored toga, projekat će pokriti troškove svih potrebnih čvorišta i druge putne infrastrukture i opreme, kao i nadzor na terenu. Izuzetak će biti most preko reke Tare, koji će biti izgrađen iz državnih sredstava pre početka radova na koridoru.

Investicija u rehabilitaciju i poboljšanje otpornosti i sigurnosti prioriternih nacionalnih puteva (u okviru Komponente 2) finansirće rekonstrukciju i poboljšanje odabranih dionica putne mreže u oba entiteta. Radovi će se izvoditi duž postojećih ruta i obuhvatiće asfaltiranje, poboljšanja bezbjednosti puteva, strukturne obnove, mjere zaštite puteva, kao i rehabilitaciju mostova i tunela. Glavni fokus ove inicijative biće na ulaganjima koja smanjuju ranjivost putne mreže na klimatske promjene i podižu standarde sigurnosti. Da bi se prioritizovale dionice, koristiće se rezultati sistema upravljanja imovinom i evidencije o stanju mreže u Republici Srpskoj (RS) kao polazna tačka, kombinovana sa pojednostavljenom ekonomskom analizom u RS. Ovaj projekat takođe će promovisati institucionalizaciju sistema upravljanja imovinom puteva. Pored ulaganja, ova subkomponenta će takođe podržati tehničku pomoć povezanih sa investicijama, kao što su revizije bezbjednosti puteva, tehnička kontrola, nadzor i slične aktivnosti.

Jačanje kapaciteta za unapređeno upravljanje putevima u RS fokusiraće se na tehničku pomoć koja ima za cilj poboljšanje efikasnosti troškova u sektoru u oblastima uključujući planiranje, izvršenje radova i operativno upravljanje. Takođe će finansirati sveukupno upravljanje projektom.

Komponente za hitnu reakciju (CERC). Ova komponenta nema dodeljena sredstva, ali se može aktivirati za brzu reakciju u slučaju krize ili vanredne situacije, što omogućava Zajmoprimcu brz pristup finansiranju od strane Banke za hitne potrebe rehabilitacije i rekonstrukcije.

Povezanost sa Nacionalnim Strategijama i Okvirom Partnerstva sa Državom

Planirana operacija dio je kontinuiranog angažovanja Svetske banke u sektoru transporta u Bosni i Hercegovini. Program modernizacije transportnog sektora (TSMP) odobren je od strane Odbora Svetske banke u avgustu 2016. godine kako bi efikasno podržao modernizaciju transporta u Bosni i Hercegovini i pomogao u postizanju nacionalnih ekonomskih i društvenih ciljeva. Projekat modernizacije puteva Federacije bio je prva faza Program modernizacije transportnog sektora-TSMP-a, usmjeren na poboljšanje povezanosti i sigurnosti puteva, koja je nedavno završena. Projekat restrukturiranja železnica Republike Srpske, druga faza Program modernizacije transportnog sektora-TSMP-a, trenutno se fokusira na poboljšanje finansijske, operativne i organizacione performanse željeznica u Republici Srpskoj. Predloženi projekat održive, integrisane i sigurne putne infrastrukture nastaviće napore Svetske banke u unapređenju povezanosti, sigurnosti i reformama u preduzećima u državnom vlasništvu.

Predložena operacija je u skladu sa Okvirom partnerstva sa zemljom (CPF) za period FY23-FY27. Ova operacija podržaće tri visoka nivoa rezultata iz Okvira partnerstva sa zemljom CPF-a: (i) povećanje inkluzivnog zapošljavanja u privatnom sektoru; (ii) povećanje ključnih rezultata javnih usluga; i (iii) poboljšanje ekoloških rezultata i otpornosti na klimatske promjene. Podrška zapošljavanju u privatnom sektoru biće ostvarena kroz efikasniju tržišnu konkurenciju za radove na putevima. Podrška ključnim rezultatima javnih usluga ostvaruje se poboljšanjem upravljanja i efikasnosti javnih finansija; jačanjem upravljanja i smanjenjem fiskalnog opterećenja preduzeća u državnom vlasništvu kao i poboljšanjem pružanja javnih usluga. Dizajn Projekta odražava ove elemente i očekuje se da će promovisati finansijsku održivost, efikasnu alokaciju javnih resursa, poboljšano upravljanje i transparentnost u sektoru puteva.

Pored toga, projekat se usklađuje sa ciljevima otpornosti na klimatske promjene i zaštitu životne sredine, sa ciljem smanjenja ranjivosti infrastrukture na ekstremne vremenske uslove. Projekat je u skladu sa ciljevima pristupanja Evropskoj uniji (EU) i podržava nacionalne i regionalne političke ciljeve. Njegov cilj je povezivanje zajednica na siguran, održiv, otporan, pametan, pouzdan i pristupačan način, uz smanjenje zagađenja vazduha, buke i emisije gasova sa efektom staklene bašte putem ekološki prihvatljivijih sredstava transporta.

Na nivou Republike Srpske (RS), projekat je usklađen sa Strategijom razvoja sektora puteva 2016-2025 i Strategijom bezbjednosti saobraćaja 2019-2022. Pored toga, Strategija transporta Bosne i Hercegovine (2016-2030) naglašava poboljšanje finansijske održivosti, kvalitetu autoputeva i regionalnih puteva, kao i povećanje bezbjednosti saobraćaja kao ključne ciljeve.

2.2 Cilj razvoja projekta

Cilj projekta je poboljšanje regionalne transportne povezanosti i unapređenje upravljanja mrežom puteva kroz:

- finansiranje poboljšanja djelova ključnog regionalnog koridora, rute 2b, između Sarajeva i Podgorice;
- intervencije koje poboljšavaju otpornost na klimatske promjene kroz ciljana ulaganja u stabilnost padina i mjere zaštite od poplava, kao i u crne tačke bezbjednosti na putevima. Ovo uključuje rješavanje djela programa rehabilitacije zaliha zajedno sa ciljnim delovima koji su podložni klimatskim i bezbednosnim rizicima kako bi se ukupna mreža dovela u stanje održavanja i smanjila njena ranjivost;

- institucionalna podrška će biti pružena za poboljšanje upravljanja mrežom puteva i upravljanja putevima u RS;
- poboljšanje ukupne finansijske održivosti kompanija kroz moderne tehnike upravljanja imovinom koje optimizuje korišćenje oskudnih javnih sredstava.

Cilj razvoja projekta podržavaju dva komponente: (i) poboljšana regionalna povezanost; i (ii) unapređena uprava u sektoru puteva. Uspješna implementacija cilja razvoja projekta biće mjerena kroz propisane adekvatne indikatore rezultata (dostupne u Dokumentu o oceni projekta - PAD).

2.3 Komponente projekta

Pregled komponenata projekta prikazan je u Tabeli 2 u nastavku, dok je puna opis aktivnosti projekta dostupna u Prilogu 1.

Tabela 2: Pregled komponenti projekta.

Komponenta ¹	Opis komponente	Podkomponenta	Opis podkomponente	Entitet
Poboljšana regionalna povezanost	<p>Glavni cilj ove komponente je poboljšanje regionalne povezanosti i kvaliteta i održivosti magistralnog putnog mreža u BiH. Visokokvalitetna i sigurna mreža je ključna za pouzdan pristup poslovima, tržištima i uslugama u BiH, kao i za povezivanje sa susjednim zemljama. U tu svrhu, komponenta će finansirati:</p> <p>(i) unapređenje i poboljšanje rute 2b TEN-T mreže koja povezuje Sarajevo (BiH) i Podgoricu (Crna Gora), i</p> <p>(ii) rekonstrukciju, rehabilitaciju i održavanje prioriternih magistralnih puteva.</p>	1.1 Unapređenje rute 2b između Broda na Drini (Foča) i Huma (Scepan Polje)	(i) Unapređenje 13.245 km između Broda na Drini (Foča) i Huma (Scepan Polje) na ruti 2b (M-18) kako bi se poboljšala povezanost između Sarajeva i Podgorice. Ovo takođe uključuje rješavanje problema aktivnih klizišta i deformacija putne površine, drvenih mostova, oštećenih mostova i krivudavih delova. Sav investicioni rad će se odvijati u RS-u i zajednički finansirati putem EBRD kredita i WBIF granta.	RS
			(ii) Dodatni projektni radovi za poboljšanje otpornosti na klimatske promjene, s obzirom da je put podložan poplavama i klizištima..	RS
			(iii) Izvršiće se auditi bezbjednosti puteva kako bi se informisao finalni detaljni dizajn.	RS
			Most preko kanjona Tare biće finansiran iz sopstvenih sredstava BiH pre početka radova na putu.	BiH
		1.2 Investicije u program rehabilitacije prioriternih nacionalnih puteva	(i) Provedite procjenu sistema upravljanja imovinom i identifikujte prioriternu listu tekućih investicija. (ii) Provedite audite bezbjednosti puteva, tehničku kontrolu, dizajne i nadzor lokacija koje će biti finansirane pod ovom podkomponentom. Sve aktivnosti finansirane putem ove komponente biće dopunjene grantovima GFDRR-a za podršku integraciji prirodnih rešenja u dizajn puteva i razvoj metodologije za procjenu ranjivosti putne mreže.	RS

¹ Potpuni opis komponenti nalazi se u Dodatku 1

Komponenta ¹	Opis komponente	Podkomponenta	Opis podkomponente	Entitet
			<p>(iii) Finansirajte rekonstrukciju, rehabilitaciju i održavanje odabranih dionica prioriternih magistralnih puteva (identifikovanih programom RS-a). Ukupno, ova podkomponenta poboljšaće oko 150 km puteva i povezane intervencije za poboljšanje otpornosti na klimatske promjene. Radovi će se izvoditi duž postojeće trase i obuhvatiće asfaltiranje, delimično proširenje kolovoza, radove na poboljšanju signalizacije, obnovu struktura, poboljšanja bezbjednosti puteva, radove na zaštiti puteva i rehabilitaciju mostova i tunela kao i pomoćne veze, tj. raskrsnice, pristupne puteve, sisteme odvodnje, itd.</p>	RS
			<p>(iv) Projekat će podržati dizajn i radove na rekonstrukciji/rehabilitaciji dva mosta, privremeno odabrana: Most na reci Drinjači i Most Tatinac (veoma nestabilan i deterioriran, biće obnovljen radi poboljšanja sigurnosti i otpornosti putne mreže). Opseg radova može uključivati izgradnju ili rehabilitaciju mosta i biće preduzeti strukturni retrofiti/rekonstruisanje kako bi se izdržali klimatski rizici.</p>	RS
Komponenta 2: Unapređenje upravljanja putnim sektorom	Ova komponenta će podržati proces pridruživanja BiH EU i reforme u transportnom sektoru kroz intervencije koje jačaju sposobnost putnih preduzeća da efikasno i ekonomično upravljaju i operišu svojom infrastrukturom. Odabrane aktivnosti ojačaću upravljanje putevima u BiH, s posebnim fokusom na poboljšanje finansijske	Podkomponenta 2.1: Poboljšana sigurnost i otpornost putne mreže BiH Ova podkomponenta će podržati implementaciju elemenata ekosistema bezbjednosti puteva, uključujući screening i prioritizaciju crnih tačaka i dizajn i implementaciju intervencija. Sve aktivnosti su usklađene sa agendom pristupanja BiH kao što je identifikovano u izveštaju EU aquis za BiH. Podkomponenta će se implementirati	<p>(i) Program inspekcije bezbjednosti puteva i poboljšanje crnih tačaka: RSI će se obaviti na prioritetnoj putnoj mreži od 1200 km širom BiH. Preporuke iz RSI-a biće uključene u akcione planove bezbjednosti puteva putnih preduzeća i podržaću razvoj programa za poboljšanje crnih tačaka, posebno u RS-u gde nije bilo prethodnog skeniranja. Biće predložene mjere za rehabilitaciju putnih dionica u blizini ovih visoko rizičnih lokacija.</p>	RS
			<p>(ii) Praćenje stabilnosti: Razviti sistem upravljanja padinama uključujući praćenje klizišta i objekata. Ovo će uključivati opremu za praćenje, patroliranje, podršku planiranim zatvaranjima puteva, signalizaciju, periodično održavanje i manje rekonstrukcije radi smanjenja ranjivosti.</p>	RS

Komponenta ¹	Opis komponente	Podkomponenta	Opis podkomponente	Entitet
	održivosti putnih preduzeća, pojednostavljenje otpornosti na klimatske promjene i poboljšanje bezbjednosti puteva.	<p>kroz tehničku pomoć, robu i usluge, obuku i operativne troškove.</p> <p>Podkomponenta 2.2: Unapređena operativna uprava Ova podkomponenta će finansirati tehničku pomoć (TA) i nabavku robe i usluga za poboljšanje operativnog upravljanja putnim sektorom u BiH. Finansiraće aktivnosti koje podržavaju institucionalizaciju savremenog sistema upravljanja putnom imovinom, sistem mjerenja težine u pokretu za zaštitu postojećih sredstava od preopterećenih kamiona, i implementaciju inteligentnih transportnih sistema (ITS) za upravljanje tunelima. Aktivnosti će podržati razvoj višegodišnjih planova održavanja zasnovanih na prioritetima razvijenim kroz RAMS, kako bi se smanjili ukupni troškovi putne mreže i ukupna finansijska održivost sektora.</p> <p>Podkomponenta 2.3: Upravljanje projektom i izgradnja kapaciteta Ova podkomponenta će finansirati prihvatljive troškove za obe</p>	<p>(i) Unapređenje sistema upravljanja putnom imovinom na nivou kompanija. Projekat će finansirati unapređenja postojećih RAM-a kako bi se integrisao modul za sistematsku ekonomsku prioritizaciju intervencija. Finansiraće opremu za praćenje stanja puteva, meteorološke stanice i skeniranje mreže za optimalno donošenje odluka i identifikaciju ranjivosti mreže. Dalja institucionalizacija RAM-a biće podržana kako bi se optimizovalo višegodišnje planiranje i priprema investicionih i održavajućih planova.</p> <p>(ii) Implementacija sistema mjerenja težine u pokretu širom BiH: Uvođenje sistema kontrole težine podržaće zemlju u rešavanju problema preopterećenih kamiona koji uzrokuju prevremeno oštećenje puteva. Projekat će finansirati opremu potrebnu za mešavinu mobilnih sistema kontrole težine i fiksnih sistema mjerenja težine u pokretu (WIM). Tehnička pomoć će podržati izradu potrebne legislacije za olakšavanje operacija i sprovođenje takvog sistema.</p> <p>(iii) Implementacija ITS u odabranim tunelima: Podkomponenta će podržati veću upotrebu ITS-a kroz centralizovano praćenje i kontrolu ITS sistema u tunelima.</p> <p>Angažovanje dodatnih stručnjaka po potrebi kako bi se osigurala implementacija u skladu sa politikama Svetske banke (npr. nabavka, finansijsko upravljanje, zaštita životne sredine i</p>	RS
				RS

Komponenta ¹	Opis komponente	Podkomponenta	Opis podkomponente	Entitet
		<p>kompanije kako bi se omogućila uspešna implementacija projekta.</p> <p>Projekat će se sprovoditi od strane zaposlenih u putnim kompanijama, ali će imati koristi od izgradnje kapaciteta i dodatne stručne podrške u oblastima kao što su nabavka, finansijsko upravljanje, zaštita životne sredine i društveni aspekti, kao i godišnje planiranje programa.</p>	<p>društveni aspekti).</p> <p>Podrška relevantnim aktivnostima obuke i razmeni znanja, kao i pokrivanje operativnih troškova kao što su oprema za kancelariju, putni troškovi, štampanje i troškovi prevođenja. Pokrivanje troškova za 30 plaćenih praksi, pri čemu će 60% kandidata biti žene. Plaćene prakse će biti dodeljene studentima završnih godina relevantnih fakulteta ili nedavno diplomiranim studentima, omogućavajući kompanijama da identifikuju kandidate koji bi mogli biti dobar dodatak njihovim institucijama. Usmeravanje na uspostavljanje online platforme za širenje informacija o projektu i interfejs za povratne informacije korisnika.</p>	

2.3.1. Kontigentna komponenta hitnog odovora (CERC)

Projekat takođe uključuje komponentu za kontingentnu hitnu reakciju (CERC) koja je mehanizam finansiranja dizajniran da obezbijedi brz pristup sredstvima u slučaju krize ili vanrednog stanja. CERC-ovi se mogu aktivirati radi preraspodjele neopredijeljenih sredstava za rješavanje hitnih potreba bez potrebe za restrukturiranjem projekta. Ovaj mehanizam osigurava da zajmoprimci mogu brzo pristupiti potrebnim sredstvima za ublažavanje negativnih ekonomskih i društvenih utjecaja vanrednih situacija, čime se jača otpornost i kapacitet zemlje za odgovor.

Kako aktivnosti komponente CERC-a još uvijek nisu definirane, one nisu predmet ovog ESMF-a. Međutim, obavezna usklađenost ESF-a proteže se i na CERC. Kako bi se osiguralo da je CERC komponenta projekta implementirana u skladu sa ESF-om, zajmoprimac će pripremiti CERC priručnik kako je navedeno u pravnom sporazumu (LA). CERC priručnik će uključivati opći opis E&S procjene i aranžmana upravljanja, uključujući Projekt održive integrirane i bezbjedne putne infrastrukture CERC dodatke uz ESMF, SEP na nivou projekta i RPF u skladu sa odredbama ESCP. Definicija CERC priručnika i CERC komponenti E&S procedure due diligence (uključujući E&S screening, E&S procjene specifične za lokaciju i instrumente kao što su CERC-ove ESIA specifične za lokaciju, ESMPs, SEPs, konsultacije i drugo, praćenje i nadzor) će biti vođeni od strane Projekta- nivo ESMF E&S Procedura pregleda i potpuna žalba ESF-u i WB EHS.

2.4 Korisnici projekta

Korisnici projekta uključuju korisnike puteva, zajednice duž rute (bez obzira da li koriste put ili na drugi način imaju koristi od njega), preduzeća u sektoru puteva i njihove zaposlene, uključujući kompanije za održavanje puteva, studente, lokalno stanovništvo, posebno one koji su u riziku od siromaštva, kao i privatne biznise duž rute ili one koji koriste tu rutu. Međutim, osim pozitivnih efekata, ekspropriacije zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i nedobrovoljno ekonomskog i fizičkog preseljenja takođe može uticati na korisnike.

Glavni korisnici projekta su korisnici puteva, sa procenjenom od 22 miliona korisnika godišnje. Ova raznolika grupa obuhvata lokalne stanovnike, preduzeća, uslužne kompanije, turiste i javne službenike kao što su policajci i carinici. Očekivana direktna poboljšanja u uslovima puteva i bezbjednosti će dovesti do smanjenja troškova održavanja vozila (što će smanjiti troškove transporta), povećane udobnosti za putnike i druge korisnike, smanjenog rizika od saobraćajnih nesreća, i smanjenog rizika od povreda i smrtnosti usled saobraćajnih nesreća, smanjenog negativnog uticaja na vodene tokove, poboljšane pouzdanosti puteva i otpornosti na klimatske promjene, smanjenja troškova održavanja itd. Potencijalni indirektni efekti su brojni, uključujući, ali ne ograničavajući se na, poboljšane uslove za trgovinu, izvoz (direktni i indirektni), razvoj turizma, povećanu dostupnost dobara i usluga, šire mogućnosti zapošljavanja, smanjenje emigracije i druge socio-ekonomske razvojne prilike. Bezbednosne koristi projekta će se proširiti na sve korisnike puteva, uključujući pešake, i imaće ekonomske posledice smanjenjem socijalnih i ekonomskih troškova saobraćajnih nesreća. Rehabilitacija i nadogradnja otprilike 150 km magistralnih puteva će poboljšati i učiniti transport sigurnijim širom Bosne i Hercegovine. Izgradnja Ruta 2b će poboljšati povezanost između glavnih gradova Sarajeva i Podgorice, donoseći pozitivne ekonomske efekte opštinama duž rute i njihovim ruralnim područjima. Pored toga, nova ruta će poboljšati povezanost sa susednom Crnom Gorom, koristeći benefite šire populacije Bosne i Hercegovine.

Poboljšani uslovi puteva će povećati ekonomsku konkurentnost produktivnih oblasti, podržavajući ekonomski rast korisničkih zajednica. Ruta 2b je takođe dio sveobuhvatne Mreže transevropskog transporta (TEN-T mreže EU), a poboljšana bezbednost i otpornost ovog linka biće ključni za pouzdane putničke i trgovačke tokove u ovoj regiji. Poboljšan kvalitet infrastrukture i smanjenje troškova transporta omogućava ponovo uspostavljanje teretnog transporta duž Ruta 2b, čime se poboljšava sposobnost preduzeća iz BiH za izvoz. Projekat takođe ima visok potencijal za povećanje turizma, s obzirom da se neka od najpopularnijih rafting lokacija u Evropi nalaze duž rute, privlačeći turiste iz BiH, regiona i drugih evropskih zemalja.

Širok spektar lokalnih preduzeća će imati koristi od rezultata projekta. Omogućiće brži, efikasniji i jeftiniji transport ljudi i dobara, otvarajući prilike za zapošljavanje i poslovni rast. Pored toga, lakša, sigurnija i veća kretanja i transportni tokovi verovatno će povećati potražnju za dobrima i uslugama i podsticati izvoz (aktivni i pasivni, npr. turizam). Različite forme turizma, kao što su turizam zasnovan na prirodi, gastro-turizam, istorijski i sportski turizam, verovatno će se pojaviti ili cvetati zbog blizine prirodnih i kulturnih atrakcija u užem regionu (uključujući Nacionalni park Sutjeska, vrh Maglić, vrh Zelengora, reku Taru – zaštićenu kao biosferski rezervat UNESCO-a, reku Drinu, Nacionalni park Durmitor u Crnoj Gori, itd.). Izgradnja kapaciteta projekta, podrška razvoju politike i obuka projekta direktno će koristiti Javnom preduzeću Putevi RS, lokalnoj građevinskoj industriji i sektorskim uslužnim kompanijama (koje se bave projektovanjem, izgradnjom i održavanjem puteva). Kroz tehničku pomoć, kompanije za puteve će povećati svoj kapacitet za održivo upravljanje putevima, uključujući planiranje, budžetiranje, izvršavanje i praćenje, dok će kompanije za projektovanje, izgradnju i održavanje imati koristi od usvajanja modernih strategija projektovanja, izgradnje i praćenja u skladu sa nacionalnim smernicama za sektor transporta. To će omogućiti kompanijama za puteve da efikasnije i efektivnije obavljaju svoje odgovornosti, na korist svih korisnika. Očekuje se da će projekat dodatno povećati kapacitet lokalne građevinske industrije za upravljanje i implementaciju ugovora uz povećan opseg rizika prebačenih na privatni sektor.

I diplomirani studenti i javne kompanije imaće koristi od programa stažiranja koji će omogućiti otprilike 30 stažiranja (60% će biti žene) u kompanijama sektora puteva. Studenti će dobiti prvo zaposlenje i iskustvo, dok će kompanije moći da identifikuju najbolje kandidate koje žele da zadrže na duži rok. Online platforma za prenos informacija o projektu i korisnička podrška za povratne informacije korisnika dodatno će olakšati procese učenja i poboljšanja kvaliteta. Intervencije rehabilitacije takođe će imati koristi za globalnu zajednicu zahvaljujući očekivanom smanjenju emisije GHG. Rehabilitacija i poboljšanje duž puta 2b smanjiće emisije zahvaljujući značajnim poboljšanjima uslova asfalta i visokom nivou preusmjerenoj saobraćaja. S druge strane, rehabilitacija

magistralnog puta smanjiće emisije zbog manje potrošnje goriva zasnovane na poboljšanim uslovima asfalta. Očekuje se smanjenje emisije GHG za 3,5%, tj. za 242 tone CO₂ godišnje na magistralnom putu i 264 tone CO₂ godišnje na ruti 2b.

U skladu sa ekološkim i socijalnim standardom ESS10 o "Angažovanju zainteresovanih strana i objavljivanju informacija", od agencija za implementaciju zahteva se da zainteresovanim stranama pruže pravovremene, relevantne, razumljive i dostupne informacije i da se angažuju s njima na kulturološki prikladan način. Odražavajući ove zahteve za značajne konsultacije, pravovremeno prenos informacija i uključivanje pogođenih zajednica u uspeh projekta (omogućavajući povećanu deljenu prosperitet), Plan angažovanja zainteresovanih strana projekta (SEP) pripremljen je kao dio projekta Životne sredine I Društvenih Pitanja (E&S). Glavni cilj Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP) na nivou projekta je uspostavljanje okvira za angažovanje zainteresovanih strana, uključujući javno objavljivanje informacija i konsultacije tokom celog ciklusa projekta. Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP) detaljno opisuje kako će Jedinica za implementaciju projekta (PIU) komunicirati sa zainteresovanim stranama i uključuje procese za pravovremeno informisanje zainteresovanih strana, podizanje briga, pružanje povratnih informacija (ili primanje povratnih informacija) ili podnošenje pritužbi o projektu i povezanim aktivnostima. Aktivno učešće lokalnog stanovništva ključno je za uspeh projekta kako bi se osigurala efikasna saradnja između osoblja projekta i lokalnih zajednica, integrisale potrebe i interesi relevantnih zajednica i pojedinaca u ciljeve projekta, minimizovale i rešavale ekološke i socijalne rizike povezane sa predloženim aktivnostima projekta, i na kraju postigli materijalni i nematerijalni ciljevi projekta i Plana obaveza o ekološkim i socijalnim obavezama (ESCP) na način koji je u skladu sa Okvirom za Životnu sredinu I Društvo Svetske Banke (WB ESF), I kao takav prihvatljiv za Svetsku Banku. Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP) na nivou projekta unapred identifikuje zainteresovane strane, strane na koje projekat utiče, druge zainteresovane strane i kanale komunikacije, postavlja minimalne zahteve za komunikaciju i prevodi ciljeve ESS10 u praktične korake i aktivnosti relevantne za projekat. Takođe postavlja osnovne zahteve za Mehanizam za rješavanje žalbi (GRM) na nivou projekta i lokalnom nivou i pruža osnovne informacije o Mehanizmu za rješavanje žalbi Svetske Banke (GRM WB). Pored toga, naglašava put za specifičan Plan angažovanja zainteresovanih snaga-SEP koji će identifikovati zainteresovane strane (uključujući ranjive grupe, strane na koje projekat utiče i druge), potencijalne uticaje i rizike prema ESS10 i definiše adekvatan Mehanizam za rješavanje žalbi (GRM) i opšte kanale komunikacije i konsultacija.

²Očekivani broj korisnika cesta zbroj je godišnjeg prosječnog dnevnog prometa u 2022. godini za 150 km najbolje ocijenjenih dionica cesta kojima je potrebna obnova, normalizirano po km. Raspored po spolu u skladu je s državnim prosjekom. (Izvor: Putevi Republike Srpske, Projekat PAD)

2.5 Uređenje implementacije

Institucionalna struktura transportnog sektora u Bosni i Hercegovini je složena, sa državnim nivoom i veoma decentralizovanim institucijama na nivou entiteta. Na državnom nivou, sektorom upravlja Ministarstvo komunikacija i transporta BiH (MOCT), dok na nivou entiteta to čine dva odvojena Ministarstva transporta i komunikacija (MOTC). Javne kompanije su osnovane u svakom entitetu i poverene su im upravljanje putevima i železničkim sredstvima i operacijama. Tako je razvoj Okvirne transportne strategije (2015-2030) za BiH razvijen uzimajući u obzir ustavne nadležnosti entiteta i Brčko Distrikta.

Upravljanje auto-putevima i mrežom državnih puteva povereno je Republici Srpskoj (RS). Upravljanje mrežom puteva u RS obavljaju Javna preduzeća: "Auto-putevi Republike Srpske" i "Putevi Republike Srpske" za magistralne i regionalne puteve. Lokalnim putevima upravljaju opštine i gradovi. Putevi Republike Srpske, koji su fokus ovog projekta, upravljaju sa oko 4.200 km puteva. Postoji značajan zaostatak u rehabilitaciji mostova i tunela, potrebne su intervencije za poboljšanje bezbjednosti na putevima i stabilnosti padina, kao i poboljšanja u geometriji puteva i dizajnu raskrsnica. Loša kontrola ograničenja opterećenja osnovna je i ključna briga u oba entiteta, kao glavni uzrok preuranjenog propadanja asfaltnih površina.

Projekt će se implementirati kroz dve odvojene jedinice za implementaciju. U RS, implementaciona agencija biće Putevi Republike Srpske, koji već imaju iskustva u implementaciji projekata Svetske banke, uključujući Projekt hitne obnove nakon poplava u BiH. U Federaciji BiH, implementaciona agencija biće Putevi FBH, koja već ima ključne članove tima za implementaciju i upravljanje projektom (PIMT) sa dugogodišnjim iskustvom u implementaciji projekata Svetske banke, uključujući zatvoreni Projekat modernizacije puteva Federacije 2023. godine, Projekat infrastrukture i bezbjednosti puteva zatvoren 2012. godine i Projekat upravljanja putevima i bezbjednosti (P071347) zatvoren 2007. godine.

Jedinica za implementaciju projekta Putevi RS ima stalno zaposlenog stručnjaka za životnu sredinu, a dodatno je angažovan i konsultant za životnu sredinu koji pomaže u reviziji već pripremljenog, EU finansiranog izveštaja o proceni uticaja na životnu sredinu za Šćepan polje. Jedinica za implementaciju projekta Putevi RS će pre početka projekta zaposliti socijalnog stručnjaka. Tri meseca nakon početka projekta, Jedinica za implementaciju projekta Putevi RS će angažovati i stručnjaka za zaštitu na radu po ugovoru kao i stručnjaka za komunikaciju kada to bude potrebno tokom implementacije projekta.

Neka opšta koordinacija aktivnosti projekta vršiće se od strane Ministarstva komunikacija i transporta BiH (MOCT), posebno za Mreže transevropskog transporta (TEN-T mrežu puteva). Međutim, MOCT BiH neće imati stvarnu ulogu u implementaciji projekta.

JP Ceste FBH angažovaće stručnjaka za životnu sredinu i formalizovati zapošljavanje stručnjaka za životnu sredinu, kao i socijalnog stručnjaka u okviru preduzeća. Dosadašnje iskustvo JP Ceste FBH u upravljanju socijalnim rizicima prethodnih projekata je zadovoljavajuće, uključujući upravljanje pritužbama, sticanje zemljišta i nevoljno preseljenje, kao i pripremu zadovoljavajućih planova za obnovu (RAP).

2.6 Razvojni partneri i finansijski tokovi

Projekat će podržati dio šireg programa ulaganja u rehabilitaciju i unapređenje puteva koji su identifikovani u Bosni i Hercegovini. Ukupni plan finansiranja projekta sastoji se od finansiranja IBRD-a (Međunarodne Banke Za Obnovu I Razvoj), kredita Evropske Banke za obnovu i razvoj-EBRD-a, granta Zapadnobalkanske investicione strukture (WBIF) i granta Programa bezbednog i održivog transporta (SSTP). Finansiranje EBRD-a biće isključivo namenjeno za izgradnju Rute 2b prema zajedničkim procedurama nabavke sa Svetskom bankom, kako je definisano Ugovorom o međusobnom poverenju. Ruta 2b biće finansirana prema odnosu doprinosa od 40 procenata IBRD-a i 60 procenata EBRD-a. WBIF grant povezan sa Rutom 2b biće raspodeljen na finansiranje IBRD-a i EBRD-a koristeći isti odnos.

Mobilizacija grant sredstava za podršku razvoju - WBIF, Program bezbednog i održivog transporta (SSTP) i GFDRR: Ruta 2b se smatra stratejskim od strane WBIF-a. Klijent takođe traži grant finansiranje kroz SSTP Fasilitet za podršku poboljšanju bezbjednosti na putevima u zemlji. Pored toga, Banka je mobilisala tehničku asistenciju iz

GFDRR-a u vidu granta za klimatsku adaptaciju, fokusirajući se na rešenja zasnovana na prirodi za stabilnost padina u dizajnu i izgradnji puteva, kao i na pripremu metodologije za procjenu ranjivosti mreže puteva.

2.7 Izuzeci

Projekat neće finansirati niti jednu od aktivnosti navedene na Spisku izuzetaka Međunarodne finansijske korporacije (IFC) Grupe Svetske banke, koji se nalazi u Prilogu 2, niti će finansirati bilo koje aktivnosti visokog rizika koje se identifikuju nakon procene Životne sredine I Društvenih Pitanja i/ili procena prema kriterijumima rizika definisanim u Ekološkoj i društvenoj politici Svetske banke, Direktiva Životne sredine I Društvenih Pitanja za IPF, kao i u okviru Ekološkog i društvenog okvira (ESF) i ovog Okvir upravljanja životnom sredinom i društvom ESMF-a (u Prilogu 3).

Aktivnosti visokog rizika uključuju one koje su složene, velike do vrlo velikih, smeštene na osetljivim lokacijama sa širokim spektrom značajnih nepovoljnih rizika i uticaja koji su dugotrajni, trajni i/ili nepovratni, koje nije moguće potpuno izbeći, a neki od kojih se ne mogu umanjiti ili zahtevaju složene, neproverene mjere umanjenja koje zahtevaju sofisticiranu društvenu analizu, visoke su magnitude i/ili prostornog obima (velika do vrlo velika površina ili populacija).

Pored toga, aktivnosti visokog rizika mogu proizvesti značajne nepovoljne kumulativne ili prekogranične uticaje, imati visoku verovatnoću ozbiljnih nepovoljnih efekata na ljudsko zdravlje i/ili životnu sredinu, odvijati se u područjima visoke vrednosti i osetljivosti (npr. zaštićena i međunarodno priznata područja), osetljivim zemljištima ili ugroziti prava ranjivih manjina i grupa, izazvati intenzivno ili složeno nevoljno preseljenje ili sticanje zemljišta, uticati na kulturno nasleđe, mogu izazvati značajne socijalne sukobe i ugroziti ljudsku bezbednost. Takođe, može postojati istorija nemira u tom području ili sektoru i/ili zabrinutosti u vezi sa korišćenjem bezbednosnih snaga. Sve navedeno isključuje aktivnost iz finansiranja u okviru ovog Projekta.

2.8 Privremeni podprojekti

2.8.1 Modernizacija magistralnog puta M-18 (M-I 111) između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje)

Ključna infrastrukturna operacija u okviru projekta obuhvata planiranu rekonstrukciju i modernizaciju postojeće M18 ceste između Brod na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje). Ukupna dužina M18 iznosi 20,2 km, a projekat će se fokusirati na modernizaciju 13,245 km različitih delova ceste, uključujući infrastrukturu kao što su tuneli, mostovi, propusti i drugi objekti. M18 je glavna cesta koja povezuje Sarajevo i Podgoricu, a nije značajno modernizovana od njene izgradnje 1965. godine. Ova cesta ima međunarodni značaj, jer čini dio glavne mreže puteva u regionu i označena je kao E-ruta (E762) ili ruta 2b, koja dolazi iz Albanije i povezuje se sa motornim koridorom Vc u blizini Sarajeva. U smislu saobraćaja, ova cesta ima za cilj distribuciju saobraćajnih tokova između Bosne i Hercegovine i Albanije preko Crne Gore, kao i od Bosne i Hercegovine ka Centralnoj Evropi.

Tehničke i eksploatacione karakteristike postojeće M18, Sarajevo – Foča (Brod na Drini), trenutno ne ispunjavaju zahteve za bezbednost saobraćaja zbog sledećih nedostataka:

- Nedovoljni i neusklađeni horizontalni elementi, oštri zavoj sa malim radijusom,
- Strm nagib prema Rogojskom prevoju, koji se nalazi na visini od 1160 m,
- Nedovoljna širina ceste,
- Nedostatak trake za sporija vozila,
- Nedovoljna vidljivost za sigurno preticanje,
- Tranzitni delovi kroz naselja,
- Neregulisani raskrsnice i pristupi,
- Nepovoljna geološka i geo-mehanička svojstva u nekim delovima sa čestim pojavljivanjima klizišta,
- Zahtevno i skupo održavanje tokom zime,
- Brojna "uska grla" gde su brzine eksploatacije vrlo niske i ograničene na 30-40 km/h, posebno kroz naselja i u zimskim uslovima.

Dizajn modernizacije i rekonstrukcije ceste je nekoliko puta pripreman, poslednji put 2017. godine, kada je takođe sprovedena Procjena uticaja na životnu sredinu (EIA) za ovaj podprojekat. Međutim, i dizajn i Procena uticaja na životnu sredinu-EIA zahtevaju ažuriranje zbog sledećih razloga:

1. **Degradacija novijih dionica:** Neki od novijih djelova ceste su se degradirali i takođe zahtevaju popravke. Na primer, dva mosta koja su izgrađena 2000. godine kako bi se izbegle posledice izgradnje planirane hidroelektrane Buk Bijela prvobitno nisu bila dio planirane modernizacije, međutim, nakon nedavnih detaljnih posmatranja, zaključeno je da mostovi zahtevaju rekonstrukciju.
2. **Razlike u visini:** Potrebno je prevazići razlike u visini između puteva i veza koje su izgrađene u međuvremenu.
3. **Izgradnja obilaznica i raskrsnica:** Treba uključiti izgradnju obilaznica i raskrsnica.
4. **Učinak klimatskih promena:** Potrebno je da sadrži zabeležene probleme sa poplavama, klizištima i drugim efektima klimatskih promena na cestu, što će takođe biti informisano rezultatima aktivnosti GFDRR na rešenjima zasnovanim na prirodi i procenama ranjivosti mreže.
5. **Audit bezbjednosti puteva:** Treba sadržavati rezultate, zaključke i preporuke revizije bezbjednosti puteva koji je planiran u okviru projekta i koji će se sprovesti da bi se informisao konačni detaljni dizajn.

Zbog ovih razloga (nedovoljna pripremljenost dizajna, očekivanje dodatnih informacija i preporuka u vezi sa otpornim karakteristikama dizajna na klimatske promjene, neizvesnost u vezi sa konačnom trasom i elementima ceste), trenutni podprojekat (u fazi pripreme projekta) je predmet Okvir upravljanja životnom sredinom i društvom-ESMF, a ne Procjene uticja na životnu sredinu i društvo ESIA ili nekog drugog instrumenta Životne sredine I Društvenih Pitanja (E&S). Instrument životne sredine i društvenih pitanja (E&S) za podprojekat će verovatno biti EISA ili fokusirana Procjene uticja na životnu sredinu i društvo-ESIA, ali to još treba potvrditi procena životne sredine i društvenih pitanja.

Zbog ograničenja i funkcionalnih karakteristika ceste, ruta je podijeljena na tri dijela:

- (1) Dionica puta od Brod na Drini do Donjeg Kopilovi** obuhvata 5,5 km sa dve saobraćajne trake, asfaltirane, ukupne širine 6-6,5 m, sa ramenima širine 1-1,2 m, zaštitnim ogradama i propustima u zonama gde cesta prolazi kroz iskop. Cesta je u relativno dobrom stanju, ali ima oko trideset horizontalnih krivina, od kojih polovina ne ispunjava tehničke zahteve i značajno ugrožava bezbednost saobraćaja. Na nekoliko mjesta je vidljivo sleganje kolovozne podloge. Cesta ne uključuje sistem za odvodnjavanje i prikupljanje površinskih voda. Povećanje bezbjednosti i kvaliteta saobraćaja zahteva potpunu obnovu i modernizaciju ovog djela ceste.

Trenutno (2024), radovi na rehabilitaciji ceste su u toku (za dionicu A – 5,5 km). Radovi uključuju obnovu kolovozne površine, ojačanje potpornih zidova i poboljšanje sistema odvodnjavanja, ali ne uključuju promenu geometrijskih karakteristika trase. Stoga se ovi radovi ne sprovode prema pomenutom glavnom dizajnu i mogu se smatrati radovima na održavanju. Radovi nisu finansirani iz sredstava projekta i još nisu završeni.

Slika 1: Trenutno stanje puta M-18 (M-I 111): Dionica A

- (2) Drugi dio** obuhvata preostali dio dionice od Donjih Kopilovi do Huma, dužine oko 14,7 km. Cesta u ovom djelu je u veoma lošem stanju i neodgovarajuća za kretanje motornih vozila, posebno autobusa i teških kamiona. Na početnom delu dionice nalaze se dva viadukta, čije opšte stanje još treba utvrditi. Širina kolovozne površine u ovom djelu iznosi 3,5 m, sa brojnim deformacijama gornje strukture i rupama. Takođe postoje delovi ceste bez ramena, sa čestim klizištima, kako aktivnim tako i pasivnim. Bezbednost saobraćaja na ovoj dionici ugrožena je snežnim i stenskih odronima usled erozije stenskih masa, posebno tokom zimskih meseci. Sa nepredvidivijim vremenskim uslovima i ekstremnim vremenskim situacijama, ovaj problem će se dodatno pogoršati. Ovaj dio je predmet potencijalnog finansiranja u okviru ovog projekta.

Slika 2: Trenutno stanje puta M-18 (M-I 111): Dionica B

- (3)** Treći dio puta obuhvata postojeći most preko reke Tare. Prema izradi dizajna i studija za unapređenje puta na SEETO ruti 2b, Proceni uticaja na životnu sredinu (EIA) za Komponentu 1, pripremljenoj 2017. godine, most je samo jedne trake, dok je kolovoz napravljen od čeličnih rešetki sa drvenim daskama. Čelična konstrukcija mosta podržana je nagibnim betonskim stubovima koji se oslanjaju na dva armirano-betonska temelja postavljena na obalama. Povezivanje puta sa mostom vrši se kroz vrlo mali radijus (oko 20 m). Karakteristike mosta i povezane ceste (kao što su visina ovog postojećeg mosta, mali horizontalni zakrivljenja na obe strane i vrlo strma nagibna pruga sa strane Crne Gore) ne dozvoljavaju saobraćaj teških vozila. U prethodnom periodu, most je rekonstruisan kako bi omogućio prolaz vozilima sa teretom do 10 t. Važno je predvideti koliko dugo bi ovaj most mogao ostati na unapređenoj ruti, ako ne bude odmah zamenjen zajedno sa prvim stepenom unapređenja, uzimajući u obzir navedena ograničenja i njegov zastareli dizajn. Preliminarnom proverom jasno je da karakteristike postojećeg mosta ne ispunjavaju zahteve profila puta i dizajn brzine za put na ovoj funkcionalnoj razini. Rekonstrukcija ovog mosta nije dio podrške projekta, ali će verovatno biti finansirana iz državnih sredstava BiH.

Ipak, svi radovi na mostu preko reke Tare mogli bi se smatrati povezanim objektom projekta, i kao takvi biti podložni okviru za životnu sredinu i društvo svetske banke (WB ESF). Ovo tek treba da bude potvrđeno. Uputstva i obrasci za povezane objekte dostupni su u Aneksu 11.

Slika 3. Most na rijeci Tari

Tokom poslednjih 15 godina, sprovedeno je nekoliko različitih dizajna i dva procene uticaja na životnu sredinu. Neki od dizajna potiču iz 1990-ih. Godine 2014. izvedena je Preliminarna procena uticaja na životnu sredinu (PEIA), a potom sveobuhvatna procenauticaja na životnu sredinu (EIA) 2017. godine. Oba izveštaja identifikovala su razne infrastrukturne elemente, poput viadukata, mostova, potpornih zidova, drenažnih sistema, proširenja puta, traka za spora vozila, tunela, obilaznica, propusta i drugih komponenata puta koje zahtevaju popravku, rekonstrukciju ili izgradnju. Međutim, nijedna od ovih stavki nije potvrđena ili podložna detaljnom dizajnu. Postojeći preliminarni i drugi dizajni biće revidirani kako bi se uskladili sa nalazima istraživanja o klimatskim promenama i bezbjednosti na putevima, infrastrukturuom za drenažu i geomehničkim ispitivanjima koja su finansirana projektom. Takođe, biće adresirani izvorni problemi kao što su nedovoljna širina puta, loša vidljivost, nedostatak traka za spora vozila, rute obilaznica, deformacije površine puta, zamena ili popravka drvenih mostova, rekonstrukcija oštećenih mostova i zakrivljena usklađenost. Dalji rad na dizajnu fokusiraće se na jačanje otpornosti na klimatske promjene zbog ranjivosti puta na poplave i klizišta. Dizajn će takođe biti prilagođen i finaliziran na osnovu nalaza istraživanja o prirodnim rešenjima (Nature Based Solutions) GDFRR-a, procene ranjivosti mreže i novofinansiranog geomehničnog ispitivanja i revizije bezbjednosti na putevima.

Ova operacija predstavlja dio veće operacije sa ciljem poboljšanja povezanosti i regionalne integracije trgovačkih ruta u ruralnim delovima obe zemlje, kao i konačnog poboljšanja povezanosti između Sarajeva, glavnog grada BiH, i Podgorice, glavnog grada Crne Gore. Investicija podržana projektom potpuno je smeštena u RS i zajednički je finansirana putem kredita Evropske Banke z obnovu I Razvoj-EBRD-a, granta Zapadnobalkanske investicione strukture (WBIF).

2.8.2 Most na rijeci (potoku) Tatinac

Most na rijeci Tatinac se nalazi na Regionalnom putu RII-5501 (ranije poznatom kao R-443) u delu Grajseljici - Klanci opštine Kalinovik.

Most je izgrađen tokom Austro-Ugarske i trenutno je u lošem stanju. Planira se izgradnja novog mosta na rijeci Tatinac koji će zameniti postojeći čelični most. Planirana lokacija za novi most je u blizini trenutnog mosta na odsjeku Grajseljici - Klanci. Tokom rekonstrukcije, postojeći most će ostati u upotrebi.

Postoji nekoliko problema koji se odnose na operativnost ovog mosta, a ključni su: starost, drvena konstrukcija koja je podložna uticaju vremenskih uslova, i dimenzije koje ne odgovaraju standardima regionalnog puta koji povezuje. Širina kolovozne trake na postojećem mostu je uža od širine kolovozne trake pre i posle mosta uz regionalni put. Širina puta iznosi približno 5.7 metara, dok je širina mosta oko 5 metara. Struktura kolovozne trake mosta se sastoji od drvene konstrukcije koja uključuje grede i daske, što zahteva čestu održavanje i zamenu drvenih delova zbog uticaja vremenskih uslova, posebno vode.

Konstrukcija mosta je čelična, dok je temelj betonski: most ima čeličnu konstrukciju sa tri raspona, ukupne dužine 38 metara. Podržava ga 2 naslona i 2 srednja stuba, sa armiranim betonskim gredama na vrhu stubova. Materijal srednjih stubova i osnove konstrukcije nije utvrđen.

Novi most preko reke Tatinac biće projektovan i izgrađen kao dio aktivnosti projekta. Okolina mosta nema naselja ili izgrađenih struktura, a teren je brdovit.

Slika 4. Trenutno stanje mosta na rijeci Tatinac

2.8.3 Most na rijeci Drinjača

Most u pitanju se nalazi na glavnom putu M-19.2 u opštini Vlasenica, koja se nalazi u istočnom delu Republike Srpske. Glavni put M-19.2 je dug 30 km i povezuje Kladanj i Vlasenicu, sa povezivanjem na autoput M18 u Kladnju i M19 u Vlasenici.

Postojeći most je otprilike 50 metara dug, podržan od dve betonske lukove na obali, sa četiri rečne i dva obalna stuba. Ukupna širina mosta iznosi 8.40 metara. Dubina reke Drinjače na mestu mosta varira od 0.5 do 2.0 metra. Kao i kod mosta Tatinac, glavni problemi mosta su vezani za starost, loše održavanje i značajan uticaj vremenskih uslova.

Postojeći most je izgrađen kao ploča, podržana stubovima na arkovim gredama pričvršćenim za obalne potpore, sa asfaltom i pešačkim stazama sa obe strane. Međutim, kvalitet betona i čelika u svim elementima mosta je veoma loš, sa vidljivim dubokim oštećenjima betona i korozijom čelika. Dok je konstrukcija kolovozne trake mosta, kao i približno 100 metara pre i posle mosta, u pristojnom stanju, zbog lošeg stanja mosta, neophodno je izgraditi novi most.

Novi most je planiran da se izgradi pored starog, koji će se nastaviti koristiti tokom izgradnje, a biće srušen nakon završetka radova.

Slika 5: Trenutno stanje mosta na rijeci Drinjači

3. Osnovni Podaci

3.1 Bosna i Hercegovina (BiH) i Republika Srpska (RS) u Kratkim Crticama

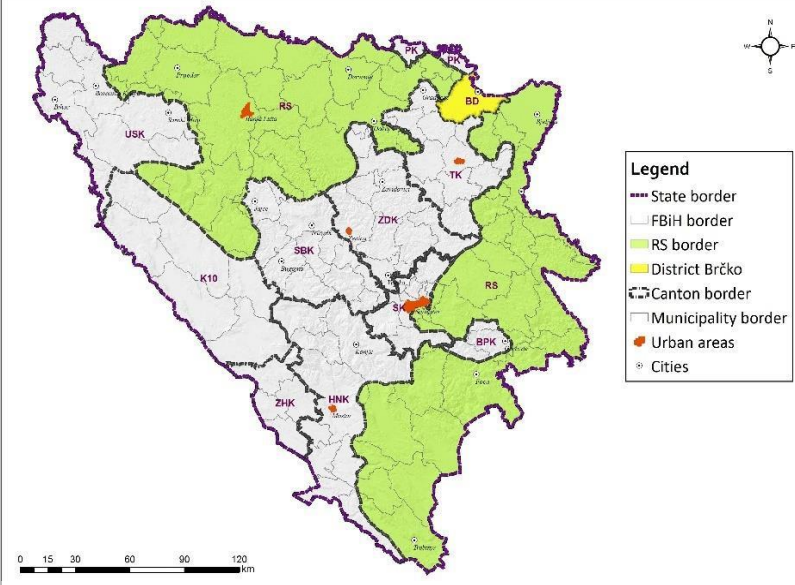
Bosna i Hercegovina (BiH) se nalazi u jugoistočnoj Evropi, na zapadnom rubu Balkanskog poluostrva. Graniči sa Srbijom, Crnom Gorom i Hrvatskom, a ima pristup Jadranskom moru preko svoje južne granice. Zemlja se odlikuje bogatom raznolikošću u geografiji, klimi, kulturi, prirodi i socio-ekonomskim uslovima. BiH je nezavisna država sa decentralizovanom političkom i administrativnom strukturom, koja se sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), kao i Distrikta Brčko. Ovaj dokument ima za cilj da analizira ekološke i socijalne uticaje sektora saobraćaja, sa posebnim fokusom na izgradnju, unapređenje i operacije saobraćajne infrastrukture u Republici Srpskoj. Stoga je osnovna informacija o projektu i njegovim ekološkim i socijalnim (E&S) implikacijama usmjerena na entitet RS i preliminarno odabrane lokacije za podprojekte, prvenstveno na M18 dionici od Broda na Drini do Huma. Ovaj fokus obuhvata značajne aspekte šireg konteksta unutar BiH.

Bosnia and Herzegovina	
Skraćenica:	BiH
Glavni Grad:	Sarajevo
Površina:	51.129 km ²
Stanovništvo:	3.511.372
Jezik:	Bosanski, srpski, hrvatski.
Administrativna struktura:	<p>BiH je zemlja sa nekoliko nivoa vlasti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • na nivou BiH; • na nivou entiteta/ Distrikta (FBiH, RS i BD); • na nivou kantona samo u FBiH; • na nivou općina. <p>Najviši zakonodavni organ u BiH je Parlamentarna skupština BiH. Druge institucije na nacionalnom nivou su: Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara BiH, Ustavni sud.</p>
Nominalni BDP (2023)	BAM 45,618 million ²
Nominalni BDP po glavi stanovnika:	BAM 13,285 ³
Rast nominalnog BDP-a (2022/2023)	4.23% ⁴
EU status:	BiH ima status kandidata za članstvo u EU. Pregovori o pristupanju EU su u toku.
Glavne industrije:	Rudarenje, sakupljanje i prerada drveta, turizam, poljoprivreda.
Glavni transportni sektor:	Ceste.
Republika Srpska	
Skraćenica:	RS
Veći gradovi ili naselja:	Banja Luka, Bijeljina, Prijedor, Doboj, Istocno Sarajevo, Trebinje

² Republika Srpska Institute for Statistics, This is Republika Srpska 2023

³ Ibid

⁴ Ibid

Površina:	25.053 km ²
Geografski položaj:	<p>Republika Srpska je entitet u Bosni i Hercegovini. BiH graniči s Hrvatskom, Crnom Gorom i Srbijom.</p> <p><i>Figure 1: Geographical map of BiH</i></p>
Stanovništvo:	1.228.423
Jezik:	Službeni jezici: bosanski, srpski i hrvatski.
Administrativna struktura:	U RS, Narodna skupština RS i Savjet naroda imaju zakonodavnu vlast. Institucije na entitetskom nivou uključuju: Narodnu skupštinu, Predsjednika RS sa dva potpredsjednika i Senat RS, kao i Ustavni sud RS.
Glavne industrije:	Ugljen, čelik, gvožđe, vozila, duvan, hrana, odeća, koža, drvo, nameštaj, papir, hemijski proizvodi, farmaceutski proizvodi.
Nominalni BDP (2022)	BAM 14,537 million
Nominalni BDP po glavi stanovnika (2022)	BAM 12.977
Rast nominanog BDP-a (2021/2022)	3.9%
Transportni sektor:	<p>Dužina puteva: 14.410 km</p> <p>Prevezeni putnici: 15.522</p> <p>Prevezena roba: 3.665 t</p>

3.2 Pregled ključnih mikrolokacija (M18 dionica od Broda na Drini do Foče)

Relevantna dionica M18 puta u okviru projekta potpuno se nalazi u Opštini Foča, u jugoistočnom djelu Bosne i Hercegovine (BiH), u Republici Srpskoj. Put počinje u Brodu na Drini, selu koje je udaljeno oko 4 km jugočno od grada Foče (koji je centar opštine). Dionica se proteže do istočnih i južnih granica opštine prema Crnoj Gori. Na jugoistoku se graniči sa Opštinom Čajniče, dok se na severu Opština Foča graniči sa opštinama Foča/Ustikolina i Goražde u Federaciji BiH (FBiH).

Opština Foča je prilično velika, pokrivajući površinu od 1,115 km². Obuhvata 95 naseljenih mesta sa ukupno 19,811 stanovnika i 6,521 domaćinstvom. Ovi stanovnici su organizovani u 22 lokalne zajednice, što rezultira prosečnom gustinom naseljenosti od 18 stanovnika po km² za celu opštinu. U širem području projekta nalazi se 8 naselja: Brod, Bunovi, Birotići, Čelikovo Polje, Mazoci, Baštaši, Tečići i Hum.

Preliminarni podaci iz Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, sprovedenog 2013. godine, pokazuju da na teritoriji Republike Srpske, u oblastima koje čine ove lokalne zajednice, postoji 294 domaćinstava i 927 stanovnika. Broj stanovnika u ovom području je mali; u njemu živi samo 586 stanovnika. Na početku dionice u Brodu na Drini, gustina naseljenosti je veća, iako dionica ima dužinu od oko 800 m, a broj stanovnika opada prema granici. Dio puta oko sela Brod ima ograničenje brzine od 50 km/h, dok dio gde se nalazi škola ima ograničenje brzine od 30 km/h. Preostali dio dionice je slabo naseljen.

Tabela 3: Broj stanovnika u pokrivenosti projekta (Izvor: Preliminarna procena uticaja na životnu sredinu (PEIA) za Komponentu II za glavnu cestu E762 (M18), od Sarajeva do Foče)

No.	Naseljeno mesto	Ukupan broj registrovanih lica	Ukupan broj domaćinstava	Ukupan broj stanova
1	Brod	403	157	191
2	Bunovi	78	35	133
3	Birotići	23	14	27
4	Celikovo Polje	-	-	9
5	Mazoce	31	16	33
6	Bastasi	17	7	19
7	Tecici	19	6	13
8	Hum	15	-	25
TOTAL		586,00	235,00	450,00

Osnovna demografska karakteristika ovog područja je iseljavanje stanovništva, posebno mlađe populacije. Lokalna ekonomija se prvenstveno oslanja na šumarstvo, poljoprivredu i energetiku, dok turizam postaje sve važniji sektor zahvaljujući slikovitim pejzažima i mogućnostima za aktivnosti na otvorenom. Opština Foča je poznata po raftingu na rekama Drini i Tari, kao i po pešačkim destinacijama kao što su Zelengora, Maglić, Volujak, Bioč, Vučjevo, Ljubišnje, Nacionalni park Perućica i kanjon Tare. Ribolovni turizam takođe je popularan. Ugostiteljska industrija uključuje veliki broj restorana, kao i razne opcije smeštaja, uključujući hotele, motele, kampove i privatne apartmane. U pogledu razvoja turizma i opštih socio-ekonomskih aktivnosti, celo područje gravitira ka Foči. Područje je slabo naseljeno, a put trenutno većinom služi turističkim svrhama, kao pristup rafting mestima i kao tranzitna ruta ka Crnoj Gori. Reka Drina i njeni pritoci su istaknute karakteristike regiona, nudeći potencijal za proizvodnju hidroelektrične energije i predstavljajući vitalan prirodni resurs. Inicijative usmjerene na razvoj infrastrukture, promociju održivog turizma i privlačenje investicija dio su šire strategije za rješavanje ovih izazova i iskorišćavanje potencijala Foče za dugoročni socio-ekonomski razvoj.

Obrazovni sistem u regionu obuhvata osnovne i srednje škole, kao i Medicinski fakultet Univerziteta Istočno Sarajevo smešten u Foči, koji privlači studente iz raznih delova zemlje. Međutim, kao i mnoge oblasti u Bosni, Foča se suočava sa problemima poput "odliva mozgova" zbog ograničenih lokalnih mogućnosti zapošljavanja, što podstiče mnoge mlade ljude da traže obrazovanje i posao na drugim mestima. Socijalne usluge koje pruža Opština Foča uključuju Univerzitetku bolnicu u Foči, Zdravstveni centar u Foči i Javnu ustanovu Centar za socijalni rad Foča.

Klimatske i hidrološke karakteristike područja

Područje uglavnom ima kontinentalnu klimu, dok su u brdovitim oblastima prisutne planinske klimatske karakteristike. Iako se relativno blizu nalazi jadranska regija, uticaj Mediterana je zanemarljiv. Prema podacima iz Pripreme dizajna i studija za unapređenje puta na SEETO Ruti 2b: Brod na Drini (Foča) – Hum (Šćepan Polje) i Sarajevo – Foča (Brod na Drini) iz 2017. godine, prosečna temperatura najtoplijeg meseca, jula, u predmetnom području se kreće od 18.9 °C do 15.0 °C (u Žabljaku), dok minimalne temperature mogu pasti do -30 °C. Oblačnost tokom godine je značajna, s tim da je nebo prekriveno oblacima 60% godine. Najveća oblačnost se javlja u

novembru, a najmanja u avgustu. Prosečna godišnja količina padavina u slivu do Foče iznosi 1,587 mm, a raspodjela padavina je prilično ravnomerna tokom meseci. Glavni maksimum padavina je u novembru ili decembru, dok se sekundarni maksimum javlja u aprilu i maju. Minimum padavina se beleži u julu i avgustu. Uticaji klimatskih promena su prisutni i utiču na ovo područje, pri čemu su ključni rizici uključuju šumske požare, eroziju tla i posledične odrone, suše i jake oluje. U 2024. godini, toplotni talasi koji su trajali nedeljama pogodili su zapadni Balkan i jugoistočnu Evropu, doprinoseći šumskim požarima koji su se proširili na Nacionalni park Sutjeska, ugrožavajući opstanak i zdravlje Peručica, jednog od poslednjih preostalih prašumskih područja u Evropi. Stoga, prilikom razmatranja klimatskih uslova, ažurirana procena uticaja na životnu sredinu (ESIA) za ovaj planirani podprojekat mora uzeti u obzir ove (brze) promjene i prognoze.

Hidrografske karakteristike

Ključne hidrološke karakteristike mreže uključuju reke Drinu i Taru, kao i brojne njihove pritoke. Oba vodotoka čine dio sliva Crnog mora i predstavljaju međunarodne vodene puteve. Među najznačajnijim pritokama su Sutjeska, Piva (do hidroelektrane "Piva"), Sušica, Petrovica, Strma Stijena, Bistrica, Tvrdi potok, Skara, Stitarica, Pčinja i Velika Proščanica. Sa desne strane, gledajući nizvodno, pritoke uključuju: Opasanicu, Skrbušu, Svnjacu, Biogradsku reku, Bjelojevičku reku, Rudnicu, Seljačku reku, reku Dragu, Ljutanicu i Jelovčev potok. Sve pomenute vodotoke karakterišu planinski tereni, što znači da imaju strme rečne korite (gradijent je $\gg 5\%$) i izuzetno neujednačen protok. Visine u ovom području su formirane od izdržljivih stenskih masa otpornih na eroziju, pretežno krečnjaka i dolomita. Ovi geomorfološki i hidrološki uslovi, zajedno sa karakteristikama stenskih masa na površinskom delu terena, doveli su do stvaranja mnogih velikih jaraka, klanaca i povremeno velikih dubina i širina, kreirajući karstni pejzaž tipičan za Dinarski sistem. Osim proluvijalnih (sedimenata na podnožju brda), teren u posmatranom prostoru takođe je podložan koluvijalnim (neukalupnim sedimentima) procesima, prvenstveno odronima. Fluvijalni (rečni sedimentni) procesi su takođe prisutni u ovoj oblasti, reflektujući se u prostranim i debelim rečnim terasama. Aluvijalni (labavi sedimenti u rečnom koritu) naslage nisu posebno razvijene

Projektnu oblast pokriva prirodna vegetacija širokolisne visoke šume, koja se nalazi na prelazu između zapadnog i istočnog Balkana, obuhvatajući šume hrasta i gorskog graba, kao i region mešovitih šuma, žbunja, borovih šuma i pašnjaka na višim nadmorskim visinama. Anthropogeni uticaji doveli su do značajne degradacije prašumskih rezervata, što je rezultiralo stvaranjem niskih šuma i podbora. Ova staništa su često prekidana, a tlo je erodirano, što dovodi do značajnog smanjenja plodnosti zemljišta.

Na području su identifikovane sledeće biljne vrste koje su uvrštene na Crvenu listu zaštićenih vrsta flore i faune Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 124/12):

- **Cyperus fuscus L.** - smeđa vrba
- **Loroglossum caprinum calcaratum** - orhideja
- **Moehringia malyi**- Bavarska rogljičica
- **Campanula sparsa ssp. Sphaerotherix** - planinske zvončice
- **Nasturtium officinale** - vodena kreša

Gornji kanjon Drine karakteriše velika raznolikost staništa za ptice. Ova oblast predstavlja utočište za mnoge, ali već retke i zaštićene vrste u Evropi. Sve vrste ptica obuhvaćene su određenim merama zaštite, pri čemu se posebno ističu one sa Crvene liste evropskih vrsta, kao što su:

- **Hieraaetus pennatus** – zlatni orao
- **Crex crex** – poljski jareb
- **Eremophila alpestris** – rogatica
- **Ficedula parva** – crvenorepi muharica

U ovom području prisutni su i glacijalni relikti, kao što su rogatica, borealne vrste poput **Strix uralensis** – uralske sove, **Picoides tridactylus** – evroazijskog troprstog djetlića, **Pyrrhula pyrrhula** – čvorak, kao i oromediteranske vrste kao što su **Monticola saxatilis** – obični kamenjak, **Regulus ignicapillus** – plamenac, te vrste reliktnih zajednica poput **Poecile lugubris** – sumraki tit i **Emberiza cia** – kamenjak.

U Republike Srpskoj, uobičajeni gmazovi uključuju, ali nisu ograničeni na, običnu zidnu guštericu (**Podarcis muralis**), evropsku zelenu guštericu (**Lacerta viridis**) i sporog crva (**Anguis fragilis**). Takođe se očekuje prisutnost zmijske kockarke (**Natrix tessellata**), ajkula (**Coluber longissimus**), glatke zmijske (**Coronella austriaca**) i rogata poskoke (**Vipera ammodytes**). U manjim pritokama očekuje se prisutnost zmijske trave (**Natrix natrix**), a u zoni hrastova prisutnost evropskog bakarnog guštera (**Ablepharus kitaibelii**).

S obzirom na širok opseg aktivnosti Projekta i distribuciju prisutnih i potencijalno prisutnih vrsta u oblasti podkomponenti 1.1 i 1.2 koje će biti pogođene planiranim antropogenim promenama, posebna pažnja mora biti posvećena očuvanju specifičnih područja koja su neophodna za potpuni životni ciklus vrsta, kao i vremenskom okviru radova kako bi se izbegli osetljivi periodi za zaštićene vrste.

Međunarodna unija za očuvanje prirode (IUCN) proglasila je mnoge vrste vodozemaca globalno ugroženim. U teritoriji Republike Srpske, vodozemci kao što su vatreni salamander (**Salamandra salamandra**) i grčka žaba (**Rana graeca**) predstavljaju izuzetke. Proces miješanja i polaganja jaja kod većine vrsta (zelenih žaba, krastača) odvija se uglavnom u mirnoj slatkovodnoj sredini, dok se kod drugih vrsta (tritoni, žabe iz porodice **Bombina**, evropske drvene žabe, spretna žaba, obična žaba) odvija u obaveznim uslovima.

Prirodne karakteristike ovog područja pružaju povoljne uslove za prisustvo velikog broja vrsta sisavaca. U ovom području lako se mogu pronaći:

- **Vuk (Canis lupus)**
- **Divlja svinja (Sus scrofa)**
- **Smeđi medved (Ursus arctos)**
- **Sika (Capreolus capreolus)**
- **Domaća mačka (Felis catus)**
- **Dabar (Meles meles)**
- **Sablja (Putorius putorius)**
- **Tvor (Mustela nivalis)**
- **Zec (Lepus europaeus)**

Na osnovu dostupnih podataka o strukturi zajednica fitobentos organizama u reci Drini, utvrđeno je 69 taksona (klasificiranih grupa). Ova raznovrsnost ukazuje na bogatstvo ekosistema i značaj rečne sredine.

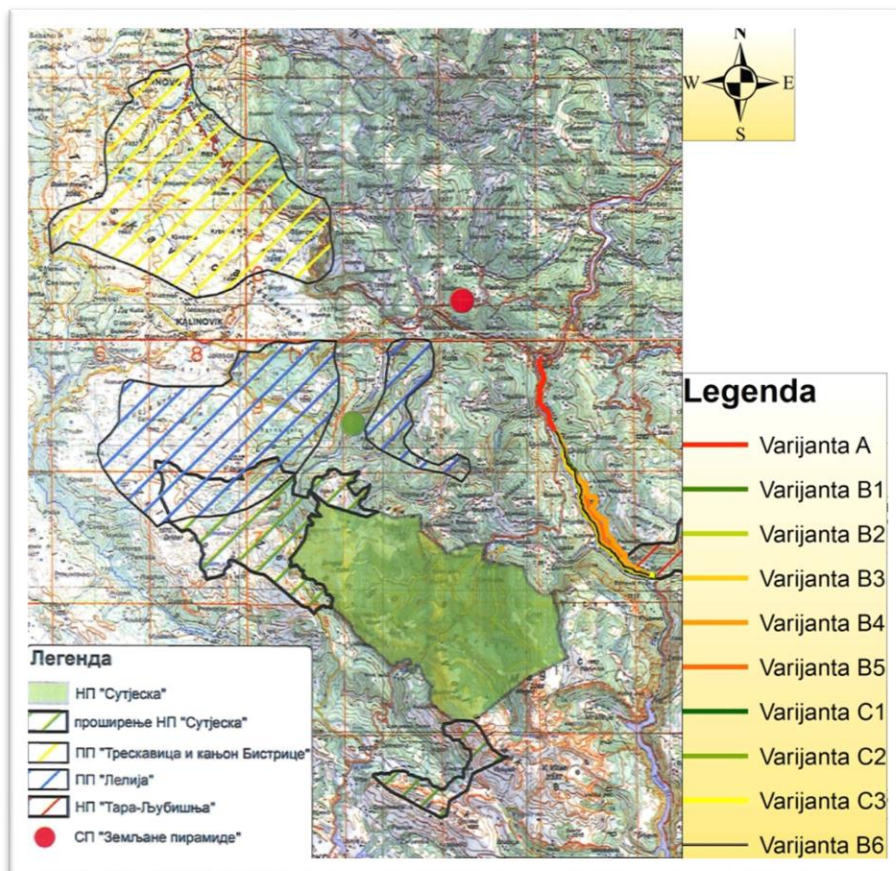
Zaštićena područja

Šire područje Projekta obuhvata vredne prirodne, pejzažne i kulturno/historijske lokacije, među kojima se posebno ističe Nacionalni park Sutjeska, jedan od najstarijih i najznačajnijih nacionalnih parkova u zemlji. Ovaj park predstavlja utočište za raznovrsnu floru i faunu i dom je Maglića, najvišeg vrha u Bosni i Hercegovini. Sutjeska je poznata po svojim netaknutim prirodnim lepotama, što je čini ključnom za očuvanje biodiverziteta i promociju ekoturizma u regionu.

U blizini područja Projekta nalaze se nekoliko zaštićenih područja, kao što je Nacionalni park Sutjeska, koji je u neposrednoj blizini. Unutar Nacionalnog parka Sutjeska nalazi se i Perućica, jedna od poslednjih evropskih prašuma. Ova prašuma prostire se na površini od približno 1.400 ha i od 1954. godine je proglašena za prirodni rezervat.

Planirano je proširenje ovog nacionalnog parka, međutim, ruta Foča - Hum će se i dalje nalaziti van granica planiranog proširenja Nacionalnog parka Sutjeska. Proširenje ovog nacionalnog parka nije predviđeno na desnoj obali reke Drine.

Prema Prostornom planu Republike Srpske do 2025. godine (na drugoj redovnoj sednici Narodne skupštine Republike Srpske 18.02.2015. Odluka br. 2/1 - 021 - 214/14 ("Službeni glasnik Republike Srpske" broj 15/15), usvojen je predlog izmena Prostornog plana Republike Srpske do 2025. godine), na listi područja planiranih za uspostavljanje zaštite u okviru planiranog perioda predviđa se osnivanje Nacionalnog parka (kategorija II prema IUCN kategorizaciji) "Kanjon Tare i Ljubišnje" na teritoriji Opštine Foča. Ova zaštita još nije uspostavljena, ali prema dostupnim mapama, zaštićeno područje će obuhvatiti dio puta najbliži granici s Crnom Gorom. Stoga će zaštita biodiverziteta i prirode morati biti posebno razmotrena u E&S proceni specifičnih aktivnosti u ovoj oblasti.

Slika 4: Mapa zaštićenih zona i zona predviđenih za zaštitu nacionalnim planom Republike Srpske do 2025 godine

Rijeke Drina i Tara

Sjedinjenje crnogorskih rijeka Tare i Pive u Sćepan Polju stvara rijeku Drinu, koja potom ulazi u Bosnu i Hercegovinu. Drina, duga 340 km, druga je najveća rijeka u Bosni i Hercegovini, nakon Save. Ova rijeka igra ključnu ulogu u životu lokalnog stanovništva, služeći kao vitalan izvor prihoda—bilo kao dopunski izvor hrane, rekreacije ili osnova za ekonomski razvoj. Također ima značajno historijsko, kulturno i duhovno značenje. U donjem Podrinju, Drina čini granicu između Bosne i Hercegovine i Srbije, a na kraju se uliva u Savu kod Srijemske Rače. Istorijski, Drina je bila karakterizirana brzacima i prolazila kroz kanjone i klisure. Međutim, izgradnja hidroelektrana u Višegradu, Bajinoj Bašti i Zvorniku promijenila je njen prirodni pejzaž. Rijeka Tara, koja izvire iz rijeka Opasanice i Veruse pod planinom Komovi, protiče kroz Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu. Posljednjih 40 km Tare čini granicu između dviju zemalja. U blizini Sćepan Polja, Tara se spaja s Pivom i postaje Drina. Kanj Tara, dugačak 82 kilometra i na mjestima visok 1,300 metara, jedan je od najznačajnijih kanjona u Evropi, drugi samo nakon Velikog kanjona u SAD-u. Rijeka se proteže 146 kilometara, što je čini najdužom rijekom u Crnoj Gori. Jedna od značajnih osobina Tare su bukve, a 1977. godine uključena je u program "Čovjek i biosfera", postajući dio globalno prepoznate ekološke rezervacije. Kanjon je pretežno prekriven pojedinačnim četinarskim drvećem, a posebno se izdvaja crni bor. Ovaj jedinstveni stanovnik pruža idealne uslove za život kozoroga i bogat je ribljim populacijama. U posljednjih nekoliko godina, sportski turizam je procvao, posebno u raftingu i kajaku, pri čemu je posljednjih 25 km rijeke najpopularnije za ove aktivnosti.

Za dodatne informacije, prošireni osnovni podaci za izabranu lokaciju podprojekta dostupni su u Prilogu 11.

3.3 Relevantni podaci o ekološkoj osnovi

Ovaj odeljak pruža pregled ključnih ekoloških karakteristika relevantnih za projekat unutar teritorije Republike Srpske (RS), koja obuhvata celokupni obim Projekta. Potpuni pregled ekološke osnove dostupan je u Dodatku 11, dok su ključne prirodne i ekološke karakteristike za podkomponentu 1.1 detaljno opisane u Poglavlju 3.2.

3.3.1 Geologija

Republika Srpska (RS) se nalazi na raskrsnici dve značajne prirodno-geografske i socio-ekonomske regije: panonskoj i mediteranskoj. Kao i ostatak Bosne i Hercegovine, RS je podeljena na bosansku regiju na severu i hercegovačku regiju na jugoistoku. Geologijom i terenom dominiraju Dinaridi, obeleženi složenim podjedinicama, uključujući karstifikovane Spoljne Dinaride i sedimentne Unutrašnje Dinaride. Severoistočni dio RS karakterišu plodna ravnica, dok su istočne regije obeležene značajnim formacijama krečnjaka. Područje je takođe sklono klizištima, koja su nerazmerno raspoređena širom teritorije, sa značajnim pojavama u specifičnim geološkim oblastima. Pored toga, RS doživljava relativno česte zemljotresne aktivnosti zbog tektonskih karakteristika regiona, pri čemu se najveća koncentracija epicentara nalazi u Hercegovini i širem području Banja Luke. Najjači zabeleženi zemljotres u modernoj istoriji desio se u Banja Luci 1969. godine, kada je registrovan magnitudom 6 prema Richterovoj skali i 8 prema Mercalijevoj skali. Region ostaje seizmički aktivan.

3.3.2 Klima i klimatske promjene

Republika Srpska (RS) pokazuje raznolike klime i vremenske obrasce zbog svojih različitih geografskih, geoloških i hidrogeoloških karakteristika. Klimu RS oblikuju faktori kao što su geografski položaj, reljef, blizina Jadranskog mora i pokrivač flore. Prema istraživanju sprovedenom za Projekat prilagodljive i konkurentne poljoprivrede, region doživljava umjereno kontinentalnu klimu na severu, dok su na jugu prisutne planinske i submediteranske klime, sa prosečnim godišnjim temperaturama oko +10 °C. Letnje temperature mogu premašiti 40 °C, dok zimske temperature mogu pasti i do -30 °C. Republika Srpska je bogata površinskim i podzemnim hidrološkim mrežama, pri čemu glavni vodotoci pripadaju slivu reke Drine, Dunava i, posredno, Crnog mora. Relativna vlažnost vazduha zavisi od karakterističnih vetrova, kao što su bura (severni vetar), jugo (južni vetar) i fen (topli severni vetar) koji deluju u različitim delovima entiteta.

Strategija za prilagođavanje klimatskim promenama niskougledničkog razvoja za BiH, usvojena u junu 2013. godine, ukazuje na značajan porast prosečnih temperatura, pri čemu je zabeležen najveći porast od 0,7 °C u prolećnim i zimskim mesecima u Banja Luci za period 1981-2010. Tokom poslednje decenije, dosledno je zabeležen porast

temperatura, kako izveštava Hidrometeorološki institut Republike Srpske. U periodu od 2031. do 2060. godine, procenjuje se da će temperature u određenim oblastima porasti od 1 °C do 3 °C, pri čemu bi maksimalna letnja temperatura mogla porasti za 5 °C. Pored toga, očekuju se promjene u obrascima padavina, s mogućim smanjenjem nivoa letnjih padavina za polovinu. Prognoze ukazuju da bi povećane temperature vazduha i smanjene padavine tokom proleća i leta mogle dovesti do suša i nestašica vode, dok bi pojačane padavine u jesen i zimu mogle izazvati poplave, eroziju tla i klizišta. Ove klimatske promjene mogle bi takođe dovesti do pogoršanja kvaliteta vode, što bi opteretilo vodene ekosisteme i uticalo na biodiverzitet.

3.3.3 Kvalitet vode i upravljanje

Hidrografska mreža u Republici Srpskoj (RS) sastoji se od dva glavna slivna područja: sliv Crnog mora (sliv reke Save) i sliv Mediteranskog mora. Sliv reke Save pokriva površinu od 20.455 km², uključujući podslivove kao što su Una, Vrbas, Ukrina, Bosna i Drina. Slivna oblast reke Trebišnjice pokriva ukupno 4.058 km². Područje ima brojne vodotoke, s 565 vodotoka dužih od 10 km² u slivu Save i 47 u slivu Trebišnjice. Sliv reke Drine se prostire na 20.320 km² i gotovo je ravnomerno raspoređen između Crne Gore (32% sliva), istočne Bosne i Hercegovine (36% sliva) i Srbije (31% sliva). Vrlo mali dio sliva se nalazi u Albaniji (manje od 1%). Bosna i Hercegovina je bogata vodnim resursima i od ključne je važnosti za istočni dio BiH. Međutim, kvalitet vode u ovom slivu može varirati zbog industrijskih i poljoprivrednih aktivnosti, urbanih otpadnih voda i hidoloških uslova. Region se suočava s izazovima vezanim za nestašicu vode, pri čemu su suše gotovo svake godine od juna do septembra uticale na poljoprivrednu proizvodnju. Pored toga, poplave se javljaju zbog neujednačene raspodele padavina. Javna ustanova "Vode Srpske" u Republici Srpskoj odgovorna je za praćenje kvaliteta površinskih voda u skladu sa Direktivom EU o vodama i zakonodavstvom entiteta, a učinila je napore da prati i poboljša kvalitet vode. U 2019. godini, praćenje je sprovedeno na 49 vodotoka, a godišnji izveštaji o klasama kvaliteta dostupni su na zvaničnoj veb stranici Javne ustanove "Vode Srpske". Međutim, izveštaj UNECE-a iz 2017. godine navodi da monitoring kvaliteta površinskih voda u slivu reke Drine nije redovan i sistematski, dok podaci o kvalitetu vode nisu dovoljno deljeni. Monitoring je pokazao da ekološki status sliva reke Drine varira od dobrog do umjerenog, uključujući hemijski status. Ipak, trendovi pokazuju da se kvalitet vode pogoršava nizvodno od Drine, što je najviše posledica organske i nutritivne zagađenosti koja može biti uzrokovana poljoprivredom. Pored toga, sadržaj metala je nedavno porastao, što korelira sa radovima na rudnicima antimonita i istraživanjem mineralnih materijala kao što su pesak i šljunak.

Vodonosnici u slivu reke Drine, koji se nalaze u blizini naselja i poljoprivrednih površina (npr. Mačva), suočavaju se s visokim rizikom od zagađenja izazvanog korišćenjem đubriva u poljoprivredi. Tokom leta, neka područja sliva doživljavaju sniženje nivoa podzemne vode usled popunjavanja susednih hidroenergetskih rezervoara.

Samo 36% stanovništva je priključeno na javnu kanalizacionu mrežu u RS, a samo 11% otpadnih voda se tretira pre ispuštanja. Stoga, velike količine otpadnih voda i dalje nisu prikupljene postojećim sistemima i ispuštaju se bez ikakvog tretmana u prirodne recipijente. Podaci o prikupljanju i upravljanju površinskim oticajnim vodama (na putevima ili uopšte) nisu dostupni.

U Republici Srpskoj, upravljanje čvrstim otpadom zasniva se na regionalnom konceptu, pri čemu nekoliko opština koristi jedan regionalni deponiju. Prema Izveštaju o sektoru upravljanja komunalnim čvrstim otpadom: strateške smernice i planiranje investicija do 2025. godine, trenutno su u RS operativne četiri regionalne deponije: Bijeljina, Banja Luka, Prijedor i Zvornik, koje opslužuju ukupno 23 opštine, uključujući 9 opština iz Federacije BiH. Pored toga, postoji 22 nesanitarne pojedinačne opštinske deponije u radu, kao i jedna nesanitarna regionalna deponija u Doboju. Organizovani otpad se odlaže na opštinskim deponijama, koje većinom ne ispunjavaju osnovne sektorske i GIIP (EU) zahteve. Prema podacima iz pomenutog Izveštaja o upravljanju komunalnim čvrstim otpadom, na teritoriji Republike Srpske koristi se 43 lokalne deponije. Takođe, otpad se odlaže na "divljim deponijama", obično u blizini naseljenih mesta. Nekontrolisane opštinske deponije, kao i "divlje deponije", predstavljaju opasnost i za životnu sredinu i za ljudsko zdravlje. Tačan broj ilegalnih deponija je teško odrediti. U RS ne postoji deponija ili obrada opasnog otpada.

Materijal iz iskopavanja čini 75% ukupne grupe otpada od građevinskog, rušilačkog i inertnog otpada (uključujući iskopanu zemlju iz zagađenih lokacija), dok otpad od rušenja i građevinski otpad čine 15-25%, a asfalt, katran i beton 5-10%. Većina (95%) otpada je inertna (otpad od keramike, rušenje zgrada, gips, slomljeni beton, gvožđe, čelik, drugi metali, drvo, plastika, papir itd.) i manji dio otpada čini opasan otpad (npr. veziva za asfalt ili otpad koji

sadrži azbest, koji zahteva posebnu kontrolu i obradu). Ne postoji sistematsko praćenje karakteristika i tokova građevinskog otpada.

3.3.4 Biodiverzitet i zaštita prirode

Veliki biodiverzitet Republike Srpske pripisuje se njenoj raznovrsnoj geografiji. Crvena lista ugroženih vrsta flore Republike Srpske obuhvata 818 vrsta vaskularnih biljaka, što ukazuje na bogatstvo ovog regiona. Područje je dom raznim šumama, od kojih su neke posebno značajne, poput primevalne šume Perućica unutar Nacionalnog parka Sutjeska i subendemičnih šuma bosanske pinije u Prirodnom parku Orjen u opštini Trebinje. Pored toga, područje Istočnog Sarajeva ima nekoliko ugroženih i zaštićenih biljnih vrsta kao što su arnika (*Arnica montana*), ljiljan (*Lycopodium clavatum*) i gentijana (*Gentiana lutea*).

Biodiverzitet faune u Republici Srpskoj (RS) je takođe bogat i raznovrstan. Područje je dom raznim invertebratima, uključujući 25 vrsta zmajeva i zaštićenu vrstu *Rosalia alpina*. Površinske vode regiona hostuju mnoge vrste riba, uključujući evropske rakove, koji su važni pokazatelji zdravih vodenih ekosistema. Prisutnost invazivnih ribljih vrsta u rekama postaje sve veća briga. Sa najmanje 230 vrsta ptica, region je ornitološki značajan, kao i atraktivan za posmatračke ptice (i povezani turistički razvoj). Značajne vrste uključuju zlatnog orla, sivi sokol, kamenicu (endemičnu) i crnu šuru. Gnezdarice na IBA lokaciji Bardaca u severnoj RS koje su od značaja za zaštitu uključuju crvenokljunu čaplju, crnog krunastog čaplju, kao i druge: belu čaplju, običnog malog bittern, žutu čaplju, sjajnog ibisa, evroazijskog žličara, običnog črnog čigre i brkatu črnju čigru. Rijeka Drina je potvrđena kao koridor za migraciju slepih miševa.

Područje je takođe dom raznim sisavcima, poput smešnog medveda, evroazijskog vuka i evropske vidre, koji su svi ugroženi. Očuvanje ovih vrsta je od ključnog značaja, a kontinuirano praćenje je potrebno kako bi se osigurala njihova zaštita. Razvoj infrastrukture, posebno fragmentacija staništa i migracionih puteva, može dodatno pogoršati njihov životni prostor i brojnost.

Zaštita prirode

Sistematsko praćenje kvaliteta površinskih voda u Republici Srpskoj sprovodi se u skladu sa Zakonom o vodama Republike Srpske ("Službeni glasnik RS" br. 50/06 od 31.05.2006. i 92/09 od 16.10.2009.), Odlukom o utvrđivanju regionalnih slivova i slivova na teritoriji Republike Srpske, Uredbom o klasifikaciji voda i kategorizaciji vodotoka ("Službeni glasnik RS" br. 42/01), Okvirnom direktivom o vodama EU i drugim relevantnim direktivama i podzakonskim aktima. Praćenje kvaliteta vode sprovodi se na godišnjem nivou, a rezultati se objavljuju na web stranici Javne ustanove "Vode Srpske". Praćenje kvaliteta vodotoka u Republici Srpskoj vrši se na određenim lokacijama, "profilima" vodnih tela, preliminarno definisanim u Regionalnim planovima upravljanja slivovima reke Save i sliva reke Trebišnjice.

Ove aktivnosti su neophodne za:

1. Procjenu stanja vodnih tela površinskih voda,
2. Dopunu i validaciju procedure procene rizika,
3. Ispunjavanje međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine i Republike Srpske,
4. Procjenu dugoročnih promena u prirodnim uslovima,
5. Procjenu opterećenja zagađenjem uzrokovanim zagađivačima koji prelaze međunarodne granice.

Za oštru parcijalnu ekstrakciju, sistem neekstrakcije koji se koristi u Bosni i Hercegovini pokazao je da biljka sadrži rezidualne hemikalije, dok su poliprekursori sami obezbeđivali potrebne kontrole za analizu biljnih i mineralnih organskih materija.

Zaštićena područja

Prema važećim zakonodavnim okvirima, površina pod zaštitom iznosi 48,822.63 hektara, što pokriva 2.96% teritorije Republike Srpske (RS). Ukupno je zaštićeno 27 područja:

- **Dva prirodna rezervata** (IUCN kategorija Ia),
- **Tri nacionalna parka** (IUCN kategorija II),
- **14 prirodnih spomenika** (IUCN kategorija III),
- **Dva zaštićena staništa** (IUCN kategorija IV),
- **Tri prirodna parka** (IUCN kategorija V),
- **Tri područja sa održivom upotrebom prirodnih resursa** (IUCN kategorija VI).

Zaštićena područja u RS prikazana su na Slici 10 i u Tabeli 3.

Prostorni plan RS (2015-2025) predviđa dalju uspostavu ukupno 310 zaštićenih područja sa prostornim obuhvatom od 15-20% površine RS.

Tabela 3: Zaštićena područja u RS sa IUCN kategorijom I površinom

Broj:	Ime zaštićenog područja	IUCN Kategorija	Površina hektarima
1.	Lom Virgin Forest Strict Nature Reserve	I a	295,00
2.	Janj Virgin Forest Strict Nature Reserve	I a	297,82
3.	Sutjeska National Park	II	3.907,54
4.	Kozara National Park	II	16.052,34
5.	Drina National Park	II	6.315,32
6.	Ljubacevo Cave Nature Monument	III	45,45
7.	Zuta Bukva Nature Monument	III	27,01
8.	Orlovaca Cave Nature Monument	III	0,50
9.	Rastusa Cave Nature Monument	III	11,39
10.	Jama Ledana Nature Monument	III	28,26
11.	Vaganska Cave Nature Monument	III	12,00
12.	Djatlo Cave Nature Monument	III	43,42
13.	Pavlova Pecina Nature Monument	III	13,40
14.	Girska Cave Nature Monument	III	25,37
15.	Pecina Pod Lipom (Cave) Nature Monument	III	6,10
16.	Ledenjaca Cave Nature Monument	III	7,40
17.	Great Cave Nature Monument	III	820,92
18.	Kuk Cave Nature Monument*	III	- ***
19.	Lijevcanski Knez Nature Monument	III	0,34
20.	Protected Habitat Gromizelj	IV	831,30
21.	Protected Habitat Tisina	IV	196,49
22.	Una Nature Park	V	2.772,60
23.	Cicelj Nature Park	V	330,76
24.	Orjen Nature Park	V	16.715,83
25.	"University City Banja Luka" Protected Area for Sustainable Use of Nature Resources	VI	27,38
26.	Slatina Forest Park	VI	35,73
27.	Jelica Brdo Forest Park	VI	2,96

* tačna oblast nije zvanično ozvaničena od novembra 2020

U okviru tekućeg projekta koji sprovodi UNEP u Bosni i Hercegovini, predviđena su dodatna četiri zaštićena područja u Republici Srpskoj (RS):

1. **Orjen-Bijela Gora**
2. **Pećina izvora Mokranjska Miljacka**
3. **Sistem pećina Govjestica**
4. **Tišina**

U Bosni i Hercegovini postoje ukupno **11 Ključnih biodiverzitetskih područja (KBA)**, od kojih se pet nalazi u RS. Ova mesta su kvalifikovana za Ključna biodiverzitetska područja (KBA) kao Važna područja za ptice- (IBA Important Bird Areas) odnosno kao lokacije identifikovane u profile ekosistema Mediteranskog čvorišta (CEPF Ecosystem Profile of the Mediterranean Hotspot).

Bardača je jedino Važno područja za ptice (IBA) i Ramsar lokacija u RS, dok su preostala četiri KBA karakterisana kao potencijalni žarišna područja biodiverziteta:

- **Dabarsko i Fatničko polje**
- **Trebinjsko jezero**

- **Orjen-Bijela Gora**
- **Severna Travnunija**

Severna Travnunija obuhvata područje Popovog polja i reku Trebišnjicu, a dio ovog Ključna biodiverzitetska područja-KBA se nalazi u Federaciji BiH. Bivši Zakon o zaštiti prirode RS usklađen je sa odgovarajućim EU direktivama o staništima i pticama.

Mreža Natura 2000/ ekološka mreža RS

U Republici Srpskoj identifikovano je ukupno **62 potencijalna Natura 2000** područja. Ova područja pokrivaju **11.96%** teritorije RS (pogledajte sliku 11 u Aneksu 11). Iako Bosna i Hercegovina nije dio EU, Natura 2000 područja još uvek nisu obavezna za upravljanje očuvanjem u RS. Ipak, ova područja su uključena u ekološku mrežu RS.

Kako se formalni procesi označavanja Natura 2000 u Bosni i Hercegovini i njenim entitetima bliže statusu kandidata za članstvo u EU, očekuje se da će broj i površina zaštićenih područja rasti.

Tabela 1: **Potencijalna Natura 2000** područja u Opštinskim projektima

<i>Opština projekta</i>	<i>Potential Natura 2000 Area</i>	
	<i>Kod</i>	<i>Ime</i>
<i>Laktasi</i>	BA7300002	Bardaca-donji Vrbas
<i>Istocno Sarajevo</i>	BA7300033	Jahorina-Ravna planina
	BA7200003	Bentbasa-Miljacka
	BA7200011	Crepoljsko-Bukovik
	BA7200074	Romanija
<i>Zvornik</i>	BA7300096	Zvornicko jezero
<i>Prnjavor</i>	BA7300070	Ribnjak Prnjavor
<i>Trebinje</i>	BA7200076	Sozina
	BA7300054	Orjen-Bijela gora
	BA7200090	ViduSa
	BA7300062	Popovo polje-Vjetrenica

3.3.5 Kulturna baština

Kulturni talasi na teritoriji današnje Republike Srpske su se isprepletali i usaglašavali, manifestujući specifičnu istorijsku koegzistenciju i rezultirajući velikom kulturnom raznolikošću. Na ovom području prisutni su spomenici i ostaci koji datiraju iz ilirske civilizacije, Rimskog Carstva, Otomanske Imperije, kao i kasnije iz Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine Jugoslavije i Socijalističke Jugoslavije. U Republici Srpskoj nalazi se mnoštvo kulturnih i istorijskih lokaliteta, uključujući stare tvrđave, džamije, crkve, manastire, stara naselja, spomenike i druge objekte i strukture od arheološkog, istorijskog, arhitektonskog i religijskog značaja, kao i prirodne lokalitete sa kulturnim vrednostima. Prema **Listi nacionalnih spomenika BiH**, više od 200 lokaliteta kulturnog nasleđa registrovano je u RS.

Republika Srpska ima jedan objekat upisan na Listu svetske baštine, a to je **Most Mehmed-Paše Sokolovića** u Višegradu. Od 2020. godine, Bosna i Hercegovina ima deset lokaliteta na preliminarnoj listi, od kojih je jedan smešten u RS. Kulturno nasleđe identifikovano je i zabeleženo na Listi nacionalnih spomenika BiH, koja je dostupna na veb stranici Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH.

3.3.6. Kvalitet zemljišta

Prema istraživanju "**Zemljišta Republike Srpske**" (Kapović Solomun, M., Marković, M., 2022), Republika Srpska ima veoma heterogenu pokrivenost zemljištem, koja se razlikuje po načinu formiranja, dubini, fizičkim, hemijskim i biološkim karakteristikama, plodnosti, klasifikaciji, kao i po proizvodnoj sposobnosti. Osnovne vrste zemljišta u RS su smeđa zemljišta, litisoli, aluvijalna zemljišta i crna zemljišta.

Zagađenje zemljišta može biti posledica neprikladnih poljoprivrednih praksi, uključujući nekontrolisanu i neadekvatnu upotrebu đubriva i pesticida, kao i nedostatak kontrole kvaliteta vode koja se koristi za navodnjavanje. Sporadično prisustvo teških metala u tlu rezultat je neobrađenih procjednih voda iz deponija, kao i iz rudarskih i energetskih postrojenja. Zagađenje zemljišta prisutno je u oblastima intenzivne industrijske aktivnosti, neadekvatnim deponijama, rudnicima, kao i na mestima različitih nesreća.

Primena mineralnih đubriva i pesticida u RS neprekidno raste, a zemljišta u oblastima intenzivne poljoprivredne proizvodnje su u najvećem riziku od ovog tipa zagađenja. Degradacija zemljišta javlja se pod uticajem eksploatacije minerala i odlaganja industrijskog otpada. Takođe se beleži pojava prirodne acidifikacije zemljišta, kao i one uzrokovane emisijama, što negativno utiče na svojstva zemljišta i zelenu površinu. Dodatni izvor zagađenja je taloženje zagađivača iz izduvnih gasova motornih vozila duž puteva, posebno autoputeva i glavnih saobraćajnica.

3.3.7 Klimatske promjene

Godine 2010, Bosna i Hercegovina je proglasila klimatske promjene pretnjom. Klimatske promjene u BiH, kao i u Republici Srpskoj, donose ekstremnije vremenske uslove, promjene u vremenskim obrascima i više temperature, što dovodi do povećanog broja incidenata poplava, suša, erozije tla, klizišta, šumskih požara i drugih katastrofa. Ovi faktori imaju direktan uticaj na populaciju, infrastrukturu i ekonomiju BiH. Kako je rješavanje ovog problema od strateškog značaja za BiH, ali i za RS kao njen integralni dio, Strategija za prilagođavanje klimatskim promenama i razvoj sa niskim emisijama za BiH prvi put je usvojena u junu 2013. godine, a njena ažurirana verzija za period 2020-2030. usvojena je u decembru 2022. godine.

3.3.8 Kvalitet vazduha

Kvalitet vazduha u Republici Srpskoj pod uticajem je urbanizacije, industrijalizacije, saobraćaja, geografije, klime i meteorologije. Kvalitet vazduha se klasifikuje na osnovu nivoa zagađenja u skladu sa Pravilnikom o granicama kvaliteta vazduha i mjerenim rezultatima. Glavni izvori zagađenja vazduha su postrojenja za termalnu energiju, rafinerije nafte, postrojenja hemijske industrije, sagorevanje goriva, saobraćaj, građevinarstvo, neadekvatno skladištenje sirovina i deponije. Kvalitet vazduha je većinom u I kategoriji, ali u većim urbanim sredinama i u blizini industrijskih izvora može pasti u II kategoriju, posebno tokom zime. To je uzrokovano faktorima kao što su niskokvalitetna goriva za grejanje, nepovoljni vremenski uslovi i zastarele tehnologije.

3.3.9 Eksploatacija mineralnih resursa

Eksploatacija minerala u Republici Srpskoj predstavlja značajan sektor koji doprinosi ekonomiji regiona. Područje je bogato raznovrsnim mineralima, uključujući boksit, kvarcni pesak, kao i metale poput olova i cinka, koji se izvode iz raznovrsnih geoloških formacija. Rudarska industrija u Republici Srpskoj ima dugu istoriju, a neke rudarske lokacije datiraju još iz vremena Austro-Ugarske. Navodno, u Republici Srpskoj postoji više od 50 rudnika, međutim, podaci o njima uglavnom nisu dostupni javnosti. Pesak se obično dobija iz korita reka i aluvijalnih nanosa, gde su prirodni erozioni procesi stvorili fine čestice pogodnih za razne primene, uključujući građevinarstvo. Industrije vađenja kamena i proizvodnje peska od suštinskog su značaja za ekonomiju Republike Srpske, pružajući radne mogućnosti i doprinoseći lokalnoj i nacionalnoj ekonomiji putem prodaje sirovina. Prema Zakonu o rudarstvu (OG 62/18), eksploatacija sirovih mineralnih materijala je moguća isključivo uz važeću koncesiju. Međutim, izveštaji o eksploataciji bez koncesije su učestali. Isti zakon takođe nalaže stručni nadzor i tehničko upravljanje, što je, prema izveštajima, sve teže ostvariti zbog nedostatka stručnjaka.

3.4 Relevantni Socioekonomski Osnovni Podaci

3.4.1 Stanovništvo i Demografija

Prema zvaničnim rezultatima popisa koje je objavila Agencija za statistiku BiH 2013. godine (posljednji sprovedeni popis), Federacija BiH imala je 2.219.220 stanovnika (62,8% ukupnog stanovništva), Republika Srpska imala je 1.228.423 stanovnika (34,8%), dok je Brčko Distrikt imao 83.516 stanovnika (2,4%). Prema podacima iz 2021. godine, Bosna i Hercegovina ima nisku gustinu naseljenosti, sa 64 stanovnika po kvadratnom kilometru. Republika Srpska čini 35% ukupnog stanovništva BiH. Kao i mnoge razvijene zemlje, BiH se suočava sa starenjem stanovništva, migracijama i opadanjem nataliteta, što dovodi do smanjenja broja stanovnika. Međutim, podaci Republičkog zavoda za statistiku ukazuju da se populacija Republike Srpske zapravo povećava. Republika Srpska se sastoji od 62 opštine i dva grada: Banja Luka i Istočno Sarajevo, koje uključuje opštine Istočni Stari Grad, Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Pale, Sokograd i Trnovo. Grad Brčko (sa 38.479 stanovnika) se nalazi u Brčko Distriktu, koji je pod zajedničkom administracijom Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine.

3.4.2 Obrazovanje

Prema podacima Zavoda za statistiku, 50% svih zaposlenih u Republici Srpskoj radi u sektorima: Proizvodnja, Veleprodaja i Maloprodaja; Popravka motornih vozila i motocikala; kao i Javno upravljanje i odbrana; Obavezno socijalno osiguranje. Svaka druga zaposlena osoba je završila srednje obrazovanje, dok je svaka četvrta završila visoko obrazovanje ili ima univerzitetsku diplomu.

3.4.3 Proizvodnja i Zapošljavanje

Tržište rada u Bosni se suočava s izazovima zbog niskih nivoa zaposlenosti i starenja stanovništva. U 2022. godini, stopa zaposlenosti za osobe uzrasta 15-64 godine iznosila je 44,7%, pri čemu su postojale značajne razlike između muškaraca (55%) i žena (35%). Ovo čini Bosnu jednom od zemalja na Balkanu s najnižom zaposlenošću žena i učešćem radne snage.

Ekonomija Republike Srpske oslanja se na poljoprivredu, šumarstvo, rudarstvo i energetiku, ali joj nedostaje fleksibilnosti. Iako je došlo do opadanja industrijske proizvodnje, BDP je zabeležio porast od 3,9% u 2022. godini, što je bilo vođeno rastom usluga poput veleprodaje i maloprodaje, umetnosti, zabave, transporta i administrativne podrške. Tržište rada je takođe pokazalo poboljšanja, sa smanjenjem stope nezaposlenosti na 11,2% u 2022. godini. Nominalne neto plate su pokazale snažan rast. U 2022. godini, struktura zaposlenih osoba bila je: 13,4% u poljoprivredi, 32,5% u industriji (nepoljoprivrednoj), i 54,2% u uslugama. U pogledu tipa zaposlenja, 82,0% su bili zaposleni na platama, 15,5% su bili samozaposleni, dok je 2,5% činili neplaćeni članovi porodice koji pomažu.

Bosna je relativno mala zemlja koja robu najviše razmenjuje s državama u regionu i EU, što povećava važnost dobre saobraćajne povezanosti za dalju ekonomsku održivost i razvoj. Prema Izveštaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2023. godinu, glavne izvozne destinacije za BiH su i dalje zemlje EU (pretežno Nemačka, Italija i Hrvatska), ali i zemlje CEFTA, poput Srbije. Između 2018. i 2023. godine, trgovina se pomerila ka susednim regijama, posebno Hrvatskoj i Srbiji. Udio izvoza u EU u ukupnom izvozu dobara porastao je s oko 71,4% u 2017. na 73,5% u 2022. Izvoz u zemlje CEFTA takođe je povećao svoj udio u ukupnom izvozu, s 16,1% u 2017. na 18,3% u 2022. Pored toga, prema Republičkom zavodu za statistiku, turistički trendovi brzo rastu, posebno u oblasti sportskog turizma (raftinga i kajakaštva, skijanja), a veliki dio turista dolazi iz regiona – Srbije, Crne Gore i Hrvatske, kao i iz ostatka EU.

Iako potreba za komunikacijom i transportom dobara i ljudi može, uopšte, biti ispunjena i drugim sredstvima transporta, kao što su železnice i rečni transport, topografija i hidrogeologija u većini RS ne podržavaju ove alternative. Strmi tereni, plitke reke s karstnim karakteristikama i druge karakteristike pejzaža značajno povećavaju troškove takvih investicija, čineći ih realno nedostižnim. Ovo ukazuje na to da je drumski transport najekonomičnija opcija za transport u ovoj regiji.

3.4.3.1 Transportni sektor

Putni sektor Republike Srpske i Bosne i Hercegovine od ključne je važnosti za protok dobara na republičkom i regionalnom nivou. Međutim, usled rata i administrativnih promena, saobraćajni tokovi su preusmjereni, što je dovelo do neadekvatne putne mreže. Putna mreža u regionu spada među najmanje razvijene u Evropi, što se očigledno vidi po njoj niskoj gustini i tehničkim nedostacima. Iako su uloženi značajni napori u modernizaciju puteva, trenutni uslovi ne zadovoljavaju povećanu potražnju. Loša izgradnja puteva i ograničene veze s susjednim zemljama dodatno doprinose nepovoljnoj funkcionalnosti mreže. Pored toga, određeni lokalni putevi su stekli saobraćajnu važnost novom administrativnom podjelom, ali nisu prekategORIZOVANI. Putna mreža u Republici Srpskoj sastoji se od autoputeva, glavnih puteva, regionalnih puteva i lokalnih puteva, sa ukupnom dužinom od približno 10.100 kilometara.

3.4.3.2 Turizam

U 2022. godini, turizam je snažno oživeo nakon što je COVID-19 pandemija konačno proglašena okončanom. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, postavljen je novi rekord u broju noćenja: zabeleženo je preko milion turističkih noćenja u RS, prvi put od početka prikupljanja podataka 1997. godine; 53% noćenja ostvarili su domaći turisti, dok je 47% bilo stranih turista. Broj dolazaka turista povećao se za 49,1% u poređenju sa 2021. godinom, a broj noćenja povećao se za 38,5%; međutim, noćenja stranih turista su bila nešto skromnija i povećala su se za približno 11% u poređenju sa 2021. godinom. Republika Srpska nastavila je da pruža podršku turističkom sektoru nudeći turističke vaučere za svoje građane i uvođenjem raznih mera pomoći i podrške. Srpski turisti su činili najveći broj noćenja, a pratili su ih turisti iz Hrvatske, Slovenije, Crne Gore, Nemačke, Turske, Austrije i Italije.

3.4.4 Siromaštvo

Prema Izveštaju o socijalnoj inkluziji iz 2017. godine, veliki dio stanovništva BiH je pogođen siromaštvom. Deca, ljudi s niskim obrazovanjem, stariji i nemoćni, kao i ruralno stanovništvo, najverovatnije žive ispod granice siromaštva. Kako opada proizvodnja u poljoprivredi (a time i u ruralnom sektoru) gde su nivoi obrazovanja tradicionalno niži, uz starenje populacije i opadanje broja stanovnika, rizik od siromaštva u ruralnim područjima RS će verovatno rasti. Stoga je od velikog značaja poboljšanje povezanosti takvih područja s urbanim naseljima i većim tržištima (nego što su lokalna) koje se očekuje da će se ostvariti kroz ovaj projekat. Povezanost može predstavljati podsticaj za ekonomiju (bilo kao pasivna ili aktivna ekspanzija tržišta), povećanje prihoda i važan alat za smanjenje siromaštva. Stope nezaposlenosti pokazuju da je u 2022. godini ukupna nezaposlenost iznosila 11,2%, kod muškaraca 9,0%, a kod žena 14,3%, što znači da je nezaposlenost žena 50% viša od nezaposlenosti muškaraca. Prema sektoru, raspodjela zaposlenosti u 2022. godini uključuje 13,4% zaposlenih u poljoprivredi, 32,5% u industriji (nepoljoprivrednoj) i 54,2% u uslugama. Po tipu zaposlenja, zaposleni koji rade za platu (zaposleni) činili su 82,0% svih zaposlenih, samozaposleni 15,5%, a neplaćeni članovi porodice koji pomažu 2,5%.

3.4.5 Problemi rada i zdravlja i bezbjednosti na radu (OHS)

Prekršaji radne i zakonske regulative o zdravlju i bezbjednosti na radu su prilično česti u BiH, uključujući i Republiku Srpsku. Oko 20% ukupnog zapošljavanja u BiH je u informalnoj ekonomiji, pri čemu su najviše pogođeni mladi, stariji, neobučeni radnici i oni u poljoprivrednom sektoru. Izveštaj Republičke uprave za inspeksijske poslove za prvu polovinu 2019. godine pokazao je da je 32% inspekcijom kontrolisanih organizacija prekršilo radne zakone. Ovo je dovelo do otkrivanja 198 radnika koji su radili bez odgovarajućih ugovora o radu i socijalnog osiguranja, kao i 42 ozbiljne povrede na radu, uključujući 5 smrtnih slučajeva. Uobičajeni prekršaji uključuju probleme sa isplatom, otkazivanje ugovora, prekomerne radne sate, odsustvo ugovora o radu i pravo na godišnji odmor. Takođe, zabrinjava i podizveštavanje plata i neregistrovane plate, posebno u građevinskoj industriji i sektorima sa visokom gotovinskom transakcijom. Pored toga, informalni sektor, koji čini oko 35% ukupnog BDP-a BiH, predstavlja značajan problem, posebno za ranjive grupe poput Roma, žena i starijih osoba. Informalno zapošljavanje je značajno, pri čemu informalni rad čini značajan dio BDP-a, što ukazuje na visoku prevalenciju informalnog zapošljavanja.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske, u prvih deset meseci 2023. godine izdato je 2.034 radnih viza za strane državljane, a većina ovih dozvola je dodeljena građanima Turske, Srbije i Bangladeša.

Radne dozvole se obično izdaju na period od jedne godine, ali postoje i dozvole koje se izdaju za period do 90 dana za privremene i povremene poslove. Godišnja kvota radnih dozvola za strane državljane u Republici Srpskoj za 2013. godinu iznosi 1.400, od čega je 1.000 novih i 400 produženih radnih dozvola. Sredinom prošlog meseca, Upravni odbor Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske doneo je odluku o izmenama odluke o utvrđivanju kvota za radne dozvole za zapošljavanje stranaca i bezdržavljana.

3.4.6 Nasilje zasnovano na polu, seksualno uznemiravanje, seksualna eksploatacija i zlostavljanje

Prema rezultatima istraživanja koje je sproveda OSCE 2018. godine, problem nasilja nad ženama je prilično rasprostranjen u BiH. Ova studija naglašava da je skoro polovina (48%) žena u BiH iskusila neku vrstu zlostavljanja ili seksualnog uznemiravanja od svoje 15. godine. Konkretno, skoro četiri od deset (38%) izjavljuju da su iskusile psihološko, fizičko ili seksualno nasilje od strane partnera ili ne-partnera (RS: 39%).

Na osnovu istraživanja OSCE-a o nasilju zasnovanom na polu iz 2019. godine, muškarci se navode kao glavni počinioци seksualnog uznemiravanja. Žene koje su prijavile seksualno uznemiravanje najčešće ukazuju na nepoznate počinioce (62%), zatim na prijatelje, poznanike ili komšije (29%), ili na neku drugu osobu koju poznaju, a koja nije navedena u dostupnim kategorijama (23%). Osobe s posla (kolega ili šef) su predstavljale 17% žena koje su bile izložene seksualnom uznemiravanju. Prema statusu zapošljavanja, žrtve seksualnog uznemiravanja su najčešće samostalno zaposlene (43,2% je imalo takvo iskustvo), studenti (40,3%) i domaćice (38,2%), dok među zaposlenima na platu 24% doživljava seksualno uznemiravanje. Privremeno zaposleni (npr. u pekarama) i siromašni su u većem riziku od ovog tipa nasilja. Više od jedne trećine (32,5%) žena koje su pogođene veoma ozbiljnim finansijskim poteškoćama izjavilo je da su doživele seksualno uznemiravanje, u poređenju sa 26,5% žena koje su rekly da su u finansijski stabilnoj situaciji. BiH je ratifikovala ili nasledila niz međunarodnih obaveza o rodnoj ravnopravnosti i prevenciji nasilja zasnovanog na polu, uključujući UN Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama (1980) i Istanbulsku konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama (ratifikovana 2014).

Međutim, termin "femicide" još uvek nije ušao u zakonodavstvo RS; ne postoji definicija femicida u krivičnom zakonodavstvu RS. Ubistvo žene, zbog toga što je žena, smatra se "težim ubistvom" i kažnjava se maksimalnom kaznom definisanom zakonom. U isto vreme, Krivični zakon RS uključuje član koji navodi da je zločin iz mržnje onaj koji se, između ostalog, počinio zbog "rodnog identiteta osobe".

3.4.7 Ranjive grupe

Lica u nepovoljnim okolnostima/ranjive osobe ili grupe su potencijalno neproporcionalno pogođene i manje su u mogućnosti da iskoriste prilike koje pruža projekat zbog specifičnih teškoća u pristupu i razumevanju informacija o projektu i njegovim ekološkim i društvenim uticajima i strategijama ublažavanja. Takve grupe su takođe verovatnije isključene iz procesa konsultacija. To uključuje i grupe koje mogu biti teže dostupne zbog komunikacionih barijera (jezik, nepismenost) i one koje se nalaze na informalnom tržištu stanovanja ili informalnoj ekonomiji i veoma siromašne koje mogu imati poteškoća da plaćaju redovne tarife. Ranjive grupe u projektu uključuju domaćinstva sa niskim primanjima; žene; mlade; domaćinstva koja predvode žene; domaćinstva koja predvode starije osobe (≥ starosna granica za penziju) bez drugih članova domaćinstva koji zarađuju; osobe sa ograničenom pokretljivošću; ili osobe sa invaliditetom; žene u ruralnim zajednicama, slabo obrazovane i nepismene, romske grupe, kao i pojedince i stambene zajednice. Standardi ili pragovi za niska primanja nisu definisani u regulatornom okviru RS, stoga će biti definisani u specifičnim instrumentima za svaku podprojekat. Različite vrste barijera mogu uticati na sposobnost takvih grupa da izraze svoje brige i prioritete u vezi sa uticajem projekta.

Romska zajednica (procena da broji 3.000 u RS) obično se kategorizuje kao jedna od najranjivijih društvenih grupa u Bosni i Hercegovini, a romske žene, posebno, jer su manje obrazovane od romskih muškaraca, što rezultira manjim mogućnostima za zapošljavanje, zarađivanje za život ili samostalni život. Često su zaposlene informalno, ako uopšte i rade. Nepismenost je značajna među ovom populacijom, stoga komunikacija, angažovanje građana i konsultacije zahtevaju kulturno prilagođene metode. Međutim, Romi nisu homogena populacija u Bosni, a dalja socijalna analiza na licu mesta biće potrebna da se utvrdi nivo ranjivosti, načini na koje će projekat uticati na romsku populaciju, i da li uopšte. Isto važi i za jezik angažovanja – romska populacija u RS pretežno govori bosanski jezik. Dva pisma se koriste u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, a svi dokumenti zahtevaju verziju na ćirilici i latinici.

Ranjive grupe unutar zajednica pogođenih projektom i specifičnim podprojektima biće dodatno potvrđene i konsultovane putem posebnih sredstava, kako to bude prikladno. Opis metoda angažovanja koje će projekat preduzeti je obezbeđen u Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP) razvijenom za ovaj projekat.

4. Regulatorni, Politički i Institucionalni Okvir

4.1 Pregled Politike

4.1.1 Upravljanje Otpadom

Strategija upravljanja otpadom Republike Srpske izrađena je za period 2017-2026. Ova strategija služi kao osnovni dokument za procjenu trenutnog stanja upravljanja otpadom, postavljanje dugoročnih ciljeva i uspostavljanje uslova za racionalno i održivo upravljanje otpadom u Republici Srpskoj. Iako Bosna i Hercegovina (BiH), a samim tim i Republika Srpska (RS), još nisu zakonski obavezne da se pridržavaju evropskih direktiva o upravljanju otpadom, Strategija predlaže postepenu integraciju zahteva i standarda EU u lokalnu legislativu.

Ključne komponente Strategije upravljanja otpadom Republike Srpske uključuju:

- Uspostavljanje okvira za održivo upravljanje otpadom, sa ciljem smanjenja generisanja otpada i promovisanja najboljih praksi.
- Usmeravanje napora ka usklađivanju zakonskih regulativa i podzakonskih akata sa zakonodavstvom EU.
- Preciziranje odgovornosti za upravljanje otpadom.
- Postavljanje kratkoročnih i dugoročnih ciljeva, zajedno sa merama i smernicama za njihovo postizanje.
- Utvrđivanje mehanizama finansiranja za uspostavljanje sistema upravljanja otpadom.

Plan upravljanja otpadom (PUO) Republike Srpske definiše i usmerava aktivnosti upravljanja otpadom, na osnovu analize trenutnog stanja i ciljeva postavljenih u Strategiji upravljanja otpadom. Ministarstvo prostornog uređenja, građevinarstva i ekologije Republike Srpske (MPUGE RS) saraduje sa lokalnim jedinicama samouprave (LJS) na izradi Republičkog plana, koji mora biti usvojen od strane Republike Srpske i odobren od strane Narodne skupštine. MPUGE RS podnosi izveštaj o sprovođenju PUO svake tri godine Savetu naroda na usvajanje. Ovaj Republički plan, koji važi od 2019. do 2029. godine, u skladu je sa članom 18. Zakona o upravljanju otpadom ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 111/13, 106/15 i 16/18) i u potpunosti je usklađen sa regulativama Evropske unije.

Zakon definiše principe za upravljanje otpadom, uključujući:

- Odabir ekološki pogodnih opcija.
- Blizinu i jedinstven pristup upravljanju otpadom.
- Hijerarhiju upravljanja otpadom.
- Odgovornost i princip "one ko zagađuje, plaća".

Pored toga, Zakon zahteva da sistem upravljanja otpadom minimizira rizike po ljudski život, zdravlje i životnu sredinu. Osim osnovnih aktivnosti upravljanja otpadom, Plan upravljanja otpadom -PUO uključuje mjere za kontrolu i zaštitu kvaliteta vode, vazduha i zemljišta od zagađenja, kao i za rješavanje potencijalnih opasnosti za floru, faunu i druga prirodna bogatstva, uključujući buku i neprijatne mirise. Upravljanje otpadom se smatra aktivnošću od opšteg interesa, koja obuhvata mjere za prikupljanje, transport, skladištenje, tretman i odlaganje otpada, kao i nadzor ovih aktivnosti i brigu o objektima za upravljanje otpadom nakon zatvaranja. Upravljanje otpadom organizovano je u 8 regiona unutar Republike Srpske. Prema Plan upravljanja otpadom-PUO, trenutno su u radu 5 regionalnih deponija: Banja Luka, Bijeljina, Zvornik, Prijedor i Doboju, koje opslužuju ukupno 36 opština. Sanitarne deponije nalaze se u Banja Luci, Zvorniku i Bijeljini, dok deponije u Doboju i Prijedoru nisu sanitarne, ali su uključene u program poboljšanja. Ove regionalne deponije primaju komunalni otpad i neškodni industrijski otpad (sa 5% iz Banja Luke). Biološki razgradiv otpad nije odvojen na deponijama. U Republici Srpskoj postoje samo dve fabrike za sortiranje pre-separisanih sekundarnih sirovina, smeštene u Doboju i manju fabriku na deponiji u Banja Luci, koja je privremeno obustavila rad zbog visokih troškova.

4.2 Pregled Regulatornog Okvira

Primjenjiva i relevantna legislativa koja reguliše oblast zaštite životne sredine, prostornog planiranja, zdravstvene i bezbjednosti na radu, radnih prava i kulturne baštine prilično je razvijena. Međutim, u velikoj meri je zastarela (neke regulative datiraju iz 1980-ih godina, donete od strane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije), nije

usklađena s propisima EU i još uvek ne pokriva sve aspekte životne sredine i društva koji se odnose na projekat (npr. uklanjanje, upravljanje i transport posebnih vrsta otpada kao što je azbest, zahtevi za javne konsultacije itd.). Zbog toga se ne preporučuje oslanjanje na okvir Zajmoprimca. Tabela 5 pruža pregled E&S regulatornih zahteva relevantnih za projekat.

Aspekt	Ime propisa	Relevantni regulatorni E&S zahtev
Regulativa o životnoj sredini i gradnji		
Gradnja, rehabilitacija i ostali radovi na putevima.	Zakon o prostornom planiranju i građevinarstvu Republike Srpske (Službeni glasnik 40/13, 2/15, odluka 106/15, 3/16, 104/18, 84/19) Zakon o javnim putevima Republike Srpske (Službeni glasnik 89/13) Zakon o geodetskim i katastarskim poslovima Republike Srpske (Službeni glasnik 6/12)	Za izgradnju ili rekonstrukciju puteva potrebno je dobiti Zahteve za lokaciju, Građevinsku dozvolu i Dozvolu za korišćenje, koje izdaje Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju. U okviru postupka dobijanja Zahteva za lokaciju, potrebno je izraditi planski dokument pod nazivom Urbanotehnički uslovi sa Planom parcelacije. Plan parcelacije propisuje uslove pod kojima će se izvršiti eksproprijacija zemljišta u skladu sa Zakonom o geodetskim i katastarskim poslovima Republike Srpske. Rehabilitacija puteva ne zahteva ove dozvole, pošto se geometrija trase ne menja.
	Zakon o zaštiti životne sredine (Službeni glasnik 71/2012, 79/2015 i 70/2020)	Zakon se odnosi na zaštitu i unapređenje životne sredine i definiše opseg aktivnosti koje zahtevaju procjenu uticaja na životnu sredinu (EIA). Primjenjuje se na sve elemente životne sredine, uključujući vazduh, vodu, zemlju, floru, faunu, pejzaž i izgrađeno okruženje. Ovaj zakon zahteva zaštitu i unapređenje životne sredine od strane Republike, lokalnih jedinica samouprave, preduzeća, preduzetnika, udruženja, fondacija, pravnih i fizičkih lica, profesionalnih organizacija i javnih službi. Propisuje da se EIA određuje, opisuje i ocenjuje u skladu sa direktnim i indirektnim značajnim uticajem projekta na identifikovane elemente i faktore. Zakon takođe definiše primenljivost i izuzetke od EIA i zahteva procjenu rizika za projekte koji mogu izazvati značajne nesreće. Procedura EIA sastoji se od dve faze: preliminarne faze za određivanje da li je procena potrebna i definisanje obima procene, i obavezne faze za određene tipove ulaganja, kao što su izgradnja autoputeva, infrastrukture za opasan otpad, infrastrukture za neopasan otpad i drugih specifičnih projekata. Zakon takođe ovlašćuje Ministarstvo za prostorno planiranje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske da utvrdi da li je EIA potrebna i obim EIA za specifične projekte. Takođe definiše tipove projekata za koje je EIA obavezna i one za koje Ministarstvo određuje potrebu za EIA. Pored toga, zakon navodi da Ministarstvo može zahtevati EIA za projekte kao što su izgradnja puteva, luka, brana, viadukta, radovi na sprečavanju

		erozije obalnih područja, objekti za upravljanje otpadom, kamenolomi, rudarske operacije i aktivnosti u oblastima regulisanim zakonodavnim aktima koji se odnose na zaštitu prirode, zaštitu kulturnog i istorijskog nasleđa i zaštitu voda.
Procjena uticaja na životnu sredinu (PUŽS).	<p>Zakon o zaštiti životne sredine (Službeni glasnik 71/2012, 79/2015 i 70/2020)</p> <p>Pravilnik o projektima za koje se sprovodi procena uticaja na životnu sredinu i kriterijumima za odlučivanje o obavezi sprovođenja i obimu procene uticaja na životnu sredinu (Službeni glasnik 124/12)</p> <p>Uputstva o sadržaju studije procene uticaja na životnu sredinu (Službeni glasnik 108/13)</p>	<p>Zakon definiše projekte za koje je obavezna procjena uticaja na životnu sredinu (EIA), kao i projekte za koje Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske (RS MPPCEE) utvrđuje da li je EIA potrebna. Takođe, određuje kriterijume na osnovu kojih RS MPPCEE u pojedinačnim slučajevima odlučuje o potrebi i obimu EIA.</p> <p>Obavezna EIA za investicije relevantne za projekat uključuje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izgradnju autoputeva i brzi cesta. • Izgradnju autoputeva i cesta sa četiri ili više traka ili rekonstrukciju i/ili proširenje postojećeg puta sa dve trake ili manje, s ciljem izgradnje puta sa četiri ili više traka, ako je nova ili rekonstruisana i/ili proširena dionica duža od 10 km, uključujući prateće objekte, osim pratećih sadržaja glavnog puta. • Infrastrukturu za opasan otpad: postrojenje za sagorevanje opasnog otpada, objekat gde se vrši hemijska obrada, deponije opasnog otpada (relevantno za usklađenost dobavljača usluga). • Infrastrukturu za neopasan otpad: postrojenje za sagorevanje kapaciteta 50 t/dan ili više, objekti za biološku, fizičku i/ili hemijsku obradu koji imaju kapacitet 50 t/dan ili više, deponije sa kapacitetom od 50 t/dan ili više, postrojenja za su-sagorevanje (relevantno za usklađenost dobavljača usluga). <p>RS MPPCEE može takođe zahtevati EIA za:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izgradnju puteva, luka i lučkih objekata, uključujući ribarske dokove. • Brane i druge objekte za dugotrajno zadržavanje ili akumulaciju vode. • Izgradnju viadukta značajne dužine. • Radove na prevenciji erozije u obalnim područjima i radove na obali koji menjaju oblik obale zbog izgradnje (nasipi, obale, pristaništa i druge odbrane - neobjektivne), isključujući aktivnosti održavanja i rekonstrukciju takvih objekata. • Izgradnju regionalnih i prioritetnih (magistralnih) puteva dužih od 10 km. • Objekte za upravljanje otpadom kao što su deponije i skladišta opasnog otpada (kapaciteta do 10 t dnevno), deponije i skladišta za neopasan otpad (kapaciteta do 50 t dnevno), obrada neopasnog otpada (svi osim onih koji su uključeni u Listu 1), deponije komunalnog otpada (kapaciteta do 10 t dnevno), obrada otpada mehaničkim i/ili biološkim procedurama (svi projekti), postrojenja za obradu životinjskog otpada (leševi ili

		<p>nusproizvodi) sagorevanje, deponovanje ili obrada (relevantno za usklađenost dobavljača usluga).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kamenolomi, površinsko rudarstvo i eksploatacija tresetišta (relevantno za usklađenost dobavljača usluga). • Radnje u područjima regulisanim pravnim aktima koji se odnose na zaštitu prirode, zaštitu kulturnog i istorijskog nasleđa i zaštitu vode (prirodna zaštita područja, nacionalni parkovi, prirodni spomenici, zaštićeni pejzaži, zaštićene evropske mreže i staništa divljih biljnih i životinjskih vrsta, zaštićena područja slivova, lokacije od istorijskog, kulturnog i arheološkog značaja). <p>-</p>
Ekološka dozvola.	Pravilnik o postrojenjima koja mogu biti izgrađena i puštena u rad samo ukoliko imaju ekološku dozvolu („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 124/12)	<p>Ekološka dozvola je obavezna za projekte koji ispunjavaju određene kriterijume. Međutim, ekološka dozvola nije obavezna za infrastrukturu ili aktivnosti koje će biti podržane u okviru ovog Projekta. Ipak, značajni dobavljači mogu biti podložni ekološkom dozvoljavanju. Stoga, validna ekološka dozvola (ako je potrebna prema ovom Pravilniku) predstavlja preduvjet za sklapanje ugovora, što takođe uključuje i druge dozvole, poput onih za upravljanje otpadom i koncesije za vađenje minerala.</p> <p>Svi dobavljači koji isporučuju beton, asfalt ili kamen moraju imati ekološku dozvolu i plan upravljanja otpadom.</p>
Upravljanje otpadom.	Zakon o upravljanju otpadom („Službeni glasnik Republike Srpske“ 111/13, 16/1870/20, 63/21).	<p>Upravljanje otpadom mora se sprovoditi na način koji minimizira rizik od ugrožavanja života, zdravlja ljudi i životne sredine. To uključuje praćenje i primenu mera za smanjenje: a) zagađenja vode, vazduha i tla, b) štete biljnim i životinjskim vrstama, c) rizika od nesreća, eksplozija ili požara, d) negativnih uticaja na posebna prirodna područja i vrednosti, e) nivoa buke i neprijatnih mirisa.</p> <p>Zakon zahteva da se otpad kategorizuje i prikuplja odvojeno prema katalogu otpada, koji predstavlja sveobuhvatan spisak neotrovnog i toksičnog otpada na osnovu mesta porekla, izvora i načina rukovanja. Opasan otpad se klasifikuje na osnovu svog porekla, svojstava i sastava koji ga čine opasnim. Ako je potrebno, vlasnik otpada mora sprovesti ispitivanje kako bi utvrdio sastav i opasna svojstva otpada.</p> <p>Proizvođač ili uvoznik proizvoda koji postaje opasan otpad nakon upotrebe odgovoran je za preuzimanje tog otpada bez naknade i njegovo upravljanje u skladu sa zakonom i drugim propisima. Proizvođač otpada je obavezan da: a) razvije plan upravljanja otpadom putem ovlašćenih lica koja ispunjavaju zahteve zaštite životne sredine i nadgledaju njegovu primenu, b) poštuje principe hijerarhije upravljanja otpadom, c) organizuje odvojeno prikupljanje otpada za buduću obradu, d) skladišti otpad na način koji minimizira njegov uticaj na ljudsko zdravlje i životnu sredinu, e) preda otpad ovlašćenom upravniku otpada ako ne može da organizuje njegovo zbrinjavanje, f) vodi evidenciju o proizvedenom otpadu, g) imenuje osobu</p>

		<p>odgovornu za upravljanje otpadom, h) omogući inspektorima da nadgledaju lokaciju, objekte, postrojenja i dokumentaciju.</p> <p>Osoba odgovorna za upravljanje otpadom mora: a) organizovati sprovođenje i ažuriranje plana upravljanja otpadom, b) predložiti mjere za prevenciju, smanjenje, ponovnu upotrebu i reciklažu otpada, c) pratiti usklađenost sa zakonima i propisima o upravljanju otpadom i izveštavati relevantne vlasti.</p> <p>Vlasništvo nad otpadom se prenosi kada se otpad preda izvođaču otpada, a dobija se dokument o kretanju otpada u skladu sa zakonom. Troškovi upravljanja otpadom snosi u potpunosti vlasnik otpada.</p> <p>Prevoznici otpada su obavezni da: a) transportuju otpad u skladu sa dozvolom za transport otpada i propisima kao što su ADR/RID/ADN, b) vode evidenciju o svakom transportu otpada, uključujući opasan otpad, c) omoguće inspektorima da nadgledaju vozila, teret i prateću dokumentaciju.</p> <p>Ako ne postoji drugo odgovarajuće rešenje, otpad se odlaže na deponiju u skladu sa principom hijerarhije upravljanja otpadom i u skladu sa tehničkim, tehnološkim i drugim zahtevima, odobrenim dozvolom izdatom prema zakonu. Vlasništvo nad otpadom prestaje kada se otpad preda vlasniku otpada. Prevoznik otpada mora transportovati otpad u skladu sa dozvolama i voditi detaljnu evidenciju o svakom transportu otpada. Odlaganje otpada na deponije dozvoljeno je samo ako ne postoji drugo odgovarajuće rešenje, a mora se poštovati specifične uslove i zahteve. Kretanje otpada mora biti praćeno posebnim dokumentom o kretanju otpada, osim za kućni otpad. Pre nego što kretanje otpada počne, proizvođač ili vlasnik mora razvrstati otpad. Proizvođač ili vlasnik treba da zadrži kopije dokumenta o otpremi otpada do prijema kopije završnog dokumenta o prenosu otpada od primaoca, potvrđujući prijem otpada. Ako proizvođač ili vlasnik ne primi kopiju završnog dokumenta o kretanju otpada u roku od 15 dana, moraju pokrenuti postupak provere kretanja otpada i obavestiti Ministarstvo. Ovaj zakon stavlja odgovornost za troškove upravljanja otpadom u potpunosti na vlasnika otpada. Osim toga, Bosna i Hercegovina, uključujući RS, je potpisnica Bazelske konvencije. Proizvođač ili vlasnik treba da čuva završeni dokument o kretanju otpada najmanje dve godine.</p> <p>Samo subjekti koji su obavezni da dobiju ekološku dozvolu moraju pripremiti i usvojiti Plan upravljanja otpadom.</p>
Zaštita prirode.	Zakon o zaštiti prirode („Službeni glasnik Republike Srpske“ 20/14, 22).	Zakon zahteva da svi učesnici u aktivnostima doprinose zaštiti i unapređenju prirode, biološke, geološke i pejzažne raznolikosti, očuvanju opštih korisnih funkcija prirode i prirodne ravnoteže. Nadležno telo je Ministarstvo za prostorno planiranje, civilnu inženjersku i ekološku zaštitu Republike Srpske (RS MPPCE), koje

		<p>propisuje norme, opšte ciljeve i svrhe zaštite prirode, geoloških formacija, pejzaža i drugih komponenti životne sredine.</p> <p>Zakon takođe zahteva primenu principa predostrožnosti. Nosilac projekta, kao pravno lice, preduzetnik ili fizičko lice koje koristi prirodne resurse, obavezan je da postupa u skladu sa merama i uslovima zaštite prirode utvrđenim u planovima, osnovama i programima, kao i u skladu sa projektnom dokumentacijom, kako bi izbegao ili smanjio rizik od oštećenja prirode. Nakon završetka radova, pravno lice, preduzetnik i fizičko lice dužni su da sprovedu remedijaciju, odnosno rekultivaciju u skladu sa ovim zakonom i drugim propisima.</p> <p>Ako se u procesu izdavanja uslova za zaštitu prirode (uključujući EIA) utvrdi da planovi, osnove, programi, projekti i aktivnosti mogu značajno uticati na ciljeve očuvanja i integritet ekološki značajnog područja, Ministarstvo (RS MPPCE) ili odeljenje lokalne samouprave odgovorno za pitanja zaštite životne sredine sprovodi procjenu prihvatljivosti.</p> <p>U slučaju da procena prihvatljivosti pokaže značajan uticaj na ciljeve očuvanja, nadležno telo će odbiti da izda saglasnost. Međutim, ako javni interes prevlada, nadležno telo može odobriti saglasnost.</p> <p>Javne ceste, telekomunikacione i elektroenergetske mreže, hidrogradnja i druge građevine koje se ukrštaju s migracionim koridorima divljih životinja ili na drugi način ometaju njihov normalan životni ciklus, moraju biti izgrađene na način koji smanjuje negativne efekte. Ministar, uz saglasnost drugih relevantnih ministarstava, donosi pravilnik o posebnim tehničko-tehnološkim rešenjima za nesmetanu komunikaciju divljih životinja, uključujući ekološke mostove i tunele.</p> <p>Za tehnička rešenja izgradnje ekoloških mostova i drugih infrastruktura koja omogućavaju slobodno kretanje životinja, Putevi RS koriste smernice za projektovanje, izgradnju, održavanje i nadzor. Za ove objekte, nadležna uprava izdaje uslove za lokacijske dozvole, uzimajući u obzir specijalna tehnička rešenja za zaštitu prirode i biodiverziteta. Zakon takođe uspostavlja Ekološku mrežu Republike Srpske kao doprinos budućoj Natura 2000 EU mreži i zaštićenim područjima.</p>
Upravljanje vodama.	Zakon o zaštiti voda („Službeni glasnik Republike Srpske“ 50/06, 92/09, 121/12 i 74/17).	<p>U Republici Srpskoj, Zakon o vodama propisuje da u slučaju projekata koji uključuju, na primer, izgradnju objekata za zaštitu od poplava, kao i bilo koje druge aktivnosti koje mogu uticati na obim i kvalitet vode, potrebno je dobiti sledeće akte upravljanja vodama:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vodne smernice: Propisuju uslove pod kojima nadležno ministarstvo odobrava korišćenje vode (izdaju se u fazi urbanističke dozvole i uslova lokacije). 2. Vodno odobrenje: Potvrđuje da dokumentacija priložena uz zahtev za vodno odobrenje ispunjava

		<p>zahteve preliminarnog vodnog odobrenja i vodnih smernica, kao i propisa i planova o vodi (izdaje se pre građevinske dozvole).</p> <p>3. Vodno dozvola: Potvrđuje da su ispunjeni svi zahtevi postavljeni u vodnom odobrenju (izdaje se pre upotrebne dozvole). Vodna dozvola definiše svrhu, uslove korišćenja vode, režim rada objekta, uslove ispuštanja otpadnih voda, kao i uslove za odlaganje čvrstog i tečnog otpada i druge uslove. Takođe definiše obaveze podnosioca zahteva vezane za mjerenje otpadnih voda, učestalost mjerenja, kontrolu kvaliteta i vođenje evidencije o korišćenju vode, kao i obaveze vezane za obračun i plaćanje vodnih taksi.</p> <p>U vezi sa dobavljačima, Zakon o vodama Republike Srpske propisuje da je vađenje i dislokacija materijala iz korita i vodnog zemljišta dozvoljena samo u obimu i na način koji ne menja značajno prirodne procese, ne ometa prirodnu ravnotežu ekosistema i ne promoviše štetne efekte sedimentacije vode na određenim delovima reke. Pravilnik o uslovima i metodama održavanja korita, dislokaciji i vađenju materijala iz vodotokova usvojio je ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede 2022. godine. Prema ovom pravilniku, vađenje i dislokacija materijala iz vodotokova vrši se na osnovu godišnjeg plana koji usvaja "Vode Srpska"</p>
Geološka istraživanja.	Zakon o geološkim istraživanjima („Službeni glasnik Republike Srpske“ 64/22).	<p>Ovaj zakon reguliše vrste geoloških istraživanja, uslove i metode izvođenja geoloških istraživanja mineralnih i drugih geoloških resursa, kao i geološka istraživanja u svrhu izrade dokumenata prostornog planiranja, projektovanja, izgradnje objekata, rehabilitacije i rekultivacije terena, izrade i revizije programa i projekata geoloških istraživanja, stručnog ispitivanja, istraživačkog područja, pripreme i revizije izveštaja o rezervama i izveštaja o izvršenim istraživanjima, katastra istraživačkih područja, ažuriranja Geološkog informacionog sistema, Fonda stručne dokumentacije, Banke uzoraka istraživačkih bušotina i drugih aspekata vezanih za oblast geoloških istraživanja.</p> <p>Istraživački radovi i geomehaničke studije takođe se sprovode u skladu sa ovim zakonom.</p> <p>Sprovođenje geoloških istraživanja u Republici zasniva se na sledećim principima:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. kontinuirana snabdevenost dovoljnim količinama mineralnih sirovina potrebnih za jačanje i održivost tržišne ekonomije u RS, 2. poštovanje pravila struke i primena najboljih metoda i sredstava u geološkim istraživanjima kako bi se poboljšala održivost projekata i opšta bezbednost, 3. prevencija opasnosti, štete ili zagađenja životne sredine,

		4. garantovanje bezbednosti i usklađenosti istraživačkih prava.
Socijalna regulativa.		
Zdravlje i sigurnost na radu.	Zakon o zdravlju i sigurnosti na radu.	<p>Ovaj zakon nadgleda zaštitu i zdravlje zaposlenih na radu. Zakon propisuje da je odgovornost onih koji su zaduženi da osiguraju bezbednost i poboljšanja zdravlja na radu, kao i da definišu prava, obaveze i odgovornosti zaposlenih. Zakon propisuje obavezu poslodavca da obezbedi radniku sigurno radno mesto i radnu okolinu. Ostali aspekti koje ovaj zakon pokriva uključuju preventivne mjere, propise za bezbedan rad u građevinarstvu, sa mašinama, hemikalijama i slično.</p> <p>Prema zakonu, poslodavci su obavezni da sprovedu procene rizika za sve radne prostore i da utvrde metode i propisuju mjere za uklanjanje rizika. Prava koja se odnose na zaštitu na radu (OHS) protežu se na sve zaposlene i volontere.</p> <p>Poslodavac je dužan da osigura da je radni proces prilagođen fizičkim i psihološkim sposobnostima radnika, a da radna okolina, sredstva rada i oprema za ličnu zaštitu budu uređeni, proizvedeni i osigurani tako da ne ugrožavaju zaštitu i zdravlje radnika i drugih osoba.</p> <p>Izuzetno, poslodavac ne snosi odgovornost ako je povreda radnika nastala usled nemara ili nepažljivog rukovanja ličnom zaštitnom opremom radnika, ili ako su posledice posledica više sile i nisu mogle biti izbegnute uprkos svim preduzetim merama zaštite i zdravlja.</p> <p>Elaborat/Studija o upravljanju gradilištem uključuje propisane OHS mjere koje je poslodavac dužan da sprovodi. Zakon propisuje obavezne OHS i obuke ili stručnost za zaštitu od požara za zaposlene i kompanije, ali poslodavac odlučuje kako će se OHS organizovati na osnovu veličine, smena, tehnologija itd. Minimalan broj OHS stručnjaka, na primer, po veličini kompanije ili tipovima obrade nije definisan.</p> <p>Izveštavanje o značajnim povredama i smrtima državnoj inspekciji je obavezno.</p>
Zaštiti od požara.	Zakon o zaštiti od požara („Službeni glasnik Republike Srpske“ 94/19).	<p>Zaštita od požara uključuje skup mera i radnji administrativne, organizacione, materijalno-tehničke, obrazovne i propagandne prirode, koje se preduzimaju kako bi se sprečilo izbijanje i širenje požara, njegovo otkrivanje i gašenje, kao i spasavanje ljudi, imovine i životne sredine ugroženih požarom.</p> <p>Zaštita od požara organizuje se i sprovodi u svim mestima i zgradama izloženim opasnostima od požara. Na osnovu ovog zakona, sve građevine moraju imati odobrenje za zaštitu od</p>

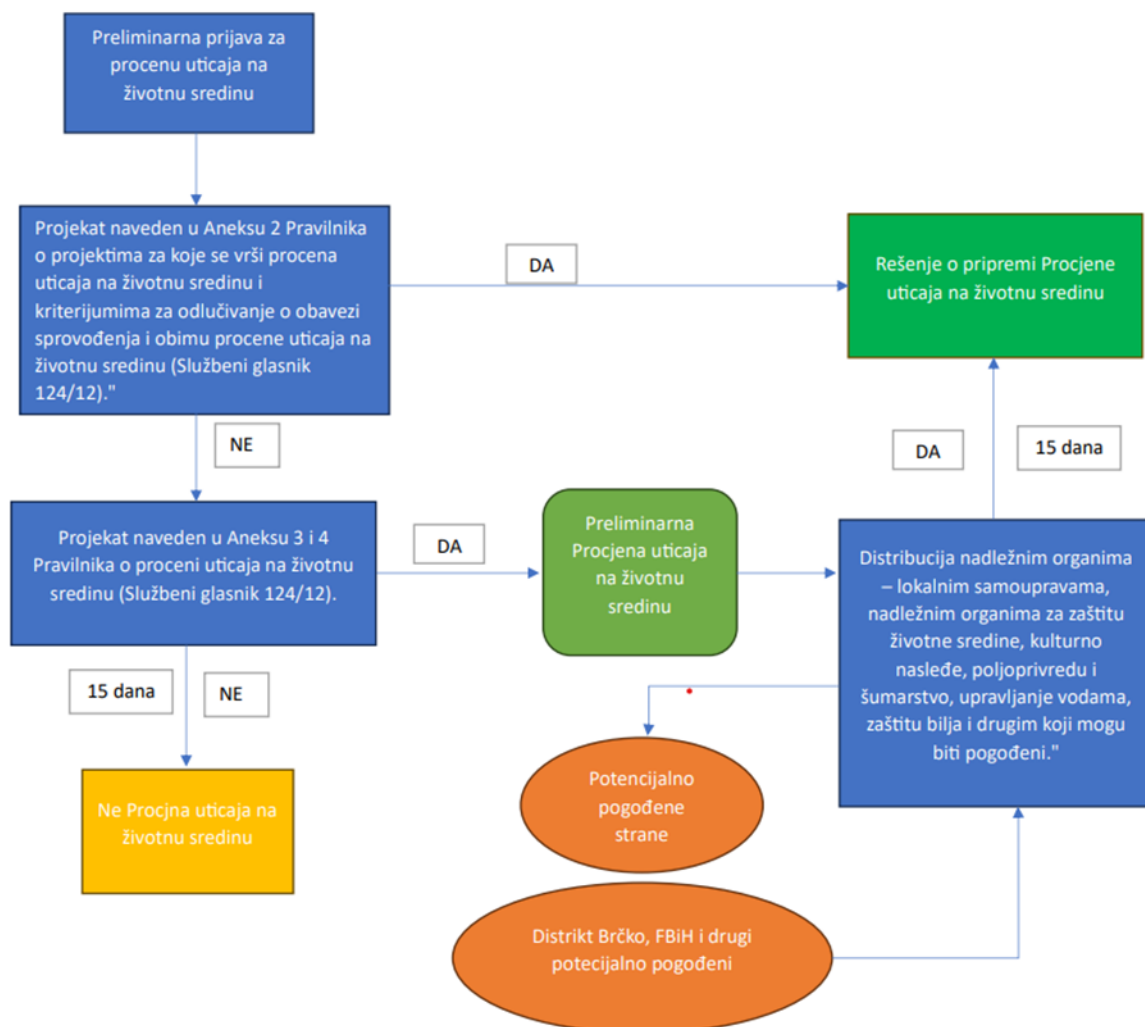
		<p>požara u projektnoj dokumentaciji, kao i odobrenje nakon izgradnje objekta.</p> <p>Direktor preduzeća ili druge pravne osobe, kao i imenovani zaposleni, odgovorni su za organizaciju i sprovođenje mera zaštite od požara. To uključuje obaveštavanje svih radnika o merama zaštite od požara, davanje uputstava za napuštanje rada u slučaju opasnosti od požara, kao i omogućavanje radnicima da preduzmu mjere kako bi izbegli posledice požara kada je to neophodno.</p> <p>Preduzeća, pravne i fizičke osobe koje pripremaju tehničku dokumentaciju, investitori i izvođači radova primenjuju propisane mjere i standarde zaštite od požara prilikom izrade dokumentacije i izgradnje. Dokazi o požarnoj otpornosti i karakteristikama materijala, opreme i drugih elemenata instaliranih u zgradu moraju se dostaviti Ministarstvu na inspekciju pre izdavanja saglasnosti.</p> <p>Plan zaštite od požara usvaja se u skladu sa zakonom i planovima lokalnih samouprava. Prilikom podnošenja zahteva za izdavanje građevinske dozvole, prilaže se odluka o reviziji mera zaštite od požara.</p> <p>Ministarstvo vrši reviziju projektne dokumentacije za izgradnju tunela dužih od 1.000 m, autoputeva i drugih objekata od posebnog značaja. Odeljenja Ministarstva takođe vrše reviziju za tunele kraće od 1.000 m i druge saobraćajne objekte.</p> <p>Jedince za gašenje požara i spasavanje obavljaju profesionalni nadzor vezan za efikasnost intervencija, funkcionalnost hidranta, vatrogasnih aparata, kao i obezbeđivanje slobodnih puteva za evakuaciju i pristupa opremi u slučaju požara.</p>
Kulturna baština.	Zakon o kulturnoj baštini („Službeni glasnik Republike Srpske“ 38/22).	<p>Svrha zakona: Ovaj zakon uređuje vrste kulturnog dobra, aktivnosti zaštite i upotrebu kulturnih dobara i dobara koja uživaju prethodnu zaštitu, kao i druga pitanja od značaja za delovanje zaštite kulturnog dobra.</p> <p>Definicija kulturnog dobra: Kulturno dobro, u smislu ovog zakona, predstavlja bilo koju nepremičnu, pokretnu i nematerijalnu imovinu koja je, u skladu s ovim zakonom, određena kao trajno značajna sa istorijskog, umetničkog, etnografskog, antropološkog, arheološkog, arhitektonskog, naturalističkog, naučnog, tehničkog ili drugog značaja.</p> <p>Prethodna zaštita: Stvari i kreacije, materijalna i nematerijalna kulturna baština, za koje se smatra da imaju osobine od posebnog značaja za kulturu, umetnost i istoriju, uživaju zaštitu utvrđenu ovim zakonom, koja se definiše kao prethodna zaštita.</p> <p>U slučaju da se tokom izvođenja građevinskih i drugih radova naiđe na arheološka nalazišta ili nalaze, izvođač je obavezan odmah, bez odlaganja, da obustavi radove i obavesti Institut,</p>

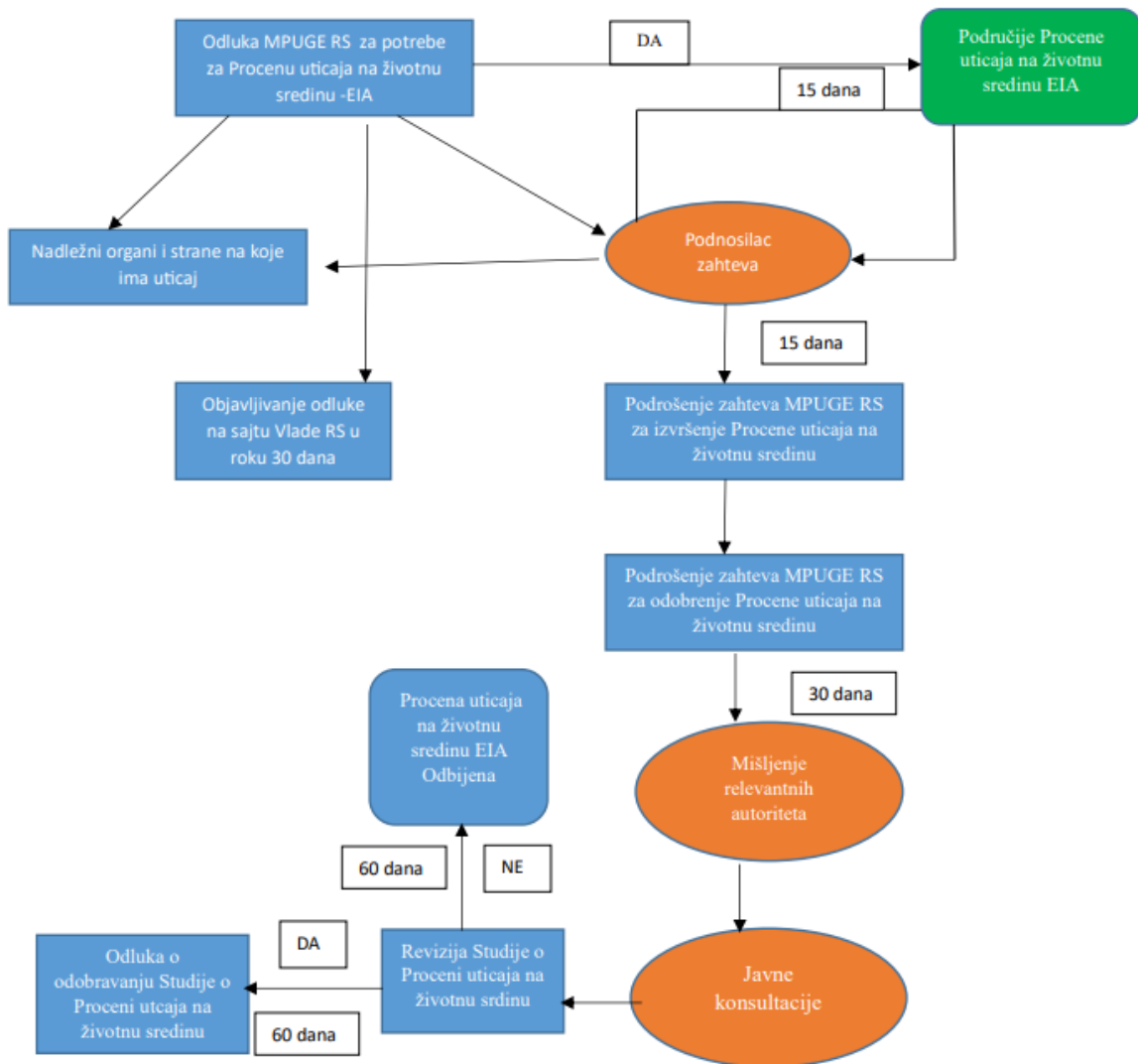
		<p>kao i da preduzme mjere kako bi osigurao da mesto ili nalaz ne budu uništeni i da se sačuvaju na mestu i u položaju u kojem su otkriveni. Arheološki nalazi ili arheološki ostaci pronađeni na površini zemlje, u zemlji ili u vodi su vlasništvo Republike Srpske.</p> <p>U slučaju neposredne opasnosti od oštećenja arheoloških i drugih nalaza, Institut može privremeno obustaviti radove dok se ne izvrši inspekcija mesta i dok, na osnovu ovog zakona, ne izda dozvolu za dalja iskopavanja i istraživanje arheološkog nalazišta.</p> <p>Pretraživanje arheoloških ostataka nije dozvoljeno bez odobrenja Instituta, uz pomoć metalnih detektora i drugih tehničkih sredstava koja omogućavaju pronalaženje arheoloških nalaza i struktura ispod površine zemlje; istraživanje je dozvoljeno isključivo u okviru arheoloških istraživanja za koja je Institut dao dozvolu.</p> <p>Odluka o proglašenju kulturnog dobra od izuzetnog značaja i od velikog značaja objavljuje se u "Službenom glasniku Republike Srpske". Odluka se takođe dostavlja vlasniku kulturnog dobra, lokalnoj samoupravnoj jedinici u kojoj se imovina nalazi, i upravnom telu koje upravlja Registrom kulturnih dobara, koje je obavezno da zabeleži status nepremičnog kulturnog dobra. Institut vodi Centralni registar kulturnih dobara i Registar nepremičnog kulturnog dobra.</p>
Zakon o radu.	Zakon o radu Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“ 01/16, 66/18, 91/21, 119/21).	<p>Zakon o radu omogućava i reguliše kolektivno pregovaranje i ugovaranje. Takođe definiše i reguliše odnos između poslodavca i zaposlenog. Poslodavac je obavezan da:</p> <ul style="list-style-type: none"> • registruje radnika u Jedininstvenom sistemu i dostavi mu kopiju prijave, • preda identifikacioni dokument radnika prilikom početka rada, • isplati radniku naknadu za obavljeni rad, u skladu sa zakonom, opštim aktima i ugovorom o radu, • obezbedi radne uslove i organizuje rad za bezbednost i zaštitu života i zdravlja na radu u skladu sa relevantnim zakonodavstvom, • obavesti radnike, u roku od 15 dana od dana početka rada, o obavezama koje proističu iz radnih propisa i propisa o bezbednosti i zaštiti života i zdravlja na radu, • omogući radniku obavljanje utvrđenih zadataka iz ugovora o radu, • kolektivno osigura sve radnike u slučaju povrede na radu, • zatraži mišljenje sindikata u slučajevima predviđenim zakonom, a gde sindikat nije osnovan, savet od radnika ili predstavnika koga postavljaju radnici, • propisuje i reguliše pauze, godišnje odmori i odsustva, • zabranjuje diskriminaciju na osnovu rase, etničke ili nacionalne pripadnosti, boje kože, pola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja i uverenja, socijalnog

		<p>porekla, imovinskog stanja, članstva ili nečlanstva u sindikatu ili političkoj organizaciji, fizičkog i mentalnog zdravlja i drugih karakteristika koje nisu direktno povezane sa prirodom radnog odnosa.</p> <p>Zakon propisuje 40-satnu radnu nedelju i reguliše raspodelu sati. Prekovremeni rad je dozvoljen samo u slučaju neplaniranog povećanja obima posla, otklanjanja posledica vremenskih nepogoda, oštećenja radne opreme, požara, zemljotresa, epidemija i drugih nesreća. Radnik je dužan, na pismeni zahtev poslodavca, da radi duže od punog radnog vremena. U slučaju da prekovremeni rad traje duže od 3 nedelje, poslodavac mora obavestiti Državnu inspekciju. Ukupno, zaposleni može raditi 12 sati dnevno i 48 sati nedeljno, uključujući prekovremeni rad.</p>
Eksproprijacija.	Zakon o katastar i geodetskim istraživanjima Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“6/12), Zakon o eksproprijaciji (OG 112/06, 37/07, 66/08, 110/08, 106/10).	<p>Eksproprijacija se može sprovesti za potrebe Republike Srpske i jedinica lokalne samouprave, osim ako zakonom nije drugačije određeno (korisnik eksproprijacije). Korisnik će preneti eksproprišanu nepokretnost na investitore u cilju izvođenja radova na izgradnji puteva za koje je utvrđen opšti interes, pri čemu će ugovor regulisati međusobna prava i obaveze ugovornih strana proizašle iz eksproprijacije nepokretnosti i izgradnje objekata.</p> <p>Odluku o utvrđivanju opšteg interesa u izvršenju radova, na osnovu podnetog predloga korisnika eksproprijacije, donosi Vlada Republike Srpske, nakon prethodno dobijenog mišljenja skupštine jedinice lokalne samouprave na čijoj teritoriji se planira izgradnja ili izvođenje radova, u skladu sa odgovarajućim planskim aktom.</p> <p>Pre nego što podnese predlog za utvrđivanje opšteg interesa, korisnik eksproprijacije je obavezan da pripremi Plan eksproprijacije u skladu sa Prostornim planom. Plan eksproprijacije se izlaže na javni uvid u sedištu jedinice lokalne samouprave na čijoj teritoriji je planirana izgradnja objekta ili izvođenje radova od opšteg interesa.</p>

Tabela 5: Pregled ključnih zahtjeva Propisa vezanih za Životnu sredinu I Društvena Pitanja (E&S)

Slika 5: Nacionalna procedura za procjenu uticaja na životnu sredinu (EIA)

Slika 6: Nacionalna procedura odobravanja procene uticaja na životnu sredinu (EIA)

Tabela 6: Relevantni institucionalni okvir za Životnu sredinu I Društvena Pitanja Republike Srpske

Institucija	Odgovornosti
Javno preduzeće Putevi Republike Srpske	<p>Javno preduzeće "Putevi Republike Srpske" je javno vlasničko preduzeće zaduženo za razvoj i održavanje putne infrastrukture u Republici Srpskoj. Odgovornosti organizacije obuhvataju izgradnju, rehabilitaciju i očuvanje puteva i autoputeva, osiguravajući da ispunjavaju bezbednosne i kvalitativne standarde. Takođe, preduzeće je odgovorno za strateško planiranje proširenja mreže puteva kako bi podržalo ekonomski rast, poboljšalo povezanost i olakšalo mobilnost građana i dobara.</p> <p>Pored toga, "Putevi Republike Srpske" sprovodi sisteme upravljanja saobraćajem i inicijative za bezbednost na putu kako bi smanjilo nesreće i poboljšalo vozačko iskustvo. Rad ovog preduzeća je ključan za podsticanje regionalnog razvoja, povećanje trgovine i poboljšanje pristupa uslugama i prilikama za stanovništvo.</p> <p>Iako interna organizacija uključuje pozicije i zaposlene za specijaliste za životnu sredinu i specijaliste za zdravlje i bezbednost na radu (OHS), ne postoje odvojeni odeljenja za zaštitu životne sredine, OHS, socijalna ili pitanja zajednice. Međutim, postoje odeljenja za izgradnju puteva, održavanje, bezbednost u saobraćaju i druge tehničke aspekte.</p>
Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju	<p>Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske je organ odgovoran za niz ključnih funkcija vezanih za urbani i ruralni razvoj. Njegove odgovornosti uključuju formulaciju i implementaciju politika za prostorno planiranje, nadzor građevinskih standarda i osiguranje praksi održivog razvoja. Ministarstvo se bavi razvojem prostornih planova na različitim nivoima, uključujući regionalne i opštinske, te radi na osiguravanju da građevinske aktivnosti budu u skladu sa zakonskim i bezbednosnim standardima.</p> <p>Pored toga, igra ključnu ulogu u zaštiti životne sredine, upravljanju prirodnim resursima i rešavanju ekoloških izazova. Zaštita životne sredine i očuvanje prirode su sastavni dio nadležnosti Ministarstva. Ono formulira politike za zaštitu prirodnih resursa i biodiverziteta, osiguravajući održivu upotrebu i upravljanje zemljištem i vodama.</p> <p>Ministarstvo je odgovorno za regulisanje procena uticaja na životnu sredinu, sprovođenje ekoloških propisa i nadgledanje očuvanja zaštićenih područja. Takođe se bavi kontrolom zagađenja, upravljanjem otpadom i promoviše svest o zaštiti životne sredine među javnošću i industrijskim zainteresovanim stranama. Saradjuje s drugim javnim agencijama, zainteresovanim stranama i javnošću kako bi postiglo svoje ciljeve. Na međunarodnom nivou, Ministarstvo teži da uskladi svoje prakse sa globalnim ekološkim standardima i doprinese naporima za ublažavanje klimatskih promena.</p>
Ministarstvo saobraćaja i veza	Ministarstvo saobraćaja Republike Srpske je ključni javni organ zadužen za nadgledanje i razvoj saobraćajne infrastrukture i usluga unutar Republike Srpske. Ovo ministarstvo je odgovorno za formulaciju

	<p>saobraćajne politike, planiranje i implementaciju saobraćajnih projekata, kao i osiguranje održavanja i bezbjednosti saobraćajnog sistema, koji obuhvata puteve, železnice, vazdušni i vodni saobraćaj.</p> <p>Takođe, reguliše sektor saobraćaja kako bi se osigurala usklađenost sa nacionalnim i međunarodnim zakonima i standardima. Rad Ministarstva je od suštinskog značaja za ekonomski razvoj, jer poboljšava mobilnost, olakšava trgovinu i unapređuje pristup tržištima i uslugama.</p> <p>Investiranjem u i poboljšanjem saobraćajne infrastrukture i usluga, ministarstvo teži da poveća ekonomsku konkurentnost regiona i kvalitet života svojih građana.</p>
<p>Republika Srpska Administracija za Inspeksijske Poslove Inspektorat Republike Srpske - Urbanistička, građevinska i ekološka inspekcija</p>	<p>Inspektorat Republike Srpske, posebno odeljenje za urbanističku i građevinsku inspekciju i inspekciju životne sredine, je ključni regulatorni organ zadužen za sprovođenje zakona i propisa koji se tiču urbanog razvoja, građevinarstva i zaštite životne sredine. Ovaj inspektorat je odgovoran za sprovođenje temeljnih inspekcija kako bi se osiguralo da građevinski projekti budu u skladu sa odobrenim planovima i usklađeni sa uspostavljenim pravnim okvirima.</p> <p>Igra kritičnu ulogu u sprečavanju neovlašćene izgradnje i očuvanju javnog interesa. Na polju zaštite životne sredine, inspektorat je zadužen za implementaciju i poštovanje zakonodavstva o zaštiti životne sredine, upravljanje kontrolom zagađenja i očuvanje prirodnih staništa. Njegove aktivnosti su ključne za promovisanje praksi održivog razvoja i održavanje ekološke ravnoteže, osiguravajući da poslovne i industrijske operacije ispunjavaju ekološke standarde. Rad inspektorata je od vitalnog značaja za očuvanje urbanih i prirodnih pejzaža Republike Srpske.</p>
<p>Republika Srpska Administracija za Inspeksijske Poslove Inspektorat Republike Srpske - Veterinarska Inspekcija</p>	<p>Veterinarska inspekcija Inspektorata Republike Srpske odgovorna je za praćenje i upravljanje pitanjima vezanim za zdravlje i sigurnost životinja, uključujući upravljanje uginulim životinjama i otpadom od životinja. Ova inspekcija sprovodi propise kako bi osigurala pravilno odlaganje životinja ubijenih na putevima, čime se smanjuje rizik od prenosa bolesti i zagađenja životne sredine. Inspektori saradjuju sa opštinskim službama kako bi pravovremeno uklonili takve lešove.</p>
<p>Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede</p>	<p>Ministarstvo za vodoprivredu Republike Srpske obavlja administrativne, profesionalne i druge zadatke u oblasti upravljanja vodama, upravljajući dva sliva reka (Sliv reke Save i Sliv reke Trebišnjice). Ovo ministarstvo je odgovorno za razvoj i usvajanje planova u sektoru vodoprivrede, izradu bilansa voda, sprovođenje zaštite od štetnih voda, određivanje uslova i izdavanje vodnih dozvola, kao i organizaciju i kontrolu kvaliteta vode. Takođe se bavi monitoringom, hidro melioracijom, uspostavljanjem i održavanjem informacionih sistema, vođenjem registara, pripremom strategija i programa, kao i praćenjem i koordinacijom rada drugih organizacija u oblasti vodoprivrede i</p>

	drugih aktivnosti predviđenih zakonom.
Javna ustanova "Vode Srpske"	Organizuje hidološko praćenje i monitoring kvaliteta vode, praćenje ekološkog stanja površinskih voda, kao i monitoring kvaliteta podzemnih voda. Priprema izveštaje o stanju kvaliteta vode i preporučuje mjere potrebne za postizanje ciljeva vezanih za zaštitu voda, regulaciju voda, zaštitu od štetnih efekata voda i njihovu upotrebu.
Institucija	Odgovornosti
	Vode. Donosi akte i naredbe vezane za vodu, kao i mjere koje subjekti moraju poštovati tokom važenja tih akata. Uspostavlja i upravlja sistemom informacija o vodama.
Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite	Ministarstvo rada, boraca i zaštite porodica sa decom Republike Srpske je javna institucija usmjerena na socijalnu zaštitu, pitanja rada i prava specifičnih društvenih grupa unutar Republike Srpske. Odgovorno je za kreiranje i sprovođenje politika vezanih za zapošljavanje, radne odnose i socijalnu sigurnost. Ministarstvo takođe pruža podršku osobama sa invaliditetom, osiguravajući im pristup benefitima, rehabilitacionim uslugama i penzijama. Igra ključnu ulogu u promovisanju mogućnosti zapošljavanja, rešavanju nezaposlenosti i zagovaranju inkluzivnih radnih okruženja. Rad ministarstva je od suštinskog značaja za socijalnu i ekonomsku stabilnost regiona, jer teži zaštiti ranjivih grupa i njihovoj integraciji u društvo.
Ministarstvo prosvjete i kulture	Ministarstvo prosvete i kulture Republike Srpske je ključni nadležni organ odgovoran za oblikovanje i sprovođenje politika u oblastima obrazovanja i kulture unutar Republike Srpske, koja je ustavna jedinica Bosne i Hercegovine. Ministarstvo nadgleda funkcionisanje i razvoj obrazovnih institucija, od osnovnih škola do visokog obrazovanja, osiguravajući pružanje kvalitetnog obrazovanja. Takođe, igra značajnu ulogu u podsticanju kulturnog razvoja, očuvanju istorijskog i kulturnog nasleđa i promociji umetnosti.
Ministarstvo finansija Republike Srpske	Sistem finansiranja opštih društvenih potreba, sistem poreza, doprinosa i drugih taksi, sistem finansiranja i formiranja razvojnih fondova, upravljanje novčanim tokovima, svakodnevno praćenje sredstava, nadzor nad namenskim korišćenjem sredstava Republike i aktivnosti socijalnog prihoda utvrđenih zakonom.

Republika Uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove	Republika Srpska Uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove igra ključnu ulogu u sticanju zemljišta i eksproprijaciji. Ova institucija se bavi upravljanjem registracijom zemljišta, pravima svojine i olakšavanjem pravnih procesa potrebnih za eksproprijaciju, posebno za javne infrastrukturne projekte poput izgradnje puteva. Proces je regulisan zakonima o eksproprijaciji, koji definišu procedure za sticanje zemljišta u javne svrhe. Uprava je odgovorna Vladi Republike Srpske i deluje pod jurisdikcijom Ministarstva prostornog planiranja, građevinarstva i ekologije. Njihov rad uključuje koordinaciju s drugim institucijama i vlastima, kao i sprovođenje zakona i regulativa vezanih za geodetske i imovinsko-pravne poslove.
--	--

5. Ključni zahtevi ESS Svetske banke

Svetska banka je uspostavila Okvir za zaštitu životne sredine i društva (ESF) kako bi podržala cilj suzbijanja ekstremnog siromaštva i promovisanja zajedničkog prosperiteta kroz održivi razvoj i očuvanje zdravog planeta. Okvir za zaštitu životne sredine i društva (ESF) uključuje Politiku zaštite životne sredine i društva Banke i set Standarda za zaštitu životne sredine i društva (ESS) koji imaju za cilj podršku održivosti projekata korisnika. Okvir naglašava anticipaciju i izbegavanje rizika i uticaja, minimizaciju ili smanjenje rizika i uticaja, ublažavanje rizika i uticaja, kao i kompenzaciju ili nadoknadu značajnih preostalih uticaja kada je to moguće. Kao dio implementacije Okvira za zaštitu životne sredine i društva (ESF), Grupa Svetske banke zahteva usvajanje Smjernica za zaštitu životne sredine, zdravlja i bezbjednosti (EHS) i Dobre međunarodne industrijske prakse (GIIP) za sve specifične planove upravljanja Životnom Sredinom I Društvenim Pitanjima (E&S).

Smjernice za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci (WB EHS) služe kao tehnički referentni dokumenti, nudeći opšte i industrijski specifične primjere, kao i granične vrednosti. Obuhvataju informacije o pitanjima zaštite životne sredine, zdravlja i bezbjednosti u raznim industrijskim sektorima i trebaju se koristiti zajedno sa relevantnim smernicama za industrijske sektore. Dobre međunarodne industrijske prakse-GIIP uključuje Tehničke napomene za korisnike Svetske banke, dokumente o najboljim dostupnim tehnikama (BAT) EU (posebno za zemlje članice i kandidate EU), kao i sektorski specifične ili regulatorne preporučene granične vrednosti, tehnike i metodologije.

Standardi za zaštitu životne sredine i društva (ESS) definišu obavezne zahteve za korisnike i projekte, s ciljem identifikacije i ublažavanja potencijalno nepovoljnih uticaja na životnu sredinu i društvo. Standardi za zaštitu životne sredine i društva-ESS su podržani obaveznom Smjernicama Grupa Svetske banke o zaštiti životne sredine, zdravlju i bezbjednosti i primenjuju se uz nacionalne politike, pri čemu strožiji propisi imaju prioritet. Smjernica za zaštitu životne sredine, zdravlja i bezbjednosti -EHS definišu nivoe performansi i mjere koje su ostvarive u novim objektima primenom postojećih tehnologija uz razumnu cenu. Trebalo bi ih primenjivati na osnovu opasnosti i tipova rizika utvrđenih za svaki projekat, uzimajući u obzir specifične varijable lokacije i druge faktore projekta.

Postoji deset Standarda Svetske Banke za zaštitu životne sredine i društva-WB ESS, od kojih svaka definiše ciljeve za postizanje specifičnih ishoda u upravljanju uticajem na životnu sredinu i društvo, kao što su:

- **ESS1** - Procena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo
- **ESS2** - Rad i radni uslovi
- **ESS3** - Efikasnost korišćenja resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem
- **ESS4** - Zdravlje i sigurnost zajednice
- **ESS5** - Oduzimanje zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i prisilno preseljenje
- **ESS6** - Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima
- **ESS7** - Narodi sa posebnim potrebama/povijesno zapostavljene tradicionalne lokalne zajednice u Africi južno od Sahare
- **ESS8** - Kulturno nasleđe
- **ESS9** - Finansijski posrednici
- **ESS10** - Angažovanje zainteresovanih strana i objavljivanje informacija

U određenim okolnostima, rizici i uticaji koji nisu obuhvaćeni Standardi za zaštitu životne sredine i društva-ESS-ima moraju se rešavati u skladu sa hijerarhijom ublažavanja i ciljevima ESS1. Standardi ESS1, ESS2, ESS3, ESS4, ESS5, ESS6, ESS8 i ESS10 su relevantni za trenutni projekat. Detaljan pregled Ekoloških i društvenih standarda Svetske banke dostupan je u Dodatku 16 i na veb stranici Svetske banke [<https://www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework/brief/environmental-and-social-standards>].

Tabela 7: Pregled Standarda Svjetske banke za zaštitu životne sredine i društva zahtjeva koji se primjenjuju na Projekat

Opis Standarda Svjetske banke za zaštitu životne sredine i društva	Nacionalna legislativa	Zahtjevi/Praznine
<p>ESS1 standard se primjenjuje na sve projekte koje podržava Svjetska banka putem Financiranja Investicionih Projekata (IPF) i na koje se primjenjuje OP/BP10.00. ESS1 postavlja obaveze Zajmoprimca za procjenu, upravljanje i praćenje ekoloških i društvenih rizika i uticaja povezanih sa svakom fazom projekta koji podržava Banka putem IPF-a, s ciljem postizanja ekoloških i društvenih rezultata koji su u skladu sa Standardima za zaštitu životne sredine i društva.</p> <p>Projekti (i podprojekti tokom implementacije) klasificiraju se prema nivou rizika, pri čemu "Projekt održive, integrirane i sigurne cestovne infrastrukture" spada u kategoriju značajnog rizika. Projekt uključuje izgradnju i obnovu cesta, kao i razne intervencije sa ekološkim i društvenim implikacijama. U okviru Komponente 1, tipični rizici za radove na izgradnji i rušenju uključuju emisije buke i prašine, vibracije, upravljanje otpadom i potencijalne uticaje na kulturnu baštinu i prirodu. Zajmoprimac je obavezan provesti ekološke i društvene procjene, angažman zainteresovanih strana, u skladu s ciljevima Plana ekološke i društvene obaveze kako bi osigurao usklađenost s Standardima za zaštitu životne sredine i društva te pratio i izvještavao o ekološkim i društvenim performansama. Različiti instrumenti mogu se koristiti za ispunjavanje zahtjeva Banke u vezi s ekološkim i društvenim pitanjima.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zakon o prostornom uređenju i gradnji („Službeni glasnik Republike Srpske“40/13) • Zakon o zaštiti okoliša („Službeni glasnik Republike Srpske“71/2012, 79/2015 i 70/2020) • Pravilnik o projektima za koje se provodi procjena uticaja na okoliš i kriterijima za odlučivanje o obavezni provođenja i obimu procjene uticaja na okoliš („Službeni glasnik Republike Srpske“124/12) • Upute o sadržaju studije uticaja na okoliš („Službeni glasnik Republike Srpske“ 108/13) • Zakon o upravljanju otpadom („Službeni glasnik Republike Srpske“ 111/13, 16/1870/20, 63/21) • Zakon o kvalitetu zraka („Službeni glasnik 	<p>Prema ESS1, Zajmoprimac mora provesti ekološku i društvenu procjenu svih projekata predloženih za financiranje od strane Banke kako bi se osiguralo da su projekti ekološki i društveno prihvatljivi i održivi.</p> <p>Legislativa u Republici Srpskoj (RS) definiše različite mehanizme za ekološku i društvenu procjenu projekata. Ekološki regulativni i politički okvir u RS osigurava se kroz sljedeće glavne instrumente: Procjena uticaja na životnu sredinu , proces dobijanja lokacijskih i građevinskih dozvola (mišljenje nadležnih organa o ispunjavanju ekoloških uslova mora biti izdano kao dio postupka dozvola, npr. za zaštitu voda, zaštitu kulturne baštine itd.), Fizičko planiranje (priprema fizičkog plana podliježe strateškoj ekološkoj procjeni) i Ekološka dozvola.</p> <p>Iako za određene projekte/intervencije nije zakonski posebno zahtjevano provođenje postupka ekološke procjene, procjena se osigurava primjenom ovih mehanizama (eliminacija i/ili ublažavanje mogućih negativnih ekoloških i društvenih uticaja planiranog projekta je osigurana). Međutim, postoje dvije glavne razlike: (i) nacionalna Procjena uticaja na životnu sredinu u velikoj mjeri propušta važnu socijalnu komponentu Procjene uticaja na životnu sredinu i društvo Svjetske banke. Angažman zainteresovanih strana nedostaje, a konsultacije se obično provode samo jednom, prema kraju procedura Procjena uticaja na životnu sredinu; (ii) instrumenti za projekte i aktivnosti ispod praga postavljenog nacionalnim zakonodavstvom procjena uticaja na životnu sredinu(koje također nije u potpunosti usklađeno s EU) poput plana upravljanja životnom sredinom i društvom i plana upravljanja životnom sredinom i društvom kontrolnih lista nisu obavezni prema nacionalnom sistemu životne sredine i društva.</p> <p>Stoga se nacionalna procjena uticaja na životnu sredinu i instrumenti životne sredine idruštva ne mogu direktno upoređivati, a usklađenost,</p>

Opis Standarda Svjetske banke za zaštitu životne sredine i društva	Nacionalna legislativa	Zahtjevi/Praznine
<p>Zahtjev za društvenu procjenu zasniva se na specifičnim potrebama projekta te prirodi i veličini rizika. Ovi zahtjevi obuhvataju:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Procjena ekoloških i društvenih uticaja (ESIA): Ova procjena je obavezna za projekte koji mogu imati značajan uticaj na društvo i okoliš. ESIA pomaže u identifikaciji, analizi i procjeni potencijalnih uticaja, uzimajući u obzir potrebe i zabrinutosti lokalnih zajednica. • Plan upravljanja ekološkim i društvenim uticajem (ESMP): Na osnovu nalaza iz ESIA, ovaj plan definiše strategije za ublažavanje negativnih uticaja. ESMP obuhvata mjere za angažman zainteresovanih strana, kao i mehanizme praćenja i evaluacije uticaja tokom implementacije. • Kontrolna lista ESMP-a: Ovaj alat se koristi za jednostavnije projekte ili one s nižim rizikom. Pruža brzu procjenu ključnih društvenih pitanja i osigurava da su svi relevantni aspekti razmotreni bez potrebe za opsežnom procjenom. <p>Ovi instrumenti su ključni za osiguranje da se društveni uticaji pravilno procjenjuju i upravljaju, doprinoseći održivosti projekta i zaštiti interesa lokalnih zajednica.</p>	<p>Republike Srpske“124/11, 46/17)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zakon o prostornom uređenju i gradnji (OG 40/13) • Zakon o nacionalnim parkovima („Službeni glasnik Republike Srpske“21/96 i 74/05) • Zakon o zaštiti voda („Službeni glasnik Republike Srpske“ 50/06) 	<p>prikladnost, proporcionalnost rizika i primjena ovih instrumenata moraju se provjeravati za svaki projekt/podprojekt koristeći instrument skeniranja životne sredine I društva. ESS1 je zasnovan na riziku, dok je nacionalna regulative procjene uticaja na životnu sredinu u velikoj mjeri zasnovana na procesima i pokreće se pretežno pragovima i tipovima intervencija. Procjena društvenog uticaja u velikoj mjeri nije dio procjene uticaja na životnu sredinu ili drugih tipova ekoloških procjena.</p>

<p>ESS2 Rad i Radni Uvjeti</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zakon o radu („Službeni glasnik Republike Srpske“1/16, 66/18, 119/21, 112/23, 39/24) • Zakon o posredovanju („Službeni glasnik Republike Srpske“91/16) • Zakon o štrajku („Službeni glasnik Republike Srpske“111/08) • Zakon o radnim vijećima („Službeni glasnik Republike Srpske“26/01) • Zakon o zapošljavanju stranih državljana i bezdržavljana („Službeni glasnik Republike Srpske“24/09, 117/11, 56/22) • Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju („Službeni glasnik Republike Srpske“ 134/11, 	<p>ESS2 postavlja specifične zahtjeve za promicanje sigurnosti, zdravlja i pravednog tretmana radnika na projektu. Cilj je spriječiti prisilni rad, dječiji rad i diskriminaciju, te podržati slobodu udruživanja i kolektivnog pregovaranja. Standard za zaštitu životne sredine se primjenjuje tokom procjene ekoloških i društvenih uticaja, kao i tokom implementacije, a zavisi od vrste radnog odnosa između Zajmoprimca i radnika na projektu.</p> <p>Zajmoprimac je obavezan angažirati se s zainteresovanim stranama tokom cijelog životnog ciklusa projekta, uspostaviti sistemski pristup angažmanu sa zainteresovanim stranama i pružiti dostupna sredstva za izražavanje problema i pritužbi. Također, Zajmoprimac mora pratiti i mjeriti ekološke i društvene performanse projekta u odnosu na pravne i regulatorne zahtjeve, upravljati predloženim promjenama projekta i osigurati da treće strane, uključujući izvođače, poštuju zahtjeve ESS2. Standard za zaštitu životne sredine se oslanja na konvencije Međunarodne organizacije rada (ILO) i Ujedinjenih nacija (UN).</p> <p>Nema značajnih razlika između ciljeva nacionalne regulative i ESS2 u oblasti radnih uslova i upravljanja, kao i zaštite na radu. Iako nacionalna procjena uticaja na životnu sredinu obično ne uključuje regulative o radu i zaštiti na radu, nacionalna regulativa je dobro razvijena i istorijski primjenjivana u dijelu upravljanja radom (isplata naknada, penzioni sistemi, zdravstveno osiguranje, odmori, godišnji odmori itd.), dok je implementacija okvira zaštite na radu manje uspješna. Iako je broj smrtnih slučajeva na radu 2018. godine (na broj zaposlenih) bio znatno iznad prosjeka EU, taj se broj 2020. godine prepолоvio prema Strategiji o sigurnosti na radu u Republici Srpskoj za razdoblje od 2021. do 2024. Ova strategija je prva takva u RS, što ukazuje na opredijeljenost javne uprave za veći nadzor i poboljšanja.</p> <p>I ESS2 i zakoni o radu i zaštiti na radu promovišu nediskriminaciju na radu, slobodu udruživanja, propisuju obavezne pauze, osiguranje, radne uvjete i pravo na sigurno radno okruženje. Zakon o radu postavlja minimalnu starost za zapošljavanje na 14 godina, dok ESS2 takođe dozvoljava zapošljavanje od 14. Osim toga, mladima ispod 18 godina potrebna je pisana dozvola roditelja, a zapošljavanje nije dozvoljeno ako posao</p>
---------------------------------------	--	---

	<p>82/13, 103/15, 111/21, 15/22)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zakon o zaštiti na radu („Službeni glasnik Republike Srpske“1/08, 13/10) • Zakon o zaštiti od uznemiravanja na radu („Službeni glasnik Republike Srpske“ 90/21) 	<p>predstavlja rizik za zdravlje. Prekovremeni rad je zabranjen za ranjive radnike, kao što su oni mlađi od 18 godina, trudnice, majke s malom djecom do 3 godine i samohrani roditelji s djecom do 6 godina.</p> <p>Regulativa Republike Srpske takođe reguliše zapošljavanje stranih državljana i bezdržavljana, posredovanje, postavlja minimalnu platu, štiti od uznemiravanja, zapošljava osobe sa invaliditetom i druge aspekte. S druge strane, minimalni standardi za smeštaj radnika, bilo domaćih ili stranih, nisu definisani. Iako regulativni sistem generalno organizuje zaštitu na radu, tehnički zahtjevi za specifične okolnosti, kao što su upravljanje otpadom od azbesta i upravljanje opasnim otpadom, nedostaju.</p>
<p>ESS3 Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zakon o zaštiti okoliša („Službeni glasnik Republike Srpske“ 71/2012, 79/2015 i 70/2020) • Zakon o upravljanju otpadom („Službeni glasnik Republike Srpske“ 111/13, 16/1870/20, 63/21) • Zakon o zaštiti voda („Službeni glasnik Republike Srpske“50/06) • Zakon o hemikalijama („Službeni glasnik 	<p>ESS3 Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem ima za cilj promovisanje održivog korištenja resursa i minimiziranje zagađenja iz aktivnosti projekta. Ovaj standard zahtijeva od zajmoprimaca da uzmu u obzir ambijentalne uslove i primene ostvarive mjere efikasnosti resursa i prevencije zagađenja.</p> <p>Standard naglašava efikasnu potrošnju energije, vode i sirovina, integrišući principe čišće proizvodnje i dostupne podatke za benchmarking. Zajmoprimci moraju izbjegavati ili minimizirati emisije povezanih s projektom, kako kratkotrajnih tako i dugotrajnih klimatskih zagađivača, kao i generisanje opasnog i neopasnog otpada.</p> <p>Za projekte sa značajnom upotrebom vode i materijala, potrebne su mjere za izbegavanje negativnih uticaja na zajednice i okoliš, uključujući održavanje detaljnog bilansa vode. Standard takođe tretira istorijsko zagađenje, zagađenje vazduha i efikasno korišćenje sirovina, sa fokusom na eliminaciju, supstituciju ili smanjenje upotrebe sirovina.</p>

	<p>Republike Srpske“ 21/18)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zakon o supstancama za zaštitu bilja („Službeni glasnik Republike Srpske“ 52/10) • Zakon o kvalitetu zraka („Službeni glasnik Republike Srpske“ 124/11, 46/17) • Zakon o rudarstvu („Službeni glasnik Republike Srpske“ 62/18) • Pravilnik o uslovima za ispuštanje otpadnih voda u površinske vode („Službeni glasnik Republike Srpske“ 44/01) • Uredba o klasifikaciji voda i kategorizaciji vodotoka („Službeni glasnik Republike Srpske“ 42/01) • Pravilnik o kategorijama, ispitivanju i klasifikaciji otpada 	<p>Regulativa Republike Srpske u velikoj mjeri odgovara ciljevima ESS3, kako bi se izbjegli ili minimizirali negativni uticaji na ljudsko zdravlje i okoline kroz sprečavanje zagađenja iz projektnih aktivnosti (što je takođe zahtev Zakona o upravljanju otpadom), kao i izbegavanje ili minimiziranje emisija povezanih s projektom, kako kratkotrajnih tako i dugotrajnih klimatskih zagađivača (što je obrađeno u pravilnicima o ispuštanju voda, zagađenju tla, zagađenju vazduha i oštećenju ozonskog sloja).</p> <p>Zakonodavni okvir o upravljanju otpadom u Republici Srpskoj zahteva da se upravljanje otpadom sprovodi na način koji osigurava minimalan rizik od ugrožavanja života i zdravlja ljudi i životne sredine. To uključuje praćenje i mjere za smanjenje:</p> <p>a) zagađenja vode, vazduha i tla, b) opasnosti za biljni i životinjski svet, c) generisanje opasnog i neopasnog otpada, kao i praćenje kretanja otpada i transport opasnog otpada u skladu sa međunarodnim pravilima i sporazumima.</p> <p>Međutim, postoje i praznine u oblasti korišćenja resursa, upravljanja hemikalijama i pesticidima.</p> <p>Voda: Vodna dozvola definiše svrhu, uslove i uslove korišćenja vode, režim rada objekata i postrojenja, kao i uslove za ispuštanje otpadnih voda i zbrinjavanje čvrstog i tečnog otpada. Takođe definiše obaveze podnosioca zahtjeva u vezi sa mjerenjem otpadnih voda, učestalošću mjerenja, kontrolom kvaliteta i vođenjem evidencije o korišćenoj vodi, kao i obaveze vezane za obračun i plaćanje naknada za vodu. Ipak, u oblasti održivog korišćenja resursa, uključujući energiju i sirovine, zakonodavstvo izgleda da zaostaje; zahtevi ESF-a da Zajmoprimac implementira tehnički i finansijski ostvarive mjere za poboljšanje efikasne potrošnje energije, vode i sirovina, kao i drugih resursa, nisu integrisani u relevantnu regulativu (npr. Zakon o rudarstvu).</p>
--	---	---

	<ul style="list-style-type: none"> • Pravilnik o uslovima i metodama održavanja korita reka, dislokaciji i eksploataciji materijala iz vodotoka („Službeni glasnik Republike Srpske“15/22) • Pravilnik o graničnim vrednostima intenziteta buke („Službeni glasnik Republike Srpske“2/23) • Pravilnik o merama za sprečavanje i smanjenje zagađenja vazduha i poboljšanje kvaliteta vazduha („Službeni glasnik Republike Srpske“ 3/15, 51/15, 47/16, 16/19) • Pravilnik o graničnim i sanacionim vrednostima zagađujućih, štetnih i opasnih supstanci u tlu („Službeni glasnik Republike Srpske“ 82/21) 	<p>Hemikalije: ESF zahteva da Zajmoprimac izbegava proizvodnju, trgovinu i korišćenje hemikalija i opasnih materijala koji su predmet međunarodnih zabrana, ograničenja ili postupnog ukidanja. Pravilnik RS o ograničenjima i zabrani hemikalija (OG 79/19) ažuriran je 2023. godine kako bi se integrisale promjene u REACH-u i EU direktivama o postojanim organskim zagađivačima, čineći registraciju i inventar hemikalija obaveznim. Ipak, neke nesuglasice i dalje postoje; proizvođači ili uvoznici proizvoda za zaštitu bilja nisu obavezni da se registruju u Registru proizvođača i uvoznika hemikalija, ne moraju pisati redovne izveštaje, registrirati uvoz ili izvoz i voditi evidenciju o prodaji i proizvodnji. Takođe, imenovanje hemijskog savetnika je obavezno, ali pesticidi ne moraju biti registrovani u Inventaru hemikalija. Regulativa o upravljanju otpadom Republike Srpske zahteva da se upravljanje otpadom sprovodi na način koji osigurava minimalan rizik od ugrožavanja života i zdravlja ljudi i životne sredine, kao i praćenje i mjere za smanjenje: a) zagađenja vode, vazduha i tla, b) opasnosti za biljni i životinjski svet, c) generisanja opasnog i neopasnog otpada. opasnosti od nesreća, eksplozija ili požara, g) negativni uticaji na područja i prirodne resurse od posebne vrednosti, h) nivoe buke i mirisa. Takođe prepoznaje princip "one ko zagađuje plaća" kao i hijerarhiju otpada. Transport opasnog otpada propisuje upotrebu zahteva koji su utvrđeni posebnim (međunarodnim) propisima o transportu (ADR/RID/ADN itd.), b) vođenje evidencije o svakom transportu otpada, a izveštaj uključuje transport opasnog otpada, c) omogućava nadležnom inspektoru da nadgleda vozilo, teret i prateću dokumentaciju. Bosna i Hercegovina, a samim tim i Republika Srpska, je potpisnica Bazelske konvencije.</p>
--	---	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Uredba o upravljanju supstancama koje oštećuju ozonski sloj i supstitucijama („Službeni glasnik Republike Srpske“ 66/20) • Pravilnik o emisiji isparljivih organskih jedinjenja („Službeni glasnik Republike Srpske“ 39/05) 	
ESS4 Zdravlje i sigurnost zajednice		<p>ESS4 Zahtevi za zdravlje i sigurnost zajednice imaju za cilj da anticipiraju i izbegnu negativne uticaje na zdravlje i sigurnost zajednica koje su pod uticajem projekta tokom celog životnog ciklusa projekta. Zahtevi uključuju promovisanje kvaliteta i sigurnosti u dizajnu i izgradnji infrastrukture, izbegavanje ili minimiziranje izloženosti zajednice rizicima vezanim za saobraćaj i sigurnost na putevima, bolestima i opasnim materijalima, kao i usvajanje efikasnih mjera za upravljanje vanrednim situacijama.</p> <p>Zajmoprimac je obavezan da procjeni rizike i uticaje projekta na zdravlje i sigurnost pogođenih zajednica, uključujući ranjive grupe, i predloži mjere ublažavanja u skladu sa hijerarhijom ublažavanja. Ovo uključuje sprovođenje procjene uticaja na zdravlje kao dio procjene uticaja na životnu sredinu i društvo, kao i dizajniranje, izgradnju, upravljanje i zatvaranje strukturnih elemenata projekta u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i drugim relevantnim smernicama. Iako regulativa pokriva neke rizike za zajednicu, npr. one vezane za zagađenje otpadom, buku, saobraćaj i kvalitet vazduha, zagađenje vode i izloženost zajednice opasnim materijalima (pravilnik o zaštitnim merama tokom korišćenja eksploziva u rudarstvu, zakonodavstvo o registraciji i upravljanju hemikalijama), ne propisuje jasno</p>

		<p>da se uzimaju u obzir specifična pitanja ranjivih grupa (npr. žene, siromašni, građani sa niskim primanjima) prilikom razvoja ili procene projekta.</p> <p>Regulativa o upravljanju otpadom definiše mjere za kontrolu bezbjedne isporuke, skladištenja, transporta i zbrinjavanja opasnih materijala i otpada. Ekonomski subjekt će identifikovati rizike i uticaje i predložiti mjere ublažavanja u skladu sa hijerarhijom ublažavanja za upravljanje otpadom (kako je propisano zakonom), ali ne i za druge rizike.</p> <p>Minimizacija prenosa zaraznih bolesti povezanih s prlivom privremenih ili stalnih radnika organizovana je Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti (OG 90/19).</p> <p>Zahtjevi takođe naglašavaju važnost rješavanja rizika i uticaja projekta na zdravlje i sigurnost pogođenih zajednica, posebno ranjivih grupa, kao i promovisanje univerzalnog pristupa u ekološkom dizajnu kako bi se povećala sigurnost i zaštita za učesnike i korisnike projekta.</p> <p>Razmatranja o klimatskim promjenama nisu uzeta u obzir u strukturnom i drugom dizajnu prema zakonodavstvu RS. Slična situacija je i sa operativnim nesrećama ili prirodnim opasnostima, uključujući ekstremne vremenske događaje. Takođe, plan za pripremu za vanredne situacije nije propisan. Ipak, Eurocode 8, koji propisuje mjere u dizajnu i izgradnji za rješavanje rizika od seizmičkih aktivnosti, obavezna je regulativa na teritoriji BiH, uključujući RS kao njenu jedinicu.</p> <p>Zakon o agencijama za zaštitu lica i imovine i privatnu detektivsku djelatnost i Zakon o policiji i unutrašnjim poslovima Republike Srpske regulišu direktne i ugovorene radnike kako bi obezbudili sigurnost svog osoblja i imovine.</p>
--	--	--

<p>ESS5 Sticanje zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i nevoljno preseljenje</p>		<p>ESS5 Akvizicija Zemljišta, Ograničenja na Korištenje Zemljišta i Nevoljno Preseljenje ima za cilj izbjegavanje ili minimiziranje nevoljnog preseljenja i prisilnog iseljenja istražujući alternativne dizajne projekata. Zahtjeva pravovremenu kompenzaciju za gubitak imovine po trošku zamene i pomoć za poboljšanje ili obnovu sredstava za život na nivoe prije preseljenja. Standard se primjenjuje na razne tipove akvizicije zemljišta, uključujući direktnu kupovinu, eksproprijaciju i sticanje prava pristupa, kao i ograničenja u korišćenju zemljišta koja dovode do fizičkog ili ekonomskog preseljenja. Takođe naglašava važnost rodnih aspekata u planiranju i implementaciji preseljenja, osiguravajući da se uzmu u obzir perspektive žena i da se njihovi interesi uključe u sve aspekte procesa. Dodatno, zahtjeva transparentnu, doslednu i pravednu podjelu prava na naknadu za pogođene osobe i zajednice, s posebnim fokusom na rodne aspekte i potrebe ranjivih segmenata zajednica.</p> <p>Iako se fizičko preseljenje ili preseljenje ne očekuje u okviru projekta, to se ne može isključiti tokom pripreme zbog činjenice da su otisci subprojekata nepoznati, posebno u vezi sa unapređenjem puta Brod na Drini – Hum u okviru podkomponente 1.1. Mogući su uticaji na sredstva za život za vlasnike/korisnike poljoprivrednog zemljišta i vlasnike malih preduzeća koja se nalaze pored puta.</p> <p>Općenito, zakonodavstvo RS pruža adekvatni okvir za sprovođenje aktivnosti preseljenja i kompenzacije u skladu sa zahtevima Svetske banke. Glavni nedostaci između lokalnog zakonodavstva i zahtjeva Svetske banke uključuju:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dok ESS5 predviđa akviziciju zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta (bilo trajna ili privremena), Zakon o eksproprijaciji RS ne teži posebno izbjegavanju nevoljnog preseljenja. Međutim, vlasti kao korisnici eksproprijacije imaju zakonsku obavezu da teže postizanju pregovaranih rešenja prema zakonu. • ESS5 zahteva sprovođenje socio-ekonomske ankete, dok lokalni zakon to ne zahteva. Ipak, zakon predviđa mogućnost uzimanja u
---	--	--

		<p>obzir ranjivosti prilikom ponude kompenzacije, ali to nije obavezno.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prema ESS5, posebno se mora obratiti pažnja na rodne aspekte i potrebe siromašnih i ranjivih, prilikom razmatranja alternativa za aktivnosti projekta (i preseljenje). Zakon, međutim, ne propisuje posebne odredbe u Zakonu o eksproprijaciji koje zahtevaju konsultacije sa i pružanje pomoći ranjivim grupama u procesu eksproprijacije. • U slučaju projekata koji utiču na sredstva za život ili generisanje prihoda, ESS5 zahtjeva da zajmoprimac sprovede mjere koje omogućavaju pogođenim osobama da poboljšaju ili barem obnove svoja primanja ili sredstva za život. Zakon o eksproprijaciji nema eksplicitne zahteve u vezi sa socio-ekonomskim anketama ili razvojem planova o preseljenju. Ipak, zakon zahteva izradu studije eksproprijacije koja uključuje geodetski/katastralni plan područja predviđenog za eksproprijaciju, spisak pogođenih vlasnika i nekretnina, procjenu vrednosti imovine i druge relevantne informacije. Opseg studije eksproprijacije nije identičan osnovnoj proceni kao što zahteva ESS5. • Kada se akvizicija zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta ne mogu izbjeći, zajmoprimac mora ponuditi pogođenim osobama kompenzaciju po trošku zamene i drugu pomoć koja može biti neophodna kako bi im se pomoglo da poboljšaju ili barem obnove svoje životne standarde ili sredstva za život, podložne standardima kompenzacije za kategorije zemljišta i fiksnih sredstava koji će biti otkriveni i primenjeni dosledno. Ovo je regulisano Zakonom o eksproprijaciji RS koji definiše uslove i postupak eksproprijacije imovine za izgradnju objekata od javnog interesa, prava na kompenzaciju i iznose, rješavanje pritužbi i sporova i druga pitanja u vezi sa procesom eksproprijacije. Međutim, za razliku od ESS5, zakon priznaje samo formalne vlasnike ili korisnike zemljišta, a čak ni u tom slučaju ne priznaje pravo (formalnih) vlasnika na kompenzaciju izgubljenog profita niti predviđa kompenzaciju za ekonomsko preseljenje. Takođe, ESS5 zahteva kompenzaciju po trošku zamene, dok zakon zahtjeva kompenzaciju po tržišnoj vrednosti imovine.
--	--	---

		<p>U određenim slučajevima može doći do značajnih poteškoća u vezi sa isplatom kompenzacije određenim pogođenim osobama (npr. kompenzacija je odbijena ili je vlasnik odsutan). U ovom slučaju, ESS5 predviđa da zajmoprimac može uplatiti sredstva kompenzacije prema planu (plus razuman dodatni iznos za nepredviđene okolnosti) na račun sa kamatom ili drugi depozitni račun i nastaviti sa relevantnim projektom. Ovaj zahtjev nije definisan u nacionalnom zakonu, kako sledi: prema Zakonu o eksproprijaciji, ako vlasnik nekretnine koja se ekspropriše ne prihvati drugu pogodnu nekretninu kao kompenzaciju, ili ako korisnik eksproprijacije ne može obezbediti sigurnost za nekretninu, pravo na novčanu kompenzaciju se određuje, što ne može biti niže od tržišne vrednosti nekretnine koja se ekspropriše u trenutku prvostepene odluke o eksproprijaciji, odnosno u trenutku potpisivanja ugovora.</p> <p>Ako se dogovor o kompenzaciji ne postigne u roku od dva meseca od dana pravnosnažnosti odluke o eksproprijaciji, nadležno tijelo će bez odlaganja dostaviti konačnu odluku o eksproprijaciji sa svim dokumentima nadležnom sudu na čijem se teritoriju nalazi eksproprišana nepokretnost, kako bi se utvrdila kompenzacija u postupku bez spora.</p> <p>ESS5 zahtjeva da zajmoprimac angažuje pogođene zajednice, uključujući zajednice domaćine, kroz proces angažovanja zainteresovanih strana, kao i uspostavljanje obaveznih mehanizama za rješavanje pritužbi. Obnova će uključivati opcije i alternative iz kojih pogođene osobe mogu birati. S druge strane, Zakon o eksproprijaciji predviđa pravo pogođene populacije da podnese pritužbe u raznim fazama postupka eksproprijacije, ali ne postoji zahtjev za uspostavljanje nezavisnog mehanizma za rješavanje pritužbi koji bi obrađivao pritužbe vezane za specifične projekte. Pored toga, ne postoji zahtjev za osiguranje uključivanja sve pogođene populacije od najranije faze preseljenja.</p>
--	--	---

<p>ESS6 Očuvanje Biodiverziteta i Održivo Upravljanje Prirodnim Resursima</p>		<p>ESS6 Očuvanje Biodiverziteta i Održivo Upravljanje Živim Prirodnim Resursima ima za cilj zaštitu i očuvanje biodiverziteta i staništa, promovisanje održivog upravljanja živim prirodnim resursima, kao i podršku lokalnim zajednicama i ranjivim populacijama. Ovaj standard se primjenjuje na sve projekte koji potencijalno utiču na biodiverzitet ili staništa, direktno ili indirektno. Ekološka i socijalna procjena uzima u obzir direktne, indirektno i kumulativne uticaje na staništa i biodiverzitet, uključujući prijetnje kao što su gubitak staništa, degradacija, invazivne strane vrste i klimatske promjene. U dizajnu i implementaciji projekta mora se primjeniti hijerarhija ublažavanja i pristup opreznosti. Pored toga, značaj biodiverziteta i staništa se određuje na osnovu njihove ranjivosti i nezamenljivosti na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou. Kada se identifikuju značajni rizici i negativni uticaji na biodiverzitet, treba razviti i implementirati Plan upravljanja biodiverzitetom.</p> <p>ESS6 zahteva da ekološka i socijalna procjena razmotri direktne, indirektno i kumulativne uticaje projekta na staništa i biodiverzitet koji oni podržavaju. Ova procena će odrediti značaj biodiverziteta ili staništa na osnovu njihove ranjivosti i nezamenljivosti na globalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou, uzimajući u obzir različite vrednosti koje strane pogođene projektom i druge zainteresovane strane pridaju biodiverzitetu i staništima. Regulatorni okvir je usklađen sa ovim zahtjevom kroz primjenu Zakona o zaštiti prirode i Zakona o prirodnim parkovima. Procena uticaja na prirodu i biodiverzitet dio je postupaka procjene uticaja na životnu sredinu. Zakon o zaštiti prirode propisuje princip primene mjera i uslova zaštite prirode - u korišćenju prirodnih vrijednosti, a principi, mjere i uslovi se primenjuju na planiranje i uređenje zaštićenih prirodnih resursa. Dalje, zakon zahtjeva primjenu principa opreznosti u zaštiti prirode.</p> <p>Zajmoprimac će izbjegavati negativne uticaje na biodiverzitet i staništa. Kada izbjegavanje negativnih uticaja nije moguće, zajmoprimac će implementirati mjere za minimiziranje negativnih uticaja i obnavljanje</p>
---	--	---

		<p>biodiverziteta u skladu sa hijerarhijom ublažavanja koja je navedena u ESS1 i zahtevima ESS6. Zakon integriše princip plaćanja zagađivača, princip održivog korišćenja i princip visoke zaštite prirode, dok takođe propisuje da su pravna lica, preduzetnici i fizička lica nakon završetka radne aktivnosti obavezni da sprovedu rehabilitaciju, tj. rekultivaciju u skladu sa ovim zakonom i drugim propisima. - Konkretno za puteve, zakon zahteva da se javni putevi i druge vrste puteva, kao i druga infrastruktura, čija izgradnja prekida uobičajene koridore dnevnih i sezonskih migracija divljih životinja, izgrade na način koji smanjuje negativne efekte, uz primjenu posebnih strukturnih i tehničko-tehnoloških rješenja na samim objektima i u njihovoj okolini, tokom izgradnje i u periodu eksploatacije. RS je sastavio Crvenu listu vrsta flore i faune.</p> <p>Prema ESS6, u skladu sa hijerarhijom ublažavanja, od zajmoprimca se zahtjeva da izvrši početnu procjenu rizika i uticaja projekta bez uzimanja u obzir mogućnost kompenzacije biodiverziteta. Ovo je dopunsko Zakonu koji predviđa kompenzatorne mjere samo u specifičnim slučajevima kada ekološka procjena utvrdi značajan uticaj, međutim, projekat ima imperativne razloge prevladavajućeg javnog interesa, dok ne postoje alternativna rješenja.</p> <p>U procjeni životne sredine I društva, ESS6 razmatra zaštićena područja i staništa koja bi mogla biti pogođena, potencijalne rizike i uticaje na ekološke funkcije staništa, kao i potencijalni značaj biodiverziteta koji bi mogli biti pogođeni projektom, bez obzira na to da li su zaštićeni prema nacionalnom zakonu. Zakon o zaštiti prirode u RS, međutim, ne razmatra staništa van identifikovane zaštite (nacionalne i međunarodne) niti funkcionalnost ekosistemskih usluga.</p> <p>ESS6 zabranjuje uvođenje bilo kojih novih stranih vrsta osim ako se to ne sprovodi u skladu sa postojećim regulativnim okvirom za takvo uvođenje. Postoji zakonodavni nedostatak jer ne postoji lista invazivnih vrsta flore i faune u RS niti zabranjenih biljaka koje su dozvoljene za pošumljavanje.</p>
--	--	--

ESS8 Kulturno Nasleđe		<p>ESS8 Kulturno Nasleđe ima za cilj zaštitu kulturnog nasleđa od negativnih uticaja, promociju njegove očuvanja i obezbeđenje značajnih konsultacija sa zainteresovanim stranama. Obuhvata materijalno i nematerijalno kulturno nasleđe, uključujući prirodna područja sa kulturnim ili duhovnim vrednostima, arheološka nalazišta, građevinsko nasleđe i pokretno kulturno nasleđe. Zahtjevi se primjenjuju na projekte koji bi mogli imati rizike ili uticaje na kulturno nasleđe, kao što su oni koji uključuju iskopavanja, rušenje ili se nalaze unutar zakonski zaštićenih područja. Standard za zaštitu životne sredine naglašava potrebu za pravednim deljenjem koristi od korišćenja kulturnog nasleđa i uspostavljanjem kulturno prikladnih mehanizama za rješavanje pritužbi.</p> <p>Nema razlika između zakonodavstva o kulturnom nasleđu RS i ESS8, osim obaveza koje su takođe odražene u ESS10. Iako nacionalna procena uticaja na životnu sredinu ne uključuje procjenu rizika i uticaja na kulturno nasleđe, Zakon o kulturnom nasleđu identifikuje nadležne organe koji će procijeniti rizike i propisati zaštitne mjere u odvojenom postupku. Međutim, zakon nije dovoljno specifičan u razmatranju direktnih, indirektnih i kumulativnih rizika i uticaja specifičnih za projekat na kulturno nasleđe. Zakon identifikuje materijalno i nematerijalno kulturno nasleđe i detaljno definiše tipove kulturnih dobara.</p> <p>Mjere ublažavanja, kao što je propisano ESS6, propisuje Republički zavod za zaštitu kulturnog, istorijskog i prirodnog nasleđa i Arhiv Republike Srpske, ili nadležna zaštitna institucija, na osnovu procedure za utvrđivanje kategorije kulturnog dobra. Takođe predlažu donošenje akta o proglašenju kulturnog dobra. Arhiv daje stručne upute o uslovima i metodama skladištenja, korišćenja i održavanja pokretnih i nematerijalnih kulturnih dobara i brine o njihovoj implementaciji, kao i o zaštiti od požara, fizičko-hemijskih i bioloških oštećenja i krađe. Pored toga, nadzire stanje pokretnih</p>

		<p>i nematerijalnih kulturnih dobara i preduzima mjere u vezi sa njihovom zaštitom i korišćenjem, tj. vrši stručni nadzor.</p> <p>Postupci za slučajne pronalaskes su uključeni u Zakon o kulturnom nasleđu. Zakon propisuje da, ako tokom izvođenja građevinskih i drugih radova naiđu na arheološka nalazišta ili pronalaskes, izvođač je dužan odmah, bez odlaganja, da zaustavi radove i obavjesti Institut, te da preduzme mjere kako bi osigurao da mjesto ili pronalazak ne budu uništeni i da ih ne ošteti, čuvajući ih na mjestu i u položaju u kojem su otkriveni. Arheološki pronalasci ili arheološki ostaci pronađeni na površini zemlje, u zemlji ili u vodi su u vlasništvu Republike Srpske.</p> <p>Razlika je identifikovana u identifikaciji i angažovanju relevantnih zainteresovanih strana za kulturno nasleđe za koje je poznato da postoji ili se verovatno susreće tokom životnog ciklusa projekta. Zakon ne zahteva uključivanje zainteresovanih ili pogođenih strana kada je reč o kulturnom nasleđu niti konsultacije o merama zaštite kulturnog nasleđa. Primena GIIP i međunarodnih normi i standarda takođe nije propisana. Značajne konsultacije nisu predviđene u ovom procesu.</p>
ESS10 Angažovanje Zainteresovanih Strana i Otkriće Informacija		<p>ESS10 Angažovanje Zainteresovanih Strana i Otkriće Informacija je ključni aspekt projekata Svetske banke, koji ima za cilj uspostavljanje sistematskog pristupa angažovanju sa zainteresovanim stranama i osiguranje otkrivanja informacija o projektu na vrijeme, na razumljiv, pristupačan i kulturno prikladan način. Ciljevi uključuju identifikaciju zainteresovanih strana, procjenu njihovog nivoa interesa i podrške, promociju inkluzivnog angažovanja i pružanje sredstava za podizanje pitanja i pritužbi. Proces obuhvata identifikaciju i analizu zainteresovanih strana, planiranje angažovanja, otkrivanje informacija, konsultacije, rješavanje pritužbi i izveštavanje. Zajmoprimci su obavezni da vode dokumentovanu evidenciju o angažovanju zainteresovanih strana, uključujući konsultacije, povratne informacije i način na koji su te informacije uzete u obzir u dizajnu projekta. Angažovanje treba biti kontinuirano tokom cijelog životnog ciklusa</p>

		<p>projekta, a dokumentacija treba biti objavljena na relevantnim lokalnim jezicima i pristupačnim kanalima. Takođe, Zajmoprimac se ohrabruje da osigura da se relevantne informacije o rizicima i uticajima na klimu i prirodne katastrofe otkriju zainteresovanim stranama.</p> <p>ESS10 naglašava potrebu za inkluzivnim angažovanjem, posebno sa vulnerabilnim grupama, kako bi se uvrstili ekološki i socijalni principi. Očekuje se da će Zajmoprimac angažovati zainteresovane strane tokom celog životnog ciklusa projekta i pružiti im relevantne, razumljive i pristupačne informacije. Angažovanje zainteresovanih strana treba da bude proporcionalno prirodi i razmeri projekta, a Zajmoprimac mora održavati dokumentovanu evidenciju o procesu angažovanja. Pored toga, Zajmoprimac je dužan da identifikuje disadvantaged ili vulnerabilne strane koje bi mogle biti negativno pogođene uticajima projekta i koje bi mogle zahtevati specifičnu pomoć za učešće u konsultacijama.</p> <p>Takođe, Zajmoprimac mora razviti i implementirati Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP) uz podršku Banke, koji je proporcionalan rizicima i uticajima projekta. Zajmoprimac takođe mora otkriti informacije o projektu zainteresovanim stranama, uključujući svrhu, prirodu, razmeru, trajanje, potencijalne rizike i uticaje, proces angažovanja zainteresovanih strana i mehanizme za rješavanje pritužbi. Informacije treba pružiti na relevantnim lokalnim jezicima i na kulturno prikladan način. Ukupno, tekst naglašava nužnost značajnog, transparentnog i inkluzivnog angažovanja zainteresovanih strana tokom ciklusa projekta, s posebnim naglaskom na zadovoljavanje potreba vulnerabilnih i disadvantaged grupa.</p> <p>Prema nacionalnom zakonodavstvu, priprema SEP-a nije obavezna. Iako su procedure vezane za javno otkrivanje informacija i mehanizme za rješavanje pritužbi u procesu procjene uticaja na životnu sredinu pokrivene nacionalnim zakonodavstvom i u skladu sa zahtevima ESS10, priprema programa poput SEP-a za specifične projekte nije obavezna prema nacionalnom zakonodavstvu.</p>
--	--	--

		<p>Kako je pomenuto, javne konsultacije i angažovanje su pokriveni nacionalnim zakonodavstvom, uključujući pravo javnosti na pristup informacijama i učešće u procjeni uticaja životne sredine procedurama, zahtev za pristupom zapisima, kao i zahtjev za informacijama o projektima koje sprovode javna tela. Međutim, procesi dostizanja potencijalno pogođenih osoba i zajednica se mogu poboljšati kako bi se uključili principi Svetske banke, aktivnim angažovanjem s ovim osobama/grupama, posebno s vulnerabilnim grupama gde će takve situacije proizaći. Nisu predviđene konsultacije sa komšijama i zajednicama, niti rane konsultacije. Javne konsultacije drugih instrumenata životne sredine I društva (osim ESIA i SESA) nisu regulisane niti obavezne. Zakon pravi razliku između javnosti i zainteresovane javnosti, pri čemu su zainteresovana javnost samo fondacije i udruženja za zaštitu životne sredine. Na primer, samo zainteresovana javnost može podneti primedbe, sugestije ili mišljenja koja će nadležni organ razmotriti prilikom donošenja odluke. BiH je potpisnica UNECE Konvencije o pristupu informacijama, javnom učešću u donošenju odluka i pristupu pravdi u pitanjima životne sredine (tzv. Aarhus konvencija). Tako se (bar formalno) garantuje pristup informacijama o životnoj sredini, odgovornost, transparentnost i reagovanje države u oblasti zaštite životne sredine i prirode kroz primjenu ovog međunarodnog ugovora.</p> <p>Dalji detalji o mehanizmima za rješavanje pritužbi su izloženi u Poglavlju 9.</p>
OP/BP 7.50 Projekti na Međunarodnim Vodama		<p>Operativna politika (OP) 7.50 i procedure Banke (BP) 7.50 Svetske banke se primenjuju na različite vrste projekata koji uključuju korišćenje ili potencijalno zagađenje međunarodnih voda. Ovi projekti uključuju hidroelektrane, navodnjavanje, kontrolu poplava, plovidbu, odvodnjavanje, vodosnabdevanje i kanalizaciju, industrijske projekte i slične projekte koji utiču na odnose između Banke i njenih zajmoprimaca, kao i između država. Pravila se takođe odnose na detaljne dizajn i inženjerske studije ovih projekata, koje Banka može sprovoditi sama ili u drugom svojstvu.</p>

		<p>Politika definiše zahteve za obaveštavanje u vezi sa projektima na međunarodnim vodama. Preporučuje državi koja predlaže projekat da formalno obavesti druge države koje koriste te vode o predloženom projektu, pružajući dostupne detalje. Ako potencijalni zajmoprimac obavesti Banku da ne želi da obavesti druge države, obično to čini sama Banka. Ako država korisnica takođe prigovara na to što Banka to čini, Banka prekida obradu projekta. Međutim, postoje izuzeci od zahteva za obaveštavanje za tekuće projekte, istraživanja vodnih resursa i studije izvodljivosti, kao i projekte vezane za pritoku međunarodne vode pod određenim uslovima.</p> <p>U slučajevima kada razlike ostaju nerazrešene između države korisnice i drugih država korisnica, Banka obično podstiče državu korisnicu da ponudi pregovaranje u dobroj vjeri sa drugim državama kako bi postigla odgovarajuće sporazume ili aranžmane. Ako druge države podignu prigovore na predloženi projekat, Banka može imenovati nezavisne stručnjake da ispune pitanja, a ako Banka odluči da nastavi sa projektom uprkos prigovorima drugih država, obaveštava ih o svojoj odluci. Banka takođe osigurava da se zahtevi za obavještanje prema OP/BP 7.50 koji se odnose na aktivnost ispune i može se osloniti na bilo koje obavještanje koje preuzima entitet grupe WB, ukoliko je to prihvatljivo za Banku.</p> <p>Ne postoje odgovarajuće procedure u nacionalnom zakonodavstvu ili zakonodavstvu RS.</p>
--	--	--

5.1 Korištenje Okvira Zajmoprimca i drugih sistema

5.1.1 Politike Evropske banke za obnovu i razvoj životne sredine i društva

Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) snažno naglašava ekološku i društvenu održivost u svojim operacijama. U stvari, Politika zaštite životne sredine i društvenih aspekata jedna je od tri politike „dobrog upravljanja“ Evropske banke za obnovu i razvoj. Ova politika predstavlja ključni dokument koji vodi posvećenost promicanju „ekološki održivog i održivog razvoja“ investicija i tehničke saradnje. Pored toga, Politika naglašava posvećenost banke promicanju ekološki održivog i održivog razvoja, poticanju tranzicije ka otvorenim tržišnim ekonomijama i podršci zajednicama u kojima djeluje. Ova politika se implementira kroz okvir performansnih zahtjeva koje klijenti moraju ispuniti kao uslov za finansiranje od strane Evropske banke za obnovu i razvoj.

Osnovni principi politike životne sredine i društva

Politika životne sredine i društva se zasniva na četiri (4) osnovna principa:

- **Održivost:** Osiguranje da su projekti ekološki održivi i društveno uključivi.
- **Odgovornost i transparentnost:** Održavanje transparentnosti u svojim aktivnostima i procesima donošenja odluka.
- **Angažovanje zainteresovanih strana:** Aktivno angažovanje sa zainteresovanim stranama, uključujući pogođene zajednice i druge relevantne strane, tokom cijelog životnog ciklusa projekta.
- **Upravljanje rizicima:** Identifikacija i upravljanje ekološkim i društvenim rizicima i uticajima povezanih sa projektima.

Performansni zahtevi

Evropska banka za obnovu i razvoj je uspostavio deset specifičnih performansnih zahteva koje projekti moraju ispuniti:

1. **Procena i upravljanje ekološkim i društvenim rizicima i uticajima:** Sveobuhvatna evaluacija i upravljanje ekološkim i društvenim rizicima.
2. **Radna prava i uslovi rada:** Zaštita prava radnika i obezbjeđivanje fer radnih praksi.
3. **Efikasnost korišćenja resursa i prevencija i kontrola zagađenja:** Efikasno korišćenje resursa i smanjenje zagađenja.
4. **Zdravlje, sigurnost i bezbednost:** Obezbeđivanje zdravlja, sigurnosti i bezbednosti radnika i pogođenih zajednica.
5. **Sticanje zemljišta, involuntarna preseljenja i ekonomska raseljenja:** Upravljanje rizicima vezanim za sticanje zemljišta i raseljenje.
6. **Očuvanje biološke raznolikosti i održivo upravljanje prirodnim resursima:** Zaštita biološke raznolikosti i promocija održivog upravljanja prirodnim resursima.
7. **Prava autohtonih naroda:** Poštovanje prava i interesa autohtonih naroda.
8. **Kulturno nasleđe:** Očuvanje kulturnog nasleđa i poštovanje prava zajednica na njihove kulturne resurse.
9. **Finansijski posrednici:** Obezbeđivanje da finansijski posrednici takođe poštuju ekološke i društvene standarde Evropske banke za obnovu i razvoj
10. **Objavlivanje informacija i angažovanje zainteresovanih strana:** Promocija transparentnosti i angažovanja zainteresovanih strana tokom implementacije projekta.

Evropska banka za obnovu i razvoj zahtjeva od klijenata da integrišu ove performansne zahteve u svoje poslovne operacije, osiguravajući kontinuirano praćenje i izveštavanje o ekološkim i društvenim performansama. Pored toga, Evropska banka za obnovu i razvoj ima mehanizam za žalbe koji omogućava zainteresovanim stranama da iznose zabrinutosti u vezi sa ekološkim i društvenim uticajima projekata finansiranih od strane Evropske banke za obnovu i razvoj.

Preliminarna procena ukazuje na sličnosti između politike Evropske banke za obnovu i razvoj životne sredine i društva i Svetske banke: priroda i opseg politike Evropske banke za obnovu i razvoj prate standarde Svetske banke, pa tako 10 performansnih zahteva odgovara 10 standarda za zaštitu životne sredine Svetske banke,

uključujući ESS9 – finansijski posrednici. Postoje zahtevi za praćenje i izvještavanje. Evropska banka za obnovu i razvoj takođe prati i evaluira kako projekte direktno finansira, tako i projekte finansijskih posrednika. Opseg praćenja će biti u skladu sa ekološkim i društvenim rizicima povezanim sa projektom.

Značajna razlika može se primjetiti u pristupu politike Evropske banke za obnovu i razvoj životne sredine i društva prema klimatskim promjenama; dok Svetska banka tretira klimatske promjene kroz korporativnu posvećenost, Evropska banka za obnovu i razvoj prepoznaje značaj rješavanja uzroka i posljedica klimatskih promjena u svojim zemljama djelovanja putem politike životne sredine i društva. Tako, Politika predviđa da će Evropska banka za obnovu i razvoj, kada je to prikladno, učestvovati u inovativnim investicijama i tehničkoj pomoći za podršku investicijama bez emisije ugljen-dioksida i prilikama za ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promjenama, kao i identifikovati mogućnosti za izbjegavanje, minimizaciju ili smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte u projektima.

Dalje, Evropska banka za obnovu i razvoj zahtjeva od svojih klijenata da procjene rizike izazvane klimatskim promjenama za projekte, kao i da podrže svoje klijente u razvoju mjera prilagođavanja klimatskim promjenama i investicija otpornijih na klimatske promjene, kao i u upravljanju rizicima izazvanim klimatskim promjenama. Korišćenje okvira (Politika) Evropske banke za obnovu i razvoj životne sredine i društva i zajednički pristup u ovom trenutku zahteva dalju, dublju analizu; međutim, to ne bi trebalo isključiti u budućnosti.

5.1.2 EU Taksonomija

Evropska unija Taksonomija za održive aktivnosti (u daljnjem tekstu EU taksonomija) je sistem klasifikacije koji definiše kriterije za razlikovanje ekonomskih aktivnosti koje su usklađene s ciljem postizanja neto nulte emisije do 2050. godine i širim ciljevima zaštite i unapređenja životne sredine EU. Ona pruža osnovu za usmjeravanje investicija prema ekonomskim aktivnostima koje su najpotrebnije za zelenu tranziciju, u skladu s ciljevima Evropskog zelenog dogovora. Razvijena kao dio šireg akcionog plana EU za finansiranje održivog rasta, EU taksonomija je ključni alat koji pomaže investitorima, kompanijama i donosiocima odluka u prelasku ka održivoj i niskougljičnoj ekonomiji. Definiše, kroz usklađenost s njenim osnovnim principima, usklađenost s ciljevima, direktivama i akcijskim planovima EU. Taksonomija se primjenjuje na sve vrste investicija iz EU fondova, uključujući Evropsku banku za obnovu i razvoj.

Osnovni ciljevi

EU taksonomija je dizajnirana s nekoliko osnovnih ciljeva na umu:

1. **Ublažavanje klimatskih promjena:** Aktivnosti moraju značajno doprinosti smanjenju emisije gasova sa efektom staklene bašte ili povećanju karbonskih rezervoara. To uključuje proizvodnju obnovljive energije, poboljšanje energetske efikasnosti i usvajanje čistih tehnologija.
2. **Prilagođavanje klimatskim promjenama:** Aktivnosti bi trebale poboljšati otpornost na uticaje klimatskih promjena. To obuhvata infrastrukturu dizajniranu za izdržavanje ekstremnih vremenskih uslova i prilagodbe u poljoprivrednim praksama za suočavanje s promjenama klimatskih uslova.
3. **Održiva upotreba i zaštita vodnih i morskih resursa:** Ovaj cilj se fokusira na aktivnosti koje promovišu efikasnost vode, osiguravaju održivu upotrebu vode i štite vodene ekosisteme. Primjeri uključuju postrojenja za tretman vode i održive ribolovne prakse.
4. **Tranzicija ka kružnoj ekonomiji:** Aktivnosti moraju doprinosti efikasnosti resursa, reciklaži i smanjenju otpada. To uključuje dizajn i proizvodnju dobara koja smanjuju potrošnju materijala i olakšavaju reciklažu i ponovno korišćenje.
5. **Prevenција i kontrola zagađenja:** Aktivnosti bi trebale minimizovati oslobađanje zagađivača u vazduh, vodu i tlo. Ovo podrazumjeva usvajanje čistih tehnologija, smanjenje emisija i primjenu boljih praksi upravljanja otpadom.
6. **Zaštita i obnova biodiverziteta i ekosistema:** Aktivnosti moraju podržavati očuvanje biodiverziteta i obnovu prirodnih staništa. To uključuje održivu šumarstvo, projekte očuvanja i aktivnosti ekološke obnove.

Implementacija EU taksonomije se zasniva na principu "ne nanese značajnu štetu" (DNSH), koji nalaže da investicija u ekonomsku aktivnost (ili projekat) značajno doprinosi barem jednom ekološkom cilju, a istovremeno ne nanosi

značajnu štetu bilo kojem drugom osnovnom ekološkom cilju. Niti jedan od osnovnih ciljeva nije društvene prirode, međutim, DNSH nalaže ispunjavanje minimalnih socijalnih garancija (MSS). U slučaju da su ispunjeni prethodno navedeni zahtjevi, investicija (projekat) ili ekonomska aktivnost mogu se smatrati usklađenim s taksonomijom.

Pored očiglednih koristi od poboljšanja u oblasti životne sredine i socijalnih performansi ekonomskih aktivnosti i investicija, taksonomija pruža okvir za identifikaciju održivih aktivnosti, smanjenje "greenwashinga" i povećanje povjerenja na tržištu u zelene investicije. Uključivanjem taksonomije u regulative EU, institucije EU nastoje osigurati standardizovan pristup održivosti širom država članica, kao i zemalja koje koriste sredstva EU.

Dok preliminarna procjena ukazuje na to da nema značajnih razlika između zahteva EU taksonomije i okvira za životnu sredinu i društvo Svjetske banke, dva sistema se razlikuju u opsegu primjene (taksonomija se primenjuje na kompanije, a ne samo na projekte), pristupu (taksonomija se fokusira na "zelenjenje" finansijskih tokova, a ne samo na zaštitne mjere), potrebnom sadržaju, zrelosti (EU taksonomija je relativno novi i prilično nepoznat okvir van EU) i posebno zahtjevima za praćenje i izveštavanje. U zaključku, zajednički pristup ne može biti uključen u budućnosti, međutim, postoji potreba za daljom i detaljnom komparativnom analizom pre nego što se donese ta odluka.

6. Ključni rizici i potencijalni uticaji

6.1 Ekološki i društveni aspekti

Ekološki i društveni aspekti projekta obuhvataju sve aktivnosti koje podržava projekat i koje mogu imati rizike životne sredine I društva , kao i pozitivne ili negativne uticaje životne sredine na društvo i ljude. Ovaj projekat uključuje sljedeće aspekte životne sredine I društva :

Podkomponenta	Aspekt
1.1 Modernizacija rute 2b između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje)	Modernizacija i poboljšanje rute 2b TEN-T mreže, sekcije i prateće infrastrukture između naselja Brod na Drini i Hum.
	Širenje puta
	Rehabilitacija površine ceste
	Rekonstrukcija ceste (promjene u trasi)
	Nova trasa na kritičnim sekcijama, uključujući izgradnju obilaznica (otprilike 3 km)
	Izgradnja i rekonstrukcija viadukta, mostova, raskrsnica i tunela (otprilike 1,5 km)
	Izgradnja i rehabilitacija potpornih zidova
	Geotehnička ispitivanja
	Redizajn kako bi se riješili problemi poplava, klizišta i drugih zahtjeva za otpornost na klimatske promjene.
	Revizija bezbjednosti puta (ponovno za informisanje dizajna)
1.2 Investicije u program rehabilitacije prioritetnih nacionalnih puteva (oko 150 km)	TA relevantna za dizajn otpornosti na klimatske promjene i bezbjednost puteva, revizije bezbjednosti puteva, tehničku kontrolu, projekte i nadzor na terenu za sekcije koje će biti finansirane u okviru podkomponente.
	Rekonstrukcija i rehabilitacija prioritetnih magistralnih puteva unutar postojeće trase – obnovu površine, parcijalno širenje kolovoza, poboljšanje saobraćajne signalizacije, obnovu objekata, unapređenje bezbjednosti puteva, rehabilitaciju mostova i tunela, pomoćne veze, npr. raskrsnice, pristupne puteve, sisteme odvodnje itd. (svi ciljevi su smanjenje operativnih troškova i troškova tokom životnog ciklusa).
	Održavanje magistralnih puteva
	Poboljšanje kritičnih tačaka (blackspot)
	Unapređenje otpornosti na klimatske promjene
	Rekonstrukcija/rehabilitacija reke Drnjaca za unapređenje otpornosti na klimatske promjene i bezbjednosti.
	Rekonstrukcija/rehabilitacija rijeke Tatinjac za unapređenje otpornosti na klimatske promjene i bezbjednosti.

	Ažuriranje smjernica RS za dizajn, izgradnju, nadzor i održavanje, kao i povezanih pravilnika, kako bi se omogućile savremene prakse.
2.1 Poboljšana bezbjednost i otpornost	<p>TA, nabavka roba i usluga, obuka i operativni troškovi za implementaciju elemenata ekosistema bezbjednosti puteva, uključujući: (i) analizu i prioritizaciju kritičnih tačaka, dizajn i implementaciju intervencija, i (ii) praćenje stabilnosti.</p> <p>Ad i) Inspekcija bezbjednosti puteva biće izvedena na mreži puteva od 1200 km širom BiH. Fokus će biti na područjima gde prethodno nije izvršena analiza bezbjednosti. Kao rezultat toga, biće predložene mjere rehabilitacije.</p> <p>Ad ii) Praćenje stabilnosti: Razvijaće se sistem upravljanja padinama, uključujući praćenje klizišta i objekata. Aktivnost će obuhvatati: nabavku opreme za praćenje, organizovanje patrole, podršku planiranim zatvaranjima puteva, postavljanje saobraćajne signalizacije, periodično održavanje i manje rekonstrukcije radi smanjenja ranjivosti.</p>
2.2 Unapređeno operativno upravljanje	<p>Tehnička pomoć i nabavka roba i usluga za unapređenje operativnog upravljanja u sektoru puteva. To uključuje (i) sistem upravljanja imovinom (nabavku i instalaciju opreme za praćenje stanja puteva, meteorološke stanice),</p> <p>ii) Nabavka sistema za mjerenje težine u pokretu (nabavka opreme potrebne za mobilne sisteme kontrole težine i sisteme za mjerenje težine u pokretu).</p> <p>(iii) Inteligentni transportni sistem (ITS) za upravljanje tunelima – nabavka opreme i uspostavljanje centralizovanog nadzora ITS sistema u tunelima.</p> <p>TA za podršku izradi potrebnih zakonskih okvira koji će olakšati rad i sprovođenje mobilnih sistema kontrole težine i sistema za mjerenje težine u pokretu.</p> <p>Razvoj višegodišnjih planova održavanja</p>
2.3 Upravljanje projektom i jačanje kapaciteta	30 plaćenih praksi, od kojih će 60% biti žene. Naknadno zapošljavanje najmanje 5 žena.

6.2 Ocjena ekološkog rizika

Predloženi projekat je u ovoj fazi ocjenjen kao značajan rizik u pogledu upravljanja životnom sredinom. Projekat će finansirati program više dionica puteva (ukupno oko 13 km) u koridoru koji se proteže 100 kilometara od Sarajeva do graničnog prelaza sa Crnom Gorom kod Šćepan Polja. Fokus projekta je na rehabilitaciji puteva, što uključuje radove na osjetljivom terenu koji zahtevaju izgradnju mostova, obimne radove na zaštiti padina i potrebu za iskopom i nasipanjem, kao i neke nove konstrukcije. Lokacije, iako više, uključuju najveću komponentu kod Šćepan Polja koja se nalazi u blizini dva međunarodna vodenog toka i zaštićenih područja NP Sutjeska i biosfernog rezervata Tara pod zaštitom UNESCO-a. Aktivnosti projekta će generisati prašinu i buku, koristiti prirodne resurse uključujući nabavku materijala i nasip, sa mogućim iskopima i upravljanjem iskopanim materijalom i otpadom, korišćenjem teške mehanizacije, korišćenjem asfalta i boja, kao i uticajem na saobraćaj i moguće uticaje na okolna osjetljiva okruženja. Ipak, svi uticaji mogu se ublažiti primjenom dobrih praksi koje će biti integrisane u specifičnu procjenu uticaja na životnu sredinu. Jedinica za implementaciju projekta RS puteva ima stalnog specijalistu za životnu sredinu i angažovanog konsultanta koji podržava reviziju već razvijene procjene uticaja na životnu sredinu za dionicu puta kod Šćepan Polja. Iako je ukupni rizik ocenjen za Šćepan Polje, kao najsloženiji segment, između značajnog i visokog, dobra vlasnička struktura projekta i kapacitet RS puteva, zajedno sa već pripremljenim izveštajem procjene uticaja na životnu sredinu, doprineli su tome da se ekološki rizik oceni kao značajan.

6.3 Ocjena društvenog rizika

Ocjena društvenog rizika projekta je značajna. Predloženi projekat će koristiti široj populaciji zemlje poboljšanjem ukupnog stanja puteva, fokusirajući se na bezbednost puteva i otpornost na klimatske promjene.

Međutim, dio planiranih investicija, većinom povezanih sa infrastrukturnim aktivnostima u okviru komponente 1, vjerovatno će negativno uticati na zajednice koje domaćini aktivnosti projekta, kao i na širok spektar korisnika puteva. Preliminarno identifikovana najvažnija društvena pitanja s kojima se projekat može suočiti su: (i) otpor korisnika puteva u slučaju zaustavljanja saobraćaja ili promjena u saobraćajnim režimima i nedostatak adekvatnog angažovanja zainteresovanih strana; (ii) rizici vezani za rad i uslove rada, uključujući pitanja zaštite na radu zbog građevinskih radova, između ostalog, na rehabilitaciji tunela i mostova (rad na visini); (iii) rizici za zdravlje i bezbjednost zajednice koji su standardni za infrastrukturne radove (buka, prašina, povećanje građevinskog saobraćaja), kao i potencijalni priliv radne snage zbog velikog obima infrastrukturnih radova; (iv) potencijalna eksproprijacija zemljišta i prisilno preseljenje; i (v) neuspjeh u obezbeđivanju uključivanja članova osjetljivih grupa (uključujući osobe sa invaliditetom).

Budući da specifične lokacije intervencija projekta u okviru komponente 1b neće biti identifikovane pre početka implementacije projekta, projekat će koristiti okvirni pristup kako bi se, koliko je to moguće, identifikovali potencijalni ekološki i društveni rizici i uticaji povezani sa projektom. Prije ocjene, implementacione agencije su pripremile za svaku jedinicu Okvir upravljanja životnom sredinom i društvom (ESMF), Okvir politike preseljenja (RPF), Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP), Procedure upravljanja radnom snagom (LMP) i Plan obaveza u vezi sa životnom sredinom i društvom (ESCP).

6.4 Ekološki i društveni rizici i ključne mjere ublažavanja u fazi dizajna

Tokom faze dizajna i preizgradnje projekta, tehnička pomoć (TA) se prvenstveno odnosi na redizajn ili ažuriranje postojećih planova za rehabilitaciju puteva, rekonstrukciju i izgradnju obilaznica, viadukta, sistema odvodnje i drugih elemenata magistralnog puta 2b (M18) Sarajevo – Podgorica, posebno dionice između Broda na Drini i Huma. Ova aktivnost ima za cilj rješavanje problema povezanih sa lošim održavanjem, nepovoljnim trasama, neadekvatnim sistemima odvodnje, štetama od poplava, klizištima i drugim zahtevima za otpornost na klimatske promjene.

Tehnička pomoć će se takođe fokusirati na bezbjednost puteva i otpornost na klimatske promjene, uključujući revizije bezbjednosti puteva, tehničku kontrolu, ažuriranje dizajna i nadzor na terenu za sekcije finansirane u okviru ove podkomponente. Ovi napori biće preduzeti prije identifikacije i izbora puteva za poboljšanje kritičnih tačaka, unapređenje otpornosti na klimatske promjene i održavanje magistralnih puteva.

6.4.1 Zdravlje i bezbjednost na radu i zdravlje i bezbjednost zajednice

Geotehnička ispitivanja (dio pripreme podprojekta magistralnog puta 2b (M18) Sarajevo – Podgorica, dionica između Broda na Drini i Huma) su aktivnost tehničke pomoći koja uključuje terenske aktivnosti poput penjenja na prirodne i građene strukture koje su izložene riziku od klizanja, bušenja stijena, instalacije opreme i aktivnosti u blizini operativnih puteva, kao i testiranje stabilnosti postojeće infrastrukture. Iako su ovi radovi malog obima i njihov uticaj na prirodu je zanemarljiv, mogu postojati značajni rizici za zdravlje i bezbjednost na radu za stručnjake i pomoćno osoblje, kao i rizici za zdravlje i bezbjednost zajednice (CHS) povezani sa saobraćajem, poput padajućih stijena, klizišta, usporavanja saobraćaja ili privremenog zatvaranja saobraćaja. Isti rizici se odnose i na revizije bezbjednosti puteva.

Rizik se ocenjuje kao umjeren.

6.4.1.1 Mjere za zdravlje i bezbjednost na radu (OHS) i zdravlje i bezbjednost zajednice (CHS)

Mjere ublažavanja uključivaće sve mjere za zdravlje i bezbjednost na radu i mjere državlja i bezbjednosti zajednice tipične za male građevinske radove – obavezno nošenje lične zaštitne opreme, uključujući pojaseve kada se radi na visini, zaštitu za uši i oči, maske, rukavice i drugu opremu. Pored toga, okolna naselja i priroda biće zaštićeni od buke i prašine, poremećaji u saobraćaju će biti svedeni na minimum, radne lokacije će biti ograđene i/ili jasno obeležene, itd.

Tokom revizija bezbjednosti puteva, svi terenski radovi biće obavljani u atestiranim i registrovanim vozilima, kao i sa atestiranom mašinerijom (ako se koristi), uz nošenje zaštitne opreme (uključujući reflektujuće prsluke), korišćenje upozoravajućih oznaka i svjetala kada je to potrebno, i/ili organizovanje privremene regulacije saobraćaja, itd. Sve aktivnosti biće unaprijed prijavljene lokalnim policijskim stanicama. Uputstva saobraćajne policije biće pažljivo praćena.

6.4.2 Rizik za kvalitet i obim vode

Projekti koji uključuju međunarodne vodotoke, kao što su dizajn mosta preko reke Tatinac (pritoka reke Neretve, unutar sliva Jadranskog mora) i mosta preko rijeke Drinjaca (pritoka reke Drine, dio sliva Crnog mora), predstavljaju rizik povezan s potencijalnim promjenama u kvalitetu vode, brzini i naknadnim uticajima na divlji svijet i obim i dostupnost vode, posebno ako dizajn ne uzima u obzir ekstremne vremenske događaje povezane s klimatskim promjenama. Stoga je važno razmotriti vremenske obrasce u tim oblastima, kao i efekte klimatskih promjena koji su već iskuseni.

Pored toga, rekonstrukcija mostova može modifikovati temelj i osnovu, što može dovesti do dugoročnih promjena u brzini riječne vode, strujama, temperaturi i drugim karakteristikama.

Rizik se ocenjuje kao nizak do umjeren.

6.4.2.1 Mjere za kvalitet vode

Dizajn mora osigurati da ove promjene ne izazovu negativne efekte na obim otpada, kvalitet i druge važne karakteristike. Da bi se to postiglo, iako je dizajn dio tehničke pomoći, biće podvrgnut E&S proceni za potencijalne downstream (vremenske) rizike i moguće uticaje, na osnovu kojih će se podprojekat takođe obraditi u skladu sa zahtjevima Svetske banke OP/BP 7.50 za projekte na međunarodnim vodotocima.

Rizik se ocenjuje kao nizak do umjeren.

6.4.3 Rizici od prirodnih opasnosti i klimatskih promena

Republika Srpska (RS), kao i ostatak Bosne i Hercegovine (BiH), sklona je prirodnim katastrofama i efektima klimatskih promena. Zemljotresi su relativno česti u RS. Jedan od najznačajnijih zemljotresa u bivšoj Jugoslaviji

dogodio se u Banja Luci 1969. godine. Zemljotres je bio niz snažnih seizmičkih potresa, pri čemu je najjači bio 6,1 po Rihteru i 8 po Mercalijevoj skali. Ovo je rezultiralo smrću 15 ljudi, povredama više od 1.000 i oštećenjem hiljada stambenih i drugih objekata. Šire područje, posebno lokacije pod komponentom 1.1, takođe je sklono klizištima i eroziji tla. U poslednjoj deceniji, RS je pretrpela niz poplava, koje su verovatno delimično uzrokovane promjenama obrazaca padavina usled klimatskih promjena. Posebno su štetne bile poplave 2014. godine, a najnovije su se dogodile u maju 2023. godine. Kao posledica poplava, došlo je do značajnog oštećenja infrastrukture kao i zagađenja vode zbog preliivanja otpadnih voda i kontakta vode sa raznim otpadima i materijalima. Pored toga, dijelovi Republike Srpske su sklone i drugim prirodnim opasnostima izazvanim klimatskim promenama, kao što su suše, zemljotresi i šumski požari, koji mogu imati značajan uticaj na ljude i infrastrukturu. Razmatranje ovih aspekata mora biti dio svakog dizajna.

Rizik se ocenjuje kao umjeren do značajan.

6.4.3.1 Ključne mjere ublažavanja rizika od prirodnih opasnosti i klimatskih promena

Infrastruktura finansirana u okviru projekta integriše otpornost na klimatske promjene i prirodne katastrofe u svoj dizajn. Nadogradnja i poboljšanje mreže puta 2b, posebno dionica između Broda na Drini i Huma, kao i rekonstrukcija i rehabilitacija otprilike 150 km magistralnih puteva, biće vođeni Globalnim fondom za smanjenje rizika od katastrofa i oporavak (GFDRR) kroz aktuelne procjene prirodnih rješenja i ranjivosti mreže, zajedno s drugim postojećim saznanjima o rizicima vezanim za klimatske promjene za puteve u RS.

Iako Bosna i Hercegovina i Republika Srpska još nisu usvojile standarde seizmičke otpornosti EU, kao zemlja kandidat, redovno primjenjuju EU Eurocode 8: Dizajn konstrukcija za otpornost na zemljotres. Pored toga, primjena Eurocode 8 je obavezna u okviru projekta kao dio zahtjeva Dobre međunarodne industrijske prakse (GIIP).

Tokom pripreme projekta, pažnja će se posvetiti ekološkim i društvenim rizicima, potencijalnim uticajima i ključnim merama ublažavanja, s fokusom na specifičnu izloženost klimatskim promenama i prirodnim katastrofama. Dalje, kako bi se efikasno identifikovale i sprečile potencijalne opasnosti, aktivnosti projekta će stvoriti registar ranjivih lokacija (kao dio identifikacije kritičnih tačaka), uzimajući u obzir ranjivost koja obuhvata ne samo bezbednost saobraćaja, već i eroziju tla, klizišta, lokalizovane poplave itd. Takođe će uvesti uslove za implementaciju sistema upravljanja nagibima, uključujući praćenje stabilnosti, i registar ranjivih lokacija. Proces kreiranja registra i identifikacije ranjivih lokacija olakšaće pripremu smernica za procjenu ranjivosti i dizajne otpornosti na klimatske promjene, koji trenutno nedostaju.

6.4.4 Rizici vezani za biodiverzitet i prirodu

S obzirom na to da su putevi obuhvaćeni ovim projektom većinom postojeći, a nova gradnja je ograničena na podkomponentu 1.1 gde je planirano do 2,5 km obilaznice, kao i uzimajući u obzir tip puta (regionalni, a ne autoput), ne očekuje se značajan uticaj na biodiverzitet usled daljeg fragmentiranja staništa koje bi moglo otežati komunikaciju i kretanje životinja. Isto važi i za radove na rehabilitaciji/rekonstrukciji puteva planirane pod podkomponentom 1.2 (150 km).

Međutim, rekonstrukcija, nadogradnja i nova gradnja puteva planiranih u okviru projekta mogu se iskoristiti za poboljšanje ekoloških karakteristika puteva koje su uglavnom bile zanemarene u vreme njihove izrade.

Osveženje u fazi korišćenja može ometati ponašanje insekata i, posljedično, negativno uticati ili čak povećati smrtnost insekata, ptica i slepih miševa. Stoga će dizajn i odabir osvetljenja biti usmjereni na minimizaciju svjetlosnog zagađenja korišćenjem svjetlosti manje štetnog spektra.

6.4.4.1 Poboljšanje ekoloških karakteristika puta

Dizajn puteva u okviru podkomponenti 1.1 i 1.2 će tražiti mogućnosti za poboljšanje ekoloških karakteristika postojećih puteva. Ovo će se raditi na osnovu tehničkih rješenja za izgradnju ekoloških/zelenih mostova, prolaza i druge infrastrukture koja omogućava nesmetano i sigurno kretanje životinja, u skladu sa (i) Smjernicama za dizajn,

izgradnju, održavanje i nadzor puteva, Knjiga 1: Dizajn, Sekcija 1: Dizajn puteva, Poglavlje 6: Rad i okruženje (koje koriste obe jedinice); kao i "Divlje životinje i saobraćaj: Evropski priručnik za identifikaciju sukoba i dizajn rješenja."

6.4.5 Rizici vezani za sticanje zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i nevoljno preseljenje

Potreba za sticanjem zemljišta za projekat će biti niska do umjerena, ograničena na zemljište za proširenje širine puta i izgradnju malog broja kratkih obilaznica (do 2,5 km, uglavnom u okviru podkomponente 1.1), kao i potencijalno za radove na sprječavanju klizišta. Privremena ograničenja korišćenja zemljišta mogu nastati u okviru projekta zbog prava puta i izgradnje/korišćenja/uklanjanja privremenih pristupnih puteva. Iako tačne rute nisu poznate tokom pripreme projekta, očekuje se da će zemljište uglavnom činiti zemljište koje je u vlasništvu drugih institucija RS (ministarstava i agencija kao što su Javno preduzeće Šume Republike Srpske, Vode Srpske itd.) i privatno poljoprivredno zemljište.

Projekat ne predviđa postavljanje objekata na zemljištu, ali još uvijek nije sigurno da li će doći do negativnih uticaja na izvore prihoda ili ekonomskog preseljenja ili sticanja zemljišta (s obzirom na to da je poravnanje puta za M18 nepoznato), iako se ne očekuje značajno ekonomsko preseljenje. Potencijalni uticaji navedeni su na osnovu trenutne projektne dokumentacije i planova, kao i zastare specifičnih procjena uticaja iz prethodnih dizajna i informacija.

U ovom trenutku, budući da su lokacije projekta u velikoj mjeri nepoznate i da je poravnanje na putu M18 između Foče i Šćepan Polja neodređeno, nije sigurno da li će doći do fizičkog preseljenja, u kojoj mjeri, i da li će uticaji predstavljati rizike povezane s načinom života pogođenih osoba. Alati za procjenu će se zasnivati na trenutnim i pouzdanim informacijama koje se odnose na:

(a) predloženu podkomponentu i njene potencijalne uticaje na preseljene osobe i druge nepovoljno pogođene grupe, (b) vlasništvo nad zemljištem i prava, (c) odgovarajuće i ostvarive mjere ublažavanja, (d) nacionalni regulativni i institucionalni okvir, kao i aranžmane potrebne za efikasnu implementaciju mjera preseljenja, (e) adekvatne mjere ublažavanja koje slijede hijerarhiju ublažavanja i efikasno omogućavaju obnovu načina života (kada se izgubi), i (f) plan dugoročnog praćenja i evaluacije naveden u RPF-u za praćenje napretka implementacije, rješavanje dizajnerskih praznina i osiguranje pozitivnih rezultata obnove. Pored toga, procjena će identifikovati ranjiva domaćinstva u kontekstu preseljenja i uključiti specifične mjere kako bi se osiguralo adekvatno održavanje ovih grupa.

Ekološki i društveni standard (ESS) 5 se takođe primjenjuje na stalno ili privremeno fizičko i ekonomsko preseljenje koje proizilazi iz sticanja zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta koje se sprovode ili nameću u vezi sa implementacijom projekta pre projekta, ali su preduzete ili inicirane u očekivanju ili pripremi za projekat. Ako se takvi slučajevi identifikuju kroz socijalnu analizu podprojekata, izvršiće se revizija od strane Projektnog implementacionog tima (PIU) Puteva Republike Srpske kako bi: (a) dokumentovali i procijenili adekvatnost prethodnih mera ublažavanja za rješavanje ekoloških i društvenih uticaja prethodnog preseljenja; (b) procijenili usklađenost sa nacionalnom legislativom; (c) identifikovali praznine u ispunjavanju zahteva ESS 5, uključujući identifikaciju ranjivih domaćinstava u kontekstu preseljenja i adekvatnosti pružene podrške; (d) identifikovali sve pritužbe, žalbe ili druga nerješena pitanja; i (e) utvrdili mjere za zatvaranje identifikovanih praznina i rješavanje pritužbi.

Ova due diligence se sprovodi u okviru dogovorenog vremenskog okvira koji uzima u obzir kontekst projekta. Možda neće biti moguće retroaktivno ispuniti određene aspekte ESS 5, kao što su konsultacije i objavljivanje informacija. Due diligence može uključivati pregled relevantnih dokumenata, terenske posjete, intervjuje i konsultacije sa pogođenim osobama i drugim ključnim akterima. Ako aktivnosti koje rezultiraju preseljenjem traju u trenutku identifikacije projekta, nastaviće se vođene načelima Okvira politike preseljenja (RPF) koji se primenjuje na projekat.

Rizik se ocjenjuje kao umjeren do značajan.

6.4.5.1 Ublažavanje potencijalnih uticaja vezanih za sticanje zemljišta, ograničenja korišćenja zemljišta i nevoljno preseljenje

Socijalna procjena uticaja za predložene pod-projekte, uključujući sticanje zemljišta, obuhvatiće različite metode i alate kao što su:

- **Scoping:** Definisanje opsega potencijalnih uticaja i identifikacija relevantnih zainteresovanih strana.
- **Socijalne analize:** Prikupljanje podataka o postojećem stanju zajednice, uključujući ekonomske, socijalne i kulturne aspekte.
- **Istraživanja i auditi:** Detaljna procjena prethodnih uticaja i primene mitigacijskih mera.
- **Ankete i studije:** Kvalitativne i kvantitativne studije za procjenu uticaja na životne uslove.

Ovaj proces, poznat kao socijalna analiza u okviru Okvira za preseljenje (RPF), biće sproveden unapred kako bi se utvrdila vrsta i sadržaj potrebnih instrumenata za preseljenje.

Ključne komponente procjene:

1. **Dokumentacija nalaza:** Rezultati socijalne analize i predložene mitigacijske mjere biće dokumentovani kao dio paketa projekta/pod-projekta.
2. **Pridržavanje smernica:** Odabir, dizajn i implementacija aktivnosti finansiranih kroz projekat poštovaće specifične smernice, kodove prakse i zahteve.
3. **Socijalno skeniranje:** Putevi Republike Srpske PIU izvršiće socijalno skeniranje aktivnosti kao dio specifične procjene rizika i uticaja.
4. **Kriterijumi skeniranja:** Skeniranje će se oslanjati na sledeće kriterijume:
  - Gubitak skloništa i fizičko preseljenje.
  - Gubitak imovine ili pristupa resursima.
  - Gubitak izvora prihoda ili sredstava za život.
  - Sticanje zemljišta i potreba za sticanjem zemljišta.
  - Ekonomsko preseljenje poslovanja.
  - Pristup obrazovanju i zdravstvu.
  - Ranjive osobe i domaćinstva.
5. **Identifikacija prava na zemljište:** Socijalna analiza će identifikovati pojedince sa formalnim pravima na zemljište i imovinu, kao i onih koji nemaju formalna prava, ali imaju zahtjeve.
6. **Verifikacija podataka:** Pored sekundarnih podataka, sprovešće se i terenska istraživanja kako bi se potvrdila tačnost informacija.

Planovi za preseljenje:

Ako analiza pokaže da su navedeni uticaji verovatni, razvije se specijalizovani alati kao što su Plan preseljenja, Plan obnove sredstava za život i Revizija preseljenja, kao dio specifičnih procjena životne sredine i društva.

- **Prioritet izbegavanja:** Pristup izbegavanju negativnih uticaja biće primarni, a dizajn pod-projekta će to uzeti u obzir.
- **Implementacija RAP:** U skladu sa ESS5, Plan preseljenja mora biti sproveden i sva nadoknada isplaćena pre početka bilo kakvih građevinskih radova.
- **Revizija:** Kada je zemljište stečeno u pripremi za projekat, sprovesti će se revizija kako bi se procijenila usklađenost sa zahtevima ESS5.

Ovaj pristup osigurava da se socijalni uticaji adekvatno procene i da se primjene odgovarajuće mjere za zaštitu pogođenih zajednica.

6.5 Opšti pregled rizika u fazi izgradnje

Iako može doći do izgradnje novih dionica puta pod komponentom 1.1 kao dio investicija u putu Brod na Drini - Hum (2b koridor), ove će samo poboljšati uslove puta i zaobići urbana naselja koja značajno usporavaju saobraćaj. Budući da dizajn još nije završen i da su dionice nepoznate, ukupna dužina novih dionica takođe je nepoznata. Međutim, ESIA iz 2017. godine predviđa unapređenje 13,5 km M18 puta između Broda na Drini i Huma, gde će samo fragment (do 2,5 km) biti novi put. Zbog svoje veličine i planirane lokacije, ne očekuje se da će ove dionice imati značajan uticaj na okolinu i društvene rizike celokupnog projekta. Izgradnja većih dionica puta neće biti finansirana. Ostatak investicija će se odvijati na postojećoj mreži puteva.

Generalno, aktivnosti projekta mogu se podijeliti u dve vrste: građevinski radovi (izgradnja, rekonstrukcija i rehabilitacija dionica puteva i pratećih elemenata kao što su mostovi, viadukti, tuneli, propusti, odvodni sistemi i slični), radovi održavanja, nabavka opreme i Tehnička pomoć (TA) u obliku dizajna, inspekcija saobraćajne sigurnosti i drugih "mekih" aktivnosti. Pored izgradnje malih dionica puta (uključujući obilaznice), radovi mogu uključivati rehabilitaciju dionica puteva, rekonstrukciju i unapređenje, proširenje dionica puteva, izgradnju ili rehabilitaciju mostova i viadukta, izgradnju ili rehabilitaciju potpornih zidova i tunela, pomoćne priključke, odvodnju, nabavku opreme, inspekcije sigurnosti, instalaciju opreme itd. Takođe, ne može se isključiti izgradnja privremenih pristupnih ili obilaznih puteva i njihovo kasnije uklanjanje.

Ove aktivnosti pokreću širok spektar rizika i potencijalnih uticaja, uglavnom tipičnih za građevinske i puteve radove. Značajniji rizici i potencijalni uticaji će se javiti tokom većih građevinskih, rehabilitacionih i rekonstrukcionih radova, uključujući emisije prašine, buke i vibracija tokom bušenja, utovara i istovara materijala i delova, transporta, uticaja na tlo i vodu iz operacija na mostovima, viaduktima, tunelima i od curenja goriva, maziva i sličnog. Nerealno je pretpostaviti da za ovu vrstu operacija neće biti prisutni gorivo ili opasne hemikalije na gradilištu. Izvođač može odlučiti da postavi asfalt bazu na lokaciji gde će se obavljati značajni radovi (npr. pod komponentom 1.1) ukoliko u blizini ne postoji, iako je to malo verovatno. Značajna upotreba opasnih sredstava (gorivo, ulja, maziva, moguće male količine drugih hemikalija), sirove vode i mineralnih materijala (drobljeni kamen, pesak, cement) biće korišćena u projektu. Nadalje, potencijalna dugotrajna uznemirenost vode može se javiti tokom radova na mostovima, na primjer, kada se mijenja osnova mosta, što može uticati na kvalitet i brzinu vode, kao i na novu putnu infrastrukturu kao što su odvodnja i propusti. Uznemirenje tla može se dogoditi promjenom poravnjanja puta i izgradnjom obilaznica gde će doći do značajnih zemljanih radova, moguće čak i vađenja. Građevinski radovi vezani za potporne zidove takođe mogu uključivati klizišta i eroziju.

Svi građevinski radovi će stvoriti određeni nivo rizika vezanih za zdravlje i sigurnost na radu; najčešće, rizici se odnose na povrede i smrtne slučajeve zbog pada objekata i materijala prilikom istovara, saplićanja i padanja, rad na visini, rad sa teškim transportom i mašinama, rad sa hemikalijama i otpadom. Neki radovi mogu se izvoditi dok je put ili dio puta u upotrebi, npr. radovi na oznakama i signalizaciji, instalacija opreme poput sistema za mjerenje težine u pokretu. U tim slučajevima, rizici od saobraćajnih nesreća su značajni. Pored toga, efekti klimatskih promjena koji su već veoma vidljivi na Balkanu, sa dugim periodima suše, talasima vrućine, ali i jakim neočekivanim olujama, povećavaju OHS rizike dodajući rizike od toplotnog udara, dehidracije, rizike povezane sa poplavama, padovima i/ili rizike od letećih objekata zbog jakih vetrova, rizike od požara i munja. OHS rizici takođe uključuju rizike prilikom obavljanja inspekcija saobraćajne sigurnosti, pregledavanja crnih tačaka, npr. saobraćajnih nesreća, dehidracije, toplotnih udara itd.

Rizici za zdravlje i sigurnost zajednice (CHS) uglavnom se odnose na uznemiravanje saobraćaja i saobraćajne nesreće. Saobraćajne rute mogu biti privremeno zatvorene što može izazvati dodatne troškove u transportu ljudi i dobara, ličnom transportu. To takođe može povećati rizik od saobraćajnih nesreća zbog promjena ruta ili posebne saobraćajne regulative. Ljudsko zdravlje može biti ugroženo prašinom, bukom i vibracijama tipičnim za građevinske radove. Iako to nije verovatno na slabo naseljenoj dionici puta Brod na Drini do Huma, to može biti slučaj za rekonstrukciju i rehabilitaciju 150 km dionica puta planiranih pod komponentom 1.2.

Očekuje se da će projekat generisati veliku količinu otpada. Prvenstveno će to biti građevinski otpad od zemljanih radova (mešani mineralni otpad uključujući tlo i kamenite materijale), ambalaža građevinskih materijala, otpadni metal, krpe, kontejneri i drugi materijali zagađeni uljem i gorivom, hemijski otpad i kontejneri, i još mnogo toga. Može postojati značajna količina biorazgradivog otpada od čišćenja gradilišta. Ponovno pošumljavanje, bilo u svrhe

uređenja ili stabilnosti tla, može imati neželjene efekte ako se koriste invazivne vrste (posebno s obzirom na to da ne postoji lista ili ograničenja u zakonodavstvu u tom smislu).

Osim puta Brod na Drini - Hum, gde je ruta približno poznata jer većinom prati postojeći put, tačne rute i putevi koji su predmet ovog projekta tek treba da budu odabrani. Stoga je prilično moguće da će neki od njih biti smješteni u područjima zaštićenim prirodom i u blizini arheoloških i kulturnih nasleđa i lokacija. Iako trenutno zaštićena površina uključuje samo 3% ukupne teritorije, u trenutnom Prostornom planu RS (2015-2025) predviđena je veća površina koja će biti zaštićena, kao i dio buduće mreže Natura 2000 (11,96% teritorije RS). Uticaj na zaštićena prirodna i osetljiva područja, staništa i zaštićene vrste uključuje uznemiravanje životinja bukom, vibracijama, prisustvom ljudi, uznemiravanje vode i tla, posebno u osjetljivim periodima za vrste kao što su gniježđenje, rađanje i odrastanje mladunaca. Kako su rute postojeće i njihovo mijenjanje će biti minimalno, rizik od fragmentacije staništa je nizak.

U fazi korišćenja značajni uticaji uključuju sigurnost u vezi sa saobraćajem (pešaci i saobraćajne nesreće), otpad od saobraćajnih nezgoda, zagađenje vode i tla usled loše upravljanog mrtvog vida, lokalizovane poplave, zagađenu vodu od soli zimi, protivpožarna sigurnost u tunelima i na putu, pristup hitnim vozilima, sigurnost od šumskih požara.

U dugoročnom smislu, projekat će stvoriti mnoge pozitivne efekte, uključujući povećanu otpornost puteva na prirodne katastrofe i efekte klimatskih promena, brži i lakši pristup tržištima za ekonomske subjekte RS, lakši transport dobara i usluga, poboljšanu sigurnost u saobraćaju i još mnogo toga. Međutim, takođe će se javiti i negativni uticaji, od kojih će većina biti kratkoročni. Dugoročni negativni uticaji su mogući; međutim, njihovo pojavljivanje je malo verovatno ako se mjere ublažavanja primene pravovremeno i ispravno.

6.5.1 Opšti pregled ključnih mjera

Pruženi pregled mjera je informativan i ukoliko se one razlikuju od zahteva Svetske banke (WB) u okviru Ekološkog i društvenog okvira (ESF) i smjernica za ekološke i društvene zdravstvene aspekte (EHSG), primjeniće se stroži zahtevi. Konačni skup obaveznih mjera ublažavanja za projekte i aktivnosti specifične za lokaciju biće definisan u okviru specifične procene uticaja na životnu sredinu i društvo (ESA) i izveštaja ESA (ESIA, ESMP, ESMP Checklists, E&S Audits) za određeni podprojekat ili aktivnost.

Tabela 8. Pregled mjera za ključne rizike u fazi izgradnje

Potencijalni Uticaji	Propisane Mjere
OHS	<ol style="list-style-type: none"> 1. Procjena rizika: <ul style="list-style-type: none"> ○ Procijeniti rizike za svako radno mesto i propisati specifične mjere sigurnosti u skladu s tim. 2. Nošenje zaštitne opreme (PPE): <ul style="list-style-type: none"> ○ Radnici će uvek nositi potrebnu zaštitnu opremu. 3. Zapošljavanje OHS stručnjaka: <ul style="list-style-type: none"> ○ Imenovati ili zaposliti obučenu osobu za zdravlje i sigurnost na radu koja će biti odgovorna za sigurnost radnika u adekvatnom broju (u skladu s dobrom međunarodnom praksom). 4. Procedure evakuacije i hitnih situacija: <ul style="list-style-type: none"> ○ Osigurati da su procedure evakuacije i hitnih situacija uspostavljene i dostupne svim radnicima. 5. Uzimanje u obzir klimatskih uslova: <ul style="list-style-type: none"> ○ U organizaciji radova uzeti u obzir klimatske uslove – obezbjediti dovoljno pitke vode i izotonika, zaštitu od kiše i jakih vetrova itd. 6. Funkcionalan sistem za upravljanje pritužbama radnika (GRM): <ul style="list-style-type: none"> ○ Osigurati da je sistem za upravljanje pritužbama radnika u potpunosti funkcionalan.

	<p>Ove mjere su ključne za očuvanje zdravlja i sigurnosti radnika tokom građevinske faze projekta.</p>
Saobraćajna Sigurnost	<ol style="list-style-type: none"> 1. Priprema plana upravljanja saobraćajem: <ul style="list-style-type: none"> ○ Izraditi plan upravljanja saobraćajem koji će biti podložan odobrenju saobraćajne policije. 2. Osigurati bezbedne prolaze za pešake: <ul style="list-style-type: none"> ○ Uvesti bezbjedne prolaze za pješake gde je to potrebno, kako bi se obezbedila njihova sigurnost tokom radova. 3. Regulacija saobraćaja: <ul style="list-style-type: none"> ○ Koristiti semafore, signalizaciju i druge odgovarajuće sredstva za regulaciju saobraćaja. 4. Izbjegavanje radova na aktivnim putevima: <ul style="list-style-type: none"> ○ Izbjegavati izvođenje radova na aktivnim putevima, a kada je to neophodno, obezbediti sigurnosne barijere, signalizaciju, reflektivne prsluke itd. 5. Izbjegavanje radova tokom noći: <ul style="list-style-type: none"> ○ Izbjegavati izvođenje radova tokom noći kako bi se smanjili rizici od saobraćajnih nesreća. <p>Ove mjere su ključne za očuvanje sigurnosti svih učesnika u saobraćaju tokom građevinskih radova i minimiziranje rizika od nesreća.</p>
Emisija Buke	<ol style="list-style-type: none"> 1. Organizacija radova: <ul style="list-style-type: none"> ○ Organizirati radove s obzirom na osjetljivost lokacije. 2. Postavljanje zvučnih ekrana: <ul style="list-style-type: none"> ○ Instalirati zvučne ekrane ako je potrebno. 3. Redovno praćenje: <ul style="list-style-type: none"> ○ U slučaju pritužbi ili negativnih nalaza inspekcije, organizirati redovno praćenje nivoa buke. 4. Konsultacije s zajednicom: <ul style="list-style-type: none"> ○ Provoditi značajne konsultacije i unaprijed obavještavati lokalnu zajednicu o radovima koji uzrokuju buku. 5. Izbjegavanje noćnih radova: <ul style="list-style-type: none"> ○ Izbjegavati izvođenje radova tokom noći. <p>Ove mjere doprinose smanjenju negativnog uticaja buke na zajednicu i okolinu.</p>
Zagađenje Vazduha	<ul style="list-style-type: none"> ● Postaviti ekrane za prašinu: Instalirati zaštitne mreže ili ekrane kako bi se smanjila emisija prašine sa gradilišta. ● Vlaženje materijala sklonih prašini: Redovno vlažiti materijale koji proizvode prašinu kako bi se smanjila njihova emisija. ● Transport materijala u zatvorenim kamionima: Koristiti pokrivene kamione za prevoz materijala kako bi se spriječilo širenje prašine tokom transporta. ● Redovno čišćenje puteva: Održavati čistoću puteva oko gradilišta kako bi se smanjila akumulacija prašine i zagađenje. ● Organizovati redovno praćenje: U slučaju pritužbi ili negativnih nalaza inspekcije, sprovesti redovno praćenje kvaliteta vazduha kako bi se osiguralo poštovanje standarda.

Zagađenje Vode i Tla	<ul style="list-style-type: none"> • Pripremiti Plan upravljanja otpadom za sve pod-projekte: Definisati strategije za sakupljanje, skladištenje, transport i odlaganje otpada. • Pridržavati se hijerarhije otpada: Prioritet dati smanjenju otpada, ponovnoj upotrebi i reciklaži pre odlaganja. • Svi opasni tečnosti moraju biti čuvani u kontejnerima otpornim na curenje: Osigurati da su kontejneri u skladu s propisima i imaju obezbeđenje za curenje kapaciteta od 110%. • Nelegalno odlaganje otpada je strogo zabranjeno: Postaviti jasne smernice i sankcije za kršenje ove politike.
Pristup sredstvima za život	<ul style="list-style-type: none"> • Ograničiti pristup zemljištu, vodi i drugim resursima: Ograničenja treba uvesti samo kada to nije moguće izbjeći. • Izbjegavati zatvaranje puteva za lokalno stanovništvo: Osigurati da glavni putevi ostanu otvoreni za lokalne zajednice. • Obezbijediti alternativne rute i pristup: Razviti i održavati alternativne puteve za pristup koji minimiziraju ometanje lokalnog stanovništva. • Pravovremeno provesti popise i ankete: Uspostaviti ekonomske i socijalne osnovne podatke za kompenzaciju. • Omogućiti anonimne pritužbe unutar sistema GRM: Osigurati mehanizam za anonimno prijavljivanje pritužbi kako bi se zaštitili interesi lokalnog stanovništva.
Kulturna baština (CH)	<p>Ako se tokom izvođenja građevinskih i drugih radova naiđe na arheološke lokalitete ili nalaze, izvođač je dužan odmah, bez odlaganja, obustaviti radove i obavjestiti nadležne vlasti za kulturnu baštinu (Državni zavod za zaštitu kulturnog, istorijskog i prirodnog nasljeđa). Takođe, izvođač treba preduzeti mjere kako bi osigurao da lokalitet ili nalaz ne budu uništeni, da se ne oštete i da se sačuvaju na mjestu i u položaju u kojem su otkriveni. Radovi se mogu ponovo nastaviti jedino uz pisanu saglasnost Zavoda.</p>

6.5.2 Rizici upravljanja otpadom, potencijalni uticaji i mitigacija

Ključni rizik u upravljanju otpadom će se odnositi na velike količine otpada od rušenja i građevinskog otpada. Ovo uključuje mineralni otpad, kao što su iskopavanja mineralnog materijala u zemljanim radovima koji se izvode za nove ili postojeće ceste, viadukte, kao i iskopavanja u tunelima. Mineralni otpad će se takođe generisati tokom intervencija u koritima rijeka tokom rekonstrukcije i/ili izgradnje mostova i iskopavanja kanalica. S obzirom na to da se radovi većinom odvijaju na postojećim putevima, očekuje se da će generisanje otpada od asfalta i betona, kao i drugih elemenata ceste (npr. otpad od demontiranih zaštitnih ograda, otpadni beton iz starih kanalica, demontirane nasipne i gabionske konstrukcije, stara signalizacija itd.), biti značajno.

Biološki razgradiv otpad će se generisati prilikom čišćenja zelenila na gradilištima (npr. izgradnja novih sekcija, proširenje puteva, stabilizacija klizišta itd.). Količina ovog otpada će zavisi od terena i prirodnog pokrova na lokaciji. Moguće je da će biti i otpada od drvenih dijelova mostova, drvenih planova za temelje itd.

Ostali rizici otpada uključuju krhotine i drugi otpad prilikom čišćenja puteva (automobilski olupine i dijelovi automobila, gume, akumulatori itd.), komunalni i administrativni otpad, otpad od ambalaže (PET boce, kontejneri, papir i plastika i druga ambalaža od materijala), druge plastike, male količine električnog otpada (kablovi, oprema za praćenje u tunelima, praćenje klizišta, signalizacija, sistemi za mjerenje težine u pokretu) i male količine opasnog otpada (azbest u uklonjenim cijevima i objektima, krpe kontaminirane uljem i gorivom, ambalaža, rezidualne

tečnosti, boje, mastika, lakovi, sprejevi, rastvarači itd.). Očekuje se da će generisanje značajnih količina opasnog i specijalnog otpada biti minimalno.

Iako će se većina puteva koristiti (barem djelomično) tokom realizacije radova, u odjeljku koji daje pregled nepovoljnih ekoloških i socijalnih uticaja u fazi korišćenja biće razmatrani i otpad od automobila i nesreće. Rizik se smatra značajnim.

6.5.2.1. Ključne mjere upravljanja otpadom

Upravljanje otpadom na gradilištima će se osigurati implementacijom odredbi i zahtjeva za upravljanje svim vrstama otpada, uključujući upravljanje opasnim otpadom, kako je definisano u instrumentima procjene uticaja na životnu sredinu i društvo (ESA) pripremljenim za specifične projekte i aktivnosti. Ove odredbe biće usklađene sa nacionalnim zakonodavstvom i primenljivim Smjernicama Svetske banke o životnoj sredini, zdravlju i bezbjednosti (EHSG; za upravljanje otpadom, OHS, puteve i druge relevantne) i Dobrim međunarodnim praksama (GIIP). S obzirom na status kandidata BiH za članstvo u EU, to će uključivati obaveznu primjenu Protokola o upravljanju otpadom u građevinarstvu i rušenju.

Protokol se sastoji od pet komponenti, koje zajedno doprinose postizanju opšteg cilja:

1. **Identifikacija otpada, odvajanje na izvoru i prikupljanje**
2. **Logistika otpada**
3. **Obrada otpada**
4. **Upravljanje kvalitetom**
5. **Politika i okvirni uslovi**

Implementacija mjera za ublažavanje povezanih sa otpadom i monitoringa je obaveza svakog izvođača i podizvođača. Proizvođač otpada, tj. svaki izvođač/podizvođač, mora:

- Razviti plan upravljanja otpadom specifičan za gradilište (na osnovu zahteva ESA) i osigurati njegovu implementaciju.
- Dobiti izveštaj o testiranju otpada i ažurirati ga u slučaju bilo kakvih promjena, čuvajući takav izveštaj najmanje pet godina.
- Primijeniti princip hijerarhije upravljanja otpadom.
- Prikupiti i klasifikovati otpad u skladu sa nacionalnim zakonom.
- Čuvati otpad na način koji ne utiče na ljudsko zdravlje ili životnu sredinu i spriječiti miješanje različitih vrsta otpada.
- Razmotriti reciklažu i ponovnu upotrebu za otpadnu zemlju i mineralne materijale (ako su potvrđeni kao bezopasni). Ako je odlaganje jedina opcija, otpad se ne može odlagati na privatnom zemljištu, već samo na javno vlasništvo i uz pisanu saglasnost svih nadležnih organa, uključujući vlasnika zemljišta.
- Predati otpad ovlašćenoj jedinici za upravljanje otpadom ako nije u mogućnosti da postupa s otpadom u skladu sa zakonom.
- Održavati evidenciju o proizvedenom, predatom ili odloženom otpadu.
- Imenovati osobu odgovornu za upravljanje otpadom.
- Omogućiti nadležnim inspektorima da vrše inspekciju gradilišta, objekata, postrojenja i dokumentacije.

U skladu sa EU protokolima, kao i lokalnim zakonom i smjernicama za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci, ESA će uključivati hijerarhiju otpada u zahtevima za upravljanje. Prilikom planiranja upravljanja otpadom za aktivnosti specifične za podprojekte, izvođači (uključujući uslužne izvođače) moraju razmotriti sledeće:

- Identifikaciju tokova otpada, vrsta otpada, procjenu količina i potrebu za privremenim skladištenjem tokom planiranja, lokacije i projektovanja aktivnosti. Takođe, odražavanje predviđenih tokova otpada (i plana upravljanja otpadom - WMP) u planovima za rušenje.
- Obratiti pažnju na tokove opasnog otpada i odvojiti ih od drugih vrsta. Primijeniti odgovarajuće testiranje za klasifikaciju otpada ako je potrebno, odvojiti materijale za reciklažu ili ponovnu upotrebu od preostalog otpada i pravilno ih skladištiti.

- Pokriti sve aspekte upravljanja otpadom, uključujući implementaciju standarda prakse kao što je hijerarhija otpada. Specifikovati krajnje rute odlaganja za sav otpad i pokazati usklađenost sa nacionalnim zakonodavstvom i najboljim praksama u upravljanju otpadom.

Zahtjevi za transport otpada u okviru Plana upravljanja otpadom (WMP) su slični propisima o otpadu u Republici Srpskoj. WMP će sadržavati detalje o privremenom skladištenju otpada, prenosu otpada i pretretnim postupcima pre konačnog odlaganja ili reciklaže. Moraju se koristiti ovlašćeni/odobreni objekti za odlaganje čvrstog i tečnog otpada, uključujući odgovornost za brigu i lanac odgovornosti za sav otpad koji napušta gradilište. Od izvođača će se očekivati da proizvedu obrasce za rukovanje otpadom za lanac odgovornosti, koji će se koristiti za kontrolu otpada koji napušta gradilište. Kontrolor otpada će zadržati kopiju obrasca, a vozač će uvek imati kopiju i osigurati da se teret potpiše na konačnom odlagalištu. Sve evidencije (manifesti otpada) moraju se čuvati od strane izvođača za potrebe izveštavanja i revizije. Ovo je potrebno kako bi se osigurala usklađenost sa najboljom praksom i važećim zakonodavstvom, uključujući prikupljanje podataka i informacija o procesu i tokovima otpada u postojećim objektima, kao i karakterizaciju tokova otpada prema vrsti, količinama i potencijalnoj upotrebi/odlaganju.

Ostala razmatranja uključuju, i usklađena su sa propisima RS i GIIP-om:

- **Usvajanje prioriteta** na osnovu analize rizika koja uzima u obzir potencijalne EHS rizike tokom ciklusa otpada.
- **Definisanje procedura za zaštitu zdravlja i bezbjednosti** zaposlenih koji upravljaju otpadom.
- **Organizacija odvojenog prikupljanja:** Kontejnere treba postaviti za specifične vrste otpada tokom građevinskih radova, sa unapred određenim i adekvatnim lokacijama za skladištenje otpada prikupljenog sa gradilišta pre transporta na deponije.
- **Definisanje procedura i operativnih kontrola** za skladištenje na licu mesta i privremeno skladištenje.
- **Definisanje transportnih protokola** i identifikacija opcija transporta.
- **Definisanje opcija/procedura/operativnih kontrola** za reciklažu i ponovnu upotrebu, tretman i odlaganje, pri čemu su sanitarne deponije preferirana opcija za odlaganje. Odlaganje na ilegalna odlagališta je zabranjeno.
- **Odvojeno prikupljanje glavnih frakcija otpada.**
- **Segregacija opasnog otpada** od neopasnog otpada na izvoru, bez mješanja različitih vrsta opasnog otpada.
- **Prevenција štete po zdravlje, bezbjednost i životnu sredinu** u upravljanju opasnim otpadom, razumjevanje potencijalnih uticaja i rizika povezanih sa njegovim kompletnim životnim ciklusom.
- **Osiguravanje da su klasifikacija, rukovanje, tretiranje i/ili odlaganje opasnog otpada izvođača** ugledne i legalne djelatnosti, licencirane od strane relevantnih regulatornih agencija, u skladu sa WB EHSR za otpad i nacionalnim propisima.
- **Osiguravanje usklađenosti sa važećim nacionalnim zakonodavstvom** i međunarodnim ugovorima.
- **Spaljivanje otpada na gradilištu ili bilo gde drugde** je strogo zabranjeno. Takođe je zabranjeno odlaganje otpada u vodotokove ili bilo gdje osim na predviđenim deponijama.
- **Sigurno skladištenje opasnog otpada** kako bi se sprečilo pristup neovlašćenih osoba, zaštita od vremenskih uslova i sprečavanje curenja kako bi se kontrolisali slučajni ispusti u vazduh, tlo i vodne resurse.
- **Obezbeđivanje adekvatne ventilacije** gde se skladišti isparljivi otpad, pri čemu su aktivnosti upravljanja i skladištenja opasnog otpada podložne posebnim upravljačkim akcijama koje sprovode zaposleni obučeni za rukovanje i skladištenje opasnog otpada.
- **Obezbeđivanje lako dostupnih informacija** o hemijskoj kompatibilnosti zaposlenima, uključujući označavanje svakog kontejnera i osiguranje potrebne lične zaštitne opreme (PPE).
- **Jasno identifikovanje i označavanje otpada**, kao i obilježavanje skladišnog prostora, uključujući dokumentaciju o njegovoj lokaciji na mapi objekta ili planu gradilišta.
- **Sprovođenje periodičnih inspekcija skladišta otpada** i dokumentovanje nalaza, priprema i implementacija planova za reakciju na izlivanje i hitnih slučajeva kako bi se rešili slučajni ispusti, i izbjegavanje podzemnih skladišnih rezervoara.

Transport otpada na gradilištu i van njega treba se vršiti kako bi se spriječili ili minimizovali prolivi, ispuštanja i izloženosti zaposlenih i javnosti.

Pored preporuka za tretman i odlaganje koje se odnose na opšti otpad, sledeća razmatranja su specifična za opasni otpad:

1. **Otpad azbesta** ne sme se ukloniti dok se ne usvoji odobren Plan uklanjanja i upravljanja azbestom. Ovaj plan treba osigurati pravilno uklanjanje, pakovanje i zatvaranje otpada koji sadrži azbest kako bi se sprečilo raspršivanje azbestnih vlakana i prašine u životnu sredinu.
2. **Inertni građevinski otpad** može se ponovo koristiti ako se dokaže da je bezopasan, dok se neupotrebljive i kontaminirane frakcije moraju odložiti ili tretirati u licenciranim postrojenjima. Kontaminirane frakcije se ne smiju ponovo koristiti ili stavljati na tržište.

Pored bitumena, u prošlosti je u asfaltne smjese dodat katran, obično pre 80-ih. Dok je bitumen inertan, katran sadrži povišene nivoe PAH-a (policikličnih aromatičnih ugljovodonika), od kojih su neki izuzetno kancerogeni i koji se oslobađaju prilikom oštećenja, uključujući i kada se razbija radi uklanjanja. Iako Zakon o upravljanju otpadom RS i njegovi podzakonski akti, uključujući Katalog otpada, ne prepoznaju ovaj otpad kao opasan, Direktiva 2008/98/EK Evropskog parlamenta i Saveta o otpadu definiše bilo koji otpad koji je kancerogenim kao opasan, a Uredba (EC) br. 1907/2006 Evropskog parlamenta i Saveta o Registraciji, evaluaciji, autorizaciji i ograničavanju hemikalija – REACH Direktiva ograničava koncentraciju PAH-ova. Jedan od najzastupljenijih u katranu je benzo(a)pirin, koji je ograničen na maksimalnu koncentraciju od 0,1 kg po težini u homogene materijale. Stoga se od izvođača zahtjeva da, u slučaju da podaci o asfatu potiču pre 1980. godine ili da godina primene nije utvrđena, testira nasumične uzorke od 1 mg sa puta pre nego što donese odluku o vrsti otpada i daljoj obradi.

6.5.3 Zagađenje tla i vode

Kontaminacija tla i vode tokom ovog projekta najvjerovatnije će nastati zbog (ali ne ograničava se na) neadekvatno privremeno skladištenje otpada, posebno opasnog otpada, korišćenje kontaminiranih mineralnih materijala, nelegalno odlaganje otpada, korišćenje kontaminirane vode, kao i neadekvatno rukovanje opasnim tečnostima kao što su benzin, ulja i maziva. Takođe, iskopavanje tla, dubinsko kopanje, radovi u riječnim koritima, na temeljima mostova i drugi radovi na mostovima, kao i zalivanje radnih površina, mogu doprinjeti zagađenju.

Zagađenje tla ne utiče samo na tlo samo; može lako dovesti do kontaminacije podzemnih voda, površinskih voda i drugih ekoloških komponenti na drugim lokacijama. Takođe, kada kontaminirani podzemni slojevi sadrže hlapljive supstance, može doći do zagađenja vazduha u unutrašnjim prostorima zgrada. Budući da projekat ne predviđa izgradnju zatvorenih prostora, rizik od ovoga je zanemarljiv; međutim, ako se kontaminirano tlo ponovo upotrebi, može izazvati sekundarnu kontaminaciju.

Tokom faze implementacije, zagađenje tla je moguće, ali verovatno će biti na maloj skali i lokalizovano, npr. od proliva ulja i benzina iz oštećenih ili slupanih vozila, kao i od eventualnih servisnih jedinica (npr. benzinske pumpe, iako nisu planirane u ovom projektu) ili od upotrebe tehničke soli tokom zimske održavanja puteva. Iako će doći do značajnog uznemiravanja tla prilikom unapređenja i rekonstrukcije, ne očekuje se promjena u sastavu ili kvalitetu tla osim ako se ne koriste kontaminirani mineralni materijali ili kontaminirana voda (za čišćenje mašinerije, transportnih vozila, smanjenje prašine itd.), ili eventualno iz oštećenih komunalnih mreža/pipeline-a (npr. u blizini naselja ili poslovnih objekata).

Projekat će podržati unapređenje dijelova postojećih puteva ili izgradnju obilaznica. Trenutno (tokom pripreme projekta) nije jasno da li će se na lokaciji skladištiti veće količine goriva, ali je to veoma malo verovatno. Takođe, još uvek nije odlučeno da li će se na lokaciji postaviti asfaltna podloga, međutim, postoji postojeća asfaltna podloga u Brodu na Drini (otprilike 5 km od lokacije) koja će najvjerovatnije biti korišćena za snabdevanje asfaltom. Kao rezultat, na lokaciji će se nalaziti samo manje količine ulja, mastila, maziva, deterdženata, otpada i drugih opasnih tečnosti koje mogu predstavljati rizik za kvalitet tla u slučaju curenja. Tlo takođe može biti kontaminirano korišćenjem kontaminiranih mineralnih materijala u izgradnji puteva ili korišćenjem kontaminirane vode u proizvodnji cementa i opštim građevinskim aktivnostima.

Tokom faze izgradnje, svi radovi na uklanjanju zelene površine biće izvršeni ručno. Pesticidi neće biti primenjivani.

Zagađenje vode tokom aktivnosti u okviru projekta najverovatnije će biti izazvano sekundarnom kontaminacijom iz kontaminiranog tla ili vode, kao i nelegalnim odlaganjem otpada. Nekontrolisani površinski oticaji takođe mogu izazvati zamućenje u susednim tokovima. Kišnica i otpadne vode sa puteva često su kontaminirane organskim zagađivačima (verovatno PAH-ima) i teškim metalima (uključujući olovo, kadmijum). U slučaju saobraćajnih nesreća, zagađenje može biti izraženije i uticati na sve grupe životinja povezane sa vodenom sredinom (ribe, rakovi, školjke itd.). Radovi na temeljima mostova, posebno ako dođe do rekonstrukcije ili promena u dizajnu temelja, mogu izazvati zamućenje, ali i dugoročne promjene u kvalitetu vode, brzini i, kao posledicu, dostupnosti vode.

Rizik od zagađenja tla smatra se niskim, dok je rizik od zagađenja vode umjeren.

6.5.3.1 Izbegavanje i ublažavanje zagađenja tla i otpada

Zagađenje zemljišta i tla treba sprečiti i kontrolisati primenom odgovarajućih mera. Adekvatan menadžment materijala je ključan. U tom smislu, ključne mjere ublažavanja zahtjevaju da se svi opasni tečnosti i hemikalije koje se čuvaju i koriste na gradilištu rukuju od strane obučenog osoblja i u skladu sa Listama bezbednosnih podataka o materijalima (MSDS); opasne hemikalije i supstance moraju biti zaštićene od vremenskih uslova i sigurno skladištene prema zahtjevima navedenim u MSDS; tečnosti moraju biti skladištene u dvostruko obloženim kontejnerima ili u skladištima opremljenim za prikupljanje i zadržavanje tečnosti kapaciteta od 110%. Ovaj zahtjev se takođe odnosi na generatore sa dizel rezervoarima.

Specifične procjene uticaja na životnu sredinu (ESA) će uključivati procjenu rizika od zagađenja tla i vode na tom području. Ova procjena će razmotriti tri faktora rizika: zagađivače, receptor i puteve izloženosti. Zagađivači se odnose na opasne materijale, otpad ili naftu u okruženju u potencijalno opasnim koncentracijama. Receptori su ljudi, divlje životinje, biljke i drugi živi organizmi koji bi mogli doći u kontakt sa relevantnim zagađivačima. Putevi izloženosti ukazuju na put migracije zagađivača od tačke oslobađanja do ruta izloženosti koje omogućavaju receptorima da dođu u kontakt sa zagađivačima, kao što su unos ili transdermalna apsorpcija.

Procedure za sprečavanje i otklanjanje proliva biće razvijene pre početka radova i komunicovane relevantnom osoblju. U najmanju ruku, one će nalagati da se u slučaju proliva ili potencijalne kontaminacije na terenu, zagađivač što pre sadrži i kontroliše njegovo širenje, a zatim da se preduzmu akcije za uklanjanje kontaminacije na izvoru. Ako je kontaminirani materijal prepoznatljiv, treba ga testirati na prisustvo zagađivača i koncentracije. Kada se potvrdi kontaminacija, zagađeno tlo treba ukloniti i tretirati kao opasan otpad. Uklonjeni kontaminirani materijali će se rukovati, privremeno skladištiti, upravljati njima i odlagati/tretirati kao opasni materijali, poštujući načela predostrožnosti.

Druge mjere zaštite tla uključuju sprečavanje klizišta i erozije putem geotehničkih inspekcija i mjera, kao što su injektiranje betona, gabioni, ograde i geomembrane. Nezakonito odlaganje otpada i smeće biće strogo zabranjeni.

Kako bi se sprečili indirektni uticaji na tlo od dobavljača, mineralni materijali treba da se nabavljaju samo iz licenciranih kamenoloma i proizvođača peska/šljunka.

Ako se planira postavljanje privremene asfaltne podloge na terenu, biće razvijen poseban Plan upravljanja životnom sredinom i socijalni plan (ESMP) za ovu aktivnost.

Odlaganje otpada u vodotokove (ili bilo gde u prirodi) je strogo zabranjeno i može dovesti do raskida ugovora. Tokom radova, posebno tokom zemljanih radova, odabrano mesto će biti (i) javno vlasništvo (čuvanje mineralnih materijala na privatnoj zemlji nije dozvoljeno); (ii) odobreno od strane lokalne administracije; (iii) udaljeno od osetljivih mesta (poslovnih objekata, igrališta itd.); i (iv) će biti zaštićeno od površinskih oticanja. Kada se radovi izvode u rečnim koritima, vodeni tokovi treba da se preusmjere, radovi da budu zaštićeni, a mutnoća minimizovana. U slučaju kontaminacije vode, primenjuju se isti principi i koraci, od identifikacije zagađivača, receptora i puteva do sadržavanja vode i tretiranja kao opasnog otpada. U slučaju iskopavanja (ali i drugih zemljanih radova), ESA će takođe procijeniti potencijal za poboljšanje biodiverziteta, a rezultati će usmjeriti izbor lokacije odlaganja. Prikupljanje površinskog oticanja i tretman putem separatora za mast i ulje i sedimentacionih rezervoara doprinjeće sprječavanju zagađenja vode.

6.5.4 Buka i vibracije

Buka i vibracije predstavljaju značajne rizike tokom izgradnje puteva. Ovi rizici mogu imati negativne efekte kako na radnike koji su uključeni u izgradnju, tako i na obližnje stanovništvo. Ključno je efikasno adresirati ove rizike kako bi se osigurala sigurnost i dobrobit svih uključenih.

Potencijalni uticaji

1. Buka:

- Aktivnosti kao što su iskopavanje tla, eksplozije i rad teške mašinerije generišu visoke nivoe buke. Dugotrajno izlaganje ovim nivoima može dovesti do oštećenja sluha i drugih zdravstvenih problema kako za radnike na gradilištu, tako i za lokalno stanovništvo.
- Iako se planiraju rekonstrukcije puteva u područjima gde naselja nisu blizu, buka od ovih aktivnosti može značajno ometati divlje životinje i predstavljati ozbiljne probleme za zdravlje i sigurnost na radu (OHS) radnika.

2. Vibracije:

- Vibracije su takođe proizvod građevinskih aktivnosti i mogu predstavljati rizik za radnike, stanovništvo i obližnje strukture. Rad teške mašinerije, korišćenje pneumatskih čekića, bušenje tunela i drugi radovi mogu stvoriti vibracije koje mogu uticati na stabilnost obližnjih zgrada i infrastrukture.
- Radnici koji su konstantno izloženi vibracijama riskiraju razvoj stanja kao što je sindrom ruke i ruke, što može imati dugoročne zdravstvene posledice.

Propisi i standardi

Prema Pravilniku o preventivnim merama za sigurnu i zdravu radnu okolinu pri izlaganju buci (56/15), definisane su dnevne granice izloženosti buci:

1. **Granica izloženosti buci:** LEX,8h = 85 dB(A) i vrhunac = 140 Pa (137 dB)
2. **Akcijaska vrednost izloženosti buci:** LEX,8h = 80 dB(A) i vrhunac = 112 Pa (135 dB)

Prema istom pravilniku, poslodavci su obavezni da procene rizik od povreda i zdravstvenih oštećenja radnika u svim radnim okruženjima gde su mogli biti izloženi buci. Tokom procjene rizika izloženosti buci treba razmotriti sledeće faktore:

- Nivo, tip i trajanje izloženosti buci, uključujući impulsnu buku.
- Granice i akcijske vrednosti izloženosti buci prema propisima.
- Uticaj na zdravlje radnika koji su posebno osetljivi.
- Interakcije između buke i ototoksičnih supstanci.
- Indirektni uticaji na zdravlje usled interakcije između buke i važnih zvukova.
- Podaci o emisiji buke iz radnih uređaja.
- Mogućnost zamjene opreme tišim alternativama.
- Izloženost buke radnicima koji rade duže od punog radnog vremena.
- Informacije iz medicinskih pregleda radnika.
- Dostupnost opreme za zaštitu sluha sa odgovarajućim smanjenjem buke.

Pravilnik RS o granicama intenziteta buke (OG 2/23) definiše dozvoljene nivoe buke u različitim zonama prostornog korišćenja i aktivnostima (definisanim u prostornim aktima i Zakonu o prirodi), kako je prikazano u tabeli:

Tabela 9: Granice buke po kategorijama područja prema Pravilniku RS o granicama intenziteta buke ("Službeni glasnik Republike Srpske 2/23)

Zona	Korišćenje prostora	Najviši nivoi buke L _{RaeqT} /dB(A) The highest noise levels L _{RaeqT} /dB(A)
------	---------------------	--

		L _{day}	L _{evening}	L _{night}	L _{den}
1	Područja koja se koriste za opuštanje, rehabilitaciju, medicinske tretmane, tihe prostore van naselja, uključujući sve kategorije zaštićenih područja u RS	50	34	40	50
2	Stambena područja (isključivo) ili tiha područja unutar naselja (zone predškolskih i školskih ustanova)	55	55	40	56
3	Područja namjene, mješovite pretežno stambena	55	55	45	57
4	Područja mješovite namjene ili područja pretežno poslovne upotrebe (mješovita poslovna i stambena područja, mješovita komercijalna i stambena područja) te područja pored magistralnih i glavnih gradskih puteva.	65	65	50	66
5	Područja koja se isključivo koriste za zanatske, uslužne, komercijalne, rekreativne, sportske i ugostiteljske svrhe.	65	65	55	67
6	Industrijska, skladišna i uslužna područja te transportni terminali.	Buka na granici ove zone ne smije prelaziti granične vrijednosti susjedne zone.			

Rizik se procjenjuje kao umjeren do značajan.

6.5.4.1 Mitigacija buke i vibracija

Uticaj zagađenja vazduha u okviru ovog projekta može se grubo podijeliti na uticaj od sagorevanja fosilnih goriva i uticaje od emisije prašine. S obzirom da se radi o projektu izgradnje puteva, očekuje se potrošnja velikih količina benzina i dizela. Prevoz ljudi i materijala, korišćenje teške mehanizacije, pa čak i obavljanje inspekcija puteva, rezultiraće emisijama vazduha karakterističnim za komercijalna fosilna goriva, kao što su ugljen-dioksid i ugljen-monoksid (CO₂, CO), sumporni i azotni oksidi (Sox i NOx). CO₂ i NOx su moćni staklenički gasovi (GHG) koji uzrokuju globalno zagrevanje i klimatske promjene. Indirektno, sagorevanje fosilnih goriva generiše sumpornu i azotnu kiselinu, koje se vraćaju na Zemlju kao kiselina kiša, utičući na prirodne oblasti i izgrađeni ambijent. Spomenici, skulpture i neka arhitektonska remek-djela od mermera i krečnjaka su posebno ranjiva, jer kiseline rastvaraju kalcijum karbonat. Iako ovi uticaji nisu lokalizovani, a vrsta projekta je energetska intenzivna i (tradicionalno) vezana

za korišćenje fosilnih goriva, zbog ograničenih dimenzija projekta, njihov ukupni doprinos globalnim emisijama iz sagorevanja fosilnih goriva je zanemarljiv.

Građevinske aktivnosti kao što su zemljani radovi, rušenje, transport i istovar mineralnih materijala (npr. peska i drobljenog kamena), miniranje, bušenje i izgradnja osnovica puteva mogu dovesti do oslobađanja prašine i povećanja nivoa PPM10 i PPM2.5 u vazduhu. Ove male čestice se sastoje od finih i grubih čestica koje potiču iz raznih građevinskih procesa. Specifični sastav ove prašine varira u zavisnosti od aktivnosti i korišćenih materijala, ali obično uključuje mineralne čestice (kao što je pesak), metale (npr. nikel, arsen, hrom, bakar, olovo i drugi), silikat, azbest i moguće druge materijale. Prašina iz građevine može izazvati iritaciju pluća, upalu, iritaciju kože i oči. Dugotrajno izlaganje može imati ozbiljne zdravstvene posledice, uključujući rak pluća, silikozu i asbestozu. Rezultati nekih studija su pokazali da su teški metali prisutni u višim koncentracijama u domovima radnika, izlažući članove njihovih porodica dodatnim zdravstvenim rizicima.

Asfaltna smesa se često koristi u građevini i sastoji se od prirodnih sirovina kao što su agregat, punilo i bitumen. Dodaci poput agenata za prijanjanje, modifikatora i vlakana mogu biti uključeni u smesu kako bi se poboljšala njena svojstva. Najčešće korišćeni bitumen je na bazi nafte, koji je supstanca sa visokim sadržajem VOC (hlapljivih organskih jedinjenja). Primena asfalta emituje čestice, dimove asfalta i benzo[a]pirene. Zdravstveni efekti izlaganja dimovima asfalta uključuju glavobolju, osip na koži, senzibilizaciju, umor, smanjen apetit, iritaciju grla i oči, kašalj i rak kože.

Rizik se ocenjuje kao umjeren.

6.5.5.1 Ublažavanje zagađenja vazduha

Kako bi se smanjile emisije prašine tokom građevinskih radova, mogu se primjeniti različite mjere. Ovo može uključivati:

1. **Kontrola prašine:** Primjena metoda kao što su zalivanje građevinskih lokacija, čišćenje vozila i transportnih površina, pokrivanje tereta, kao i kontrolisano utovarivanje i istovarivanje materijala.
2. **Upravljanje materijalima:** Pravilno upravljanje materijalima i privremeno skladištenje na gradilištu, uključujući pokrivanje materijala kako bi se spriječila erozija i raspršivanje prašine vjetrom.
3. **Barijere za prašinu:** Postavljanje barijera kao što su zaštitne mreže za zadržavanje prašine.
4. **Moderna oprema:** Korišćenje savremene opreme sa efikasnim sistemima za filtraciju prašine kako bi se smanjila količina prašine koja se ispušta u atmosferu.
5. **Lična zaštitna oprema (PPE):** Radnicima će biti obezbjeđena odgovarajuća lična zaštitna oprema kako bi se spriječila inhalacija prašine, hlapljivih organskih jedinjenja (VOC) i drugih opasnih isparenja. Redovne inspekcije korišćenja PPE će biti obavezne.
6. **Radna odjeća i sanitarni uslovi:** Radnici će biti opremljeni adekvatnom radnom odjećom, a biće im dostupne svlačionice i sanitarni čvorovi za pranje.
7. **Minimizacija emisija transporta:** Emisije iz transporta će se smanjiti primjenom dobrih kućnih i organizacionih praksi, uključujući redovno održavanje vozila i mašina, pažljivo planiranje ruta i optimizaciju tereta i brzine.
8. **Kvalitet goriva:** Kvalitet goriva može značajno uticati na njegove emisije i performanse mašina i vozila. Stoga, gorivo će se kupovati samo na licenciranim stanicama i od ovlaštenih kompanija.

6.5.6 Uticaji na prirodu i biodiverzitet

Izgradnja puteva može proizvesti značajan uticaj na biološku raznolikost i prirodu utičući na različite aspekte ekosistema i divljih životinja kroz fragmentaciju staništa i gubitak staništa zbog infrastrukture (što može izolirati populacije biljaka i životinja, ograničavajući njihovu sposobnost da migriraju, pronalaze hranu i razmnožavaju se), buka i vibracije u fazi izgradnje i korištenja, cesta ubija tržni centar ili veliki, svjetlosno zagađenje i promet mogu uticati na insekte i još mnogo toga. Ceste mogu djelovati kao prepreke kretanju divljih životinja, što dovodi do povećanja stope sudara divljih životinja i vozila. Ovi sudari ne samo da uzrokuju direktnu smrtnost populacija divljih

životinja, već mogu poremetiti i prirodno ponašanje i obrasce migracije. Male i fragmentirane populacije su posebno ugrožene, jer ovi događaji mogu imati nesrazmjerno veliki utjecaj na njihov ukupni broj.

Putevi također doprinose uništavanju i degradaciji staništa, jer proces izgradnje često zahtijeva čišćenje vegetacije i izmjenu prirodnih obrazaca odvodnje. To može dovesti do erozije tla, povećane sedimentacije u vodnim tijelima i promjena u hidrologiji. Nadalje, putevi mogu unijeti zagađivače kao što su teški metali, nafta i hemijsko otjecanje u okolno okruženje, utičući na kvalitet vode i sastav tla. Ovi zagađivači mogu biti štetni i za kopnene i za vodene vrste, dodatno degradirajući staništa, utičući na vrste kao i usluge ekosistema koje pružaju. Ovo je posebno relevantno za dogradnju i rekonstrukciju magistralnog puta 2b Brod na Drini – Hum koji se nalazi na području velike vrijednosti prirodnih i ekosistemskih usluga: rijeka Tara, rijeka Drina uključujući sliv rijeke Tare kao UNESCO rezervat biosfere. Značajan obim rekonstrukcije i rehabilitacije planiran je za podkomponentu 1.2 (150km) magistralnih puteva, koja uključuje 2 mosta. Radovi će se izvoditi u prirodnim i potencijalno osjetljivim područjima, odnosno oko rijeke Drinjače i rijeke Tatinac. Trenutno, zaštićeno područje u Republici Srpskoj pokriva samo 73.038,43 hektara, ili 2,96% teritorije, međutim, prošireno na 11,96% Ekološkom mrežom RS i dalje značajno proširenje planirano je u aktuelnom Prostornom planu (2015-2025). Zakon o zaštiti prirode uspostavlja Ekološku mrežu Republike Srpske kao doprinos budućoj mreži Natura 2000 EU kao dio procesa usklađivanja sa *acquis-em* EU u oblasti životne sredine. Prema zakonu, ekološka mreža se definiše kao skup funkcionalno povezanih ili prostorno bliskih ekološki značajnih područja. Ova područja značajno doprinose očuvanju biološke raznolikosti i uključuju ekološki značajna područja za evropsku ekološku mrežu Natura 2000.

Na usluge ekosistema može se uticati na mnogo načina, npr. čišćenjem vegetacije (neophodne za izgradnju puteva), što može uticati na upravljanje prirodnim vodama (kao što je apsorpcija u tlo, brzina strujanja i obrasci sakupljanja), što potencijalno dovodi do problema kvaliteta vode, erozije tla i klizišta; ili promjene u broju i zdravlju životinja, uključujući ptice i ribe. Kako se ovaj projekat prvenstveno izvodi duž postojećih putnih pravaca, a nova izgradnja je ograničena na obilaznice urbanih područja do oko 2,5 km ukupno, tunele i mostove, ne očekuje se značajniji uticaj. Uzimajući u obzir sljedeće: (i) kako je malo pažnje posvećeno zaštiti prirode prilikom izgradnje puteva, a putevima uglavnom nedostaju zeleni prelazi/mostovi; i da (ii) projekat ima za cilj stvaranje boljih, sigurnijih i bržih puteva, koji bi, ako svi ostali uslovi ostanu isti, mogli rezultirati povećanim prometom (potencijalno dovesti do povećanja broja poginulih na cestama i pogoršanja biodiverziteta i očuvanja prirode), projekat ima priliku da integriše brige o očuvanju prirode u dizajne i redizajn delova koji se rekonstruišu, npr. dodavanje zelenih mostova na vrh tunela gdje je to moguće ili zelenih podvožnjaka.

6.5.6.1 Izbjegavanje i ublažavanje potencijalnih utjecaja na prirodu i biološku raznolikost

U odgovoru na ove uticaje, mogu se poduzeti različite mjere za ublažavanje efekata puteva na biološku raznolikost. To može uključivati izgradnju koridora za divlje životinje i nadvožnjaka (zelenih ili ekoloških mostova) kako bi se olakšao prolaz životinja, korištenje ekološki prihvatljivih građevinskih metoda za minimiziranje poremećaja staništa, postavljanje znakova upozorenja za divlje životinje, smanjenje brzinskih limita u osjetljivim područjima i postavljanje ograde za smanjenje sudara. Korištenje održivih sustava za odvodnju i prikupljanje i pročišćavanje vode za ublažavanje kontaminacije vode i tla je još jedan važan aspekt zaštite prirode, posebno u područjima gdje je zimsko održavanje obavezno. Kako dizajni još nisu finalizirani za bilo koji od planiranih projekata izgradnje/rekonstrukcije/rehabilitacije, specifične procjene utjecaja na okolinu (ESAs) će uzeti u obzir osjetljivost područja, identificirati ugrožene i zaštićene biljne i životinjske vrste (i utvrditi osjetljive periode za svaku), migracione koridore, propisati mjere i informirati dizajne.

Ako se projekat predlaže u zaštićenoj oblasti, planiranoj zaštićenoj oblasti ili Ekološkoj mreži, ili ako može uticati na kritične ili osjetljive staništa ili zaštićene i ugrožene vrste, specifične procjene uticaja na okolinu i društvo (ESAs) će uključivati odredbe za identifikaciju rizika. Ovi rizici mogu proizaći iz aktivnosti kao što su pravo prolaza, čišćenje vegetacije, ljudska prisutnost, buka, vibracije, osvjetljenje i teški transport. Mjere za izbjegavanje, smanjenje i ublažavanje ovih rizika biće navedene u ESA. U slučajevima kada se tijekom procesa procjene utjecaja na okoliš i društvo utvrdi da je uticaj na biološku raznolikost značajan, biće pripremljen Plan upravljanja biološkom raznolikošću. U drugim slučajevima, mjere će biti definirane kao dio specifične procjene utjecaja na okolinu (samostalni ESMP ili kao dio procjene utjecaja na okoliš i društvo (ESIA) ili ESMP liste za provjeru). Ove mjere uključuju, ali nisu ograničene na:

- Izbjegavati periode razmnožavanja i gniježđenja osjetljivih ili zaštićenih vrsta, kontrolirati kretanje, osigurati stručni nadzor i koristiti mašine za održavanje pruga.
- Očistiti i koristiti samo neophodnu površinu.
- Zabraniti paljenje vatre na terenu.
- Suzdržati se od sakupljanja drva, voća, šumskih plodova, biljaka, lova, ribolova ili bilo kakvog uznemiravanja životinja.
- Dobiti dozvolu od nadležnih vlasti prije uklanjanja stabala pojedinačno ili u grupama.
- Instalirati samo osvjetljenje koje sprečava prekomjernu svjetlosnu zagađenost.
- Odlagati otpad, uključujući mineralni otpad, izvan zaštićenih ili osjetljivih područja.

Osim toga, strogo je zabranjeno:

- Otvaranje kamenoloma i odlaganje otpadnih materijala.
- Baviti se nezakonitim vađenjem, iskopavanjem ili dregiranjem.
- Privremeno ili trajno odlagati opasne tvari bez dozvole.
- Odlagati bilo koju vrstu otpada, uključujući tlo, bez odgovarajuće dozvole.
- Postavljati bilo kakve privremene zgrade ili materijale potrebne za radove na željeznici.
- Parkirati i popravljati mašine, točiti gorivo i lubrikante i slično, bez odgovarajućih mjera zaštite u slučaju curenja opasnih tvari.
- Vršiti promjene u postojećem režimu površinskih i podzemnih voda ili provoditi bilo kakva istraživačka bušenja i hidrauličke radove bez odgovarajuće dokumentacije i prethodnog pristanka nadležnih institucija. Ovo uključuje zatrpavanje, preuređenje i premještanje rijeka i vodotokova. Planirani radovi koji uzrokuju zamućenje vode ne mogu se izvršavati tokom perioda mrijesta zaštićenih vrsta, a dodatne mjere mogu biti zahtijevane od nadležnog organa (Ministarstvo prostornog uređenja, gradnje i ekologije).
- Baviti se radovima koji mogu izazvati geološke procese bez poduzimanja odgovarajućih mjera za sprečavanje erozije tla sa okolnih padina.
- Odvojiti sloj površinskog tla tokom izvođenja radova i koristiti ga kasnije.
- Poduzeti sve potrebne mjere za sprječavanje prolijevanja goriva, lubrikanta i drugih štetnih tvari u tlo, površinske vode i podzemne vode tokom radova.
- Odmah obavijestiti nadležne organe prilikom pronalaska geoloških i paleontoloških dokumenata (fosili, minerali, kristali itd.) duž trase i poduzeti zaštitne mjere u skladu sa zakonima i propisima o zaštiti okoliša kako bi se spriječila destrukcija, oštećenje ili krađa.

Specifične mjere će biti propisane za zaštitu divljih životinja, u zavisnosti od njihove osjetljivosti u određenoj oblasti. U slučaju ptica i šišmiša, ove mjere mogu uključivati obaveznu upotrebu neprozirnih nosača i prašinskih ekrana, korištenje materijala koji ne reflektuju svjetlost, instalaciju zvučnih ekrana kada se osjetljivi periodi, npr. gniježđenje, ne mogu izbjeći, izbjegavanje korištenja raspršenih svjetala i pravovremeno uklanjanje kontaminiranih tečnosti. Razmatrajući ekološke posljedice izgradnje i održavanja puteva, moguće je minimizirati negativne utjecaje na biološku raznolikost i podržati suživot transportne infrastrukture i prirodnih ekosistema.

6.5.7 Rizici klimatskih promjena i prirodnih katastrofa

Projekat će uticati na klimatske promjene i njihove efekte na dva načina tokom perioda implementacije. Prvo, doprinijet će emisiji stakleničkih plinova zbog prirode svojih operacija, kao što su izgradnja, rehabilitacija i upotreba materijala poput cementa i fosilnih goriva. Drugo, pomoći će u jačanju otpornosti na klimatske promjene u Republici Srpskoj integracijom rizika od klimatskih promjena i prirodnih katastrofa u dizajn puteva i putne infrastrukture. Ovo će omogućiti stabilnost tla, smanjiti osjetljivost na poplave i zemljotrese, poboljšati odvodnju i povećati stabilnost mostova, vijadukata i tunela.

Izgradnja puteva ima značajan utjecaj na klimatske promjene u svim fazama životnog ciklusa – u fazi pripreme uključuje čišćenje velikih površina prirode, često uz sječu šuma i deforestaciju velikih područja. Tokom faze izgradnje troši se značajna količina fosilnih goriva (i posljedično proizvodi potentne stakleničke plinove, GHGs), bilo direktno – u transportu roba i ljudi i radu teške mehanizacije, ili indirektno – koristi se velika količina energije za vađenje i proizvodnju mineralnih materijala (kameni agregat) za izgradnju podloge puta, proizvodnju asfalta, kao i proizvodnju cementa (za betonske elemente puta i njegove infrastrukture).

Bosna i Hercegovina (BiH) i njena entiteta, Republika Srpska, veoma su osjetljive na ekstremne klimatski uzrokovane opasnosti, posebno unutar svoje mreže puteva. Ovo je posljedica specifične geomorfologije i hidrogeologije zemlje, uključujući strme i sve više deforestirane terene, zastarjela sistema upravljanja vodama i poplavama koji se ne održavaju redovno, te promjena u obrascima vremena i padavinama. Deforestacija posebno stvara višeslojne i kaskadne probleme: mijenja prirodne puteve sakupljanja i protoka vode, kapacitet tla za upijanje vode, što posljedično uzrokuje ispiranje tla, eroziju, nestabilnost, klizišta i zamućenje glavnih vodotoka. Global Forest Watch je izvijestio da je 2023. godine izgubljeno 3,18 kha prirodne šume. Osim toga, između 2001. i 2023. godine, Bosna i Hercegovina je izgubila 38,9 kha (RS 19,2 kha) krošnje drveća, što odgovara smanjenju od 1,5% u pokrivenosti drvećem od 2000. godine.

Poboljšano upravljanje imovinom je ključno za postepeno smanjenje ranjivosti mreže. Zemlja je sve više izložena opasnostima kao što su povećanje temperature, promjene u padavinama i ekstremniji vremenski događaji, što povećava rizik od urbanih i riječnih poplava, klizišta i požara. Poplave iz 2014. godine značajno su uticale na mrežu puteva, a kontinuirani problemi su se nastavili otkako su se dogodile. Ruta 2b, koja je fokus ovog projekta, posebno je podložna klizištima, s identifikovanim šest odvojenih područja pukotina koja će zahtijevati remedijalnu pažnju.

Dalje, povećanje temperatura je značajno; prema nedavnoj analizi klimatskih promjena koju je objavila Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, izraženije klimatske promjene uključuju povećanje godišnjih temperatura do 5°C i smanjenje godišnjih padavina do 30%. Osim toga, do kraja 21. stoljeća mogao bi doći do deficita padavina tokom ljetne sezone do 40%. Ove promjene u klimi vjerovatno će imati sljedeće efekte na izgradnju:

- Performanse materijala. Visoke temperature mogu uticati na performanse i dugovječnost građevinskih materijala. Na primjer, asfalt se može omekšati, a beton može popucati pod ekstremnom vrućinom, što dovodi do strukturnih slabosti i potrebe za češćim popravkama i održavanjem.
- Oštećenja infrastrukture usljed ekstremnih vremenskih uslova kao što su jaki vjetrovi, kiše, grmljavinske oluje i posljedično lokalizovano poplavljanje, erozija tla, klizišta itd.
- Odgode zbog nemogućnosti rada tokom ekstremnih vremenskih uslova i/ili vremena potrebnog za popravku štete izazvane vremenskim prilikama.
- Projekat može biti skuplji zbog izgubljenih radnih dana, troškova popravki ili promjena u dizajnu.

6.5.7.1 Mjere za klimatske promjene i otpornost na klimatske promjene

Mitigacija uticaja izgradnje puteva na klimu je prilično teška, što čini balansiranje potreba sektora puteva za mobilnošću i ciljeva smanjenja klimatskih promjena izazovnim. To nije u velikoj mjeri u rukama građevinskih kompanija, već su to globalni akteri u industriji automobila, vlade, industrija goriva i, na kraju, potrošači. Preporučena upotreba materijala sa niskim emisijama ugljika i energetski efikasne građevinske opreme (npr. električnih vozila i mašina) može se pokazati problematičnom ili nedostižnom zbog povećanih troškova ili nedostupnosti materijala. Ipak, određeno smanjenje emisija stakleničkih plinova (GHGs) moguće je kroz dobru organizaciju radova i transporta ljudi i dobara, kao što su izbjegavanje rada motora u praznom hodu, redovno testiranje vozila i mašina, optimalno planiranje transportnih ruta i opterećenja, smanjena upotreba klima uređaja (npr. prilagođavanje radnog i transportnog vremena tokom ljeta) i, posljedično, potrošnje goriva.

Mnogo više se može učiniti u oblasti otpornosti na efekte klimatskih promjena i prevenciju. U fazi dizajna, preporuke za otpornost na klimatske promjene i prirodne katastrofe iz Globalnog Fonda za smanjenje katastrofa i oporavak (GFDRR), kao i tekuće procjene ranjivosti zasnovane na prirodi, biće integrisane u sve dizajne i radove podkomponenti 1.1 i 1.2. Preporuke bi također trebale biti uzete u obzir u svim drugim podkomponentama, podprojektima i aktivnostima.

Tokom faze izgradnje, izvođač mora razmotriti i adresirati sljedeće:

- Planovi rada trebaju anticipirati uslove klimatskih promjena tokom izgradnje. Na primjer, radno intenzivni poslovi ne bi trebali biti zakazani tokom vrhunca ljetnih mjeseci, a asfalt bi trebao biti postavljen između 10°C i 30°C, kako preporučuju većina proizvođača.
- Materijali mogu degradirati usled vremenskih uslova kao što su visoke temperature, jake kiše i vjetrovi. Na gradilištu treba čuvati samo potrebne materijale u minimalnim količinama. Materijali skloni prašini i rasipanju vjetrom trebaju biti pokriveni, navodnjavani ili na drugi način zaštićeni. Materijali, posebno oni podložni koroziji i praškasti materijali, trebaju se čuvati na suhim mjestima i biti zaštićeni od vlage.
- Radovi se ne bi trebali obavljati pod nepovoljnim uslovima, kao što su jake kiše, jaki vjetrovi i ekstremna vrućina.
- Rezervni fondovi trebaju uključivati odredbe za troškove povezane s klimatskim promjenama.

Uticaj klimatskih promjena na direktne i indirektno radnike (očekuje se da zajednički radnici neće biti uključeni) biće detaljno razrađen u sekciji o rizicima za zdravlje i sigurnost na radu (OHS).

6.5.8 Rizici povezani s upotrebom i eksploatacijom sirovina

Širok spektar sirovina koristi se u izgradnji puteva, ali jedna je daleko najzastupljenija, a to su minerali. Mineralni materijali igraju ključnu ulogu u izgradnji puteva i prateće infrastrukture, predstavljajući osnovni građevinski materijal. Mineralni materijali koriste se u mnogim oblicima: kao pijesak, šljunak, drobljeni kamen, kreč i različite granulacije stijena, kao i u sastavu gotovih građevinskih materijala kao što su cement i asfalt. Uticaji u izgradnji su direktni i indirektni.

Direktni uticaj uključuje korištene količine, nivo efikasnosti u korištenju materijala i posljedično iscrpljivanje resursa, ali i sekundarnu kontaminaciju u slučaju kontaminiranih mineralnih materijala. Indirektni utjecaji uključuju sve potencijalne utjecaje iz vađenja mineralnih materijala, bilo putem dregiranja, rudarstva ili obrade (npr. drobljenje u manje granulacije). Ovaj posljednji uključuje širok spektar rizika, uključujući, ali ne ograničavajući se na:

- Uticaj na prirodu od nezakonitog vađenja, kao što su uznemiravanje životinja, uništavanje staništa, ometanje zajednica, emisije prašine, buke i vibracija, oštećenje puteva, uništavanje pejzaža, uticaj na podzemne vode i vodotokove;
- Uticaji nezakonitog dregiranja kao što su uticaj na kvalitetu i dostupnost vode, uticaj na biološku raznolikost, iscrpljivanje ribljeg fonda, emisije buke i uznemiravanje lokalnih zajednica, uticaj na puteve, i dr.;
- Uticaj od transporta materijala skloni prašini;
- Uticaji na postojeću putnu infrastrukturu tokom transporta mineralnih materijala;
- Rizici za zdravlje i sigurnost na radu povezani s prašinom, bukom i vibracijama i s njima povezanim zdravstvenim problemima, kao i rizici povezani s radom teške mehanizacije, radom na visini, spoticanjem i padom, padanjem objekata i drugim tipičnim rizicima iz industrije.

Takođe se očekuje da će se tokom implementacije projekta koristiti značajne količine vode, koja će se koristiti za kompaktiranje tla, kontrolu prašine, proizvodnju betona i njegovo očvršćavanje, te za pitku vodu za sanitarne i higijenske potrebe, kao i vodu za pranje vozila, mašina, alata i puteva.

6.5.8.1 Mitigacija upotrebe i eksploatacije mineralnih materijala

Potencijalni uticaji vađenja i upotrebe mineralnih materijala biće mitigirani strogim pridržavanjem nacionalne legislacije i ekoloških i socijalnih (E&S) standarda dobavljača, uz blisko praćenje implementacije mjera. Mjere za mitigaciju uključuju ograničenja brzine, planiranje transporta i ruta, navodnjavanje materijala sklonih prašini tokom

transporta i/ili pokrivanje transporta, redovne tehničke preglede vozila i druge mjere regulisane odgovarajućim nacionalnim propisima i utemeljene u dobrom sektorskom praksi.

Za održavanje stabilnih lanaca snabdijevanja, takođe će se pratiti usklađenost s OHS procedurama za radnike dobavljača.

Značajna upotreba mineralnih resursa kao što su pijesak, šljunak i kamen je vrlo vjerovatna, stoga će se materijali nabavljati samo od kompanija/kamenoloma sa važećim licencama, ekološkim dozvolama (i odobrenim EIA, kada je primjenjivo – npr. kamenolomi i površinski kamenolomi površine veće od 10 ha), te koncesijama za vađenje. Izvođač koji nabavlja mineralne sirovine mora dobiti zadovoljavajuće dokaze o OHS i ekološkoj usklađenosti praksi dobavljača (npr. certifikati ISO 14001, 45001, 50001, pozitivna mišljenja inspekcije i slično).

Izgradnja puteva može predstavljati veliku priliku za reciklažu građevinskog otpada. Ovi materijali su preferirani, međutim, prilikom primjene izvođač mora osigurati da su reciklirani materijali sigurni za korištenje s tehničkog i ekološkog aspekta.

Mjere za upravljanje vodom uključuju dobre prakse upravljanja vodom (npr. zatvaranje ventila kada se ne koriste, redovno održavanje, pranje mašina i puteva vodom samo kada je neophodno, prskanje samo kada je neophodno, pokrivanje umjesto prskanja, itd.). Na gradilištu se neće vršiti bušenje vode, neće se graditi novi izvori ili bunari, niti će se voda dobivati iz površinskih, podzemnih ili drugih prirodnih izvora na tom mjestu. Sigurna tehnička voda će se koristiti kada pitka voda nije neophodna (npr. za čišćenje mašina, kontrolu prašine, kompaktiranje tla, i eventualno za bilo koju ne-higijensku/sanitarnu svrhu).

6.5.9 Kulturna baština

Kulturna baština u Republici Srpskoj, Bosna i Hercegovina, karakteriše se bogatim i raznovrsnim istorijskim, arhitektonskim, arheološkim i prirodnim blagom. Arheološki nalazi obuhvataju periode prehistorije i srednjeg veka. Pored toga, na teritoriji Republike Srpske prisutni su arhitektonski stilovi iz različitih istorijskih perioda, kao što su Osmanlijsko doba, Austro-Ugarska, Kraljevina Jugoslavija i Socijalistički period. Projekat koji je predmet ovog ESMF-a ne planira radove na zgradama kulturne baštine i/ili lokalitetima. Međutim, planirani su značajni zemljani radovi, stoga su slučajni nalazi mogući.

Izgradnja puteva može uticati na kulturnu baštinu na dva načina: (i) kroz slučajne nalaze i njihovo upravljanje, i (ii) slučajna oštećenja prouzrokovana teškom mehanizacijom ili tokom transporta dobara i ljudi.

6.5.9.1 Mitigacija utjecaja na kulturnu baštinu

SVAKA SPECIFIČNA Procjena uticaja na okolinu društvo (ESA) uključivat će klauzulu o slučajnim nalazima koja propisuje procedure u slučaju otkrića kulturne baštine i arheoloških nalaza. Specifičnosti klauzule zavise od nacionalne procedure za slučajne nalaze i praksi Svjetske banke, kako je navedeno u nastavku:

- Ako se tokom izvođenja građevinskih i drugih radova naiđe na arheološke lokalitete ili nalaze, izvođač mora odmah obustaviti rad, obavjestiti Institut za zaštitu kulturnog, istorijskog i prirodnog naslijeđa Republike Srpske i preduzeti mjere da osigura da lokalitet ili nalaz ne budu uništeni, oštećeni i da ostanu sačuvani na svom izvornom mjestu i položaju.
- Arheološki i drugi nalazi na zemlji ili u vodi su vlasništvo Republike Srpske.
- Ako postoji neposredna opasnost od oštećenja arheoloških ili drugih nalaza, Institut ima ovlaštenje da privremeno obustavi rad dok se ne izvrši inspekcija terena. Dalje iskopavanje i istraživanje mogu se provoditi samo uz odobrenje Instituta, u skladu sa zakonom.
- Radovi se mogu nastaviti samo nakon dobijanja pisane dozvole od Instituta.
- Pretraživanje arheoloških ostataka pomoću metalnih detektora ili drugih tehničkih sredstava za lociranje arheoloških nalaza i struktura ispod površine zemlje nije dozvoljeno bez odobrenja Instituta.

- Istraživanje je dozvoljeno isključivo unutar okvira arheoloških istraživanja za koje je Institut izdao dozvolu.

U slučaju da se radovi izvode u blizini spomenika kulturne baštine ili zgrade, Jedinica za implementaciju projekta (PIU) će procijeniti i ugraditi rizike za kulturnu baštinu (CH) u Procjenu utjecaja na okoliš i društvo (ESA) kao dio sveobuhvatnog Plana upravljanja kulturnom baštinom (CHMP). Ovaj plan će uključivati doprinos relevantnih vlasti, kao što je Institut za zaštitu kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa. Ako, u rijetkom slučaju, dođe do oštećenja objekta ili zgrade kulturne baštine tokom transporta ljudi i/ili dobara za Projekat, ili djelovanjem teške mehanizacije u blizini lokaliteta kulturne baštine, oštećenje će se odmah prijaviti Institutu za zaštitu kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa i Svjetskoj banci u roku od 24 sata. U saradnji s Institutom, PIU će razviti CHMP, koji će zahtijevati pozitivno mišljenje od Instituta i odobrenje Svjetske banke.

6.5.10 Rizici za zdravlje i sigurnost zajednice

Iako geografski opseg potencijalnih uticaja na zdravlje i sigurnost zajednice (CHS) obuhvata šire područje od uskog prostora projektnih aktivnosti, ključni CHS rizici su i dalje povezani s lokacijom i vrstama radova koji se finansiraju kroz projekat. Jedan od istaknutih rizika odnosi se na saobraćaj i sigurnost na putevima za korisnike puteva (kao što su radnici na gradilištu, vozači transportnih vozila, dobavljači, kao i oni koji obavljaju inspekcije sigurnosti puteva, koji su učesnici saobraćaja, povećavajući saobraćaj u okolini, ali i daleko od gradilišta; ovaj rizik se također povezuje s OHS rizicima), pogođene zajednice koje okružuju gradilišta (bez obzira na to da li koriste puteve) i zajednice duž transportnih ruta.

Dugoročni utjecaji će biti uglavnom pozitivni. Očekuje se da će se poboljšati sigurnost na putevima, da će se obratiti pažnja na crne tačke, da će nakon ekstremnih padavina biti manje (ili nijednog) odrona, a da će erozija tla opasti nakon završetka projekta. Zahvaljujući radovima na odvodnji, sistemima za mjerenje težine u pokretu i smanjenju lokalizovanih poplava, dugovječnost puteva bi trebala porasti. Dodatno, putevi rehabilitovani pod komponentama 1.1 i 1.2 trebali bi omogućiti bolje iskustvo i brži transport.

S druge strane, tokom faze izgradnje očekuju se pretežno negativni utjecaji. Zajednice mogu doživjeti smetnje od buke, prašine i vibracija, kašnjenja u saobraćaju, manje sigurnih prolaza za pješake i ograničen pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama. Javni transport može biti smanjen, a putevi bi mogli biti privremeno zatvoreni zbog miniranja. Rizici mogu nastati zbog nenamjernog ili namjernog upadanja, uključujući potencijalni kontakt s opasnim materijalima, kontaminiranim tlom i drugim ekološkim medijima, iskopima i strukturama koje mogu predstavljati opasnosti od pada i zarobljavanja.

Očekuje se neki priliv sezonskih radnika u mala i često ruralna domaćinska naselja, međutim, ne očekuje se da će to biti u velikom obimu ili u broju koji bi utjecao na lokalne ruralne zajednice. Iako kapacitet smještaja ovih naselja nije procijenjen, vjerovatnije je da će sezonski radnici (iako dolaze iz obližnjih zajednica) naći smještaj u obližim gradovima (npr. Foča) ili u privremenom smještaju (modularni smještaj). U oba slučaja, modularni smještaj (privremeni kampovi) kao i privatni smještaj, mora ispunjavati minimalne zahtjeve standarda za smještaj radnika IFC-a, najbolje prakse industrije kao i standarde za sigurnost života i vatre (npr. ali ne ograničavajući se na gas, ugulj/drvo/pelete/ulje za grijanje, itd. i električne bojlere za grijanje i opskrbu toplom vodom koji moraju biti redovno testirani, kao i dimnjaci).

Lokalne zajednice također mogu doživjeti negativne uticaje od slučajnih situacija, uključujući, ali ne ograničavajući se na, požare i šumske požare, zamućenje vode i promjene u brzini vode tokom radova na mostovima (što može ometati opskrbu vodom i navodnjavanje), privremenu nedostupnost dodatnih izvora hrane, poremećaj tla, klizišta i eksplozije. Dodatno, bilo koji zemljani radovi mogu prouzrokovati oštećenja infrastrukture i prekid snabdijevanja vodom, komunalnim uslugama, telekomunikacijskim uslugama i drugim. Neki, poput sistema snabdijevanja gasom, mogu izazvati ekološke i sigurnosne incidente.

6.5.10.1 Mjere za ublažavanje rizika za sigurnost zajednice

Da bi ublažio očekivane probleme sa transportom, kao što su kašnjenja, otežane usluge javnog prevoza i posljedične poteškoće u pristupu hrani, robi, zdravstvenim i socijalnim uslugama, izvođač će pripremiti odgovarajuće planove upravljanja saobraćajem za određenu lokaciju. Oni će takođe dobiti odobrenje od nadležnih lokalnih vlasti (Lokalna uprava i saobraćajna policija), konsultovati plan sa zajednicama i naširoko oglašavati privremene saobraćajne propise, uključujući na radio stanicama, lokalnim TV stanicama i tablama u blizini pogođenih puteva. Plan

upravljanja saobraćajem će razmotriti najbolje moguće opcije za lokalne zajednice za pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama (npr. omogućavanje pristupa vozilima hitne pomoći u svakom trenutku), zaštitu pješaka i biciklista, osiguravanje sigurnih prolaza gdje je to potrebno, organiziranje alternativnih puteva i obilaznica i jasno ih obeležava. Osim toga, plan će organizirati komunikaciju sa lokalnim zajednicama, posebno uzimajući u obzir potrebe malih i srednjih preduzeća i drugih važnih ekonomskih dionika. Rizici koji se odnose na transport opasne robe će se rješavati kroz izradu posebnih smjernica za usluge transporta, uzimajući u obzir nacionalni regulatorni okvir (npr. Zakon o transportu opasnih materija, Zakon o hemikalijama, Zakon o zaštiti na radu, itd.), međunarodne ugovore i najbolje sektorske prakse.

Plan pripravnosti i reagovanja u vanrednim situacijama, srazmjeren rizicima objekta, pripremit će se za svaki pod-projekt i neplanirani događaj kada operacija projekta izgubi kontrolu ili bi mogla izgubiti kontrolu nad situacijom koja može dovesti do rizika po zdravlje ljudi, imovinu, ili okolina. Ovi rizici uglavnom proizilaze iz povećanog prometa na trasama transporta od i do potencijalnih posuda i depozita koje će Izvođači koristiti tokom građevinskih radova, povećanog rizika od opasnog otpada i materijala, upotrebe hemikalija i njihovog nepravilnog odlaganja, miniranja, radova na klizištima, i više. Potpune i odgovarajuće konsultacije sa svim zainteresovanim stranama biće sprovedene tokom pripreme planova za hitne slučajeve specifične za lokaciju, uključujući i institucionalne zainteresovane strane koje imaju svoje planove za vanredne situacije pripremljene u skladu sa relevantnim zakonima. Zdravstveni i sigurnosni rizici koje predstavlja priliv radnika ili pojedinaca koji pružaju usluge podrške u neko područje smatraju se zanemarljivim.

Strategije upravljanja rizikom za incidente i izloženost povezanim s provalom mogu uključivati: Ograničavanje pristupa lokaciji, kroz kombinaciju institucionalnih i administrativnih kontrola, s fokusom na područja visokog rizika u zavisnosti od specifičnih situacija na lokaciji, uključujući ogradu, oznake i komunikaciju rizika za lokalnu zajednicu. Tamo gde se opasni uslovi na gradilištima ne mogu efikasno kontrolisati ograničenjima pristupa gradilištu, uklanjanje rizika kroz npr. će se implementirati pokrivanje otvora u malim skućenim prostorima, osiguravanje sredstava za bijeg za veće otvore kao što su rovovi ili iskopi, ili zaključano skladište opasnih materijala.

Pored donošenja Planova upravljanja saobraćajem, potrebna je i najbolja praksa u oblasti bezbjednosti saobraćaja uz sledeće mjere, između ostalog:

- **Minimiziranje interakcije pešaka sa građevinskim vozilima:**
Planirati radne zone kako bi se smanjila mogućnost susreta između pešaka i vozila.
- **Saradnju sa lokalnim zajednicama:**
Raditi zajedno s lokalnim zajednicama i nadležnim organima na poboljšanju oznaka, vidljivosti i ukupne sigurnosti puteva, posebno u blizini škola ili drugih mesta gde se okupljaju deca.
- **Edukacija o bezbjednosti:**
Saradnja sa lokalnim zajednicama na edukaciji o saobraćaju i bezbjednosti pešaka, uključujući kampanje u školama.
- **Koordinacija sa hitnim službama:**
Osigurati da su hitne službe obaveštene i spremne da pruže odgovarajuću prvu pomoć u slučaju nesreća.
- **Korišćenje lokalno nabavljenih materijala:**
Kada je moguće, koristiti materijale iz lokalnih izvora kako bi se smanjila udaljenost transporta.
- **Sigurna kontrola saobraćaja:**
Primjena mjera za kontrolu saobraćaja, uključujući postavljanje saobraćajnih znakova i angažovanje osoba koje će upozoravati na opasne uslove.
- **Uvođenje ograničenja brzine:**
Uvođenje restriktivnih ograničenja brzine u radnim zonama i područjima sa visokim rizikom.
- **Obuka vozača građevinskih vozila:**
Kontinuirana obuka vozača građevinskih vozila kako bi se osigurala sigurnost na terenu.
- **Kvalifikovani vozači:**
Angažovanje iskusnih i kvalifikovanih vozača građevinskih vozila.
- **Praćenje ponašanja u saobraćaju:**

Kontinuirano praćenje ponašanja u saobraćaju i rješavanje pritužbi vezanih za sigurnost u saobraćaju.

Kontinuirana saradnja sa zainteresovanim stranama

Stalna angažovanost sa lokalnom populacijom kroz opštinske organe i lokalne savete, u skladu sa Planom angažovanja zainteresovanih strana (SEP) projekta i kasnijim specifičnim SEP-ovima, biće dodatna mera ublažavanja pored svih drugih.

Univerzalni pristup

Koncept univerzalnog pristupa biće uzet u obzir tokom gradnje objekata, uzimajući u obzir karakteristike grupa i pojedinaca koji su identifikovani kao ranjivi kroz SEP projekta i druge E&S instrumente/ESA.

Identifikacija postojećih komunalnih sistema

Prisutnost komunalnih sistema (električna energija, gas, voda, telekomunikacije) na radnom mjestu biće identifikovana prije početka radova. Relevantne kompanije koje upravljaju tim komunalijama biće obavještene o radovima i zamoljene da preporučuje mjere ublažavanja i omogućiti monitoring ako bude potrebno. Radovi će se izvoditi u saradnji sa komunalnim kompanijama, a mehanizacija se neće koristiti ako postoji rizik od oštećenja cijevi i kablova.

6.5.11 Socio-ekonomski rizici

Razvoj puteva ima značajan socio-ekonomski uticaj. Putevi olakšavaju trgovinu, stvaranje radnih mjesta i pristup obrazovanju, zdravstvenim uslugama i tržištima. Ovaj projekat se očekuje da će imati pretežno pozitivan socio-ekonomski uticaj na različite grupe, uključujući mala i srednja preduzeća (MSP) i druge kompanije koje posluju u Republici Srpskoj i BiH, posebno izvoznike i ruralne zajednice duž rute Sarajevo – Podgorica. Projekat ima za cilj da putovanje i transport robe i ljudi učini lakšim, udobnijim, bržim i sigurnijim. Pored toga, može stvoriti bolje uslove za investicije u toj oblasti, uključujući turizam.

Generalno, modernizacija puteva može koristiti područjima na dva načina. Poboljšava uslove putovanja, smanjuje troškove i povećava sigurnost za korisnike. Takođe poboljšava komunikaciju između nedovoljno razvijenih ruralnih područja i ekonomski razvijenih urbanih centara. Međutim, modernizacija puteva može takođe promeniti pejzaž i kvalitet životne sredine, što može učiniti područje manje privlačnim za život. Ipak, ne očekuje se da će projekat imati negativan uticaj na socio-ekonomski razvoj područja u blizini gradilišta, budući da se neće graditi novi putevi. Mogući su izmjene u urbanim razvojnim planovima i procesima oko ograničenih novokonstruisanih dionica (planiranih samo u okviru komponente 1.1, u dužini od oko 2/5 km). Međutim, očekuje se da će negativni efekti poput buke, vibracija i povećanog tranzitnog saobraćaja biti minimalni za lokalno stanovništvo, jer su obilasci predviđeni prvenstveno u slabo naseljenim poljoprivrednim oblastima i to u minimalnoj meri.

6.5.11.1 Mitigacija potencijalnih socio-ekonomskih uticaja

Tokom faze izgradnje, rizici povezani sa socio-ekonomskim uticajem uglavnom su rezultat potpunog ili djelimičnog zatvaranja određenih dionica puteva. To može dovesti do poteškoća u putovanju na posao, pristupu zdravstvenim i socijalnim uslugama, kao i transportu dobara na lokalna ili regionalna tržišta, uz značajne kašnjenja. Ovi uticaji biće kratkoročni, javljajući se samo tokom perioda izgradnje. Mjere za ublažavanje ovih socio-ekonomskih uticaja opisane su u odjeljku o zdravlju i bezbjednosti zajednice, a odnose se prvenstveno na organizaciju saobraćaja tokom izgradnje.

Rizici povezani sa prostornim planiranjem biće rješavani kroz nacionalne procedure i regulative prostornog planiranja. Važno je identifikovati lokalne zajednice kao zainteresovane strane u projektom izazvanim promjenama u prostornim planovima, projektu SEP, i specifičnim SEP-ovima za lokaciju, te omogućiti značajne konsultacije i anonimne pritužbe u svim fazama projekta, uključujući faze pre izgradnje i dizajna.

6.5.12 Rizici za ranjive grupe

Na osnovu početnog skrininga ranjive grupe na koje bi projekat mogao uticati u fazi implementacije uključuju: ruralne i druge zajednice koje žive u blizini puteva odabranih za rehabilitaciju, starije osobe i osobe sa invaliditetom

koje zavise od drumskog prevoza za pristup zdravstvenim uslugama; osobe s hroničnim bolestima kojima je potrebna stalna ili česta zdravstvena podrška i osjetljivi su na emisije prašine, buke, vibracije; ljudi sa niskim nivoom pismenosti i IKT znanja; ekonomski marginalizovane i ugrožene grupe; osobe koje žive ispod granice siromaštva; mali preduzetnici; zene.

Ishod projekta neće imati negativan uticaj na ranjive ili isključene grupe, upravo suprotno – očekuje se da će povećati dostupnost posla i tržišta za nezaposlene i samozaposlene, kao i da olakša socijalne usluge (npr. zdravstvene usluge) većih gradova dostupna ruralnom stanovništvu.

Tržište rada u Bosni i Hercegovini, uključujući RS, pati od niske stope zaposlenosti i starenja stanovništva. U 2022. godini stopa zaposlenosti osoba od 15 do 64 godine iznosila je 44,7%, pri čemu žene čine samo 35% radne zajednice. Očekuje se da se, posebno u ruralnim sredinama, taj dio prihoda ostvaruje u neformalnom radu i korišćenju usluga ekosistema – branja šumskog voća i druge hrane, malog ribolova, sakupljanja drva za ličnu upotrebu ili za prodaju. Izgradnja puteva i ograničen pristup šumama i vodenim tijelima mogu uticati na život. Osim toga, različita regulacija saobraćaja, potpuno ili djelimično zatvaranje puteva, pa čak i prisustvo saobraćajne policije mogu obeshrabriti kupce i trgovinu.

Stoga se rizik za ranjive grupe može procijeniti u rasponu od niskog do umjerenog u zavisnosti uglavnom od preciznih lokacija radova, izvora prihoda u zajednicama koje koriste određenu lokaciju na kojoj se izvode radovi, potrebe za zatvaranjem puteva i uticaja na egzistenciju. Pored toga, rizik za ranjive grupe može uključivati socijalnu isključenost, posebno u slučaju da konsultacije, širenje informacija i druga komunikacija nije prilagođena ranjivim grupama.

6.5.12.1. Mitigacija

Tokom faze pripreme, tačan broj osoba iz ranjivih grupa nije poznat, budući da se projekat implementira na nacionalnom nivou. Međutim, ovi brojevi i pitanja koja se odnose na ranjive grupe biće utvrđeni kroz specifične instrumente životne sredine i društva i adekvatno riješeni. Dizajn projekta uključuje adresiranje potreba ranjivih grupa, posebno u okviru podkomponente 2.3, gde će najmanje 60% podržanih praksi biti namijenjeno ženama, a najmanje 5 žena će biti zaposlene nakon toga.

Različite metode i alati, uključujući skeniranje, socijalne analize, istrage, revizije, ankete i studije, biće korišćeni za identifikaciju i procjenu potencijalnih rizika i uticaja predloženih podprojekata na ranjive grupe.

Anketa za ekološko i društveno skeniranje koristi se za otkrivanje ranjivosti u vezi sa sticanjem zemljišta. Ukoliko se identifikuje ranjivost, projekat će poboljšati životne uslove onih koji su fizički raseljeni pružanjem adekvatnog stanovanja, pristupom uslugama i sadržajima, kao i sigurnošću vlasništva. Okvir za politike preseljenja projekta takođe uključuje dodatnu pomoć za ranjive strane pogođene projektom (PAP), uključujući pravnu pomoć. Dodatna podrška biće utvrđena slučaj po slučaj tokom socio-ekonomskih anketa kada se ova potreba identifikuje tokom skeniranja podprojekata.

Pored toga, projekat će preduzeti posebne mjere kako bi osigurao da disadvantaged i ranjive grupe imaju jednake mogućnosti za pristup informacijama, davanje povratnih informacija ili podnošenje žalbi. Proaktivna komunikacija sa svim grupama stanovništva biće osigurana tokom procjene životne sredine i društva i aktivnosti angažovanja zainteresovanih strana vezanih za podprojekte, na kulturno prikladan način. Takođe će se sprovesti ciljne konsultacije sa ranjivim grupama kako bi se razumele brige i potrebe u vezi sa pristupom informacijama, sadržajima i uslugama koje podržava projekat, kao i druge izazove s kojima se suočavaju kod kuće, na radnim mestima i u svojim zajednicama.

6.5.13 Rizici vezani za rod

Dok zemlja generalno ima nizak rizik od seksualne eksploatacije, zlostavljanja i seksualnog uznemiravanja, priroda projekta je povezana sa značajnim rizicima od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja. Stoga je Kodeks etike i profesionalnog ponašanja SZO za sve radnike obavezan. Obezbeđivanje rodno osjetljive infrastrukture i odvojenih toaleta takođe će se nametnuti Izvođačima putem instrumenata za ublažavanje specifičnih za tender koji će biti ugrađeni u tendersku dokumentaciju.

Ključni faktori rizika koji se odnose na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje uključuju:

- veliki priliv prolaznih muških radnika u male i često ruralne domaćinske zajednice sa niskim kapacitetom da apsorbuju naglo povećanje broja radnika. U okviru Projekta će biti radnika koji ne pripadaju lokalnim zajednicama, ali se ne očekuje veći priliv;
- udaljene lokacije na kojima ljudi imaju ograničen pristup resursima da prijave seksualnog zlostavljanja I iskorištavanja i dobiju podršku. Projekat će ovo ispraviti sveobuhvatnim mehanizmom za rješavanje pritužbi senzibiliziranim za pritužbe vezane za seksualno zlostavljanje I iskorištavanje. Osim toga, zakonodavna i institucionalna podrška u RS za rješavanje pitanja seksualnog zlostavljanja I iskorištavanja je dobro razvijena i lako dostupna;
- prisustvo osoblja obezbeđenja, koje može da pruži zaštitu, ali takođe može da zloupotrebi svoj položaj moći i status za izvršenje seksualnog zlostavljanja I iskorištavanja. Osoblje obezbeđenja u okviru projekta biće ograničeno u broju, kao i eventualno prisutno samo u obliku noćnih čuvara kako bi se sprečila krađa;
- muški radnici koji prevoze robu (npr. vozači kamiona), koji mogu počiniti seksualno zlostavljanje I iskorištavanje na rutama i na kamionskim stajalištima povezanim s projektom, čak i ako nisu na lokaciji projekta. Broj vozača kamiona će biti ograničen i to su obično zaposleni u ugovornim i podizvođačkim kompanijama, a ne slobodni radnici;
- loše dizajnirani ili održavani fizički prostori na projektnim lokacijama iu radničkim prostorijama, na primjer, loše osvijetljenje u i oko terena i pristupni putevi su zanemarljivi ili nepostojeći u okviru projekta. Radnici će vjerovatno biti smješteni u obližnjim gradovima, a ne u posebnom radničkom naselju.

Iako građevinski radovi obično zahtjevaju veliku količinu radne snage, očekuje se da nivo priliva radnika neće biti veliki. Stoga se rizik od seksualne eksploatacije, zlostavljanja i seksualnog uznemiravanja (SEA/SH) za ovaj projekat i dalje ocjenjuje kao nizak u fazi pripreme projekta, jer se radi o manjim i udaljenim sekcijama, kao i o malom broju novih mostova i tunela. Očekivana radna intenzivnost je niža nego, na primjer, kod izgradnje većih novih dionica autoputeva.

Ipak, od izvođača i podizvođača biće zahtjevano da razviju Kodeks ponašanja i Kodeks ponašanja u vezi sa seksualnim zlostavljanjem I iskorištavanjem, koji svi radnici moraju pročitati, razumeti i potpisati.

6.5.13.1 Mjere protiv seksualne eksploatacije i zlostavljanja (SEA) i seksualnog uznemiravanja (SH)

Iako se radi o projektu izgradnje puta koji uključuje priliv prolaznih radnika i radnika koji prevoze robu, zbog projekta (mali dijelovi za sanaciju, vjerovatno lokalne i regionalne građevinske kompanije), očekivani priliv radnika će vjerovatno biti nizak do umjeren, Angažman značajnog sigurnosnog osoblja se ne očekuje, sa uspostavljenim dobrim regulativnim i institucionalnim okvirom i dobrim iskustvom u projektima u RS, očekivani rizici seksualnog zlostavljanja I iskorištavanjasu ocijenjeni kao niski.

Preventivne mjere će implementirati PIU i Izvođači na ulaznoj tački, uključujući:

Imenovanje viših fokalnih tačaka i kod klijenata i kod izvođača radova kako bi se osiguralo da se obaveze i politike za sprečavanje seksualnog zlostavljanja I iskorištavanja (seksualna eksploatacija, zlostavljanje i seksualno uznemiravanje) provode.

- Povećanje zastupljenosti žena i uspostavljanje sistema praćenja koji odgovara riziku za redovno izvještavanje o seksualnom zlostavljanju I iskorištavanju.
- Uključivanje zahtjeva koji se odnose na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje u kodekse ponašanja, politike i protokole za ugovarače, uključujući pružanje obuke o politikama i procedurama kada se razviju. Svi radnici moraju pročitati, razumjeti i potpisati SEA/SH CoC.
- Javno objavljivanje kodeksa ponašanja na lokalnim jezicima i jezicima radnika, te osiguravanje pristupa svim radnicima i grupama u projektnim područjima.
- Integracija procjena rizika seksualnog zlostavljanja I iskorištavanja u ključne procese, uključujući procjene utjecaja na životnu sredinu i društvo (ESIA) i planove upravljanja životnom sredinom i društvom (ESMP).
- Osigurati da akcioni planovi preseljenja (RAP) uzmu u obzir rodnu dinamiku, uključujući rizike seksualnog zlostavljanja I iskorištavanja na nivou domaćinstva i zajednice, i da budu povjerljivi.

- Uspostavljanje povjerljivih sistema prijavljivanja žalbi, upućivanja i podrške za radnike.
- Uspostavljanje sigurnih, povjerljivih i pristupačnih mehanizama za rješavanje pritužbi za lokalne zajednice, mehanizam za rješavanje pritužbi koji je osjetljiv na pritužbe za seksualno zlostavljanje i iskorištavanje.
- kao i uključivanje opcija za anonimno prijavljivanje.
- Uključivanje procjene rodnih i sigurnosnih rizika u proces nadmetanja za izvođače radova.
- Procjena izvođača za prethodne napore u rješavanju seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja putem prevencije i odgovora, i osiguravanje da ugovori uključuju klauzule o seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju.
- Rješavanje problema bezbjednosti žena za radnice i zaposlene u Putevima Republike Srpske i izvođača/podizvođača, uključujući obezbjeđivanje karakteristika kao što su sanitarni čvorovi za žene i odgovarajući sigurnosni i sigurnosni elementi dizajna (npr. rasvjeta).

6.5.14 Rizici, potencijalni uticaji i mitigacija u vezi sa zdravljem i sigurnošću na radu (OHS)

Ovaj projekat ima širok spektar rizika i potencijalnih uticaja na zdravlje i bezbjednost na radu (OHS). Na osnovu izvora i vrste, mogu se grupisati u OHS rizike tipične za građevinske radove, rizike za OHS u saobraćaju i rizike od ugradnje opreme.

Fizičke opasnosti predstavljaju potencijal za nesreću ili ozljedu ili bolest zbog stalnog izlaganja mehaničkom djelovanju, hemijskim agensima, struji ili radnoj aktivnosti i mogu nastati iz:

- Rukovanje rotirajućom i pokretnom opremom i drugim teškim mašinama na gradilištu može uzrokovati širok spektar značajnih mehaničkih ozljeda, čak i smrtnih slučajeva. Zaštitne mjere uključuju: isključivanje, isključivanje, izolaciju i de-napajanje (zaključano i označeno) mašina s izloženim ili zaštićenim pokretnim dijelovima, ili u kojima se energija može pohraniti (npr. komprimirani zrak, električne komponente) tokom servisiranja ili održavanja, Projektovanje i ugradnja opreme, gdje je to izvodljivo, kako bi se omogućila rutinska usluga, kao što je podmazivanje, bez uklanjanja zaštitnih uređaja ili mehanizama. Premještanje teških mašina mora biti u okviru striktno postavljenih parametara. Komunikacioni koridori, transportni i saobraćajni pravci na gradilištu moraju biti precizno definisani prije početka radova, jasno obilježeni i nadgledani. Brzina kamiona i mašina mora biti ograničena na maksimalno 30 km/h.
- Buka. Visok nivo buke je čest na gradilištima, uključujući tunele, polaganje asfalta i drugo. Pravilnik o graničnim vrijednostima intenziteta buke (Službeni glasnik 02/2023) definiše dnevnu graničnu vrijednost izloženosti i dnevnu akcijsku vrijednost izloženosti buci na
- granična vrijednost izloženosti buci: LEX,8h = 85 dB(A) i vršna vrijednost = 140 Pa (137 dB), i
- akcijska vrijednost izloženosti buci: LEX,8h = 80 dB(A) i vršna vrijednost = 112 Pa (135 dB).
- Trebalo bi aktivno sprovoditi upotrebu zaštite za sluh i vršiti periodične medicinske provjere sluha radnika koji su izloženi visokom nivou buke.
- Vibracije. Nivo izloženosti treba provjeriti na osnovu dnevnog vremena izlaganja i podataka koje dostavlja
- proizvođači opreme.
- Struja. Izloženi ili neispravni električni uređaji, kao što su prekidači, ploče, kablovi, kablovi i ručni alati, mogu predstavljati ozbiljan rizik za radnike. Nadzemne žice mogu biti pogođene metalnim uređajima, kao što su stubovi ili ljestve, te vozilima s metalnim nosačima. Vozila ili uzemljeni metalni predmeti dovedeni u blizinu nadzemnih žica mogu dovesti do stvaranja luka između žica i objekta, bez stvarnog kontakta. Preporučene radnje uključuju: Označavanje svih električnih uređaja i vodova pod naponom znakovima upozorenja; Uređaji za zaključavanje (pražnjenje i ostavljanje otvorenim pomoću kontroliranog uređaja za zaključavanje) i označavanje (znak upozorenja postavljen na bravu) tijekom servisiranja ili održavanja; Provjera svih električnih kablova, kablova i ručnih električnih alata na pohabane ili izložene kablove i praćenje preporuka proizvođača za maksimalni dozvoljeni radni napon prijenosnih ručnih alata; Dvostruka izolacija/uzemljenje sve električne opreme koja se koristi u okruženjima koja su ili mogu postati vlažna; Korištenje opreme sa sklopovima zaštićenim od zemljospoja (GFI); Uspostavljanje zona zabrane pristupa oko ili ispod vodova visokog napona;

Konstrukcija od gume ili druga vozila koja dolaze u direktan kontakt sa visokonaponskim žicama ili se između njih stvaraju lukovi, možda će biti potrebno povući iz upotrebe na period od 48 sati i zamijeniti gume kako bi se spriječio katastrofalni kvar gume i sklopa kotača, koji bi mogao uzrokovati ozbiljne povreda ili smrt; Provođenje detaljne identifikacije i obilježavanja svih zakopanih električnih instalacija (i drugih komunalnih usluga) prije bilo kakvih radova na iskopu.

- Hemikalije. Npr. HFemikalije za odmašćivanje i čišćenje dijelova strojeva i vozila, maziva; prskanje boja i zaštitnih premaza kao što su antikorozivni (VOC), polaganje asfalta (VOC i PAH kao što su benzen, toluen, etilbenzol, ksilen i formaldehid). Pri rukovanju hemikalijama ili radu sa asfaltom morate nositi odgovarajuću ličnu zaštitnu opremu, kao što su zaštitna odjeća, rukavice, naočale, FFP3 maske i drugo.
- Zavarivanje i topli radovi. Preporučene mjere uključuju: Pružanje odgovarajuće zaštite za oči kao što su naočale za zavarivače i/ili štitnik za oči za cijelo lice za svo osoblje uključeno u operacije zavarivanja ili koje pomažu u njima.
- Vožnja industrijskih vozila i saobraćaj na gradilištu. Treba implementirati praksu bezbjedne vožnje i uključivati obuku i licenciranje operatera industrijskih vozila, medicinski nadzor vozača, uspostavljanje ograničenja brzine na gradilištu, atest vozila, pravila i procedure rada (npr. zabranjeno rukovanje kamionima sa podignutom platformom nakon istovara).
- Rad na visinama. Mjere prevencije pada i zaštite treba primjeniti kad god je radnik izložen opasnosti od pada više od dva metra. Prema projektu, rizik od pada će biti prilično prisutan kod radova u tunelima, uključujući ugradnju opreme za nadzor, radove na mostovima i vijaduktima, itd. Pad može biti u rad mašina; u vodu ili drugu tečnost; u opasne materije; ili kroz otvor na radnoj površini. Prevencija pada može uključivati: postavljanje zaštitnih ograda sa srednjim šinama i daskama na ivici bilo kojeg područja opasnosti od pada; Pravilno korištenje ljestava i skela od strane obučениh radnika; Korištenje uređaja za sprječavanje pada, uključujući sigurnosne pojaseve i uređaje za ograničavanje kretanja užeta kako bi se spriječio pristup području opasnosti od pada, ili uređaja za zaštitu od pada kao što su pojasevi za cijelo tijelo koji se koriste u kombinaciji s užadima za amortizaciju ili samouvlačećim inercijskim uređajima za zaustavljanje pada pričvršćenim na fiksno sidro točkaste ili horizontalne linije života, Odgovarajuća certifikacija, obuka za korištenje, upotrebljivost i integritet potrebne LZO.
- Erozijska tla. Preporučeni pristupi upravljanja erozijom tla i vodnim sistemom uključuju: Smanjenje ili sprječavanje erozije: Planiranjem radova kako bi se izbjegle periode obilnih padavina u mjeri u kojoj je to praktično, oblikovanjem i minimiziranjem dužine i strmine padina, malčiranjem za stabilizaciju izloženih područja, brzim obnavljanjem vegetacije, projektovanjem kanala i rovovi za tokove nakon izgradnje o Oblaganje strmih kanala i padina (npr. koristiti prostirke od jute); Smanjenje ili sprečavanje transporta sedimenta van lokacije korišćenjem jezera za naseljavanje, ograda od mulja i tretmana vode, i modifikovanje ili obustavljanje aktivnosti tokom ekstremnih padavina i jakih vetrova u meri u kojoj je to praktično; Odvajanje ili preusmjeravanje oticanja čiste vode kako bi se spriječilo miješanje s vodom s visokim sadržajem čvrstih tvari, kako bi se smanjila količina vode koja se tretira prije ispuštanja vode.
- Stablnost konstrukcije (nagiba). Mjere za sprječavanje nestabilnosti padina uključuju: Pružanje djelotvornih kratkoročnih mjera za stabilizaciju nagiba, kontrolu sedimenta i kontrolu slijeganja sve dok se ne mogu implementirati dugoročne mjere za operativnu fazu, obezbjeđivanje adekvatnih drenažnih sistema za minimiziranje i kontrolu infiltracije, primjenu lokalno reguliranih ili međunarodno priznatih građevinski propisi kako bi se osiguralo da su strukture projektovane i izgrađene u skladu sa zdravom arhitektonskom i inženjerskom praksom, uključujući aspekte prevencije i reagovanja na požar.
- Bezbjednost saobraćaja. Montaža putne opreme (zaštitne šine, utezi u kretanju, sistemi za nadzor, itd.) može se izvesti u uslovima djelimično ili potpuno funkcionalnog puta i saobraćaja. U tom slučaju regulacija saobraćaja mora biti organizirana i koordinirana sa saobraćajnom policijom, te uključivati znakove upozorenja, ograničenja brzine, koordiniranu saobraćajnu signalizaciju (npr. semafori, ručna signalizacija). Svi radnici uglavnom nose reflektirajuće prsluke, drugu neophodnu opremu i organiziraju efikasnu komunikaciju (npr. dvovatnim radijima).
- Loša vidljivost. Rizici koji se odnose na slabu vidljivost mogu se javiti tokom noćnih radova, istovara materijala podložnog prašini i tokom radova u tunelima. Adekvatna rasvjeta tokom radova, nošenje

reflektirajuće odjeće i odgovarajuća signalizacija su neophodni za održavanje sigurnog radnog okruženja. Radovi u tunelima također mogu značiti smanjenu sposobnost sluha zbog upotrebe teških mašina i eha, tako da su vizualna signalizacija i svjetlosno označeni putevi za bijeg od suštinskog značaja za sigurnost.

- Rad u skućenim prostorima, npr. šahtovi, tuneli, mogu uzrokovati stanje bez kisika ili gdje je radnik izložen gasovima. Praćenje kvaliteta vazduha i obezbeđivanje ventilacije mogu biti od suštinskog značaja za prevenciju nesreća u slučaju zaštite na radu.
- Pitanja zaštite od požara su razrađena u poglavlju 6.4.20.
- Klimatske promjene izazvale su ekstremne vremenske uslove. Radnici mogu doživjeti zdravstveni stres i dehidraciju zbog radova na visokim temperaturama, mogu zadobiti povrede od predmeta tokom jakog vjetera ili doživjeti iznenadne poplave i nekontrolisano kretanje potoka. Prema nedavnoj analizi klimatskih promjena koju je objavila Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, izraženije klimatske promjene uključuju povećanje godišnjih temperatura i do 5°C. Budući da Balkan, uključujući BiH i RS, doživljava toplotni talas u ljeto 2024., sa temperaturama koje često i u dužem periodu prelaze 38 °C stepeni, nema sumnje da će uticaj klimatskih promjena morati promijeniti način rada i poslovanja. Tokom toplotnih talasa, preporučuje se reorganizacija radova kako bi se izbjegle aktivnosti na otvorenom suncu tokom vršnih temperatura. Osim toga, Izvođač i podizvođači moraju obezbjediti dovoljne količine hladne vode za piće i elektrolita za radnike, tuševe za hlađenje, hladovinu, rashlađene prostore za odmor. U slučaju uočenih zdravstvenih problema, hitna pomoć mora biti pozvana da pomogne pogođenim radnicima. U tom slučaju će radovi biti zaustavljeni i nastavljani kada budu povoljniji uslovi.
- Emisije katrana. Prilikom uklanjanja starog asfalta koji može sadržavati katran, moguće su značajne emisije kancerogenih PAH-ova. Stoga su maske tipa FFP3 obavezne za radnike tokom ove operacije.

6.5.14.1. Zahtjevi za mitigaciju OHS (Zdravlje i sigurnost na radu)

Propisi o zaštiti na radu u RS široko pokrivaju pitanja zaštite na radu u izgradnji puteva. Obuhvata propise i pravilnik o osposobljavanju radnika za bezbjedan i zdravstveni rad, preventivnim mjerama, upotrebi lične zaštitne opreme (LZO), zaštiti na radu pri ručnom prenošenju tereta, izloženosti buci, vibracijama, bezbjednoj upotrebi opreme, normativima za bezbjednu upotrebu eksploziva, korištenje električne energije, zaštita na radu u izgradnji tunela i standardi za dizalice.

Ključna zaštita na radu u RS je uređena sljedećim propisima:

- Zakon o radu RS: Uređuje radne odnose, prava, obaveze i odgovornosti iz ugovora o radu, zaključivanje ugovora o radu, radno vrijeme, pauze i odmor, opštu zaštitu radnika, plate, beneficije i druga primanja, prestanak ugovora o radu, zaštitu prava radnika, kao i organizacija radnika i poslodavaca;
- Zakon o zaštiti na radu RS: Uređuje sigurnost i zdravlje na radu kao djelatnost od opšteg interesa, odgovornost za provođenje i unapređenje zaštite na radu, prava, obaveze, odgovornosti i preventivne mjere; Podržano ključnim dodacima uključujući:
- Pravilnik o preventivnim mjerama za bezbjedan i zdrav rad pri ručnom prenosu tereta ("Sl. glasnik RS", 30/12),
- Pravilnik o preventivnim mjerama za bezbjedan i zdrav rad pri izloženosti buci ("Sl. glasnik RS", 79/13),
- Pravilnik o preventivnim mjerama za bezbjedan i zdrav rad pri izloženosti vibracijama ("Sl. glasnik RS", 03/18),
- Pravilnik o preventivnim mjerama za bezbjedan i zdrav rad pri upotrebi opreme za rad ("Sl. glasnik RS", 53/12),
- Pravilnik o zaštiti na radu pri utovaru tereta u motorna vozila i istovaru tereta iz tih vozila (SL SFRJ, br. 17/16),
- Pravilnik o tehničkim normativima za rukovanje eksplozivima i miniranje u rudarstvu (SL SFRJ, br. 26/88, 63/88),
- Pravilnik o zaštiti na radu pri korišćenju električne energije (SL SFRJ, br. 34/88),
- Pravilnik o pružanju prve pomoći u slučaju povreda i bolesti radnika na radu (SL SFRJ, br. 38/86),
- Uputstvo o postupku nadzora nad primenom propisa iz oblasti zaštite na radu pri izgradnji tunela (SL SFRJ, br. 65/91),

- Pravilnik o tehničkim standardima za dizalice (SL SFRJ, br. 28/88).

Mjere se podjednako odnose na građevinske, montažne i popravne radove. U skladu sa Zakonom o bezbjednosti i zdravlju na radu (NN 1/08, 13/10), radno mesto podrazumeva rad u objektu ili na otvorenom, kao i na privremenim i pokretnim gradilištima, objektima, uređajima, prevoznim sredstvima i dr. .) u kojoj radnik boravi ili ima pristup tokom rada i koja je pod direktnom ili indirektnom kontrolom poslodavca.

U skladu sa Zakonom o bezbjednosti i zdravlju na radu) potrebno je predvidjeti mjere/zaštite na radu radi sprečavanja opasnosti koje mogu nastati tokom izgradnje. Sprečavanje opasnosti u toku izvođenja radova zahtjeva angažovanje organizacije za izvođenje radova registrovanih za vrstu djelatnosti koja je predmet tehničke dokumentacije ove uredbe. Organizacija mora imati lice na gradilištu ovlašćeno za rukovođenje radovima, sa položenim stručnim ispitom i u skladu sa drugim uslovima iz Zakona o planiranju i izgradnji. Ovlašćeno lice i sva druga lica uključena u izvođenje radova dužni su da se pridržavaju propisa, standarda i normativa za vrstu djelatnosti kojom se bave, kao i Zakona o zaštiti na radu.

Izvođač će sačiniti Izveštaj o organizaciji gradilišta, rad i plan za specifičnu lokaciju, koji je izrađen kao posebna dokumentacija na osnovu Izvođenja ili Projekta za izvođenje. Izveštaj o organizaciji gradilišta mora biti uredno sačinjen. Takav izveštaj dostavlja izvođač (rukovodilac radova) i ovjerava ga predstavnik JIP-a Putevi RS i Stručno-tehničkog nadzora ili nadzorne službe, nakon čega se može pristupiti radovima. Izveštaj o organizaciji gradilišta sadrži tri odjeljka:

- Šematski prikaz gradilišta, odnosno situacijski plan
- Opis radova
- Mjere zaštite zdravlja i sigurnosti na radu

Kada građevinske radove izvodi jedan poslodavac ili više poslodavaca uzastopno, svaki poslodavac mora podnijeti izveštaj o organizaciji gradilišta. Poslodavac ili predstavnik poslodavca mora osigurati da se prije početka rada izradi Plan preventivnih zdravstvenih i sigurnosnih mjera. Plan, kao i tehnička dokumentacija potrebna za izgradnju u skladu sa planskim i građevinskim propisima, čine osnovu za procjenu rizika od povreda i opasnosti po zdravlje za određene poslove i radnu sredinu na gradilištu. Svi poslodavci na gradilištima moraju biti upoznati sa Planom preventivnih zdravstvenih i sigurnosnih mjera i eventualnim izmjenama i dopunama Plana, te su dužni o tome pismeno obavijestiti Investitora.

Nadalje, pored regulatornih zahtjeva, Izvođač je odgovoran da osigura da zaposleni rade na radnom mjestu i okruženju u kojem su primijenjene zdravstvene i sigurnosne mjere, uz uvažavanje instrukcija i smjernica koje daju koordinator projekta i koordinator za izvođenje radova, u skladu sa ovaj ESMF i EHSO. Takođe moraju saradivati sa drugim poslodavcima i pojedincima u sprovođenju zdravstvenih i bezbednosnih mera. U slučajevima kada se propisi i ESMF/WB EHSO i GIIP mjere ili ograničenja razlikuju, prednost će imati stroža.

Izveštaj o organizaciji gradilišta mora biti lako dostupan na gradilištu. Trebalo bi tačno odražavati trenutnu situaciju i uključivati potrebne i ažurirane dodatke, kao što su:

- Lista visokorizičnih radnih područja.
- Spisak zaposlenih koji su raspoređeni na radna područja visokog rizika i njihova evidencija o medicinskim pregledima.
- Spisak zaposlenih obučeni za bezbjedan i zdrav rad, sa potpisanom evidencijom o poučenim mjerama bezbjednosti i zdravlja na radu navedenim u izveštaju.

Izvođač radova može započeti radove samo nakon što je gradilište uspostavljeno i organizovano u skladu sa odredbama Pravilnika o bezbjednosti na radu. Izveštaj koji se podnosi nadležnoj Inspekciji rada, kao što je propisano pravilnicima o zaštiti na radu, treba da sadrži podatke definisane članom 237. Pravilnika o zaštiti na radu tokom izvođenja građevinskih radova. Takođe, izvođač je obavezan da zajedno sa izveštajem o početku radova podnese i Izveštaj o organizaciji građevinskog mesta Inspekciji rada.

Ove procedure osiguravaju da su svi aspekti zaštite na radu u skladu sa zakonskim propisima pre nego što započnu fizički radovi, čime se smanjuje rizik od povreda i nezgoda na gradilištu.

Prije započinjanja radova, svi izvođači radova moraju razviti Plan upravljanja bezbednošću i zdravljem na radu (OHS). Takođe, neophodno je obezbjediti obuku o OHS za sve nove zaposlene kako bi bili upoznati sa osnovnim pravilima na gradilištu i merama lične zaštite, kao i da se spriječe povrede kolega. Obuka treba da pokrije osnovnu svijest o opasnostima, specifične opasnosti na gradilištu, sigurne radne prakse i odgovarajuće hitne procedure za požar, evakuaciju i prirodne katastrofe.

Tokom obuke, sve specifične opasnosti na gradilištu ili kodiranje boja koje se koristi treba temeljno pregledati. Takođe, kopije sistema kodiranja opasnosti treba postaviti na vidnim mjestima na ulazima za hitne situacije i sistemima za hitnu vezu za požar, gde će biti lako dostupne osoblju hitnih službi. Pored toga, predstavnici lokalnih hitnih i bezbednosnih službi treba da budu pozvani da učestvuju u povremenim (godišnjim) orijentacionim obilascima i inspekcijama gradilišta kako bi se osigurala upoznatost sa potencijalnim opasnostima.

Gradilište treba biti zatvoreno za treće strane. Međutim, ako posjetioci mogu pristupiti područjima gdje mogu biti prisutni opasni uvjeti ili supstance, potrebno je uspostaviti program orijentacije i kontrole posjetitelja kako bi se osiguralo da posjetioci ne ulaze u opasna područja bez pratnje.

6.5.15 Rizici od neformalnog rada

Građevinske aktivnosti često uključuju radnu snagu u sjeni, što donosi različite rizike kao što su neplaćeni ili nedovoljno plaćeni rad, preopterećenost poslom, loši uvjeti angažmana, nedostatak mjera zaštite zdravlja i sigurnosti na radu i uskraćivanje pristupa socijalnom, penzionom ili zdravstvenom osiguranju. Sa značajnim prilivom strane radne snage koja je često uskraćena za jasnu komunikaciju i informisanje o svojim radničkim pravima na svom jeziku, rizik od neformalnog rada naglo se povećao proteklih godina. Međutim, sa pojačanim angažmanom nadležnih organa, sve veći broj stranih radnika sada dobija radne dozvole, što smanjuje broj onih koji rade neformalno. Neformalni rad u kući također pokazuje povoljne trendove.

6.5.15.1. Upravljanje rizicima od neformalnog rada

Kako bi se odgovorilo na ove izazove, pripremljene su Procedure upravljanja radnom snagom (LMP) kao sastavni dio ovog Okvira za upravljanje životnom sredinom i društvom (ESMF). Ove LMP uključuju Listu provjere usklađenosti i praćenja, kao i Procedure praćenja i evaluacije, koje su obavezne za svaku javnu nabavku kako bi se osigurala usklađenost sa zahtjevima ESS2 o upravljanju radnom snagom za treće strane korisnike projekta.

Kako bi se zaštitila prava i radni uslovi radnika na projektu, LMP je razvijen u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i ESS2. LMP se primjenjuje na sve, uključujući javnu kompaniju Putevi Republike Srpske kao implementacionu agenciju, jedinicu za implementaciju projekta (PMU) i sve treće strane angažovane od strane Puteva Republike Srpske (npr. izvođače radova i podizvođače) za pružanje neophodnih radova, usluga ili dobara za projekat.

LMP se ne primjenjuje na radnike u zajednici, ali se njihovo angažovanje ne očekuje u okviru ovog projekta. Treće strane su obavezne da osiguraju da njihovi dobavljači i podizvođači poštuju nacionalne radne zakone i da obezbjede da zaposleni bilo kojih dobavljača ili podizvođača dobiju adekvatnu obuku o tim zakonskim zahtjevima. Putevi Republike Srpske zadržavaju pravo da verifikuju usklađenost putem raznih mehanizama, uključujući samoprocenjivanje, ankete, posjete lokacijama i revizije. Relevantni zapisi moraju se održavati kako bi se dokazala usklađenost i omogućio pristup prostorijama Puteva Republike Srpske, dobavljača i podizvođača ovlaštenim predstavnicima, ukoliko to bude potrebno.

6.5.16 Protivpožarna sigurnost i nesreće

Rizici za sigurnost od požara tokom izgradnje puteva uključuju slučajne uzroke šumskih požara u slučaju neovlaštenog kuhanja ili od opušaka, zapaljivih materijala i otpada, namjerne požare kao što su spaljivanje otpada, rasvjeta, automobilske nesreće, toplina iz otvorenog plamena, korištenje bitumenskih kotlova ili brušenje, neispravnost električnih instalacija, npr. kratki spoj, varnice, neispravna vozila i motori i slični faktori. Šumski požari 2024. godine nanijeli su značajnu štetu Perućici, jednoj od posljednjih evropskih 'prašuma' unutar Nacionalnog parka Sutjeska, nedaleko od okvirnih lokacija Projekta pod 1.1.

Rizici od požara su posebno izraženi u izgradnji tunela, dok je istraživanja na ovu temu vrlo malo. SP Technical Research Institute of Sweden, u izvještaju o požarnim incidentima tokom radova na izgradnji tunela, identifikuje nekoliko teških situacija uključujući „čorsokak“ prije proboja koji može otežati i evakuaciju i vatrogasno-spasilačke

operacije, nedostatak efikasne komunikacije (npr. zbog nedostatka zajedničkog jezika), povećan nivo buke koji ometa alarmiranje ili komunikaciju, nedostatak opcija za evakuaciju jer rute za evakuaciju možda još nisu iskopane ili nedostupne zbog položaja incidenta.

6.5.16.1. Mitigacija rizika od požara

U slučaju požara ili druge štete, neophodno je stalno prisustvo atestiranih vatrogasnih uređaja u prostorijama. Precizne lokacije ovih uređaja trebaju biti saopštene cijelom osoblju, te treba da budu uočljivo vidljive i jasno označene. Svo osoblje je obavezno da prođe obuku za rad sa vatrogasnom opremom. Nadalje, procjenu adekvatnosti vatrogasne opreme treba provesti kroz sveobuhvatnu procjenu rizika.

Lokalne vatrogasne jedinice i štab za uzbunjivanje treba odmah obavjestiti o prirodi tekućeg posla, povezanim rizicima i svim preporučenim dodatnim mjerama. Osim toga, od suštinskog je značaja da svaki izvođač i podizvođač razviju Plan pripravnosti za hitne slučajeve i nesreće u kojem se navode potrebne procedure, određuju odgovorni pojedinci, detaljni komunikacijski protokoli i kanali, kao i davanje informacija za kontakt u slučaju požara.

Osim toga, Izvođač (i podizvođači) imaju sljedeće dužnosti:

- Imenovati osobu odgovornu za zaštitu od požara na gradilištu.
- Osigurati da su procedure za rukovanje požarom i nesrećama saopštene svim zaposlenima.
- Održavajte čistim dio puta koji nije u fazi sanacije.
- Imajte na raspolaganju komplet za sprečavanje izlivanja na licu mesta kako biste spriječili dalje širenje izlivanja.
- Osigurajte da su aparati za gašenje požara redovno atestirani.
- Zaštitite mjesto rada ogradom i odgovarajućom signalizacijom.
- Osigurajte da saobraćaj oko lokacije projekta striktno slijedi Plan upravljanja saobraćajem.
- Osigurajte da su vozila i građevinske mašine testirani i u ispravnom radnom stanju.
- Držite otpad, hemikalije i druge zapaljive i opasne materije dalje od potencijalnih izvora paljenja i zaštićene od vremenskih uslova.
- Edukovati radnike o šumskim požarima i njihovim uzrocima.
- Obezbediti prostore za bezbedno pušenje.
- Strogo zabraniti i fino bacanje otpada, uključujući i bacanje opušaka.

SP Instituta za tehnička istraživanja Švedske, u izvještaju o požarnim incidentima tokom građevinskih radova tunela preporuke uključuju, ali nisu ograničene na: tuneli bi normalno trebali imati najmanje dva odvojena izlaza za slučaj opasnosti; Ako se to ne može organizovati preduzet će se posebne mjere za sigurno spašavanje ili evakuaciju; Mobilna ili stacionarna sigurna utočišta će se obezbijediti tamo gdje je potrebno; Izlazi moraju biti jasno označeni i vidljivi čak i u prašnjavim uslovima; Posebne mjere za sigurnu pomoć ili evakuaciju uključuju postavljanje komora za spašavanje ili sigurnih utočišta, obezbjeđivanje opreme koja omogućava pristup respiratornom vazduhu; Vozila, električne instalacije i deponije materijala moraju biti opremljene fiksnim automatskim vatrogasnim uređajima; upotreba materijala otpornih na plamen. Za seksualno zlostavljanje i iskorištavanje specifične za lokaciju, pored zahtjeva nacionalnog zakonodavstva i smjernica za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci, SP Institut za tehnička istraživanja Švedske, izvještaj o požarnim incidentima tokom građevinskih radova tunela i relevantne primjenjive preporuke, predstavlja GIIP za radove u tunelima (preovlađujući strožiji).

6.6 Ekološki i društveni rizici, potencijalni uticaji i ublažavanje u fazi upotrebe i demontaže

Ključni rizici u fazi eksploatacije ne predviđaju uvođenje novih rizika jer će se radovi izvoditi na postojećim dionicama, uz vrlo malo novogradnje, ograničene eventualno na mali broj obilaznica, tunela, vijadukata, te rekonstrukciju dva postojeća mosta. Većina uticaja koji proizilaze iz ovog projekta bit će pozitivni, uključujući, ali ne ograničavajući se na sigurniji i brži saobraćaj, poboljšanu povezanost urbanih i ruralnih područja, poboljšanu dostupnost tržišta za ruralne proizvode, lakši pristup zapošljavanju, bolji pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama, poboljšana funkcionalnost javnog prevoza, potencijalno smanjenje emigracije iz ruralnih područja.

6.6.1. Bezbjednost saobraćaja

Uprkos trendu smanjenja smrtnih slučajeva na cestama, Bosna i Hercegovina se i dalje suočava sa visokim stopama smrtnih slučajeva na cestama u poređenju sa zemljama EU. Podaci za 2022. za stope smrtnosti u BiH iznose 63 smrtna slučaja na milion, što je uporedivo sa drugim zemljama u regionu, ali je skoro 40 posto više od prosjeka za EU-27 i skoro tri puta više od nivoa zemalja sa najboljim učinkom kao što je Švedska. Prekoračenje brzine i nisko korištenje sigurnosnih pojaseva su vodeći uzroci. Očekuje se da će se sigurnost na putevima poboljšati kao rezultat projekta; broj crnih tačaka će biti riješen, biće manje (ili ne) klizišta nakon ekstremnih kiša, a erozija tla će se smanjiti nakon Projekta. Zbog drenažnih radova, sistema utega u kretanju i smanjenog lokaliziranog plavljenja, dugovječnost puteva bi se trebala povećati. Pored toga, putevi koji su rehabilitovani u okviru podkomponenti 1.1 i 1.2 treba da pruže bolje iskustvo i brži transport.

Bezbjednost pješaka i saobraćajnica će biti povećana izgradnjom obilaznica koje će udaljavati saobraćaj od gradskih centara i naseljenih mjesta.

6.6.2 Uticaji na zdravlje i sigurnost zajednice (buka i vibracije)

S obzirom na to da većina puteva već postoji, ne očekuje se da će nivoi buke značajno premašiti dozvoljene granice. Osim toga, izgradnja obilaznica koje skreću saobraćaj dalje od urbanih područja pomoći će u smanjenju saobraćajne buke i povezanih rizika po zdravlje i sigurnost. Monitoring buke biće sproveden kao odgovor na pritužbe i ukoliko se pojave negativni nalazi inspekcije. U malo vjerovatnom slučaju da nivoi buke premaše dozvoljene granice utvrđene propisima, Putevi Republike Srpske će riješiti problem instaliranjem barijera za buku i drugih odgovarajućih mjera.

Sve u svemu, očekuje se da će nivoi buke opasti usljed poboljšanih uslova na putevima nakon projekta. Slično tome, vibracije uzrokovane rupama na putevima i diferencijalnim podizanjem usljed smrzavanja, koje su glavni izvori vibracija, takođe bi trebale opasti s boljim uslovima na putevima. Dodatno, efikasna drenaža na putevima će sprečiti nakupljanje vode u mikro porama, temeljima puteva i okolnom tlu, čime će se značajno smanjiti oštećenja od smrzavanja i erozije, što će produžiti trajnost puta.

Kako bi se izbjegli negativni uticaji buke na zajednice u budućnosti, lokalni prostorni planovi i uslovi gradnje trebali bi zabraniti izgradnju stambenih objekata na udaljenostima od ose puta gde bi mogla biti premašena dozvoljena nivoa buke. Povremeni uticaji buke mogu doći od održavanja puteva, gde bi Izvođač radova i Putevi Republike Srpske trebali organizovati radove i postaviti vremenski okvir u bliskoj komunikaciji s lokalnom administracijom i zajednicama.

6.6.3. Rizici od slučajnih situacija

Transport opasnih materija predstavlja značajan rizik u operativnoj fazi, jer može izazvati značajno zagađenje tla i podzemnih voda kroz curenja, prolijevanja ili nesreće, kao i generisanje velikih količina opasnog otpada usled sanacije i čišćenja mjesta nesreće, što može predstavljati veliku prijetnju za ljudsko zdravlje, pa čak i život.

Transport opasnih materija u Republici Srpskoj reguliše Zakon o transportu opasnih supstanci (Službeni glasnik 15/16), koji zahteva primenu Evropskog sporazuma o međunarodnom transportu opasnih dobara drumskim putem. U vezi s tim, važno je pridržavati se odredbi ADR-a (Međunarodni transport opasnih dobara drumskim putem) i

njegovih sastavnih dijelova, kao i priloga A i B. Zakon se ne primjenjuje na transport goriva u specijalizovanim cisternama. Takođe, prema Zakonu o otpadu, ADR se primjenjuje na transport opasnih dobara i supstanci unutar Republike Srpske. Transport radioaktivnih materijala vrši se u skladu sa propisima o radiološkoj i nuklearnoj sigurnosti u Bosni i Hercegovini.

Prema zakonu, učesnici u transportu opasnih materija, u zavisnosti od vrste mogućih opasnosti, preduzimaju sve potrebne mjere kako bi sprečili nesreću, odnosno kako bi minimizovali posledice nesreće koliko god je to moguće.

U slučaju opasnosti ili nesreće, učesnici u transportu opasnih materija odmah obavještavaju najbližu policijsku stanicu i dostavljaju potrebne podatke kako bi se preduzele odgovarajuće mjere. U slučaju nesreće, u skladu sa međunarodnim sporazumima, prevoznik, savjetnik za sigurnost ili organizator transporta podnose izveštaj o nesreći, koji treba da bude dostavljen nadležnoj organizacionoj jedinici Ministarstva unutrašnjih poslova u roku od 30 dana. Prevoznik, pošiljalac, primalac i organizator međusobno sarađuju i sa ovlašćenim licima nadležnih organa kako bi preduzeli odgovarajuće sigurnosne i preventivne mjere, kao i da postupe u slučaju nastanka nesreća.

Akcije spasavanja i zaštite organizovane su prema Zakonu o zaštiti i spašavanju (Službeni glasnik 121/12, 46/17, 111/21) i sprovode ih Ministarstvo unutrašnjih poslova, specijalne jedinice za zaštitu i spašavanje osnovane od strane vlasti, štabovi, jedinice i timovi postavljeni od strane lokalnih samouprava i drugi.

6.6.4. Upravljanje otpadom

Tokom operativne faze puta, generisaće se sledeći otpad: građevinski otpad iz održavanja i zakrpa asfalta i betona, otpadni metal prilikom mijenjanja oštećenih šina, automobilski olupine, otpadna ulja i kontaminirani apsorbeni prilikom uklanjanja ulja i benzina sa puta, baterije, tečnosti za kočenje, komunalni otpad iz odmorišta, administrativni otpad iz djelatnosti Putevi Republike Srpske, kao i zapaljivi, eksplozivni, korozivni, toksični, iritantni otpad i otpad s drugim svojstvima štetnim za životnu sredinu i ljudsko zdravlje.

Glavne frakcije otpada biće prikupljane odvojeno (komunalni, opasni kao što su baterije, metal, papir, plastika, građevinski otpad) i obrađivane ili odložene u skladu sa nacionalnim Zakonom o upravljanju otpadom, koristeći samo licencirani transport, licencirane pogone za obradu i licencirane deponije. Trenutno (2024) infrastruktura za obradu, reciklažu i ponovno korišćenje građevinskog otpada nije dostupna u RS, međutim, prioritet Putevi Republike Srpske u upravljanju otpadom biće korišćenje ovih objekata čim postanu dostupni, čime će se smanjiti količina odloženog otpada (u skladu sa ciljevima EU). Opasni otpad će se u velikoj meri izvoziti u skladu sa Baselskom konvencijom, čiji je BiH potpisnik, uključujući oba entiteta.

Sakupljeni divlji uginuli živalj u okviru upravljanja i održavanja puteva neće se odlagati na komunalne deponije. Biće pažljivo uklonjen s puta kako bi se izbegao kontakt radnika s leševima i tkivom, smešten u nepropusne vreće ili kontejnere, i odveden na obradu u postrojenje za preradu. Ako postrojenje za preradu nije dostupno, biće, uz saglasnost i pismeno odobrenje Veterinarske inspekcije (i drugih nadležnih organa), zakopano na dovoljnoj dubini, daleko od vodotoka i drugih osetljivih područja. Takođe, ne može se zakopavati u zaštićenim područjima, u blizini naselja ili drugih lokacija gde postoji povećan rizik od širenja patogena i bolesti. Lokacija zakopanih leševa biće registrovana kod nadležnih organa (Veterinarska inspekcija) i Putevi RS, a podaci će se trajno čuvati.

6.6.5. Uticaji na tlo i vodu

Glavni uticaji na tlo i vodu dolaze iz zimskog održavanja i upravljanja oticajem površinskih voda.

Ako nisu pravilno postavljeni propusti ili drenažni sistemi, a u slučaju da količine vode premaše kapacitete instalirane putne opreme, uključujući infrastrukturu za sakupljanje i prečišćavanje vode, prekomerna voda može prouzrokovati oštećenje iste putne infrastrukture, ali takođe može izazvati mutnoću vode u prirodnom prijemniku, degradaciju i eroziju tla, kao i isprati ulje (npr. iz curenja i saobraćajnih nesreća), prašinu, soli i kontaminirane čestice u prirodni prijemnik ili susjedno tlo. Iako se ovi uticaji javljaju u fazi korišćenja puta, moraju se rješavati u fazi projektovanja putem optimalnih i fleksibilnih sistema za drenažu i sakupljanje i prečišćavanje vode.

Utjecaji zimskog održavanja pretežno se javljaju prilikom upotrebe tehničkih soli i šljunka za odmrzavanje i povećanje trenja. Najčešće korišćene soli uključuju natrijum hlorid (NaCl) i kalcijum hlorid (CaCl₂). Drugih jedinjenja može se dodati ovim osnovnim solima radi dodatnih željenih osobina. Ove soli se postepeno ispiru u površinske i podzemne vode, mijenjajući njihova hemijska svojstva. Takođe, soli mogu mobilizovati teške metale iz prašine na putu i putne opreme. Teški metali su skloni bioakumulaciji u hrani (flori i fauni), uključujući ribu, što potencijalno može izazvati zdravstvene i društvene probleme lokalnog stanovništva.

Jedini način da se smanji upotreba soli je korišćenje mehaničkog uklanjanja snega tokom zime i/ili korišćenje drugih mehaničkih sredstava kao što su piljevina ili šljunak. Takođe, ako se koristi šljunak u zimskom održavanju, treba da bude čist i neobrađen šljunak dobijen iz kamenoloma, a ne recikliran.

6.6.6. Biodiverzitet

Utjecaj na biodiverzitet može proizaći iz povećane brzine na putu i izgradnje novih dionica (ma koliko male bile). Takođe, može postojati istorijski problem sa postojećim putem koji je projektovan u vreme kada utjecaj na biodiverzitet nije bio prepoznat kao poseban rizik.

Zbog toga će se sakupljati i pratiti podaci o divljim životinjama koje su stradale na putu, a rezultati će se godišnje dijeliti sa Ministarstvom za građevinarstvo, prostorno planiranje i ekologiju, kao i objavljivati. U slučaju zabrinutosti ili povećanog broja stradanja životinja na putu, biće predložene i preduzete odgovarajuće mjere.

7. Procedura Pregleda Okruženja i Društva

Za projekte koji uključuju više podprojekata, zahtjevi Svjetske banke podrazumijevaju obaveznu reviziju adekvatnosti lokalnih zahtjeva za okruženje i društvo relevantnih za podprojekte, kao i procjenu kapaciteta Zajmoprimca za upravljanje rizicima i uticajima na okruženje i društvo tih podprojekata, posebno sposobnost Zajmoprimca da (a) vrši selekciju podprojekata; (b) obezbijedi potrebne stručnjake za sprovođenje procjene okruženja i društva; (c) pregleda nalaze procjene okruženja i društva za pojedinačne podprojekte; (d) implementira mjere ublažavanja; i (e) prati uticaj na okruženje i društvo tokom sprovođenja projekta. Svjetska banka zahtijeva da se sprovede odgovarajuća procjena okruženja i društva podprojekata, kao i odgovarajuća priprema i implementacija tih podprojekata u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i svim zahtjevima standarda zaštite životne sredine koje Banka smatra relevantnim za te podprojekte, razvijanjem i poštovanjem procedura za obezbjeđenje implementacije usklađene sa okvirom za životnu sredinu i društvom i regulativama. Ako je potrebno, projekat može predvidjeti mjere za dalju izgradnju kapaciteta Zajmoprimca. Pored građevinskih radova planiranih u okviru podkomponenti 1.1. i 1.2., primjena okvira za životnu sredinu i društvo se proširuje i na instalacione radove u okviru Komponente 2 (npr. monitoring sistema u tunelima, monitoring stabilnosti padina i instalacija uređaja za mjerenje težine u pokretu), kao i tehničku pomoć u svim podkomponentama, uključujući, ali ne ograničavajući se na izgradnju kapaciteta i dizajn.

Jedinice za implementaciju projekta će biti odgovorni za životnu sredinu i društvo (okruženje i društvo) pregled, procjene životne sredine i društva, monitoring i izvještavanje o okruženju i društvenim performansama, usklađenosti sa nacionalnim zakonodavstvom i okvirom za životnu sredinu i društvo za svaki podprojekt, kako bi se osigurala efikasna primjena mjera definiranih u specifičnim upravljačkim instrumentima uključujući okvir upravljanja životnom sredinom i društvom u fazi dizajna, pripreme i izgradnje. Putevi Republike Srpske će biti odgovorni za implementaciju propisanih mjera ublažavanja životne sredine i društva i usklađenost u fazi korištenja i rušenja. Dok jedinica za implementaciju projekata može angažovati druge za pripremu izvještaja o procjeni i izvještaja o usklađenosti, ostaje odgovoran za njihov kvalitet, sadržaj i procese javne konsultacije.

Svaki podprojekt i njegove aktivnosti moraju proći okruženje i društvenu procjenu u skladu sa ovim okvirom upravljanja životnom sredinom i društvom, a samim tim i sa okvirom za životnu sredinu i društvo, uključujući aktivnosti angažovanja zainteresovanih strana, kao što su konsultacije i povratne informacije.

Konačna, konsultovana verzija specifične životne sredine i društva instrumenta (rezultat procjene životne sredine i društva), bilo da se radi o procjeni uticaja na životnu sredinu i društvo, plan upravljanja životnom sredinom i društvom listi, plan obaveza za životnu sredinu i društvo ili CHMP-u, predstavlja integralni dio dokumentacije za tender i ugovaranje.

Okruženje i društvena procjena će slijediti proces od 5 koraka kako bi se identifikovali rizici povezani sa specifičnim podprojektima, isključile sve značajne i visokorizične aktivnosti, identifikovali potencijalni uticaji i definisale mjere koje imaju za cilj spriječiti ili minimizirati negativne uticaje, kao i odrediti vrstu upravljačkog instrumenta koji je potreban za ispunjavanje standarda projekta.

7.1 Procedura životne sredine i društva pregleda za fizičke investicije, istraživačke radove i instalacije

Kako bi se identifikovao tip i razmjer potencijalnih društvenih rizika i rizik okruženja i uticaja te odredilo kojoj klasifikaciji rizika Svjetske banke bi podprojekt trebao pripadati, procjena životne sredine će se provesti na nivou svakog podprojekta. Značaj uticaja i rizika, koji doprinose rezultatnoj procjeni životne sredine klasifikaciji, zavisice od tipa i razmjere podprojekta, njegove lokacije, osjetljivosti životne sredine i društvenih pitanja, kao i prirode i veličine potencijalnih rizika i uticaja. Životna sredina i društvo procjena će biti proporcionalna rizicima i uticajima projekta i ocijeniti na integrisan način sve relevantne direktne, indirektno i kumulativne rizike životne sredine i društva i uticaje tokom životnog ciklusa projekta.

KORAK 1: Pregled podprojekta i klasifikacija rizika

Zajmoprimac će izvršiti pregled životne sredine i društva na osnovu Upitnika za okruženje i društvenu procjenu koji se nalazi u Aneksu 5, a koji sadrži pitanja o projektu (tip predloženih aktivnosti – izgradnja/rekonstrukcija/rehabilitacija/instalacija, korištenje opasnih ili toksičnih materijala, uticaji na zaštićena područja itd.).

U paraleli, podprojekti će takođe biti pregledani kako bi se osiguralo da nevoljno oduzimanje zemljišta, raseljavanje (ekonomsko ili fizičko) i/ili ograničenja pristupa koja mogu nastati radi postizanja ciljeva podprojekta budu adekvatno rješena u skladu sa nacionalnim zakonom i standardima Svjetske banke i standarda zaštite životne sredine i društva. Tokom sprovođenja procjene životne sredine i društva, koristiće se posvećeni obrazac za pregled sticanja zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i nevoljnog preseljenja koji se nalazi u Aneksu 17 okvira upravljanja životnom sredinom i društvom. Na osnovu rezultata pregleda sticanja zemljišta, korištenja zemljišta i preseljenja, Zajmoprimac će predložiti pripremu akcionog plana preseljenja, plana obnove sredstava za život ili drugog dokumenta koji se bavi pitanjima vezanim za zemljište. Izvještaj o pregledu vezanom za zemljište i prijedlog instrumenta podliježu odobrenju Socijalnog stručnjaka Svjetske banke.

Uptinik okruženja i društveni upitnik za svaki podprojekt će biti ažuriran (ako je potrebno), pripremljen i popunjen od strane krajnjeg korisnika (uz savjet jedinice za implementaciju projekta) i pregledan od strane stručnjaka za životnu sredinu i društvo jedinice za implementaciju projekata. Razvoj ESSQ će uzeti u obzir relevantne životne sredine i društva aspekte podprojekta, rizike i potencijalne probleme, kao što su tip, lokacija, osjetljivost i razmjera projekta, itd. Kada se ESSQ zadovoljavajuće završi, jedinica za implementaciju projekta će podnijeti dokument i izvještaj o pregledu životne sredine i društva (u dogovorenom obliku) sa predloženom klasifikacijom rizika i instrumentom životne sredine i društva Svjetskoj banci. Za podprojekte gdje se javljaju rizici i uticaji vezani za zemljište, izvještaj mora sadržavati informacije proizašle iz pregleda na osnovu obrasca koji je dat u Prilogu 17.

ESSQ pomaže stručnjacima životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta da odrede rizik podprojekta na osnovu kriterija pregleda i preliminarne procjene uticaja. Aktivnosti sa niskim, umjerenim i značajnim rizikom biće kvalifikovane za finansiranje u okviru projekta, a pregled će uzeti u obzir i druga ograničenja u vezi s kvalifikacijom definisana u ESMF-u. Aktivnosti sa visokim rizikom i one navedene na IFC-ovoj listi isključenja neće se razmatrati za finansiranje. Nadalje, stručnjak životne sredine i društva jedinice implementacije projekta će, kao dio procesa pregleda, definisati dokumente životne sredine i društva potrebne za upravljanje rizicima i osiguranje pravilnog upravljanja aktivnostima životne sredine i društva. Razvoj ESSQ će uzeti u obzir relevantne rizike i pitanja, kao što su tip, lokacija, osjetljivost i razmjera projekta, itd.

Konačna odluka o klasifikaciji rizika podprojekta zahtijeva odobrenje Svjetske banke, stoga jedinica za implementaciju projekta priprema izvještaj o pregledu životne sredine i društva, koji je podlozan odobrenju od strane stručnjaka životne sredine i društva Svjetske banke, koji potvrđuje rizik.

KORAK 2: Priprema podprojekta

Neophodna dokumentacija za implementaciju podprojekta, uključujući tehničku dokumentaciju za podprojekt koji će biti finansiran, tehnički opis podprojekta, dozvole i odobrenja koja su izdala nadležna tijela u vezi s implementacijom podprojekta, kao i dinamiku izvođenja radova, pripremit će stručnjaci životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta. Svi dokumenti i izvještaji tehničke pomoći moraju biti pregledani i odobreni od strane stručnjaka životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta prije nego što se mogu smatrati potpunim, uključujući razvoj standarda dizajna. Procjene životne sredine i društva za aktivnosti sa niskim i umjerenim rizikom mogu provesti dizajneri, međutim, kvaliteta tih procjena ostaje odgovornost stručnjaka životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta. Procjene životne sredine i društva i instrumenti za značajne rizike moraju biti pripremljeni od strane nezavisnog stručnjaka.

KORAK 3: Priprema i objavljivanje procjene uticaja na životnu sredinu i društvo/plan upravljanja životnom sredinom i društvom/liste plana upravljanja životnom sredinom i društvom, CHMP-a, akcioni plan preseljenja po potrebi

Izgradnja/rekonstrukcija/rehabilitacija/instalacija/istraživanje i drugi građevinski radovi se očekuju da imaju niske, umjerene i značajne društvene rizike i rizike društva. Stoga će za projekte sa značajnim rizikom biti razvijeni

sveobuhvatan ili djelimičan procjenjen uticaj na životnu sredinu i društvo sa planom upravljanja životnom sredinom i društvom, dok će za podprojekte sa umjerenim rizikom biti razvijeni planovi upravljanja životnom sredinom i društvom ili liste tog plana i ESCOP (obraci dostupni u Prilozima 6, 7, 9 i 10). Projekti sa niskim rizikom mogu zahtijevati ESCOP-e. Rizici povezani sa kulturnim naslijeđem biće adresirani kroz razvoj Plana upravljanja kulturnim naslijeđem (CHMP), a gdje je primjenjivo, uz integrisane uslove dobijene u mišljenjima i dozvolama nadležnih organa za intervencije u fizičko kulturno naslijeđe. CHMP se može razviti kao samostalan dokument ili kao integrisani/dodatak procjena uticaja na životnu sredinu i društvo/plan upravljanja životnom sredinom i društvom ili listi.

Instrumenti životne sredine i društva (procjena uticaja na životnu sredinu i društvo/plan upravljanja životnom sredinom i društvom i njegove liste/ESCOP i/ili CHMP i/ili specifični plan angažovanja zainteresovanih strana) će se pripremati paralelno sa dizajnom podprojekta. Dizajn i instrument životne sredine i društva će se međusobno informisati. Međutim, instrument životne sredine i društva (plan upravljanja životnom sredinom i društvom, procjena uticaja na životnu sredinu i društvo, ESCOP, itd.) mora biti finalizovan prije postupaka javne nabavke i biće podložan pregledu i odobrenju Svjetske banke kao i svaki drugi instrument životne sredine i društva. Preporučuje se da se građevinska dozvola ne dobije prije finalizacije prethodno navedenih instrumenata životne sredine i društva zbog potencijalnih kašnjenja koja dizajn može doživjeti kao dio procjene i konsultacija životne sredine i društva. Slično tome, akcioni plan preseljenja će biti pripremljen kada bude poznata tačna fizička dimenzija projekta, i prije procesa eksproprijacije i dobijanja građevinske dozvole.

U slučaju procjene uticaja na životnu sredinu i društvo, stručnjaci životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta će uvijek istraživati načine za integraciju nacionalnih i procedura Svjetske banke i ne duplirati procjene, konsultacije ili bilo koji drugi napor. Integrisane procedure su podložne odobrenju stručnjaka životne sredine i društva Svjetske banke.

Iskusni stručnjak okruženja i društveni stručnjak će biti zaposleni u jedinici za implementaciju projekta na puno radno vrijeme (može se prilagoditi zavisno od napretka projekta), dok će specijalista za zdravstvenu i sigurnosnu zaštitu (viši specijalista za zdravlje i zaštitu na radu) biti angažovan na pola radnog vremena tokom implementacije projekta i preuzeti odgovornost za sprovođenje ovog okvira upravljanja životnom sredinom i društvom. Jedinica za implementaciju projekta može takođe uključiti stručnjaka za komunikaciju kako bi podržao konsultacije i aktivnosti informisanja.

Stručnjaci životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta će predložiti (a banka će odobriti), na osnovu svakog pojedinačnog slučaja, potrebnu dokumentaciju standard za zaštitu životne sredine i društva. Kada budu sigurni da dokument ispunjava zahtjeve kvaliteta i sadržaja Svjetske banke, stručnjaci životne sredine i društva će dostaviti nacрте dokumenata na pregled Svjetskoj banci. Nakon dobijanja odobrenja, dokumenti će biti javno objavljeni i konsultovani. Finalni instrument životne sredine i društva će odražavati relevantne komentare. Dokumenti koji sadrže relevantne komentare dobijene tokom javnih konsultacija (za podprojekte sa umjerenim rizikom) i uključuju zapisnike javnih konsultacija će se smatrati finalizovanim. Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo/Plan upravljanja životnom sredinom i društvom i liste/ESCOP i CHMP (gdje je primjenjivo) će činiti integralni dio dokumentacije za tender i ugovaranje za izvođače. Kada banka bude zadovoljna kvalitetom listi plana upravljanja životnom sredinom i društvom/ESCOP-a, može odlučiti da izvrši samo post-pregled ovih dokumenata.

KORAK 4: Javne konsultacije

Javne konsultacije i angažman su obuhvaćeni nacionalnim zakonodavstvom, uključujući pravo na podnošenje peticija, zahtjev za informacijama o projektima koje provode javna tijela, konsultacije sa susjedima i lokalnim zajednicama, itd. Pored toga, procesi za doseganje i informisanje potencijalno pogođenih osoba i zajednica biće dopunjeni principima Svjetske banke, aktivnim angažovanjem ovih osoba/grupa, posebno s ranjivim grupama gdje se takve situacije mogu pojaviti.

Ovi aspekti su obuhvaćeni u trenutnom dokumentu, u okviru odredbi za Mehanizam za rješavanje pritužbi, Javne konsultacije i mjere za ublažavanje društvenog rizika, kao i kroz plan angažovanja zainteresovanih strana.

Stručnjaci životne sredine i društva jedinica za implementaciju projekta će biti odgovorni za objavljivanje dokumenata javnosti i uključivanje javnosti u cjelokupan proces implementacije podprojekta.

Paketu za objavljivanje Nacrta plana obaveza za životnu sredinu i društvo/plan upravljanja životnom sredinom i društvom i njegove liste/CHMP će se uključiti sljedeći dokumenti: Javna najava za organizaciju javnog objavljivanja koja sadrži poziv na komentare (za podprojekte sa umjerenim rizikom podprojekta), nacrt verzije instrumenta životne sredine i društva, obrazac za podnošenje komentara i sugestija, te obrazac za pritužbe.

Svi relevantni komentari iz javnosti biće razmotreni i, ako je potrebno, odraženi u finalnom dokumentu životne sredine i društva. Informacije o predstojećim javnim konsultacijama (za podprojekte sa umjerenim rizikom) tokom pripreme plan upravljanja životnom sredinom i društvom i njegove liste /CHMP za odgovarajuće lokacije biće objavljene na veb stranici Puteva Republike Srpske. Jedinica za implementaciju projekta će takođe istraživati načine za distribuciju ovih informacija u pristupačnim formatima, kako online, tako i offline, na kulturološki prihvatljiv način.

Svi komentari i pitanja biće obrađeni i zajedno sa povratnim informacijama uključeni u finalnu verziju instrumenta životne sredine i društva (procjena uticaja na životnu sredinu i društvo, plan upravljanja životnom sredinom i društvom, itd.) i zabilježeni u zapisniku sa sastanka.

Jedinica za implementaciju projekta će podnijeti takav finalni dokument sa potvrdom o ponovnom objavljivanju i informacijama o tome gdje se dokumenti mogu pronaći Svjetskoj banci.

Za razliku od drugih instrumenata, specifični akcioni plan preseljenja će biti pripremljeni, konsultovani i finalizovani što je prije moguće u projektu, i obavezno prije nego što započne proces eksproprijacije.

KORAK 5: Integracija procjena uticaja na životnu sredinu i društvo / plan upravljanja životnom sredinom i društvom i kontrolne liste/ESCOP/CHMP u dokumentaciju za tender i ugovaranje

Instrumenti životne sredine i društva (procjena uticaja na životnu sredinu i društvo, plan upravljanja životnom sredinom i društvom i kontrolna lista, CHMP, ESCOP itd.) će biti pripremljeni prije javne nabavke radova, a finalna verzija će biti integrisana u dokumentaciju za tender i ugovore za odabrane podprojekte, kao i u ugovore za njihovo izvršenje koji će biti potpisani sa odabranim izvođačima radova. Od izvođača će se zahtijevati da pokažu da su sve mjere ublažavanja uzete u obzir u C-ESMP, plan upravljanja životnom sredinom i društvom i liste, C-ESCOP-u, C-CHMP-u kako bi se osigurala implementacija podprojekta na ekološki i društveno prihvatljiv način.

KORAK 5: Implementacija, nadzor projekta, monitoring i izvještavanje

Izvođač (i, shodno tome, svi njegovi podizvođači) odgovoran je za implementaciju mjera ublažavanja iz procjena uticaja na životnu sredinu i društvo/ plan upravljanja životnom sredinom i društvom kao i kontrolnim listama /CHMP-a/ESCOP-a, kao i za monitoring plan i sve naknadne korektivne mjere koje propisuje jedinica za implementaciju projekta i Svjetska banka. Implementacija određenih mjera za sigurnost zajednice i viši specijalista za zdravlje i zaštitu na radu koje se odnose na period korištenja, sigurnost osoblja, pripravnost za vanredne situacije, Plan upravljanja otpadom, Plan upravljanja saobraćajem i druge definisane u planu obaveza za životnu sredinu i društvo odgovornost su korisnika projekta i jedinice za implementaciju projekta, kako će biti definisano u procjeni

uticaja na životnu sredinu i društvo/ plan upravljanja životnom sredinom i društvom kao i lista. Jedinica za implementaciju projekta redovno nadgleda radove kroz obilazak lokacija, pregled dokumentacije i druge dostupne metode (za podprojekte sa umjerenim rizikom). Jedinica za implementaciju projekta će izvještavati o usklađenosti implementacije okvira upravljanja životnom sredinom i društvom, procjena uticaja na životnu sredinu i društvo/ plan upravljanja životnom sredinom i društvom kao i /CHMP-a/ESCOP-a prema Svjetskoj banci u redovnim polugodišnjim izvještajima o napretku i za podprojekte u skladu sa planom obaveza za životnu sredinu i društvo, u dinamikama dogovorenim u planu upravljanja životnom sredinom i društvom i njegovim listama.

Jedinica za implementaciju projekta će odmah obavijestiti Svjetsku banku, najkasnije u roku od 24 sata, o bilo kojem incidentu ili nesreći vezanoj za projekat ili koja na njega utiče, a koja ima ili može imati značajan negativan uticaj na okolinu, pogođene zajednice, javnost ili radnike, uključujući, na primjer, radne nesreće koje mogu rezultirati ozbiljnim povredama, povredama maloljetnika, padovima, saobraćajnim nesrećama, većim iscurjenjima hemikalija, ulja, goriva itd. Jedinica za implementaciju projekta će se pridržavati plana obaveza za životnu sredinu i društvo i procedura izvještavanja razvijenih za usmjerenje projekta u alatu za odgovor na incidentne situacije Svjetske banke (ESIRT) i osigurati da njihove vlastite procedure odgovora budu u skladu sa ESIRT-om. Jedinica za implementaciju projekta će pružiti dovoljno detalja o incidentu ili nesreći, ukazujući na odmah preduzete mjere za rješavanje problema, i uključiti sve informacije koje dostavi bilo koji izvođač/podizvođač ili nadzorni inženjer. Na zahtjev Banke, Putevi RS će također pripremiti izvještaj o incidentu ili nesreći sa detaljnom analizom uzroka koja će biti dostavljena unutar 30 radnih dana od incidenta Banci (osim ako nije drugačije dogovoreno s Bankom).

7.2 Ekološke i društvene revizije za Tehničku Pomoć

Iako aktivnosti tehničke pomoći nose rizik životne sredine i društva u fazi implementacije projekta, one mogu imati značajne uticaje životne sredine i društva u kasnijim fazama, bez obzira na vreme i izvor finansiranja. Stoga je tehnička pomoć pravi trenutak da se obrade svi rizici i potencijalni uticaji koji se mogu izbjeći ili ublažiti u okviru opsega tehničke pomoći, planova i dizajna.

Tehnička pomoć predviđena ovim projektom u okviru svih komponenti, uključujući dizajn novih putnih sekcija, novih tunela, dizajn mera otpornosti na klimatske promjene, monitoring padina i tunela itd., pa čak i program pripravnštva, predmet je ekološke i društvene due diligence (u skladu sa okvirom za životnu sredinu i društvo). Specifični koraci koji se treba preduzeti uključuju:

Korak 1: Stručnjaci životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta će pregledati ToR pripremljen za tehničku pomoć u odnosu na okvir za životnu sredinu i društvo standardi za zaštitu životne sredine i društva i odrediti njegov potencijalni rizik životne sredine i društva za fazu implementacije. Ako je rizik nizak, ne treba preduzimati daljnje korake. Ako je budući rizik umjeren ili značajan, stručnjaci životne sredine i društva obavještavaju jedinicu za implementaciju projekta (i Svjetska banka u redovnom Izvještaju o napretku) da je određena tehnička pomoć potrebna daljnjoj procjeni životne sredine i društva. Tehnička pomoć sa potencijalnim visokim rizikom u kasnijim fazama neće biti podržana u okviru ovog projekta.

Korak 2: Kada su dokumenti tehničke pomoći u visokom nacrtu, biće podjeljeni sa Ekološkim stručnjakom jedinice za implementaciju projekta i Društvenim stručnjakom jedinice za implementacije projekta radi procjene životne sredine i društva u skladu sa okvirom za životnu sredinu i društvo kao i standardima. Stručnjaci životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta sprovode procjenu i daju preporuke za ublažavanje identifikovanih rizika životne sredine i društva, kao i preporuke za dalju performansu životne sredine i društva tehničke pomoći. Rezultati procjene i preporuke predstavljaju se u Izvještaju o procjeni životne sredine i društva.

Korak 3: Izvještaj o procjeni životne sredine i društva se pregledava (takođe može biti revidiran od strane životne sredine i društva stručnjaka jedinice za implementaciju projekta ako je potrebno) i odobrava od strane Svjetske banke. Odobreni Izvještaj o procjeni životne sredine i društva biće objavljen na veb stranici MSE-a na 14 dana uz poziv na komentare. Izvještaj o procjeni životne sredine i društva smatraće se finalnim kada obuhvati sve relevantne komentare, povratne informacije budu dostavljene javnosti, a zapisnici sa konsultacija budu uključeni (npr. kao aneks).

7.3 Ekološke i društvene revizije za Povezane Objekte

Politika zahtijeva primjenu standard za zaštitu životne sredine i društva na povezane objekte. Iako povezani objekti nisu identifikovani tokom pripreme projekta, oni se prilično često javljaju u infrastrukturnim projektima u transportnom sektoru. Politika životne sredine i društva Svjetske banke definiše povezane objekte kao objekte ili aktivnosti koje nisu finansirane kao dio projekta i koje, prema ocjeni Banke, su:

- (a) direktno i značajno povezani s projektom; i
- (b) sprovode se ili planiraju da se sprovode istovremeno sa projektom; i
- (c) neophodni su za održivost projekta i ne bi bili izgrađeni, prošireni ili sprovedeni da projekt ne postoji.

Da bi objekti ili aktivnosti bili klasifikovani kao povezani objekti, moraju ispunjavati sve tri kriterijuma. Povezani objekti će ispunjavati zahtjeve standard zaštite životne sredine i društva, u onoj mjeri u kojoj Zajmoprimac ima kontrolu ili uticaj nad tim povezanim objektima.

Gdje je dogovoren zajednički pristup za projekat, taj zajednički pristup će se primijeniti i na povezane objekte. Takođe, kada se povezani objekti finansiraju od strane drugih multilateralnih ili bilateralnih finansijskih agencija, Banka može pristati da primijeni zahtjeve tih drugih agencija za procjenu i upravljanje ekološkim i društvenim rizicima i uticajima povezanih objekata, pod uvjetom da ti zahtjevi omogućavaju projektu da postigne ciljeve koji su suštinski usklađeni sa standardima za zaštitu životne sredine i društva.

Šablon za procenjivanje povezanih objekata dostupan je u Aneksu 11.

7.4 Instrumenti životne sredine i društva

Podkomponenta	Vrsta aktivnosti	Procjena životne sredine i društva prema nacionalnom zakonodavstvu	Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo prema nacionalnom zakonodavstvu	Dokument potreban prema okviru za životnu sredinu i društvo (privremeno)
Podkomponenta 1.1. i 1.2.	Geotehnička istraživanja	Ne	Ne	ESCOP
	Modernizacija/rekonstrukcija puteva, uključujući obilaznice	Da	Ne	Plan upravljanja životnom sredinom i društvom
	Redizajn	Ne	Ne	Pregled Svjetska banka životna sredina i društvo
	Rekonstrukcija mostova, vijadukta	Ne	Ne	Plan upravljanja životnom sredinom i društvom
	Odvodnja	Ne	Ne	Kontrolna lista plana upravljanja životnom sredinom i društvom
Podkomponenta 2.1. i 2.2.	Tehnička pomoć na putevima	Ne	Ne	Pregled Svjetska banka životna sredina i društvo
	Rekonstrukcija/rehabilitacija puteva	Ne	Ne	Kontrolna lista plana upravljanja životnom sredinom i društvom

Podkomponenta	Vrsta aktivnosti	Procjena sredine i društva potrebna nacionalnom zakonodavstvu	Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo potrebna prema nacionalnom zakonodavstvu	Dokument potreban prema okviru za životnu sredinu i društvo (privremeno)
	Rekonstrukcija/rehabilitacija mostova	Ne	Ne	Plan upravljanja životnom sredinom i društvom
	Sistem upravljanja padinama, instalacija uređaja za mjerenje težine u pokretu	Ne	Ne	Plan obaveza za životnu sredinu i društvo

Instrumenti životne sredine i društva za implementaciju podprojekata u skladu sa okvirom za životnu sredinu i društvo predviđeni u okviru Projekta uključuju (prema Standardu za zaštitu životne sredine i društva 1,8, 5 i 10):

- **Procjena ekoloških i društvenih uticaja (procjena uticaja na životnu sredinu i društvo)** je instrument za identifikaciju i procjenu potencijalnih ekoloških i društvenih uticaja predloženog projekta, evaluaciju alternativa i dizajn odgovarajućih mjera ublažavanja, upravljanja i monitoringa. Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo će takođe odražavati nacionalne regulatorne zahtjeve, na koje se Zajmoprimac može osloniti ukoliko ispunjavaju zahtjeve životne sredine i društva. Šablon za procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo dostupan je u Aneksu 6.
- **Plan upravljanja ekološkim i društvenim uticajima** je instrument koji detaljno opisuje mjere koje treba preduzeti tokom implementacije i operativne faze projekta kako bi se eliminisali ili nadoknadili negativni ekološki i društveni uticaji, ili ih smanjili na prihvatljive nivoe; i (b) akcije potrebne za implementaciju ovih mjera. Šablon za pripremu plana upravljanja životnom sredinom i društvom dostupan je u Aneksu 7.
- **Kontrolna lista plana upravljanja životnom sredinom i društvom** je skraćena verzija plana upravljanja životnom sredinom i društvom za lagane građevinske radove sa predvidljivim ekološkim i društvenim uticajima. Šablon za pripremu plana upravljanja životnom sredinom i društvom kontrolne liste dostupan je u Aneksu 9.
- **ESCOP** su unaprijed pripremljene mjere za upravljanje ekološkim i društvenim rizicima za standardne građevinske, životne ili kućne aktivnosti. Šablon za pripremu ESCOP-a dostupan je u Aneksu 10.
- **Plan upravljanja kulturnim nasljeđem (CHMP; šablon dostupan u Aneksu 8)** se priprema kada projekat ne može izbjeći uticaj na kulturno nasljeđe ili kada su objekti kulturnog nasljeđa dio aktivnosti projekta. Mjere ublažavanja uključuju, na primjer, premještanje ili modifikaciju fizičkog prostora projekta; konzervaciju i rehabilitaciju na licu mjesta; premještanje kulturnog nasljeđa; dokumentaciju; jačanje kapaciteta nacionalnih i podnacionalnih institucija odgovornih za upravljanje kulturnim nasljeđem pogođenim projektom; uspostavljanje sistema monitoringa za praćenje napretka i efikasnosti ovih aktivnosti; uspostavljanje rasporeda implementacije i potrebnog budžeta za identificirane mjere ublažavanja; i katalogizacija pronalazaka. CHMP će takođe odražavati zahtjeve nadležnih vlasti.
- **Plan angažovanja zainteresovanih strana** ; Specifični plan angažovanja zainteresovanih strana će opisati vremenski okvir i metode angažovanja sa zainteresovanim stranama tokom životnog ciklusa podprojekta, razlikujući strane pogođene projektom od drugih zainteresovanih strana. Plan angažovanja zainteresovanih strana će takođe opisati opseg i vremenski okvir informacija koje će biti komunicovane stranama pogođenim projektom i drugim zainteresovanim stranama, kao i vrstu informacija koje se od njih traže. Plan angažovanja zainteresovanih strana će biti osmišljen da uzme u obzir glavne karakteristike i interese zainteresovanih strana, kao i različite nivoe angažovanja i konsultacija koji će biti prikladni za različite zainteresovane strane.

- **Plan akcije preseljenja** : Plan akcije preseljenja će biti razmatrani i pripremljeni za svaki podprojekat gdje su uočena/ekranizovana akvizicija zemljišta, ograničenje korištenja zemljišta ili nevoljno fizičko ili ekonomsko preseljenje prema proceduri ekranizacije. Specifični planovi akcije preseljenja će biti proporcionalni potencijalnim rizicima i uticajima, u skladu s principima okvira za životnu sredinu i društvo. Aktivnosti projekta koje mogu prouzrokovati fizičko i/ili ekonomsko premještanje ili bilo kakav uticaj za koji je potreban Plan akcije preseljenja (uključujući akviziciju zemljišta, preseljenje, ekonomsko premještanje itd.) neće započeti dok takvi specifični planovi ne budu finalizovani i odobreni od strane Banke.
- **Plan obnove sredstava za život** : Obnova plana obnove sredstava za život će uključivati opcije i alternative za kompenzaciju gubitka prihoda, dodatnog prihoda ili druge forme sredstava za život iz kojih pogođene osobe mogu birati, uz vremenske okvire.

8. Raspored implementacije okvira za životnu sredinu i društvo

Održiv, integrisan i siguran putnički transport u Republici Srpskoj će se implementirati kroz Jedinicu za implementaciju projekta koja će biti uspostavljena unutar Javnog preduzeća Putevi Republike Srpske.

Putevi Republike Srpske će biti odgovorni za implementaciju svih komponenti i biće odgovorni za izveštavanje kako Svetskoj banci, tako i Odboru za upravljanje projektom o svim aktivnostima i napretku projekta.

Jedinica za implementaciju projekta (Jedinica za implementaciju projekta) će biti odgovorna za koordinaciju projekta, monitoring i pripremu konsolidovanih izveštaja. Ona će biti odgovorna za ukupnu implementaciju, uključujući funkcije kao što su nabavka, tehnički doprinosi, praćenje napretka, kontrola kvaliteta, kao i socijalne i ekološke zaštite - usklađenost sa okvirom za životnu sredinu i društvo (uključujući implementaciju ovog okvira za upravljanje životnom sredinom i društvom, plan angažovanja zainteresovanih strana, procedure upravljanja random snagom i plan ekoloških i socijalnih obaveza).

Jedinica za implementaciju projekta će koordinirati s drugim relevantnim nadležnim organima (npr. Putevi Republike Srpske, Ministarstvo prostornog planiranja, građevinarstva i ekologije, Ministarstvo unutrašnjih poslova i drugi) i nevladinim organizacijama. Potreban kadar koji će biti angažovan za projekat prikazan je u sljedećoj Tabeli 9.

Glavne odgovornosti Puteva Republike Srpske kao implementacione agencije u vezi sa ekološkim i društvenim politikama i standardima:

1. Implementira aktivnosti vezane za ekološke i društvene politike i standarde u skladu sa odredbama ugovora o zajmu, planu ekoloških i socijalnih obaveza i okvirom za životnu sredinu i društvo.
2. Osigurava da uslovi za svaki dizajn konsalting uključuju zahtjeve Svetske banke i ekološke i društvene politike i standarde kako su definisani u ovom okviru upravljanja životnom sredinom i društvom i instrumentima životne sredine i društva podprojekta (priprema procjene uticaja na životnu sredinu i društvo, plan upravljanja životnom sredinom i društvom kao i njegove liste/CHMP, ESCOP), uključujući konsultacije o rezultate ekoloških i društvenih procjena, pravovremeno otkrivanje nacrti i finalnih instrumenata životne sredine i društva, kao i procjenu za nasilje zasnovano na polu (rodno-zasnovano nasilje).
3. Osigurati pravovremenu procjenu rizika i pripremu relevantnih izveštaja i dokumenata u skladu sa zahtjevima standarda zaštite životne sredine i društva¹⁰ i 5, npr. implementirati okvir politike preseljenja projekta, pripremiti specifične akcione planove preseljenja, Planove obnove sredstava za život, ažurirati plan angažovanja zainteresovanih strana i pripremiti specifične planove angažovanja zainteresovanih strana, pratiti proces akvizicije zemljišta, sprovoditi aktivnosti angažovanja zainteresovanih strana i drugo;
4. Pokaže, na način koji je prihvatljiv Svetskoj banci, usklađenost završenih radova sa okvirom za životnu sredinu i društvo;
5. Osigurava tehničku koordinaciju aktivnosti vezanih za pripremu i implementaciju procjena uticaja na životnu sredinu i društvo, plan upravljanja životnom sredinom i društvom i liste/CHMP, ESCOP;
6. Osigurava da se izvršenje građevinskih radova sprovodi u skladu sa okvirom upravljanja životne sredine i društva i specifičnim merama ublažavanja;
7. Upravlja mehanizmom za rješavanje pritužbi kako bi pratio, odgovarao i izveštavao o povratnim informacijama koje javnost pruža o aktivnostima projekta;
8. Saradjuje sa stručnjakom za komunikaciju i pravnikom na komunikaciji o aktivnostima projekta ka direktnim korisnicima, pogođenim osobama i široj javnosti, posebno uključujući aktivnosti javnog informisanja koje su dovoljno suptilne i usmjerene ka ranjivim grupama (npr. muškarci/žene, osobe sa invaliditetom, mladi/stariji, Romi itd.);
9. Istražuje mogućnosti za konsultacije i angažovanje korisnika projekta i članova šire javnosti;
10. Razvija sistem monitoringa aktivnosti, kontinuirano sprovodi i ažurira bazu podataka vezanu za implementirane aktivnosti kako bi u svakom trenutku imao relevantne informacije za monitoring koje su uporedive i kompatibilne u vezi sa problemima zaštite životne sredine na lokacijama;
11. Prati sprovođenje aktivnosti vezanih za politike i standarde zaštite životne sredine i društva, uključujući rizike, uticaje i mjere ublažavanja u skladu sa okvirom za životnu sredinu i društvo, i redovno ažurira bazu podataka o monitoringu. Ovo uključuje mjere za ublažavanje uticaja građevinskih aktivnosti, kao i mjere

- zaštite zdravlja i bezbjednosti, i izveštavanje o bilo kojim incidentima prema ESIRT-u. Priprema i podnosi inicijaciju pravnih dokumenata za odobrenje ulaganja u skladu sa važećim pravnim propisima;
12. Osigurava izvršenje građevinskih radova u skladu sa opštim okvirom upravljanja životnom sredinom i društvom i relevantnim specifičnim procjenama uticaja na životnu sredinu i društvo, plan upravljanja životnom sredinom i društvom i kontrolne liste/CHMP, ESCOP i prati i izvještava o socijalnim i ekološkim aspektima projekta tokom cijelog perioda njegovog trajanja;
  13. Priprema izveštaje, kako je definisano u planu obaveza za životnu sredinu i društvo, i obavještava menadžera projekta kada dođe do odstupanja od unapred utvrđenog programa, kako bi se pregledali radni planovi;
  14. Priprema periodične izveštaje za Svjetsku banku i saraduje na realizaciji polugodišnjih izveštaja o stanju implementacije projekta;
  15. Održava kontakt sa stručnjacima za životnu sredinu i društvene aspekte iz Svjetske banke i traži savjet o bilo kojem problemu koji zahtjeva vođenje u vezi sa aktivnostima na terenu.

Tabela 11: Privremeni sastav osoblja jedinice za implementaciju projekta angažovanog na projektu.

Stavka	Naziv pozicije	Broj zaposlenih Putevi RS i drugih nadležnih tijela	Broj eksternih stručnjaka koji će biti angažovani
1	Menadžer projekta	1	
2	Pomoćnik menadžera projekta	1	
4	Finansijski menadžer		1
5	Tehnički menadžer (građevinski inženjer)	1	
6	Stručnjaci za nabavku	1	1
8	Stručnjaci za zaštitu životne sredine, socijalna pitanja li zaštite na radu	1	2
9	Stručnjaci za praćenje/ocjenjivanje	1	
10	Stručnjak za komunikaciju	1	
11	Pravni savjetnik	1	
13	Sekretar	1	
UKUPNO		9	4

Svjetska banka će pružiti podršku implementaciji projekta za cijeli projekt (Komponenta 1 i Komponenta 2) kroz: blisku saradnju sa jedinicom za implementaciju projekta, pregled životne sredine i društva dokumenata vezanih za dužnu pažnju, praćenje životne sredine i društva aspekata izvedbe i napretka, provođenje redovnih misija podrške implementaciji, organizaciju obuka i olakšavanje razmjene znanja, nadgledanje i podršku u procesu nabavke i finansijskom upravljanju.

Specijalisti životne sredine i društva Svjetske banke pružiće tehničku podršku i nadzor nad životnom sredinom i društvom aspektima projekta tokom cijele implementacije. Specijalisti Svjetske banke će pregledati sve pripremljene dokumente okvira za životnu sredinu i društvo i odobriti ih kada su ispunjeni zahtjevi za okvire životne sredine i društva i kvaliteta. Aktivnosti izgradnje kapaciteta će se nastaviti kontinuirano tokom implementacije projekta. Troškovi izgradnje kapaciteta su pokriveni projektom.

Svjetska banka će pružiti obuku o okvirima životne sredine i društva i relevantnim standardima kako bi se izgradili kapaciteti specijalista životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta i relevantnog osoblja jedinice za implementaciju projekta te ih usmjeriti u pripremi, implementaciji i nadzoru svih projektnih ekoloških i društvenih instrumenata.

Pored toga, Putevi Republike Srpske jedinice za implementaciju projekta će pružiti obuku o implementaciji dokumenata vezanih za ekološku i društvenu dužnu pažnju svim zaposlenima koji rade s izvođačima i podizvođačima, inženjerima nadzora, stručnjacima viših specijalista za zdravlje i zaštitu na radu itd.

Tabela 12: Podrška kapacitetu (obuka)

		VREMENSKI OKVIR	ODGOVORNA ENTITET/OVLAŠTENA TIJELA
OBUKA OSOBLJA JEDINICE ZA IMPLEMENTACIJU PROJEKTA	<p>Osnovna obuka za sve relevantne zaposlenike Puteva RS i Jedinici za implementaciju za projekte o osnovnim okvirima životne sredine i društva i povezanim ekološkim i društvenim pitanjima;</p> <p>Dubinska obuka za ekološke i društvene specijaliste Jedinice za implementaciju za projekte, kao i za specijaliste za komunikaciju i angažman zajednice, kao i za sve ostale zaposlene odgovorne za osiguranje pune usklađenosti s okvirima životne sredine i društva i relevantnim instrumentima o:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Viši specijalista za životnu sredinu i društvo, ekološkim i društvenim procjenama, • Pripremi plana upravljanja životne sredine i društva, • Pripremi akcionog plana preseljenja, • Ulasku radne snage, zdravlju i sigurnosti zajednice, • Angažmanu zainteresovanih strana i rješavanju pritužbi, • Smjernicama WHO o sigurnom upravljanju otpadom iz zdravstvenih aktivnosti, • Nacionalnim sanitarnim normama i propisima, • Kodeksima ponašanja, • Praćenju i izvještavanju, i • Ostalim relevantnim temama. 	<p>Početna obuka unutar tri mjeseca nakon datuma učinkovitosti projekta.</p> <p>Osvežavajuće obuke najmanje jednom godišnje, kada se zaposli novi relevantni stručnjak ili po potrebi tokom implementacije projekta.</p>	<p>Jedinica za implementaciju projekta</p> <p>Finansiranje iz budžeta projekta</p>

OBUKA OSOBLJE IZVOĐAČA	ZA	Obuka o implementaciji dokumenata vezanih za ekološku i društvenu dužnu pažnju (npr. Viši specijalista za životnu sredinu, ekološke i društvene procjene) procjene, ulazak radne snage, zdravlje i sigurnost zajednice, angažman zainteresovanih strana, rješavanje pritužbi, kodeksi ponašanja itd.) svim zaposlenima koji rade s izvođačima i podizvođačima, a koji su odgovorni za ekološka i društvena pitanja	Prije početka radova	Jedinica za implementaciju projekta Finansiranje iz budžeta projekta
---------------------------------------	-----------	--	----------------------	---

8.1 Praćenje i izvještavanje

Praćenje pomaže u praćenju ekološke i društvene izvedbe projekta, kako bi se utvrdilo da li postiže željene i postavljene ciljeve te ispunjava različite ekološke i društvene zahtjeve nacionalne regulative i okvire životne sredine i društva. Praćenje takođe informiše jedinica za implementaciju projekta i Svjetsku banku o tome da li su propisane mjere ublažavanja efikasne i učinkovite ili je potrebno implementirati dodatne mjere. Važno je dokumentovati praćenje mjera ublažavanja utvrđenih u plan upravljanja životnom sredinom i društvom i okvirom upravljanja životnom sredinom i društvom, u skladu s odgovornostima i obavezama definisanim u planu obaveza za životnu sredinu i društvo.

Jedinica za implementaciju projekta Puteva RS će pratiti ekološku i društvenu izvedbu projekta u skladu s pravnim ugovorom (uključujući plan obaveza za životnu sredinu i društvo) i dokumentima vezanim za životnu sredinu i društvo dužnu pažnju i smjernicama poput okvira za životnu sredinu i društvo, plan angažovanja zainteresovanih strana, okvir politike preseljenja i procedure upravljanja radnom snagom. Obim i način praćenja dogovoreni su s Bankom i proporcionalni su prirodi projekta, ekološkim i društvenim rizicima i uticajima, kao i zahtjevima za usklađenost. Implementacija životne sredine i društva instrumenata (uključujući procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo, plan upravljanja životnom sredinom i društvom i kontrolne liste, ESCOP-e, RP-e i specifične planove angažovanja zainteresovanih strana za lokacije) pripremljenih za određene pod-projekte je odgovornost odgovarajućeg izvođača, uključujući Plan ublažavanja i Plan praćenja. Ipak, s obzirom na to da ukupna usklađenost s okvirom za životnu sredinu i društvo pada pod odgovornosti Puteva RS kao implementacione agencije, jedinica implementacije projekta će redovno nadgledati usklađenost/implementaciju projekta i instrumenata životne sredine i društva, kao i propisivati korektivne mjere.

MSE mora osigurati da su adekvatni institucionalni aranžmani, sistemi, resursi i osoblje na raspolaganju za izvođenje praćenja.

Na osnovu rezultata praćenja, jedinica implementacije projekta Puteva RS će identifikovati potrebne korektivne i preventivne mjere i uključiti ih u relevantni alat za upravljanje, na način koji je prihvatljiv za Banku. Jedinica implementacije projekta mora implementirati dogovorene korektivne i preventivne mjere u skladu s izmijenjenim planom upravljanja životnom sredinom i društvom ili relevantnim alatom za upravljanje te pratiti i izvještavati o tim akcijama.

Jedinica implementacije projekta mora odmah obavijestiti Banku o bilo kojem značajnom incidentu ili nesreći vezanoj za projekat koji ima, ili bi mogao imati, značajan nepovoljan uticaj na okolinu, pogođene zajednice, javnost ili radnike.

Jedinica implementacije projekta će propisati korektivne mjere. U slučaju da korektivne mjere nisu implementirane, u slučaju kontinuirane neusklađenosti sa zahtjevima životne sredine i društva, i/ili značajnog uticaja zabilježenog tokom implementacije projekta, ili bilo koje druge situacije koja se smatra potrebnom, Jedinica implementacije projekta može obustaviti radove i isplate izvođaču, a u najgorem slučaju (ako situacija potraje) otkazati ugovor. Izvještaji o implementaciji plana upravljanja životnom sredinom i društvom za radove predviđene projektom biće dostavljani polugodišnje, osim ako se radovi nalaze u područjima zaštićenim prirodom ili mogu uticati na kulturno naslijeđe. Za takve projekte (smještene u osjetljivim područjima/zgradama), izvještaji o implementaciji plana upravljanja životnom sredinom i društvom će se pripremati kvartalno (ukoliko nije drugačije dogovoreno sa životnom sredinom i društvom specijalistima Svjetske banke).

Tabela 13: Obaveze izvještavanja tokom implementacije projekta

Autor/Upućeno:	Izvještaj	Frekvencija
Specijalista životne sredine i društva jedinice za implementaciju projekta Svjetske banke	- Periodični izvještaji o implementaciji specifičnih instrumenata životne sredine i društva, npr. Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo, plan upravljanja životnom sredinom i društvom i kontrolne liste /CHMP/ESCOP-ovi, plan angažovanja zainteresovanih strana, RP-ovi	Polugodišnje ili prema potrebi u planu obaveza za životnu sredinu i društvo i specifičnim instrumentima za životnu sredinu i društvo i specifičnim za lokaciju (uključujući inicijalni/izvještaj

Autor/Upućeno:	Izveštaj	Frekvencija
	<p>- Sažeci pritužbi, povratnih informacija, upita, sugestija i pohvala, zajedno sa statusom implementacije povezanih korektivnih/preventivnih mjera, biće prikupljeni i upućeni menadžeru jedinice za implementaciju projekta.</p>	<p>o početku), osim ako nije drugačije dogovoreno sa Svjetskom bankom (što može biti slučaj za zaštićena područja, zabilježene značajne neusklađenosti, rizike po kulturno naslijeđe i slično gdje je potrebno bliže praćenje).</p>
<p>Izvođaču i firmama za nadzor jedinice za implementaciju projekta</p>	<p>-Izveštaji o ESHS izvedbi u skladu s metrikama navedenim u odgovarajućim dokumentima o nabavci i ugovorima</p> <p>-Pregled statusa pritužbi primljenih/rešenih/odloženih (Izveštaj o GRM-u izvođača)</p> <p>-Pregledi aktivnosti angažmana zainteresovanih strana, povratne informacije date/uključene ili obrazloženje za neuključivanje povratnih informacija (Izveštaj o planu angažovanja zainteresovanih strana);</p>	<p>Mjesečno</p>
<p>Jedinici za implementaciju projekta Svjetske banke</p>	<p>-Izveštaji o napretku za Svjetsku banku o: fizičkom i finansijskom napretku postignutom u odnosu na dogovorene indikatore implementacije i isplate; problematičnim oblastima, uključujući komentare o akcijama za rješavanje identifikovanih problema; radnim programima i procjenama troškova za narednu godinu, uključujući revidirane procjene za prethodni period; izvještaju o ključnim ekološkim pitanjima, nesrećama i korektivnim akcijama; podacima o pritužbama i rješenjima kako bi se omogućila pravovremena korektivna akcija.</p>	<p>Polugodišnji izvještaj o napretku</p>
<p>Jedinica za implementaciju Svjetskoj banci u slučaju nesreće</p>	<p>-Izveštaj o ekološkim i društvenim incidentima (ESIRT) (Izveštaj o incidentima/nesrećama za Svjetsku banku kako bi se odmah obavijestila o bilo kojem incidentu ili nesreći vezanoj za projekat ili koja ima uticaj na projekat i koja ima, ili bi mogla imati, značajan nepovoljan uticaj na okolinu, pogođene zajednice, javnost ili radnike, uključujući Svjetska banka mora obavijestiti Banku unutar 24 sata nakon saznanja o incidentu ili nesreći.</p>	<p>Odmah</p>

8.2 Raspodjela odgovornosti

Detaljne odgovornosti tokom implementacije projekta i obaveze izvještavanja navedene su u nastavku u Tabeli 12 i Tabeli 14: Odgovornosti tokom pripreme/implementacije projekta.

Odgovorna entitet/ovlašteno tijelo	Materijalne mjere i akcije
<p>Putevi RS jedinica za implementaciju projekta</p>	<p>Odgovoran za osiguranje implementacije odredbi okvira za upravljanja životne sredine i društva, plan angažovanja zainteresovanih strana, okvir politike preseljenja, procedure upravljanja random snagom i plan obaveza životnom sredinom i društva od strane svih strana, kao što su korisnici pod-projekata i izvođači (i podizvođači), uključujući ekološko i društveno praćenje, evaluaciju i izvještavanje.</p> <p>Angažovati životnu sredinu i društvo, viši specijalista za životnu sredinu i komunikacijske stručnjake u jedinici za implementaciju projekta.</p>
<p>Specijalisti jedinice za implementaciju projekta životne sredine i društva</p>	<p>Obavezne mjere uključuju:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Pripremu upitnika životne sredine i društva za procjenu. - Pripremu izvještaja životne sredine i društva o procjeni. -Procjenu svih pod-projekata kako bi se osiguralo da ne dođe do nevoljnog oduzimanja zemljišta koje dovodi do fizičkog, ekonomskog ili drugog raseljavanja. -Provođenje ekoloških i društvenih procjena (ESA) i pripremu specifičnih instrumenata životne sredine i društva, npr. Procjene uticaja na životnu sredinu i društvu, plan upravljanja životnom sredinom i društvom i kontrolne liste/CHMP/ESCOP-ova, specifičnih planova angažovanja zainteresovanih strana itd. -Pripremu izvještaja o implementaciji specifičnih instrumenata životne sredine i društva -Ažuriranje Projektnog specifičnih planova angažovanja zainteresovanih strana i okvir politike preseljenja. -Pripremu akcionog plana preseljenja i LRP-ova. -Gdje je relevantno, provođenje aktivnosti angažovanja kako je definisano u planovima angažovanja zainteresovanih strana pod-projekta. -Održavanje redovnih sastanaka s izvođačima i članovima jedinice za implementaciju projekta. <p>Redovno obilazak radnih mjesta.</p> <ul style="list-style-type: none"> -Savjetovanje i usmjeravanje izvođača o ublažavanju ekoloških i društvenih uticaja pod-projekta, priprema izvještaja o praćenju. -Provođenje pregleda dokumenata, primanje izvještaja o usklađenosti životne sredine i društva od nadzornika građevine najmanje jednom mjesečno.

Odgovorna entitet/ovlašteno tijelo	Materijalne mjere i akcije
	<p>-Implementaciju aktivnosti angažovanja zainteresovanih strana kako je definisano u planu angažovanja zainteresovanih strana i akcijskim planovima za angažovanje zainteresovanih strana u pod-projektu.</p> <p>-Reviziju i javno konsultovanje o planovima za angažovanje zainteresovanih strana i akcijskih planova angažovanja zainteresovanih strana pod-projekta.</p> <p>-Pripremu izvještaja o provedenim aktivnostima angažovanja zainteresovanih strana.</p> <p>-Provođenje ekološkog/društvenog nadzora putem pregleda dokumenata, primanje izvještaja od korisnika najmanje jednom mjesečno.</p> <p>Pružanje specifične obuke radnicima izvođača i krajnjim korisnicima o praćenju i izvještavanju prema okviru za životnu sredinu, upravljanju otpadom, viši specijalista za zdravlje i životnu sredinu i azbestu kada je to potrebno.</p> <p>-Odgovaranje na zahtjeve Svjetske banke i šefa jedinice za implementaciju projekta.</p> <p>-Pripremanje izvještaja o usklađenosti s okvirima upravljanja životne sredine i društva za pod-projekte i izvještaja o doprinosu polugodišnjim izvještajima za Svjetsku banku.</p> <p>-Kada se primijete neusklađenosti, predložiti korektivne mjere.</p> <p>-U slučaju ponovljenih neusklađenosti i primjećivanja značajnih neusklađenosti, obustaviti radove ako se to smatra potrebnim i obavijestiti Svjetsku banku.</p> <p>-Pripremiti procedure za obavještanje i izvještavanje u slučaju incidentnih situacija.</p> <p>-Obavijestiti i izdati inicijalne izvještaje Banci o značajnim incidentima i incidentnim situacijama.</p> <p>-Provesti analizu uzroka kada je to potrebno.</p> <p>-Odgovor na upravljanje mehanizmom za pritužbe, pružanje povratnih informacija i pripremu izvještaja.</p>
<p>Viši specijalista za zdravlje i zaštitu na radu</p>	<p>-Pružiti svu potrebnu podršku specijalisti životne sredine i društva u oblasti</p> <ul style="list-style-type: none"> - Redovno obilaziti radno mjesto i osigurati usklađenost s zahtjevima višeg specijaliste za zdravlje i zaštitu na radu; - Predložiti korektivne mjere u oblasti višeg specijaliste za zdravlje i zaštitu na radu i nadgledati njihovu implementaciju; - Pružiti input za izvještaje Banci o značajnim incidentima i incidentnim situacijama ako se to smatra potrebnim; - Pružiti povratne informacije višeg specijaliste za zdravlje i zaštitu na radu vezanim inputima i izvještajima mehanizma za rješavanje pritužbi;

Odgovorna entitet/ovlašteno tijelo	Materijalne mjere i akcije
	-Provesti analizu uzroka kada je to potrebno.
Specijalisti za komunikaciju	<ul style="list-style-type: none"> -Pružiti svu potrebnu podršku specijalisti životne sredine i društva u oblasti vanjske komunikacije; -Pružiti podršku specijalisti životne sredine i društva u procesima javnih konsultacija za sve instrumente životne sredine i društva; -Pružiti podršku jedinici za implementaciju projekta u pripremi i komunikaciji eksternih izvještaja; -Pružiti podršku za komunikaciju i angažman jedinici za implementaciju projekta u slučaju nesreća; - Pomoći socijalnom specijalisti jedinici za implementaciju projekta (i) pripremi specifičnih plan angažovanja zainteresovanih strana za lokaciju, (ii) provođenju društvenih anketa i analiza, (iii) ranim konsultacijama, (iv) angažmanu zainteresovanih strana.

9. Mehanizam za rješavanje pritužbi

U okviru standarda Svjetska banka zahtijeva od Puteva RS da osiguraju mehanizam za rješavanje pritužbi kako bi primali i olakšali rješavanje zabrinutosti i pritužbi strana pogođenih projektom koje se javljaju u vezi s projektom, posebno u vezi s ekološkom i društvenom izvedbom implementacione agencije. Mehanizam za rješavanje pritužbi će biti proporcionalan rizicima i uticajima projekta i trebao bi omogućiti stranama pogođenim projektom da podnose pritužbe vezane za aktivnosti finansirane od strane Banke na:

- (i) Projektni mehanizam za rješavanje pritužbi,
- (ii) lokalni mehanizam za rješavanje pritužbi, ili
- (iii) Korporativnu službu za rješavanje pritužbi Svjetske banke.

Glavni cilj mehanizam za rješavanje pritužbi je omogućiti zainteresovanim stranama da podnose pritužbe, povratne informacije, upite, sugestije ili pohvale u vezi s općim upravljanjem i implementacijom projekta. Mehanizam za rješavanje pritužbi je namijenjen da efikasno, pravovremeno i troškovno efikasno rješava pitanja i pritužbe zainteresovanih strana. Konkretno, pruža transparentan i vjerodostojan proces za pravedne, efikasne i trajne rezultate. Takođe gradi povjerenje i saradnju kao sastavni dio šire konsultacije sa zajednicom koja olakšava korektivne akcije. Forma za pritužbu je dostupna u Aneksu 19.

9.1 Mehanizam za rješavanje pritužbi na nivou projekta

Mehanizam za rješavanje pritužbi na nivou projekta će se sastojati od Komiteta za rješavanje pritužbi koji administrira Putevi RS (menadžment i pravni predstavnici), Projektnog komiteta i mehanizam za rješavanje pritužbi kontaktnog lica (najverovatnije socijalni specijalista u jedinici za implementaciju projekta).

- **Komiteo za pregled pritužbi** će uključivati predstavnike Putevi RS i relevantnih nadležnih tijela, kao i predstavnike relevantnih NVO ili zajedničkih organizacija (npr. predstavnika pogođenih projektom, predstavnicu NVO (ženu) koja se bavi pitanjima rodne ravnopravnosti, rodno zasnovano nasilje/seksualno iskorištavanje i zloostavljanje/seksualno uznemiravanje, itd., u zavisnosti od predmeta pritužbe); funkcionisaće kao nivo drugostepene žalbe.
- **PGRC** predstavlja prvi nivo tijela za rješavanje pritužbi i okuplja predstavnike jedinice za implementaciju projekta, tehničkog osoblja Putevi RS i predstavnike opštine.
- U prvoj instanci, sve pritužbe će biti zabilježene od strane mehanizma za rješavanje pritužbi kontaktnog lica i riješene od strane tehničkog osoblja opštine i jedinice za implementaciju projekta (ekoloških i društvenih specijalista, drugih članova jedinice za implementaciju projekta).
- Projekat Implementacione jedinice će odrediti člana osoblja pod direktnom odgovornošću menadžera jedinice za implementaciju projekta koji će biti odgovoran za upravljanje mehanizmom za rješavanje pritužbi.

Ako se uloži žalba (kao konačna akcija mehanizma za rješavanje pritužbi prema komitetu za pregled pritužbi), podnositelji pritužbi i dalje mogu tražiti sudsko rešenje pred nadležnim sudom; za fizičke osobe, nadležni sud je Opštinski sud (takozvani lokalni sud). Ako je spor između dva pravna lica, nadležan je Okružni privredni sud.

9.1.1 Kanali za prijem pritužbi i povratnih informacija

Mehanizam za rješavanje pritužbi predstavlja proces za primanje, evaluaciju i rješavanje pritužbi, povratnih informacija, pitanja i sugestija građana i pogođenih zajednica na nivou projekta. Mehanizam za rješavanje pritužbi će služiti kao informativni centar na nivou projekta, pružatelj povratnih informacija i mehanizam za rješavanje pritužbi, dostupan onima koje pogađa implementacija svih pod-komponenti projekta i primjenjiv na sve aktivnosti projekta relevantne za sve lokalne zajednice pogođene aktivnostima projekta.

Mehanizam za rješavanje pritužbi će biti dostupan putem web stranice projekta koristeći posvećenu email adresu: XXXXXX ili telefonski broj +38XXXXXXX (za veće infrastrukturne projekte preporučuje se zasebna adresa za svaki pod-projekat, a Putevi Republike Srpske će imati svoju email adresu za pritužbe povezane s izborom istraživačkih organizacija i firmi koje će učestvovati u projektu) kako bi primali moguće pritužbe ili izvještavali o nastalim (ili

primijećenim) incidentima. Mehanizam za rješavanje pritužbi će takođe omogućiti poštansku dostavu (XXXXXX ADRESA) za one koji se ne osjećaju ugodno koristeći elektronske načine komunikacije. Mehanizam se fokusira ne samo na prijem i evidentiranje pritužbi, već i na njihovo rješavanje. Sve pritužbe, upiti i sugestije trebaju biti registrovani i slijediće definirane procedure kako bi se osigurao efikasan i pravovremen odgovor.

Imati efikasan mehanizam za rješavanje pritužbi na raspolaganju takođe će služiti ciljevima smanjenja sukoba i rizika poput spoljnog ometanja, korupcije, socijalne isključenosti ili lošeg upravljanja; poboljšanja kvaliteta projektnih aktivnosti i rezultata; te će poslužiti kao važan mehanizam za povratne informacije i učenje za upravljanje projektom u vezi sa snagama i slabostima procedura i procesa implementacije projekta.

Mehanizam za rješavanje pritužbi će biti odgovoran za prijem i odgovaranje na pritužbe i komentare sljedećih četiri grupe:

- Osoba/pravno lice direktno pogođeno projektom, potencijalni korisnici projekta,
- Osoba/pravno lice direktno pogođeno projektom kroz eksproprijaciju zemljišta i preseljenje,
- Zainteresovane strane – ljudi sa interesom za projekat, i
- Stanovnici/zajednice zainteresovani za ili pogođeni aktivnostima projekta.

GRM kontakt osoba biće imenovana odmah nakon procjene projekta kako bi upravljala i adekvatno odgovarala na pritužbe tokom različitih faza, dok će PGRC i CGRC postati aktivni nakon donošenja odluke o svakom novom pod-projektu. Pored GRM-a, pravni lijekovi dostupni prema nacionalnom zakonodavstvu takođe su dostupni (sudovi, inspekcije, administrativna tijela itd.).

Mehanizam za rješavanje pritužbi za radnike na projektu, koji se zahtijeva prema standard za zaštitu životne sredine, biće obezbijeđen odvojeno, uz detalje koji će biti pruženi u Proceduri upravljanja radnom snagom.

Putevi RS snose potpunu odgovornost za uspostavljanje funkcionalnog mehanizam za rješavanje pritužbi i informisanje zainteresovanih strana o ulozi i funkciji mehanizam za rješavanje pritužbi, kontakt osobama i procedurama za podnošenje pritužbe u pogođenim područjima. Gdje je to moguće, pogođene opštine i gradovi će imati aktivnu ulogu u mehanizam za rješavanje pritužbi. Na minimum, informacije o mehanizam za rješavanje pritužbi biće dostupne:

- na web stranicama Putevi RS i projekta,
- na oglasnim tablama i web stranicama gradova i opština,
- putem kampanja na društvenim mrežama,
- putem online platformi.

Sljedeći kanali biće dostupni zainteresovanim stranama koje žele da podnesu pritužbe, povratne informacije, upite, sugestije ili pohvale:

Relevantno za sve:

- **Hotline** i/ili drugi komunikacijski mehanizmi Putevi RS, koji će biti uspostavljeni za pogođene gradove i opštine;
- **Lične pritužbe** kod predstavnika izvođača radova, kao i inženjera za konstrukciju i nadzor;
- **Email adrese**, poštanske adrese i telefonski brojevi koje obezbeđuje Putevi RS za građanske upite na njihovim stranicama pod sekcijom "kontakt", kao i na oglasnim tablama RS i opštine, i bilbordima na gradilištima za građane, zainteresovane strane i pogođene osobe;
- **Kutije za pritužbe** postavljene na strateškim mestima (npr. na gradilištu, na osamljenom mestu u prostorijama Putevi RS, ili na drugim relevantnim i prikladnim mestima koja omogućavaju anonimno izražavanje);
- **Posebni mehanizmi za rješavanje pritužbi** i mehanizmi povratnih informacija za ranjive i nepovoljno zbrinute grupe, osmišljeni prema specifičnim planovima angažovanja zainteresovanih strana, koji se odnose na njihove potrebe.

Ažurirane kontakt informacije i kanali za podnošenje pritužbi mehanizmu za rješavanje pritužbi biće uključeni u ažurirani Okvir angažovanja zainteresovanih strana i dokumente specifične za angažovanje zainteresovanih strana, koji će biti javno dostupni u roku od 30 dana od stupanja na snagu projekta. Mehanizam za rješavanje pritužbi će prihvatati anonimne pritužbe i osigurati da se pravilno obrade. Povratne informacije o anonimnim pritužbama biće objavljene online i na javnim mestima, kao što su u blizini kutija za pritužbe ili na oglasnim tablama u relevantnim opštinama. Pored toga, mehanizam za rješavanje pritužbi će imati procedure za poverljivo izveštavanje i etičko rukovanje pitanjima nasilja zasnovanog na polu. Osobe odgovorne za primanje povratnih informacija vezanih za projekat biće obučene da se bave prijavama nasilja zasnovanog na polu.. Uspostaviće se procedure za pravovremeno obaveštavanje Putevi RS i Svetsku banku o svim incidentima vezanim za seksualno uznemiravanje i seksualnu eksploataciju i zlostavljanje, uz saglasnost preživele osobe.

9.1.2. Lokalni nivo mehanizma za rješavanje pritužbi

Lokalni nivo mehanizma za rješavanje pritužbi u okviru ovog projekta biće integrisan u Projekt mehanizma za rješavanje pritužbi. Lokalne komponente uključivaće:

1. **Imenovanje lokalne kontakt osobe mehanizma za rješavanje pritužbi** u odgovarajućoj opštini koja će primati i obrađivati pritužbe (putem sistema Projekt mehanizam za rješavanje pritužbi);
2. **Objavljivanje mehanizma za rješavanje pritužbi informacija** na web stranici opštine, uključujući kontakt informacije, hotline brojeve, adrese za slanje pritužbi i objavljivanje povratnih informacija.

Ovaj pristup će omogućiti bolje povezivanje sa lokalnom zajednicom i osigurati da se pritužbe efikasno obrađuju na lokalnom nivou.

9.1.3. Obrada pritužbi

Sve povratne informacije ili pritužbe vezane za projekat koje se prime treba da se proslede unutar 24 sata mehanizma za rješavanje pritužbi kontakt osobi u jedinici za implementaciju projekta, koja će registrovati pritužbu/zahhtjev u posebnoj knjizi (Logbook, Xcel ili drugi oblik) i evidentirati informacije. Kontakt osoba mehanizma za rješavanje pritužbi će osigurati da svaka pritužba dobije jedinstveni referentni broj i da se odgovarajući koraci prate i dokumentuju.

Evidentirane informacije će uključivati:

- Dodeljeni broj za praćenje slučaja,
- Tip pritužbe (npr. sugestija, pitanje, pritužba itd.),
- Ime podnosioca pritužbe (ili označeno kao anonimno),
- Kontakt podaci podnosioca pritužbe,
- Način/podaci o podnošenju,
- Datum kada je pritužba primljena,
- Rok za povratne informacije,
- Da li je poslat trenutni odgovor,
- Kategorija pritužbe (ekološka, socijalna, problem zemljišta, ograničen pristup itd.),
- Jezik pritužbe,
- Preliminarni plan akcije.

U procesu ili na zatvaranju slučaja (najkasnije), u evidenciju će biti dodate sledeće informacije:

- Ime pružaoca povratne informacije, ako nije anonimno,
- Kontakt podaci pružaoca povratne informacije,
- Priroda pružene povratne informacije/pritužbe,
- Kategorija povratne informacije (prema tipologiji koja će biti razvijena u ažuriranom planu angažovanja zainteresovanih strana),

- Informacije o pružaocu povratne informacije/podnosiocu pritužbe prema kategorijama koje će biti razvijene u ažuriranom planu angažovanja zainteresovanih strana (npr. pol, starost itd.),
- Preduzete akcije i odgovor pružen pružaocu povratne informacije/podnosiocu pritužbe,
- Datum kada je odgovor dat,
- Zadovoljstvo pružaoca povratne informacije/podnosioca pritužbe odgovorom,
- Trenutni status slučaja,
- Sve druge relevantne informacije.

9.1.4. Potvrda i praćenje, istraga i akcija

Nakon što primi povratne informacije ili pritužbe vezane uz projekat, kontakt osoba za mehanizam za rješavanje pritužbi u jedinici za implementaciju projekta će u roku od 3 dana potvrditi prijem osobi koja ih je podnijela. Ova potvrda će opisati sljedeće korake i pružiti očekivanja kada podnositelj povratnih informacija ili pritužbe može očekivati odgovor od izvršitelja projekta. U slučaju pritužbi, kontakt osoba za mehanizam za rješavanje pritužbi u jedinici za implementaciju projekta će istražiti prijavu kontaktirajući relevantne aktere prema potrebi.

9.1.5. Rješavanje pritužbi i zadovoljstvo podnosioca

Nakon istrage, kontakt osoba za mehanizam za rješavanje pritužbi u jedinici za implementaciju projekta će u roku od maksimalno 10 dana od potvrde pritužbe predložiti pisano rješenje podnosiocu. Ako problem ostane neriješen na kraju ovog perioda, podnositelj će dobiti ažuriranje o statusu pritužbe i procijenjeno vrijeme do kada će predloženo rješenje biti pruženo. Sve pritužbe trebaju biti riješene u maksimalno 21 dan od prijema. Kako bi se povećala odgovornost, ovi vremenski okviri će biti javno dostupni. Povratne informacije o anonimnim pritužbama će biti objavljene na web stranicama Projekta ili RS-a posvećenim projektu.

Ako podnositelj nije zadovoljan predloženim rješenjem, može podnijeti žalbu u roku od 15 dana nakon što primi odluku Odboru za rješavanje pritužbi Projekta, koji će donijeti odluku o žalbi. Ako i dalje nije zadovoljan, podnositelj može podići novu žalbu Odboru za rješavanje pritužbi. Žalba komiteta za pregled pritužbi također se mora podnijeti u roku od 15 dana, a odgovor mora biti dat u roku od 30 dana.

Kao posljednja razina žalbe, može se pokrenuti upravni spor pred Opštinskim/Lokalnim sudom Republike Srpske za fizičke osobe, i Okružnim privrednim sudom za pravne osobe.

9.1.6. Praćenje i analiza povratnih informacija i pritužbi

Polugodišnji sažeci o pritužbama, povratnim informacijama, upitima, sugestijama i pohvalama, zajedno sa statusom implementacije povezanih korektivnih/preventivnih mjera, će prikupljati imenovana kontakt osoba za mehanizam za rješavanje pritužbi u jedinici za implementaciju projekta i dostavljati menadžeru jedinice za implementaciju projekta. Ovi sažeci će omogućiti procjenu obima i prirode primljenih povratnih informacija i poboljšati sposobnost projekta da ih pravovremeno i efikasno riješi. Ovi izvještaji će takođe biti uključeni u izvještavanje Svjetskoj banci.

Kontakt osoba za mehanizam za rješavanje pritužbi u jedinici za implementaciju projekta će također biti odgovorna za dizajniranje i administraciju kratke ankete o zadovoljstvu podnositelja pritužbi kako bi prikupila zadovoljstvo davatelja povratnih informacija s njihovom interakcijom s stranama koje implementiraju projekat i predloženim rješenjem nakon podnošenja njihove pritužbe.

9.1.7. Servis za rješavanje pritužbi Svjetske banke

Zainteresovane strane i građani projekta također mogu podnositi pritužbe u vezi s aktivnostima projekta putem Servisa za rješavanje pritužbi Svjetske banke. Zajednice i pojedinci koji vjeruju da su negativno pogođeni projektom koji podržava Svjetska banka mogu podnijeti pritužbe postojećem mehanizmu za rješavanje pritužbi na nivou projekta ili direktno Svjetskoj banci. GRS osigurava da se primljene pritužbe odmah razmatraju kako bi se riješili problemi vezani za projekat. Zajednice i pojedinci pogođeni projektom mogu podnijeti svoje pritužbe nezavisnom Inspekcijском panelu Svjetske banke, koji utvrđuje da li je došlo do štete ili bi moglo doći do nje kao rezultat nepoštovanja politika i procedura Svjetske banke.

Pritužbe se mogu podnositi u bilo kojem trenutku nakon što su brige direktno skrenute pažnju Svjetskoj banci i nakon što je Upravi banke data prilika da odgovori. Informacije o tome kako podnijeti pritužbe Svjetskoj banci dostupne su ovdje: <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services/grievance-redress-service>.

Pritužbe se također mogu podnositi Inspeksijskom panelu Svjetske banke. Inspeksijski panel je nezavisni mehanizam za pritužbe za ljude i zajednice koji vjeruju da su pogođeni ili će biti pogođeni projektom koji finansira Svjetska banka. Informacije o tome kako podnijeti pritužbe Inspeksijskom panelu Svjetske banke dostupne su ovdje: www.inspectionpanel.org.

10. Aneks

10.1. Aneks 1 – Komponente Projekta

Komponenta 1: Poboljšana Regionalna Povezanost

Glavni cilj ove komponente je poboljšanje regionalne povezanosti i kvaliteta i održivosti magistralnog puta u Bosni i Hercegovini (BiH). Visokokvalitetna, sigurna mreža je ključna za pružanje pouzdane pristupnosti poslovima, tržištima i uslugama u BiH, kao i za povezanost sa susjednim zemljama. U tu svrhu, komponenta će finansirati nadogradnju i unapređenje Rute 2b TEN-T mreže koja povezuje Sarajevo (BiH) i Podgoricu (Crna Gora), kao i rekonstrukciju, rehabilitaciju i održavanje prioritetnih magistralnih puteva. Nadogradnja Rute 2b dodatno će ojačati regionalnu integraciju s Crnom Gorom, poboljšati pristup tržištima, podržati rastuću turističku industriju u tom području, te pomoći BiH u procesu pristupanja EU. Finansiranje prioritetnih magistralnih puteva dodatno će poboljšati unutrašnju povezanost i otpornost i sigurnost mreže. Prioritetne investicije će se odrediti prema kriterijima sigurnosti, otpornosti i ekonomske isplativosti.

10.1.1. Podkomponenta 1.1: Nadogradnja Rute 2b između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje)

Ova podkomponenta će poboljšati povezanost između Sarajeva i Podgorice kroz nadogradnju od 13,245 km između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje) na ruti 2b. Cjela investicija će biti u Republici Srpskoj (RS) i zajednički će se finansirati putem kredita EBRD-a i WBIF granta. Trenutni put je u veoma lošem stanju, kako je opisano u Dodatku 2. Širina puta iznosi samo 3,5 m, a karakterišu ga brojni aktivni odroni i kontinuirane deformacije površine puta, drveni mostovi i zakrivljena geometrija. Međunarodni most (granica s Crnom Gorom) preko rijeke Tare je oštećen tokom rata, a kasnije je popravljen s namjerom da se obezbijedi privremeno rješenje za prelazak preko Tarskog kanjona. Put je zatvoren za kamione i komercijalna vozila od 2019. godine. Most će biti finansiran iz sopstvenih sredstava BiH prije početka radova na projektnom putu.

Originalna studija izvodljivosti za put je završena 2015. godine, a detaljni dizajn je rađen 2017. godine; potrebno je izvršiti dodatne geotehničke istražne radove i ažurirati i prilagoditi detaljni dizajn, ako i gde je to potrebno. Put je podložan poplavama i odronima, te će zahtevati dodatni dizajn kako bi se poboljšala otpornost na klimatske promjene. Rezultati aktivnosti GFDRR-a o rešenjima zasnovanim na prirodi i procenama ranjivosti mreže će informisati ovaj proces. Audit bezbjednosti saobraćaja će se sprovesti kako bi se informisao konačni detaljni dizajn. Nadzor će takođe biti finansiran u okviru ove podkomponente.

Radovi će biti tenderovani putem pristupa dizajniraj i izgradi, prema smernicama preporučenim u studiji izvodljivosti za koju je detaljan dizajn razvijen 2017. godine. Priključak prati desnu obalu reke Drine do ušća reka Tare i Pive, gde se nalazi granični prelaz. Priključak se nalazi u blizini postojećeg puta, dužine je 13,245.5 km, uključuje 14 objekata (1,383 m) i radove na lokalnim povezanim putevima (2.8 km). Pristup dizajniraj i izgradi će preneti dio rizika na izvođača, što može rezultirati nešto višim troškovima, ali će omogućiti veću fleksibilnost i bržu implementaciju nakon odobrenja dizajna. Stručnjak će biti mobilisan da podrži klijenta u pripremi tender dokumentacije za dizajniraj i izgradi u skladu sa smernicama Banke. Ova podkomponenta će finansirati ugovor o dizajnu i izgradnji, uključujući sve potrebne mostove, kružne tokove, audite bezbjednosti saobraćaja i nadzor na terenu.

10.1.2. Podkomponenta 1.2: Investicije u program rehabilitacije prioritetnih nacionalnih puteva

Ova podkomponenta će finansirati odabrane sekcije programa za rekonstrukciju, rehabilitaciju i održavanje prioritetnih magistralnih puteva. Procene potreba za rješavanje zaostataka u rehabilitaciji i održavanju iznose oko 740 miliona evra, što predstavlja neograničen scenario. Na osnovu rezultata sistema upravljanja imovinom u obe entitete, biće identifikovana prioritetna lista stalnih investicija iz tog zaostatka za finansiranje od strane Banke. Ukupno, ova podkomponenta će poboljšati oko 150 km puta, kao i poboljšanja crnih tačaka i intervencije za povećanje otpornosti na klimatske promjene. Radovi će se izvoditi duž postojećeg trasa i uključivaće resurfacing (nova asfaltnost), delimično proširenje kolovoza, radove na poboljšanju saobraćajne signalizacije, obnovu objekata, poboljšanja bezbjednosti puteva, radove na zaštiti puteva, kao i rehabilitaciju mostova i tunela, uz dodatne veze, tj. raskrsnice, prilaze, sisteme odvodnje itd. Predložena rehabilitacija će poboljšati kvalitet vožnje, što će smanjiti operativne troškove za korisnike puteva i smanjiti troškove životnog ciklusa za putnu imovinu.

Dva mosta - most na reci Drinjaci i most Tatinac - identifikovana su kao veoma nestabilna i degradirana i biće popravljena kako bi se povećala bezbednost i otpornost putne mreže. Rekonstrukcija/poboljšanje mostova će uključivati strukturne prilagodbe/rekonstruisanje kako bi izdržali klimatske opasnosti. Most broj 350 na reci Drinjaci nalazi se na glavnom putu M-19.2, na dionici Tišća - Vlasenica u Opštini Vlasenica. U BiH, glavni put M-19.2 povezuje Kladanj i Vlasenicu. Put je dug 30 km i povezuje se sa M18 autoputem u Kladnju, dok se u Vlasenici povezuje sa M19 autoputem, što ga čini veoma važnim za transport i socio-ekonomsku povezanost mreže. Most Tatinac se nalazi na dionici Regionalnog puta RII-5501 (stari kod R-443), na dionici Grajseljci - Klanci, u Opštini Kalinovik.

Ova komponenta će takođe podržati aktivnosti tehničke pomoći relevantne za nadogradnju puteva uzimajući u obzir bezbednost i otpornost. Biće pružena podrška u jačanju institucionalne strukture oko bezbjednosti puteva na državnom i entitetskom nivou: (i) Ažuriranje Nacionalnih smernica za projektovanje, izgradnju, nadzor i održavanje, kao i povezanih pravilnika, kako bi se odražene promjene u relevantnim standardima i zakonima od 2004. godine i omogućila usvajanje modernih praksi u sektoru građevine puteva; (ii) Podrška uspostavljanju sistema baze podataka o saobraćajnim nesrećama prema CADaS protokolima na nivou BiH i u bliskoj saradnji sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i zdravlja; i (iii) audit bezbjednosti puteva, tehnička kontrola, dizajni i nadzor na terenu sekcija koje će biti finansirane u okviru podkomponente. Pored toga, sve aktivnosti finansirane kroz ovu komponentu biće dopunjene grantom GFDRR-a za podršku integraciji rešenja zasnovanih na prirodi u dizajne puteva i za razvoj metodologije za procjenu ranjivosti putne mreže. Metodologija za procjenu ranjivosti biće korišćena za analizu putne mreže zemlje u vezi sa pitanjima otpornosti na klimatske promjene.

10.1.3. Komponenta 2: Poboljšana uprava u sektoru puteva

Ova komponenta će podržati proces pristupanja BiH EU i reforme u sektoru transporta kroz intervencije koje povećavaju sposobnost puteva da efikasno i ekonomično upravljaju i operišu svojom infrastrukturom. Dizajn ove komponente odražava procene i preporuke iz izveštaja o EU *acquis* za BiH, kao i dalju institucionalizaciju reformi podržanih prethodnim angažmanima banke. Odabrane aktivnosti će ojačati upravljanje putevima u BiH, s posebnim fokusom na poboljšanje finansijske održivosti putnih kompanija, pojednostavljenje otpornosti na klimatske promjene i poboljšanje bezbjednosti puteva. Aktivnosti u okviru ove komponente neće povećati emisije stakleničkih gasova, ali će povećati adaptaciju i otpornost u budućnosti.

10.1.4. Podkomponenta 2.1: Poboljšana bezbjednost i otpornost mreže puteva u BiH

Ova podkomponenta će podržati sprovođenje elemenata ekosistema bezbjednosti puteva, uključujući pregled i prioritetizaciju kritičnih lokacija (*blackspot*) i dizajn i implementaciju intervencija. Sve aktivnosti su usklađene s agendom pristupanja BiH, kako je identifikovano u izveštaju o EU *acquis* za BiH. Podkomponenta će se implementirati kroz tehničku pomoć, robu i usluge, obuke i operativne troškove i podržaće sledeće aktivnosti:

- **Program inspekcije bezbjednosti puteva i poboljšanja kritičnih lokacija (*Blackspot*):** Inspekcija bezbjednosti puteva će se sprovesti na prioritetnoj mreži puteva dužine 1200 km širom BiH. Preporuke iz inspekcije bezbjednosti biće uključene u akcione planove bezbjednosti puteva putnih kompanija, uz podršku u razvoju programa za poboljšanje kritičnih lokacija, posebno u RS gde do sada nije vršeno pregledanje. Biće predložene mjere za rehabilitaciju putnih dionica u blizini ovih visoko rizičnih lokacija.
- **Monitoring stabilnosti:** Razvijaće se sistem upravljanja nagibima koji uključuje monitoring klizišta i objekata. Ovo će obuhvatiti opremu za monitoring, patroliranje, podršku planiranim zatvaranjima puteva, označavanje, periodično održavanje i manje rekonstrukcije kako bi se smanjila ranjivost.

10.1.5. Podkomponenta 2.2: Poboljšano operativno upravljanje

Ova podkomponenta će finansirati tehničku pomoć i nabavku robe i usluga kako bi se poboljšalo operativno upravljanje sektora puteva u BiH. Finansiraće aktivnosti koje podržavaju institucionalizaciju modernog sistema upravljanja imovinom puteva, sistem težinskog nadzora (*Weigh-in-Motion*) za zaštitu postojećih sredstava od preopterećenih kamiona, kao i implementaciju Inteligentnih transportnih sistema za upravljanje tunelima. Aktivnosti će podržati razvoj višegodišnjih planova održavanja zasnovanih na prioritetima razvijenim kroz moderni sistema upravljanja imovinom puteva, sa ciljem smanjenja ukupnih troškova života mreže puteva i ukupne finansijske održivosti sektora. Aktivnosti uključuju:

- **Unapređenje sistema upravljanja imovinom puteva na nivou kompanije:** Projekat će finansirati unapređenja postojećih modernih sistema upravljanja imovinom puteva kako bi se integrisao modul za sistematsku ekonomsku prioritizaciju intervencija. Finansiraće se oprema za monitoring stanja puteva, meteorološke stanice i skeniranje mreže radi optimalnog donošenja odluka i identifikacije ranjivosti mreže. Dalja institucionalizacija modernog sistema upravljanja imovinom puteva će biti podržana kako bi se optimizovalo višegodišnje planiranje i priprema investicionih i planova održavanja.
- **Implementacija sistema težinskog nadzora na nivou BiH:** Uvođenje sistema kontrole težine podržaće zemlju u rešavanju problema preopterećenih kamiona koji uzrokuju prerano oštećenje puteva. Projekat će finansirati opremu potrebnu za kombinaciju mobilnih sistema kontrole težine i fiksnih sistema težinskog nadzora (WIM). Tehnička pomoć će podržati izradu potrebne legislative kako bi se olakšale operacije i sprovođenje takvog sistema.
- **Implementacija ITS u odabranim tunelima:** Podkomponenta će podržati veću upotrebu ITS-a kroz centralizovano praćenje i kontrolu ITS sistema u tunelima.

10.1.6. Podkomponenta 2.3: Upravljanje projektom i jačanje kapaciteta

Ova podkomponenta će finansirati prihvatljive troškove za obe kompanije kako bi se omogućila uspešna implementacija projekta. Projekat će sprovoditi zaposleni u putevima, ali će imati koristi od jačanja kapaciteta i odabrane dodatne stručne podrške kada to bude potrebno u oblasti nabavke, finansijskog upravljanja, ekoloških i socijalnih mjera zaštite i godišnjeg planiranja programa.

Podkomponenta će podržati relevantne aktivnosti obuke i razmenu znanja, kao i operativne troškove kao što su kancelarijska oprema, putni troškovi, troškovi štampe i prevođenja.

Pored toga, podkomponenta će podržati 30 plaćenih praksi, od kojih će šezdeset procenata biti namenjeno ženama. Plaćene prakse će biti dodeljene studentima završnih godina relevantnih fakulteta ili nedavno diplomiranim studentima, omogućavajući kompanijama da identifikuju kandidate koji bi mogli biti dobar dodatak njihovim institucijama, s ciljem da se garantuje stalno zaposlenje za najmanje 5 žena.

Podkomponenta će takođe pružiti podršku u uspostavljanju online platforme za širenje informacija o projektu i interfejsu za povratne informacije korisnika. Ovo će biti implementirano ili putem posebne veb stranice projekta ili unutar postojeće veb stranice kompanija.

10.2. Aneks 2 - IFC Lista isključenja

Lista isključenja IFC definiše tipove projekata koje Svetska banka ne finansira. Lista isključenja IFC uključuje sledeće aktivnosti:

- Proizvodnja ili trgovina bilo kojim proizvodom ili aktivnošću koja je zakonski zabranjena prema zakonima ili propisima domaće zemlje ili međunarodnim konvencijama i sporazumima, ili koja je predmet međunarodnih zabrana, kao što su farmaceutski proizvodi, pesticidi/herbicidi, supstance koje smanjuju ozonski omotač, PCB-ovi, divlje životinje ili proizvodi regulisani CITES-om.
- Proizvodnja ili trgovina oružjem i municijom.
- Proizvodnja ili trgovina alkoholnim pićima (osim piva i vina).
- Proizvodnja ili trgovina duvanom.
- Kockanje, kazina i slične djelatnosti.
- Proizvodnja ili trgovina radioaktivnim materijalima. Ovo se ne odnosi na kupovinu medicinske opreme, opreme za kontrolu kvaliteta (mjerne opreme) i bilo koje opreme gde IFC smatra da je radioaktivni izvor trivijalan i/ili adekvatno zaštićen.
- Proizvodnja ili trgovina neobezbeđenim azbestnim vlaknima. Ovo se ne odnosi na kupovinu i korišćenje obezbeđenih azbestnih cementnih ploča gde je sadržaj azbesta manji od 20%.
- Ribolov mrežama dužim od 2.5 km u morskome okruženju.
- Proizvodnja ili aktivnosti koje uključuju štetne ili eksploatorske oblike prisilnog rada/štetnog dečijeg rada.
- Komercijalne sječe šuma za upotrebu u primarnim tropskim vlažnim šumama.

- Proizvodnja ili trgovina drvetom ili drugim šumskim proizvodima osim iz održivo upravljanih šuma.
- Proizvodnja, trgovina, skladištenje ili transport značajnih količina opasnih hemikalija, ili komercijalna upotreba opasnih hemikalija. Opasne hemikalije uključuju benzin, kerozin i druge proizvode na bazi nafte.
- Proizvodnja ili aktivnosti koje utiču na zemljište koje poseduju ili na koje polažu pravo autohtoni narodi, bez potpuno dokumentovanog pristanka tih naroda.
- Aktivnosti koje bi mogle izazvati sticanje zemljišta ili prisilnu preseljenje neće biti podobne za finansiranje.
- Laboratorije sa rizicima za biološku sigurnost.
- Pomorska industrija (osim pomorskog transporta - istraživanje vezano za male plovila).

Pored rizika prema IFC-u, sledeće aktivnosti će biti isključene iz finansiranja:

- Aktivnosti ocenjivane kao značajne ili visoke rizike životne sredine i društva prema politikama Svetske banke životne sredine i društva.
- Kupovina velikih količina hemikalija i opasnih materijala (uključujući agense, gasove, opremu, tečnosti itd.).
- Nabavka pesticida.
- Aktivnosti koje uključuju testiranje na životinjama, prikupljanje uzoraka od životinja ili ljudi, nabavku/rad na uzorcima životinjskih ili ljudskih tkiva/celija/drugih telesnih materijala.

10.3 Aneks 3 - Kriterijumi podobnosti i klasifikacija rizika

Projekti visokog rizika, kako je definisano u politikama životne sredine i društva Svjetske banke, neće biti podobni za finansiranje, uključujući:

- **Izgradnju značajnih novih dionica puteva** (novi pravci);
- **Izgradnju malih novih dionica** kao što su obilaznice, raskrsnice i/ili druge infrastrukture ili tehnička pomoć u zaštićenim područjima, kritičnim, osjetljivim i vrijednim prirodnim područjima, koja uzrokuju fragmentaciju staništa, arheološke zone, ako mogu značajno uticati na kulturnu baštinu, ako mogu izazvati socijalne nemire, i na drugi način značajno negativno uticati na ekološke, prirodne, socijalne karakteristike ili ljudsko zdravlje.

Vrsta projekta, lokacija, osjetljivost, skala	Priroda i magnitude životne sredine i društva rizika i uticaja, dostupne mjere ublažavanja	Contextualni rizik relevantan za mjere zaštite životne sredine
VISOKI RIZIK		
<ul style="list-style-type: none"> • Generiše širok spektar značajnih negativnih rizika i uticaja. • Projekat je složen. • Velik do vrlo veliki projekat. • Lokacija je osjetljiva. 	<p>Potencijalni rizici i uticaji povezani s projektom imaju većinu ili sve od sledećih karakteristika:</p> <p>(i) dugoročni, trajni i/ili nepovratni (npr. gubitak velikog prirodnog staništa ili konverzija močvarnog područja), i nemoguće ih je potpuno izbeći zbog prirode projekta;</p> <p>(ii) visoke magnitude i/ili prostornog obuhvata (npr. geografsko područje ili veličina populacije koja bi mogla biti pogođena je velika do vrlo velika);</p> <p>(iii) značajni negativni kumulativni uticaji;</p> <p>(iv) značajni negativni prekogranični uticaji; i</p> <p>(v) visoka verovatnoća ozbiljnih negativnih efekata na ljudsko zdravlje ili životnu sredinu (npr. usled nesreća, odlaganja toksičnog otpada).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Područje koje bi moglo biti pogođeno ima visoku vrednost i osjetljivost, na primer, osjetljivi i vredni ekosistemi i staništa (zakonski zaštićena i međunarodno priznata područja visoke biodiverzitetske vrednosti), zemljišta ili prava autohtonih naroda/tradicionalnih lokalnih zajednica iz Sub-saharske Afrike i drugih ranjivih manjina, intenzivno ili složeno nevoljno preseljenje ili sticanje zemljišta, uticaji na kulturnu baštinu ili gusto naseljena urbana područja. • Neki od značajnih negativnih rizika životne sredine i društva i uticaja projekta ne mogu se ublažiti ili specifične mjere ublažavanja zahtevaju složene i/ili neproverene mjere ublažavanja, kompenzacije ili tehnologije, ili sofisticiranu društvenu analizu i implementaciju. • Postoje značajne zabrinutosti da bi negativni uticaji životne sredine i društva

		<p>projekta, ili povezane mjere ublažavanja, mogle dovesti do značajnih društvenih sukoba ili štete ili značajnih rizika za ljudsku sigurnost, uključujući aktivnosti bezbednosnih snaga uključenih u implementaciju projekta.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekat se razvija u pravnom ili regulativnom okruženju u kojem postoji značajna neizvesnost ili sukob u vezi sa jurisdikcijom konkurenata, ili gde zakonodavstvo ili propisi ne adekvatno adresiraju rizike i uticaje složenih projekata, ili se vrše izmene relevantnog zakonodavstva, ili je sprovođenje slabije. • Postoje značajne zabrinutosti u vezi sa kapacitetom i posvećenošću, kao i dosadašnjim radom relevantnih strana uključenih u projekat, u vezi sa angažovanjem zainteresovanih strana.
SUBSTANTIVNI RIZIK		
<ul style="list-style-type: none"> • Neki rizici i uticaji mogu biti značajni. • Projekt možda nije tako složen kao projekti s visokim rizikom. • Obim projekta (veliki do srednji) i uticaj mogu biti manji nego kod projekata s visokim rizikom. • Lokacija možda nije u tako visoko osjetljivom području. 	<p>To bi uzelo u obzir da li potencijalni rizici i uticaji imaju većinu ili sve od sljedećih karakteristika:</p> <p>(i) većinom su privremeni, predvidljivi i/ili reverzibilni, a priroda projekta ne isključuje mogućnost izbjegavanja ili vraćanja u prethodno stanje (iako može biti potrebno značajno ulaganje i vrijeme);</p> <p>(ii) postoje zabrinutosti da negativni uticaji projekta, kao i mjere ublažavanja, mogu dovesti do ograničenog stepena socijalnog konflikta, štete ili rizika za ljudsku sigurnost;</p> <p>(iii) srednjeg su obima i/ili prostornog doseg (geografsko područje i veličina populacije koja bi mogla biti pogođena su</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Uticaji projekta na područja visoke vrijednosti ili osjetljivosti se očekuju da budu manji nego kod projekata visokog rizika. • Mjere ublažavanja i/ili kompenzacije mogu se lakše osmisliti i biti pouzdanije nego kod projekata visokog rizika. • Projekt se razvija u pravnom ili regulativnom okruženju gde postoji nesigurnost ili sukob oko nadležnosti konkurentnih agencija, ili gde zakonodavstvo ili regulative ne adresiraju adekvatno rizike i

	<p>srednji do veliki);</p> <p>(iv) potencijal za kumulativne i/ili prekogranične uticaje može postojati, ali su manje ozbiljni i lakše se izbjegavaju ili ublažavaju nego kod projekata s visokim rizikom;</p> <p>(v) postoji srednja do niska vjerovatnoća ozbiljnih negativnih efekata na ljudsko zdravlje i/ili životnu sredinu (npr. zbog nesreća, odlaganja toksičnog otpada), i postoje poznati i pouzdani mehanizmi za sprječavanje ili minimiziranje takvih incidenata.</p>	<p>uticaje složenih projekata, ili se vrše promjene važećih propisa, ili je sprovođenje slabo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Postoje neke zabrinutosti u vezi sa kapacitetom i iskustvom u upravljanju angažmanom zainteresovanih strana, iako se te zabrinutosti mogu rešiti kroz podršku tokom implementacije.
UMJERENI RIZIK		
<ul style="list-style-type: none"> • Potencijalni negativni rizici i uticaji na ljudske populacije i/ili životnu sredinu verovatno neće biti značajni. • Projekt nije složen. • Projekt nije velik. • Projekat se nalazi daleko od ekoloških ili socijalno osjetljivih područja. • Projekt ne uključuje aktivnosti koje imaju visok potencijal za nanošenje štete ljudima ili životnoj sredini. 	<ul style="list-style-type: none"> • Potencijalni rizici i uticaji su predvidljivi i očekuje se da će biti privremeni i/ili reverzibilni; • Niska magnituda; (iii) specifične za lokaciju, bez vjerovatnoće uticaja izvan stvarnog obilježnog prostora projekta; i (iv) niska vjerovatnoća ozbiljnih negativnih efekata na ljudsko zdravlje i/ili životnu sredinu (npr. ne uključuju upotrebu ili odlaganje toksičnih materijala, rutinske sigurnosne mjere se očekuju da budu dovoljne za sprječavanje nesreća). 	<ul style="list-style-type: none"> • Rizici i uticaji projekta se mogu lako ublažiti napredvidiv način.
NIZAK RIZIK		
<p>Projekat se klasificira kao nizak rizik ako su njegovi potencijalni negativni rizici i uticaji na ljudske populacije i/ili životnu sredinu vjerovatno minimalni ili zanemarljivi.</p>		

10.4 Aneks 4 - Upitnik za procjenu životne sredine i društva i Šablon izvještaja o procjeni

Ovaj obrazac će koristiti jedinica za implementaciju projekta za procjenu potencijalnih ekoloških i socijalnih rizika i uticaja predloženog podprojekta. Pomoći će jedinici za implementaciju projekta da uspostavi odgovarajuću ocjenu životne sredine i društva rizika za ove podprojekte i odredi vrstu potrebne ekološke i socijalne procjene, uključujući specifične instrumente/planove. Korišćenje ovog obrasca omogućit će jedinici za implementaciju projekta da formira prvobitni uvid u potencijalne rizike i uticaje podprojekta. Ovo nije zamjena za specifične procjene životne sredine i društva ili specifične planove ublažavanja.

Ekološki i socijalni upitnik će popuniti konačni korisnik i poslati jedinici za implementaciju projekta na pregled.

Tabela 15: Upitnik za procjenu ekoloških i socijalnih aspekata

Naziv projekta	
Naziv podprojekta:	
Procijenjena ulaganja:	
Datum početka/završetka:	
Kratak opis aktivnosti podprojekta (opisa glavne karakteristike projekta i lokaciju izvođenja radova): Dodatni prilozi za sve dodatne informacije mogu se dodati ako je potrebno (npr. mape sa geografskom lokacijom projekta).	

No.	Upitnik za procjenu	Da	Ne	Ne znam	Nije primjenjivo	Dodatna pojašnjenja.
1.	Hoće li podprojekt uključivati građevinske radove?					
2.	Da li je aktivnost navedena na IFC listi isključenja?					
3.	Hoće li podprojekt uključivati novu izgradnju?					
4.	Ako je odgovor "Da" na pitanje 2: Koje vrste radova će biti uključene?	(a) Izgradnja puta (b) Tunel (c) Most (d) Drugo, molimo navedite				
5.	Ako je odgovor "Ne" na pitanje 2: Koje vrste radova će biti uključene	(a) Obnova puteva (b) Obnova tunela (c) Obnova mosta (d) Obnova vijadukta (e) Obnova odvodnje (f) Drugo, molimo navedite				

No.	Upitnik za procjenu	Da	Ne	Ne znam	Nije primjenjivo	Dodatna pojašnjenja.
6.	Prema nacionalnoj legislativi, da li subprojekat zahteva procjenu uticaja na životnu sredinu?	(b) Tunel				
7.	Da li je izdato mišljenje da procena uticaja na životnu sredinu nije potrebna? (molimo priložite)	(c) Most				
8.	Da li se sub-projekat odvija u zaštićenoj prirodi ili ekološkoj mreži, ili u blizini takvih lokacija (manje od 5 km)?	(d) Drugo, molimo navedite.				
9.	Da li je dobijena preliminarna procjena prihvatljivosti za područje ekološke mreže od nadležnog organa? (molimo priložite)					
10.	Da li je dobijena dozvola/potvrda o intervencijama u zaštićenim područjima od nadležnog organa? (molimo priložite)					
11.	Hoće li sub-projekat uticati na ugrožene biljke ili životinje?					
12.	Hoće li sub-projekat uticati na neka kritična staništa (šume, močvare, močvarne oblasti, vodosne ekosisteme)?					
13.	Hoće li sub-projekat proizvesti značajne emisije u zrak (npr. prašinu, zagađivače zraka, emisije stakleničkih plinova itd.)?					
14.	Hoće li sub-projekat proizvesti prekomjernu buku i vibracije?					
15.	Da li postoje rizici od kontaminacije površinskih voda?					
16.	Da li postoje rizici od kontaminacije podzemnih voda?					
17.	Da li postoje aktivnosti koje će dovesti do fizičkih promjena vodenih tijela?					
18.	Da li će projekat imati negativan uticaj na tlo (erozija, kontaminacija itd.)?					
19.	Postoje li područja ili karakteristike visokog pejzažnog ili estetskog značaja na ili oko lokacije koje bi mogle biti pogođene podprojektom?					
20.	Da li se podprojekt nalazi unutar ili u blizini bilo kojeg poznatog lokaliteta kulturne baštine ili u zaštićenom kulturno-historijskom području?					

No.	Upitnik za procjenu	Da	Ne	Ne znam	Nije primjenjivo	Dodatna pojašnjenja.
21.	Hoće li podprojekt uticati na arheološke ili kulturne lokalitete?					
22.	Hoće li podprojekt generisati neopasan otpad?					
23.	Hoće li podprojekt generisati opasan otpad?					
24.	Hoće li podprojekt generisati azbestni otpad?					
25.	Hoće li podprojekt generisati značajne količine otpada?					
26.	Postoji li naznaka ili rizik od istorijske zagađenosti?					
27.	Da li postoje putevi ili objekti na ili oko lokacije koji se koriste od strane javnosti za pristup rekreaciji ili drugim sadržajima, a koji bi mogli biti pogođeni podprojektom?					
28.	Postoje li postojeće upotrebe zemljišta unutar ili oko lokacije, npr. domovi, vrtovi, druga privatna svojstva, industrija, trgovina, rekreacija, javni otvoreni prostori, zajednički objekti, poljoprivreda, šumarstvo, turizam, rudarstvo ili vađenje koje bi mogle biti pogođene podprojektom?					
29.	Da li postoje područja unutar ili oko lokacije koja su gusto naseljena ili izgrađena, a koja bi mogla biti pogođena podprojektom?					
30.	Može li podprojekt izazvati uticaj na zdravlje i sigurnost zajednice?					
31.	Ako projekt sufinansira EU, da li predlog podprojekta ispunjava DNSH kriterije za svaku od šest ekoloških ciljeva?					
32.	Hoće li podprojekt zahtevati eksproprijaciju zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i prisilno preseljenje? (videti obrazac za screening u Aneksu VIII)					

No.	Upitnik za procjenu	Da	Ne	Ne znam	Nije primjenjivo	Dodatna pojašnjenja.
33.	Molimo dodajte sve druge relevantne E&S rizike/potencijalne uticaje/aspekte podprojekta.					

Rizici i potencijalni uticaji identifikovani, a koji proizlaze iz prepoznatih aspekata podprojekta životne sredine i društva, biće (pre)ocnjeni prema relevantnosti, uzimajući u obzir njihovu geografski opseg uticaja, magnitudu, prirodu uticaja, verovatnoću pojavljivanja, ozbiljnost i druge relevantne ekološke karakteristike. Ukupni nivo rizika za pregledanu aktivnost biće procenjen u odnosu na pragove navedene u pregledu klasifikacije rizika u Aneksu 4.

Šablon izveštaja o procjeni

Šablon izveštaja o procjeni može se prilagoditi u skladu sa dogovorom sa Svetskom bankom.

Kategorizacija rizika	☐ Nizak rizik	☐ Umjereni rizik	☐ Značajan rizik	☐ Visok rizik
	Podnosilac zahtjeva treba pripremiti:	Podnosilac zahtjeva treba pripremiti:		
N/A ESCOP	Plan upravljanja životne sredine i društva i kontrolne liste/plan upravljanja životnom sredinom i društvom/CHMP/ ESCOP	Procjena uticaja na životne sredine i društva /plan upravljanja životnom sredinom i društvom/CHMP	Nije pogodna za finansiranje u okviru projekta.	
Ekološki uticaji, uključujući više specijaliste za zdravlje i zaštitu na radu i kulturnu baštinu (kratak opis i napomena o značaju):				
Kratki opis uticaja na okolinu, uključujući moguće rizike za zdravlje i sigurnost te potencijalne učinke na kulturnu baštinu. Napomena o značaju može uključivati procjenu ozbiljnosti i trajanja utjecaja.				
Socijalni utjecaji (kratak opis i napomena o značaju):				
Kratki opis socijalnih utjecaja, kao što su efekti na lokalne zajednice, ekonomski utjecaji ili moguće društvene tenzije. Napomena o značaju može obuhvatiti potencijalne dugoročne posljedice.				
Popis instrumenata koji treba pripremiti:				

Kategorizacija projekta potvrđena od strane Svjetske Banke specijalista životne sredine i društva.: _

Potpis odgovorne osobe.: _____

Datum: _____

10.5 Aneks 5 - Šablon za pripremu procjene uticaja na životnu sredinu i društvo (privremeni)

UZORAK Uslovi za Referencu

Za

Pripremu Procjene Uticaja na životnu sredinu i društvo

za

..... Projekat

Pozadina

.....

Ciljevi zadatka:

- Priprema Procjene uticaja na životnu sredinu i društvo i Opšteg plana upravljanja životnom sredinom i društvom za cjelokupni projekat, koji će definisati glavne procedure i odgovornosti za upravljanje životnom sredinom i društvenim rizicima povezanim s implementacijom projektnih aktivnosti. Ovaj dokument će služiti kao vodič za razvoj opšteg plana za upravljanje životnom sredinom za dionice puta čiji dizajn neće biti dostupan u ranoj fazi pripreme projekta.
- Priprema Društvene procjene koja se temelji na (a) postojećim socio-ekonomskim studijama područja relevantnim za put; (b) popisu naselja, subjekata (biznisi, domaćinstva, prodavači, posebno neformalni prodavači i ilegalni okupatori), farmi i poljoprivrednih preduzeća, itd. duž dionice puta; (c) javnim konsultacijama sa osobama pogođenim projektom duž dionice puta.
- Priprema Izvještaja o procjeni uticaja na životnu sredinu i društvo i Upravljačkih planova za dionice puta koje će biti podržane predloženim projektom, koji će identifikovati i procijeniti potencijalne društvene rizike predloženog projekta te odrediti adekvatne mjere ublažavanja.

Svi radovi i rezultati koji se proizvedu moraju biti u skladu sa:

- Ekološkim i društvenim standardima Svjetske banke, uzimajući u obzir ekološke i društvene procedure Republike Srpske.

- Smjernicama Svjetske banke o provođenju javnih konsultacija sa osobama pogođenim projektom duž predložene trase (prava korištenja) dionice puta .....

- Smjernicama i strukturom Svjetske banke za društvene procjene, .

- Ekološkim, zdravstvenim i društvenim smjernicama Svjetske banke za opšte i naplatne puteve.

Zahtijevani sadržaj Procjene uticaja na životnu sredinu i društvo

Ovaj odjeljak pruža sažetak potrebnog sadržaja svake sekcije procjene uticaja na životnu sredinu i društvo. Sadržaj Izvještaja o procjeni uticaja na životnu sredinu i društvo trebao bi slijediti navedenu strukturu, uz eventualne komentare za dodatke ili izmjene od relevantnih dozvola i nacionalnih ekoloških agencija:

Naslovna stranica

Izvršni rezime

Skraćenice i akronimi

Sadržaj

Lista tabela

Lista slika

Lista aneksa

Sekcija 1: Opis Projekta

Sekcija 2: Pravna, Regulativna i Politička Osnova

Sekcija 3: Osnovne Informacije i Podaci o Okolišu i Društvu

Sekcija 4: Izjava o Uticajima i Rizicima

- a) Procjena Socio-ekonomskih Uticaja i Rizika
- b) Procjena Ekoloških i Društvenih Uticaja i Rizika

Sekcija 5 Analiza Alternativa

Sekcija 6 Ekološke i Društvene Mjere Ublažavanja

Sekcija 7 Plan Ekološkog i Društvenog Praćenja i Upravljanja

Sekcija 8 Plan Upravljanja Rizicima za Zajednicu i Društvo

Sekcija 9 Plan Javnih Konsultacija i Otkrivanja Informacija

Prilozi

Lista Pripravnika/ Konsultanata za ESIA i Njihove Kvalifikacije

Lista Referenci

Evidencija i Dokumentacija Sastanaka i Dogovora Agencija

Evidencija i Dokumentacija Sastanaka Konsultacija

Pregled sadržaja izvještaja o procjeni uticaja na životnu sredinu i društvo

Naslovna Strana i Tabelarni Sadržaj

Naslovna strana i tabelarni sadržaj trebaju biti usklađeni sa predloženom strukturom (prethodni pasus).

ii) Rezime

Sažetak ciljeva projekta; kratki opis projekta; kratak opis značajnih nalaza i preporuka za upravljanje životnom sredinom i društvom koje će biti usvojene kako bi se eliminisali ili minimizirali negativni uticaji na prihvatljive

nivo, kako ih definišu nadležni organi i standardi. Ovaj dokument će služiti kao glavni dokument za konsultacije i trebao bi biti dostupan na bosanskom i engleskom jeziku.

iii) Odjeljak 1: Opis Projekta

Pružajući kratak pregled pozadine projekta i specifičan opis komponenti projekta. Sljedeće tehničke informacije trebaju biti uključene: područje studije, veličina i kapacitet projekta; sva povezana infrastruktura (radna snaga za izgradnju i operaciju, stanovanje, snabdijevanje vodom, izvori šljunka, postrojenja za betonske mješavine, mašinski i održavalački dvorišta, tehnološke ceste, iskopi, nalazišta građevinskog materijala itd.); opis aktivnosti izgradnje i operacije (faze izgradnje, povezan broj radnika i nivo vještina potrebnih, mogućnosti za lokalnu radnu snagu, veličina i vještine lokalne radne snage prema procjeni iz izvodljivosti); upotreba, rukovanje i skladištenje opasnog otpada (dizel, gorivo, ulja); zdravlje i sigurnost radnika, priprema i odgovor na hitne slučajeve (uključujući odgovor zajednice i obavještanje); privremena građevinska područja; alternative lokacijama za gradnju razmatrane; aktivnosti čišćenja; raspored implementacije; osoblje i podrška, te objekti i usluge za radnike. Mape (u uobičajenom GIS formatu) su potrebne u odgovarajućim razmjerama kako bi prikazale lokacije razvoja vezane za projekat, aktivnosti prije izgradnje i izgradnje, kao i okolna područja koja bi mogla biti pogođena. Ove mape trebaju uključivati topografske konture, kao i lokacije glavnih površinskih voda, cesta, željezničkih pruga, sela i zajednica, administrativne granice, postojeću upotrebu zemljišta i sva kritična staništa uključujući parkove i rekreativne oblasti, te istorijske i kulturne resurse.

iv) Odjeljak 2: Pravni, Regulativni i Politčki Okvir

a) Politike Svjetske banke, EHS smjernice, uključujući analizu razlika koja objašnjava koje dodatne napore je potrebno uložiti da bi se ispunili zahtjevi Svjetske banke. Analiza razlika treba biti proširena na zahtjeve ESF-a Svjetske banke, koji uključuju pragove emisija u Smjernicama za okoliš, zdravlje i sigurnost, a ove treba uporediti sa nacionalnim standardima kako bi se identificovali najstroži zahtjevi koji bi se trebali primijeniti.

b) Regulativa o procjeni uticaja na okoliš će se primjenjivati. Također, pridržavaće se odredbi relevantnih EU direktiva koje su prenesene u nacionalnu legislativu, kao i zahtjeva nadležnih nacionalnih ekoloških institucija. Ovi zakoni uključuju relevantne direktive BiH, RS i EU koje se primjenjuju na ovaj projekat, pri čemu relevantni dodaci jasno definišu usklađenost sa zahtjevima nacionalnog/regionalnog dozvoljavanja.

c) Opisati primjenjive ekološke politike i administrativne zahtjeve, kao i povezane regulative i standarde Republike Srpske i EU. Posebno treba spomenuti zahtjeve koji se odnose na kvalitet okoliša, zaštitu osjetljivih područja, zaštitu ugroženih vrsta, kontrole korištenja zemljišta itd., na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou. Pravni i institucionalni okvir relevantan za socijalne aspekte (tj. zakonodavstvo o eksproprijaciji zemljišta, vlasništvu zemljišta, građevinski propisi i zakonodavstvo relevantno za univerzalnu pristupačnost nove infrastrukture, zakonodavstvo koje se odnosi na etničke manjine, posebno Rome, zakonodavstvo vezano za konsultacije, zakoni o radu itd.).

v) Odjeljak 3: Informacije i Podaci o Osnovnom Ekološkom i Socijalnom Stanju

Konsultant će prikupiti, ocijeniti i prezentovati osnovne podatke o relevantnim ekološkim karakteristikama područja studije u vezi s Projektom. Ekološki opis trebao bi biti sažet i fokusiran na potencijalne uticaje Projekta, jasno definišući područje uticaja. Detaljni osnovni podaci trebaju biti predstavljeni kada su relevantni za odgovarajuće mjere ublažavanja. Kada su potrebne opsežne pozadinske informacije za dokumentacijske svrhe i/ili za datoteke projekta, te informacije trebaju biti dostavljene u dodacima.

Pored toga, konsultanti će provesti sve terenske ankete, intervjue i konsultacije potrebne za popunjavanje informativnih praznina koje su ključne za potencijalne uticaje i razvoj mjera ublažavanja. Takve informacije trebaju biti integrisane u ilustrativne karte odgovarajuće skale. Sljedeće će biti uključeno kao dio ove aktivnosti:

Fizičko okruženje:

Geologija; topografija; tla; klima i meteorologija; kvalitet vazduha u ambijentu; površinske i podzemne vode; postojeći izvori buke i emisija vazduha; postojeće ispušne tačke zagađenja vode i vazduha; kvalitet prijemnih voda;

sva postojeće operativne i prethodne prateće obradne kapacitete (kako je opisano u postojećim tehničkim dokumentima);

Biološko okruženje:

Flora; fauna; rijetke ili ugrožene vrste; osjetljivi staništa, uključujući parkove ili prirodne rezerve, značajna prirodna mjesta itd.; vrste od komercijalnog značaja; i vrste sa potencijalom da postanu štetočine, nosioci bolesti ili opasne.

Socio-ekonomska osnova:

Bilo koje prethodne socijalne procjene u području i početni nalazi trebaju se koristiti za ažuriranje potrebne socijalne procjene i pružanje jasnog opisa očekivanih uticaja koji proizlaze iz projekta. Ova ažurirana socijalna procjena će opisati trenutne socijalne i ekonomske uticaje na direktno i indirektno pogođene zajednice. Ove socio-ekonomske informacije će pružiti osnovu za evaluaciju uticaja i mjera ublažavanja kako bi se smanjili negativni uticaji i poboljšali pozitivni uticaji i mogućnosti. Podaci će se pribaviti kombinacijom sekundarnih izvora i odgovarajućih primarnih podataka, kao što su lični intervjui i ankete domaćinstava ili zajednica, prema potrebi. Procjena će verifikovati i ažurirati prema potrebi: gde su identifikovani verovatni uticaji; socijalne i ekonomske osnove; socijalni i ekonomski uticaji; ublažavanje nepovoljnih uticaja i poboljšanje pozitivnih uticaja; i identifikacija mogućnosti za razvoj zajednice. U okviru ove aktivnosti biće uključeno:

Socijalno-kulturna sredina (uključujući i sadašnje i predviđene aspekte kada je to prikladno):

Populacija; korišćenje zemljišta; planirane razvojne aktivnosti; strukture naselja i zajednica; zapošljavanje; raspodjela prihoda, dobara i usluga; rekreacija; javno zdravlje; i istorijski, arheološki i kulturni resursi. Konsultant će osigurati da svi specijalizovani antropolozi i sociolozi koji doprinose socijalnoj proceni imaju iskustva u rešavanju pitanja relevantnih za zahteve Svetske banke (ovaj napor biće povezan sa studijama okvira politike preseljenja i akcionog plana preseljenja).

- **Socijalno-ekonomski uslovi:**

Identifikovati i mapirati obližnja ljudska naselja u predloženom koridoru puta, sa posebnim osvrtom na zajednice ili ljude koji bi mogli biti pogođeni širenjem puta, uključujući obilaznice, ukoliko postoje. Za to će biti neophodno prikupiti socio-ekonomske podatke koji su potrebni za procjenu potencijalnih uticaja na njihov prihod, status egzistencije itd. Demografski podaci bi uključivali: populaciju (veličina, raspodjela po polu i starosnoj dobi); kulturne karakteristike (religija, etnička struktura, jezici koji se govore itd.); migracije populacije tokom poslednjih nekoliko godina; sredstva za život i ekonomske aktivnosti; stope pismenosti i nivoe obrazovanja; organizacije u zajednici i društvene mreže; javno zdravlje i bezbednost.

- **Infrastruktura:**

Za svako naselje koje bi moglo biti pogođeno, opisati infrastrukturu kao što su pristupni putevi koji povezuju glavni putni koridor i saobraćajne obrasce na postojećim putevima. Prikazati infrastrukturu za javno zdravlje i obrazovanje, ukoliko je relevantna i može se koristiti ili negativno uticati.

- **Siromaštvo i društveni rizici:**

Za svako naselje koje bi moglo biti pogođeno, analizirati nivo siromaštva i ranjivosti, uključujući društvene rizike kao što su prevalencija seksualne eksploatacije i zlostavljanja, visoko rizična ponašanja među mladima, dečiji i prisilni rad u građevinskom sektoru, kohezivnost zajednice itd.

- **Kulturne, arheološke, duhovne strukture i istorijski resursi:**

Identifikovati sve kulturne, arheološke, ceremonijalne i istorijske resurse u zoni uticaja.

- **Indijanci/religijske grupe i etničke/drugie manjine:**

Informacije o marginalizovanim i ranjivim grupama koje žive u naseljima duž putnog koridora, uključujući domorodačke zajednice, etničke ili druge manjinske grupe ili druge tradicionalne kulturne grupe, ukoliko postoje.

- **Ranjive ili nepovoljno situirane grupe:**

Ako je relevantno, socijalni podaci trebaju biti razdvojeni u skladu sa tim, koliko je to tehnički i finansijski izvodljivo. U meri mogućeg, demografski podaci trebaju izveštavati o domaćinstvima koja imaju članove sa invaliditetom, kao i o nasleđenim pitanjima vezanim za uzimanje zemljišta za projekat i povezane objekte.

- **Nasleđena pitanja vezana za korišćenje zemljišta, prava svojine itd.:**

Dokumenti i izveštaji navedeni u Prilogu 1 sadrže korisne osnovne podatke, ali će konsultant morati identifikovati koje dodatne podatke i praznine u podacima mogu biti dostupne od završetka tih studija i dokumentovati sve relevantne promjene kako bi ih uključio u ovu procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo (npr. takve ciljne informacije mogu uključivati demografske promjene, arheološke nalaze itd.). Ako bude potrebna dodatna zemlja za projekat, posebno je važno da se to tačno identifikuje. U takvim slučajevima, neophodno je identifikovati bilo kakvo prisilno preseljenje ljudi i sve pojedince čiji su načini života pogođeni projektom. Brojevi, lokacije i socio-ekonomski uslovi pogođenih ljudi, ako ih ima, trebaju biti u potpunosti dokumentovani kako bi se pomoglo vlastima RS da ispune prihvatljive međunarodne standarde za kompenzaciju, koji bi bili ekvivalentni ciljevima Svetske banke standardi za zaštitu životne sredine i društva 5.

vi) Sekcija 4: Procjena ekoloških i društvenih uticaja

Konsultant će predstaviti metodologiju procjene rizika/uticaja koja će pomoći u identifikaciji i procjeni verovatnih ekoloških uticaja projekta i društvenih uticaja (uključujući kumulativne uticaje – vidi takođe Sekciju 6 i Sekciju 7 u nastavku), kako pozitivnih, tako i negativnih, na osnovu promena uzrokovanih svim komponentama projekta u odnosu na osnovne uslove opisane iznad u zoni uticaja. Ovi uticaji će biti kvantifikovani koliko je to moguće, u smislu troškova i koristi, a razdvojiće se pozitivni i negativni uticaji, direktni i indirektni uticaji, kao i trenutni i dugoročni uticaji. Dodatne informacije koje će biti obezbeđene uključuju:

- Scenariji pod normalnim uslovima: Aktivnosti pokretanja i zatvaranja tokom izgradnje i puštanja u rad, kao i hitne situacije.
- Identifikacija tipa: Relativna verovatnoća i široke posledice glavnih opasnosti ili nesreća koje bi se mogle dogoditi.
- Mjere ublažavanja: Kao i sve preostale negativne posledice koje se ne mogu ublažiti.
- Mogućnosti za unapređenje životne sredine.
- Uticaj na zaštićeno područje: (zauzimanje zemljišta, degradacija ili fragmentacija staništa, povećanje broja posetilaca).
- Uticaj na korišćenje zemljišta: Posebno potreba za zemljištem za širenje puta, uticaji izgradnje puta na pristup i život ljudi različitih kategorija (poslovni subjekti, domaćinstva, trgovci (neformalni trgovci i nelegalni korisnici), itd.), farme i poljoprivredna gazdinstva duž železničke sekcije. (Ovo će se dodatno istražiti u pripremi okvira politike preseljenja).
- Priliv radne snage: Ako postoje dodatni zahtevi za radnicima, potencijalni problemi sa prilivom radne snage, procene broja radnika iz drugih oblasti, područja gde će biti smešteni građevinski kampovi itd.
- Kvalitet dostupnih kvantitativnih podataka: Ključni nedostaci podataka i nesigurnosti povezane sa predikcijama, kao i specificiranje tema koje ne zahtevaju dalju pažnju.

Ekološki uticaji i društveni uticaji takođe bi trebali biti kategorizovani na osnovu faza izgradnje i operativnih faza, i sažeti prema pitanjima i temama u glavnom izveštaju, dok će detaljna saznanja biti dokumentovana u dodacima. Iako nije iscrpan, glavni uticaji i uticaji sledeće ilustrativne liste ključnih potencijalnih ekoloških (i socio-ekonomskih) uticaja moraju biti obrađeni. Posebno, pozitivni socijalni uticaji i mogućnosti za ljude i koristi za pogođene osobe. Ilustrativna lista aspekata treba takođe da se odnosi na upravljanje radnicima i uslove rada, zdravlje i sigurnost na radu, socijalne napetosti/sukobe, uticaje na životne uslove, bezbjednost na putevima itd.

Faza	Aspekt
Izgradnja	Kvalitet zraka
	Nepravilna preseljenja/akvizicija zemljišta
	Viši specijalista za zdravlje i zaštitu na radu
	...etc.
Operacije	Buka
	Viši specijalista za održavanje
	...etc.

Opis kumulativnih i povezanih efekata. Ova procjena uticaja na životnu sredinu i društvo uključice će raspravu o kumulativnim efektima koji utiču na zrak, podzemne i površinske vode, tlo, biološku raznolikost te ljudske naseljenosti, s fokusom na projekat. To bi trebalo uključivati projekcije promjena u životnoj sredini uticajima i potencijalnim uticajima na sredstva za život.

- ocjena ili ponderiranje magnituda i značaja kumulativnih efekata;
- identifikacija potencijalnih mjera za izbjegavanje, minimiziranje ili ublažavanje značajnih kumulativnih efekata;
- način na koji će se ove mjere uključiti u Plan upravljanja životnom sredinom i društvom (sljedeći odjeljak).
- društvene mjere ublažavanja, posebno predložene akcije za smanjenje negativnih uticaja na sigurnost zajednice, ranjive grupe, upravljanje radnim kampovima itd.
- indikativni vremenski okvir za implementaciju planova za društveno i životno ublažavanje.

Opis kumulativnih i povezanih efekata. Ova procjena uticaja na okvir životne sredine i društva uključice raspravu o kumulativnim efektima koji utiču na zrak, podzemne i površinske vode, tlo, biološku raznolikost te ljudske naseljenosti, s fokusom na projekat. To bi trebalo uključivati projekcije promjena u životnoj sredini i potencijalnim uticajima na sredstva za život.

- Ocjena ili ponderiranje magnituda i značaja kumulativnih efekata;
- Identifikacija potencijalnih mjera za izbjegavanje, minimiziranje ili ublažavanje značajnih kumulativnih efekata;
- Način na koji će se ove mjere uključiti u Plan upravljanja životnom sredinom i društvom (sljedeći odjeljak).
- Društvene mjere ublažavanja, posebno predložene akcije za smanjenje negativnih uticaja na sigurnost zajednice, ranjive grupe, upravljanje radnim kampovima itd.
- Indikativni vremenski okvir za implementaciju planova za društveno i životno ublažavanje.

VIII) Odjeljak 6: Mjere ublažavanja uticaja na životnu sredinu i društvo

Za svaki potencijalni uticaj identifikovan kao značajan u prethodnom odjeljku, bit će utvrđena mjera ublažavanja, a zbir svih tih mjera činiće Plan ublažavanja. Konsultant će pružiti matricu svih uticaja organizovanih prema fazama izgradnje i rada za sve ključne komponente projekta, koja će biti dalje odražena u Planu upravljanja životnom sredinom i društvom (odjeljak 7). Matrica će uključivati:

- i). potencijalno značajan uticaj;
- ii). predloženu mjeru ublažavanja;
- iii). kada će se akcija poduzeti (vremenski okvir za mjere ublažavanja);
- iv). ko je odgovoran za uključivanje mjere ublažavanja u projekat tokom izgradnje i rada;
- v). povezane troškove za ove mjere.

Kao što je prikladno, mjere ublažavanja bit će prikazane u prostornom prikazu, poput mape ili dijagrama, s preciznom lokacijom tih mjera. Osim toga, bit će prikazani eventualni preostali utjecaji koji bi mogli proizaći nakon implementacije predloženih mjera ublažavanja.

IX) Odjeljak 7: Plan praćenja i upravljanja životnom sredinom i društvom

a) Na osnovu Plana ublažavanja, konsultant će pripremiti opšti Plan upravljanja životnom sredinom i društvom. Ovaj Plan upravljanja životnom sredinom i društvom će se primjenjivati na cijeli put ili dijelove puta koji će biti određeni u budućnosti za opcije dizajniranja i izgradnje. Plan upravljanja životnom sredinom i društvom treba obuhvatiti organizacijske uloge i odgovornosti, uključujući organogram i putanje izvještavanja za implementaciju svih mjera ublažavanja (na osnovu matrice prikazane u Odjeljku 6). Takođe treba identifikovati: i). skup mjera ublažavanja za potencijalno štetne uticaje; ii). institucionalnu strukturu i jačanje potrebne za implementaciju mjera ublažavanja; iii). odgovornost za implementaciju svake predložene mjere ublažavanja; iv). program praćenja za provjeru usklađenosti sa preporučenim mjerama ublažavanja i mjerenje razine izazvanih uticaja. Mjere takođe trebaju obuhvatiti zahtjeve za hitnu reakciju na slučajne događaje tokom izgradnje. Kako je detaljno navedeno u nastavku, treba postojati jasna razlika između mjera povezanih sa fazama izgradnje i rada projekta. Svaka mjera ublažavanja treba biti opisana u što većem tehničkom detalju, do nivoa preliminarnih inženjerskih crteža i

specifikacija, gdje je to moguće. Uključiti tip uticaja koji treba minimizirati, uslovr pod kojima je potrebna, zajedno s dizajnima, opisima opreme i postupcima rada. Također će se procijeniti izvodljivost predloženih mjera i akcije potrebne za povećanje vjerojatnosti njihove učinkovitosti. Za utjecaje koji se ne mogu ublažiti (preostali utjecaj), trebala bi se razmotriti kompenzacija za pogođene strane, gdje je to relevantno. Predviđet će se preostali negativni utjecaji koji se ne mogu ublažiti, ocijeniti njihovu značajnost i procijeniti prihvatljivost ovih preostalih rizika.

b) U vezi s relevantnim fazama, opšti plan upravljanja životnom sredinom i društvom trebao bi barem obuhvatiti: Faza izgradnje: Plan upravljanja građevinskim otpadom za upravljanje odlaganjem građevinskog otpada na ekološki prihvatljiv način; Plan kontrole erozije i sedimenta koji opisuje mjere tokom izgradnje kako bi se minimizirao sediment koji se nosi otjecanjem u sustave površinskog odvodnje; Plan kontrole prašine za upravljanje emisijama prašine tokom građevinskih aktivnosti; Plan kontrole buke za kontrolu utjecaja buke na okolne zajednice tokom građevinskih radova; Plan zaštite zdravlja i sigurnosti na radu kako bi se osigurala zaštita radnika i lokalnih zajednica; Plan ponovne vegetacije i upravljanja prirodnim/stanišnim habitatima kako bi se osigurala pravilna ponovna vegetacija područja uznemirenih građevinskim aktivnostima; Plan upravljanja saobraćajem, javne sigurnosti i komunikacija s javnošću kako bi se minimizirala ometanja dnevnih saobraćajnih tokova duž važnih pristupnih puteva u području; Plan ublažavanja arheoloških/kulturnih resursa za upravljanje bilo kakvim arheološkim ili kulturnim uticajima koji se mogu pojaviti tokom izgradnje; Plan sigurnosti radnika koji identifikuje standarde zaštite radnika uključujući obuku na terenu i pravilnu zaštitnu opremu; Plan upravljanja prilivom radne snage i/ili Plan upravljanja radnicima koji opisuje mjere za upravljanje radnicima bez ometanja društvenog i zajedničkog života duž koridora puta tokom faze izgradnje; Mehanizam za rješavanje pritužbi koji omogućava javnosti i pogođenim osobama da iznesu svoje zabrinutosti i pritužbe, ukoliko ih ima; Plan javnih konsultacija i komunikacije sa zajednicom tokom građevinskih aktivnosti koji uzima u obzir sve uticaje i mjere ublažavanja identifikovane tokom pripreme finalne procjene uticaja na životnu sredinu i društvo. Slijediće se odredbe Ministarstva za životnu sredinu i šumarstvo br. 135/2010 o informisanju javnosti, a prilozi 14 i 15 će se završiti u ovom okviru. Osim toga, mjere ublažavanja za sticanje zemljišta i uticaje preseljenja trebaju biti obuhvaćene akcionim planom preseljenja, planovima obnove sredstava za život itd. U Planu praćenja životne sredine i društva će se predvidjeti odredbe u vezi s implementacijom javnih zahtjeva.

ii) Faza operacija: Plan sigurnosti saobraćaja koji pokriva sve aspekte saobraćajnog kretanja i korištenja pješačkih staza; ažurirani plan javnih konsultacija i komunikacije sa zajednicom za operativne aktivnosti koji uzima u obzir sve uticaje i mjere ublažavanja identifikovane tokom pripreme finalne procjena uticaja na životnu sredinu i društvo. c) U skladu s Planom ublažavanja, Konsultant će pripremiti Plan praćenja životne sredine i društva kako bi se nadgledala implementacija mjera ublažavanja utvrđenih za projekat tokom izgradnje i operacija. Ovaj plan će uključivati opis i tehničke detalje programa praćenja, uključujući jednostavne kriterije napretka u implementaciji. Plan bi trebao takođe imati preporučene procedure praćenja i izvještavanja, parametre koji se prate i učestalost, te odrediti odgovornost za implementaciju svake mjere kako bi se: a) osigurala rana detekcija stanja koja zahtijevaju posebne mjere ublažavanja; i b) pružile informacije o napretku i rezultatima ublažavanja. Plan bi također trebao uključivati opis drugih potrebnih inputa (npr. obuka i jačanje institucija) za realizaciju plana praćenja; minimum, ovaj plan praćenja trebao bi pružiti mjere za određivanje stanja elemenata prikazanih u listi pod odjeljkom 4 iznad. Plan praćenja trebao bi uključivati dovoljno inspekcija tokom izgradnje kako bi se osigurala usklađenost sa preporukama u planu upravljanja životnom sredinom i društvom i jasno označiti uloge i odgovornosti. Plan praćenja može uključivati GRM i izvještajne sisteme. Kriterijumi praćenja trebaju biti specifični za izbor parametara, kvantitativne standarde učinka i učestalosti (npr. nivoi buke, smanjenje buke, upravljanje prašinom, površina za ponovnu vegetaciju itd.) na osnovu propisa RS-a i EU. Tokom operacija, mjesečni izvještaji o praćenju bi se sažimali, a godišnji izvještaj (sintetizirani izvještaj) bi se dostavljao Nacionalnoj agenciji za zaštitu okoliša (NEPA) prema dogovorenim procedurama. d) plan upravljanja životne sredine i društvo će razmotriti i preporučiti Opseg rada za nezavisnog izvođača Standarda za zaštitu životne sredine i društva tokom faza izgradnje i operacija projekta. Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo će uključivati raspodjelu odgovornosti, budžet i izvore finansiranja, praćenje i evaluaciju, uključujući mjere za nesukladnosti. Cilj Standarda za zaštitu životne sredine i društva bi bio pružiti nezavisnu verifikaciju napretka mjera ublažavanja i, kada je potrebno, tehničke savjete o efikasnoj implementaciji Plan upravljanja životnom sredinom i društvom. Standardi za zaštitu životne sredine i društva takođe treba nadgledati mjere socijalnog ublažavanja, uključujući implementaciju akcionog plana preseljenja (kako je potrebno), obnovu sredstava za život, izvršenje mehanizma za rješavanje pritužbi i angažman zainteresovanih

strana itd. Standard za zaštitu životne sredine i društva može takođe pružiti obuku i jačanje kapaciteta za relevantno osoblje SEPA-e i MCTI-a, druge relevantne državne organe i NVO, kao i druge zainteresovane strane, prema potrebi.

x) Sekcija 8: Plan javnog učešća i konsultacija

Konsultant će pripremiti Plan javnih konsultacija i učešća, koji opisuje metodologiju za rješavanje suštinskih pitanja sa nadležnim organima, lokalnom vladom, stanovnicima područja uticaja projekta, akademskim i primijenjenim istraživačkim institucijama, nevladinim organizacijama i zainteresovanim građanima. Ovaj proces konsultacija treba da se oslanja na opsežnu dokumentaciju i procedure prethodno razvijene u drugim projektima. Proces Plana javnih konsultacija i učešća uključivat će standardno vođenje evidencije za svaku sjednicu: treba napraviti formalni zapis koji uključuje dnevni red, spisak učesnika, sažetak diskutovanih pitanja i kopije materijala dostavljenih učesnicima. Plan javnih konsultacija i učešća bi trebao takođe uključivati mapiranje zainteresovanih strana, uključujući identifikaciju predstavnika potencijalno ugroženih ili ranjivih grupa (npr. organizacije za osobe s invaliditetom, organizacije koje predstavljaju Rome itd.). Dizajn procesa konsultacija mora biti usmjeren na izgradnju povjerenja javnosti u očekivani proces procjene uticaja na okoliš i društvo kroz dobro osmišljen program komunikacije i učešća. Ove mjere će biti uključene kao dio ranog procesa prikupljanja informacija. Plan bi trebao uključivati vremenski okvir i metode angažovanja, uključujući minimalne zahtjeve za objavljivanje informacija, diferencirane zahtjeve (ukoliko ih ima) za doseg ranjivih ili ugroženih grupa itd. Plan javnih konsultacija i učešća bi trebao detaljno opisati kako će se javne konsultacije provoditi, i kako će se posebna pažnja posvetiti osobama s invaliditetom i ranjivim grupama. Dodatni koraci koje konsultant treba preduzeti u okviru ovog procesa uključuju:

- Pomoć u objavljivanju trenutnog TOR-a, kao i nacrtu izvještaja o ESIA na bosanskom i engleskom jeziku putem web stranice MCTI i drugih relevantnih medija, uzimajući u obzir pogodnost pristupa objavljenim dokumentima od strane zajednica pogođenih projektom;
- Organizovanje konsultacijskih sastanaka, uključujući njihovo oglašavanje, pozivanje učesnika, aranžiranje mjesta održavanja i obezbjeđivanje opreme za prezentaciju;
- Organizovanje konsultacija sa čuvarom/nadzornikom prirodnih zaštićenih područja;
- Predsjedavanje svakim sastankom, davanje uvodne prezentacije i vođenje i sudjelovanje u diskusijama prema potrebi.

Konsultant će:

- Pripremiti i prezentovati MS Power Point prezentaciju na bosanskom jeziku na svakom sastanku, opisujući svoj rad;
- Proizvesti sažetke svog rada na bosanskom jeziku koji će biti distribuirani na svakom sastanku;
- Izraditi pisani zapis sa svakog sastanka na bosanskom i engleskom jeziku, beležeći prisustvo, pripadnosti zainteresovanih strana, istaknute tačke tokom diskusije i date odgovore;

Uključiti prikaz procesa konsultacija u izvještaj o procjeni uticaja na životnu sredinu i društvo, identifikujući kako je svaka tačka obrađena u izvještaju i/ili inženjerskom dizajnu, te pružiti validne razloge zašto neke tačke nisu obrađene.

Očekuje se da će konsultant pomoći klijentu u gore navedenim procedurama, na zahtjev. Rad konsultanta može uključivati različite vrste konsultacija, intervju, tematskih grupnih sastanaka i drugu interakciju sa zajednicama korisnika projekta u vezi s ekološkim i društvenim aspektima projekta, informišući klijenta o takvim sastancima unaprijed.

Mali sastanci i ad hoc diskusije na terenu ne zahtijevaju uključivanje klijenta, međutim svi sastanci trebaju biti dokumentovani i uključeni u izvještaj o procjeni uticaja na životnu sredinu i društvo.

Koordinacija

Konsultant će koordinirati s klijentom, Putevima Republike Srpske, Svjetskom bankom i inženjerskim timom koji je angažovao klijent kako bi osigurao ispunjavanje zahtjeva iz ToR-a navedene iznad. Klijent će olakšati prve kontakte

s svakom agencijom i trebao bi biti pozvan na sve kasnije sastanke s Bankom kako bi imali priliku prisustvovati. Očekuje se da će Putevi RS pomoći konsultantima u identifikaciji odgovarajućih zahtjeva za dozvole.

Koordinacija s inženjerskim timom je izuzetno važna kako bi se osiguralo da se ekološki i društveni uticaji i rizici uzmu u obzir u konačnim projektima puteva. Ova koordinacija je također potrebna kako bi procjena uticaja na životnu sredinu i društvo sadržavala detaljne informacije o dizajnu. Konsultant za procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo također treba komunicirati s konsultantima koji se bave radom na nevoljnom preseljenju.

Zahtjevi za Izvještavanje

Najkasnije tri (3) sedmice od dodjele ugovora, treba dostaviti Inicijalni Izvještaj koji predstavlja Radni Plan Konsultanta, definiše Plan implementacije po zadacima, specificira datume predaje u nacrtu za svaki od zahtijevanih izvještaja i imenuje osoblje po imenu i datumu za svaki zadatak. Predloženi raspored projekta treba biti razrađen po zadacima i podzadacima te predstavljen u obliku grafikona u skladu s tehnikom procjene i revizije programa (PERT) ili ekvivalentnom formatu (npr. Microsoft Project Manager). U ovom trenutku će takođe biti dostavljen i predloženi sadržaj nacrtu Izvještaja o procjeni uticaja na životnu sredinu i društvo kako je navedeno u ovom ToR-u. Vrijeme predaje svakog nacrtu i konačnog procjene uticaja na životnu sredinu i društvo također je predstavljeno u donjoj tabeli.

Mjesečni Izvještaji o Napretku trebaju se dostavljati i predstavljati kratak pregled napretka u izvršavanju zadataka, bilo kakvih poteškoća koje utiču na sposobnost postizanja rada prema dogovoru u Radnom Planu, predložene alternativne načine za postizanje ciljeva projekta, glavne planirane prekretnice i sve druge relevantne informacije za osiguranje efikasne implementacije. Mesečni Izvještaji o Napretku će biti maksimalno 5 stranica dužine.

Nacrt i konačni procjene uticaja na životnu sredinu i društvo Izvještaji treba da budu dostavljeni na bosanskom i engleskom jeziku, uz dva (2) štampana primjerka i dva (2) elektronska primjerka u vremenu dogovorenom u Radnom Planu.

10.6 Aneks 6 - Šablon Plan upravljanja životnom sredinom i društvom

Plan upravljanja životnom sredinom i društvom sastoji se od niza mjera za ublažavanje i praćenje, kao i institucionalnih mjera koje će se provoditi tokom implementacije i radova kako bi se eliminirali i neutralizirali negativni uticaji na okoliš i društvo ili ih smanjili na prihvatljive nivoe. Plan upravljanja životnom sredinom i društvom takođe uključuje listu aktivnosti potrebnih za implementaciju navedenih mjera. U pravilu, Plan upravljanja životnom sredinom i društvom se pripremaju za životnu sredinu i društvo aspekte specifičnih aktivnosti i uticaja na lokaciji.

Prilikom pripreme Plana upravljanja životnom sredinom i društvom, korisnik kredita i njegov tim za procjenu životne sredine i društva (obično PIU) treba da:

- a) identifikuju direktne, indirektne i kumulativne rizike i uticaje projekta,
- b) identifikuju niz odgovora na potencijalno nepovoljne uticaje,
- c) definišu zahtjeve koji će osigurati efikasnu i pravovremenu implementaciju tih odgovora, tj. mjera,
- d) opišu kako ispuniti ove zahtjeve.

Plan upravljanja životnom sredinom i društvom uključuje sledeće komponente:

Ublažavanje uticaja

1. Plan upravljanja životnom sredinom i društvom identifikuje izvodljive i ekonomične mjere koje mogu ublažiti potencijalno značajne negativne uticaje na okoliš i zajednice na prihvatljive nivoe. Ako mjere ublažavanja nisu izvodljive ili ekonomične, Plan upravljanja životnom sredinom i društvom može uključiti mjere kompenzacije. Plan upravljanja životnom sredinom i društvom posebno:
  - (a) identifikuje i sumira negativne uticaje na životnu sredinu i društvo (uključujući uticaje na autohtono stanovništvo i nevoljnu preseljenje);
  - (b) pruža detaljan tehnički opis svake mjere, uključujući vrstu uticaja koju adresira i uslove pod kojima je mjera potrebna (npr. kontinuirano ili u slučaju nepredviđenih događaja), zajedno s opisom projekta, opisa opreme i operativnih procedura, ako je potrebno;
  - (c) procjenjuje sve potencijalne uticaje navedenih mjera;
  - (d) pruža referencu na druge planove ublažavanja (npr. za nevoljnu preseljenje, autohtono stanovništvo ili kulturna dobra) koji su potrebni za projekat.

Praćenje

2. Praćenje stanja životne sredine tokom realizacije projekta pruža informacije o ključnim aspektima okoliša projekta, posebno o uticajima projekta na životnu sredinu i efikasnosti mjera ublažavanja. Ove mjere omogućavaju klijentu i Banci da ocijene uspjehnost mjera ublažavanja kao dio nadzora i omogućavaju uvođenje korektivnih akcija, ako je to potrebno. Stoga, Plan upravljanja životnom sredinom i društvom identifikuje ciljeve praćenja i precizira vrstu praćenja uz referencu na Izveštaj o procjeni okoliša i društva i mjere opisane u Planu upravljanja životnom sredinom i društvom. Dio Plana upravljanja životnom sredinom i društvom koji se odnosi na praćenje pruža:
  - (a) specifične opise i tehničke detalje mjera praćenja, uključujući parametre koji se prate, metode koje će se koristiti, lokacije uzorkovanja, frekvenciju praćenja, ograničenja i definirane granične vrijednosti koje predstavljaju signal za korektivne akcije;

(b) procedure praćenja i izvještavanja kako bi (i) osigurali rano otkrivanje stanja koja zahtijevaju specifične mjere ublažavanja i (ii) pružili informacije o napretku praćenja i rezultatima.

Razvoj Kapaciteta i Obuka

Kako bi podržao pravovremenu i efikasnu implementaciju komponenti projekta vezanih za okolinu i društvo te mjera ublažavanja, Plan upravljanja životnom sredinom i društvom se oslanja na procjenu okoliša i društva koja analizira postojanje, ulogu i sposobnost odgovornih strana na terenu ili na nivou agencija i ministarstava. Konkretno, Plan upravljanja životnom sredinom i društvom pruža specifičan opis institucionalnih aranžmana, identifikujući koja strana je odgovorna za sprovođenje mjera ublažavanja i praćenja (npr. za operacije, nadzor, sprovođenje, praćenje implementacije, remedijalne akcije, finansiranje, izvještavanje i obuku osoblja). Kako bi se ojačala sposobnost upravljanja okolišem i društvom u agencijama odgovornim za implementaciju, Plan upravljanja životnom sredinom i društvom preporučuje uspostavljanje ili proširenje odgovornosti strana, obuku osoblja i sve dodatne mjere koje mogu biti neophodne za podršku implementaciji mjera ublažavanja i bilo kojim drugim preporukama iz procjene okoliša i društva

Raspored Implementacije i Procjena Troškova

Za sva tri aspekta (ublažavanje, praćenje i razvoj kapaciteta), Plan upravljanja životnom sredinom i društvom pruža: (a) Plan implementacije mjera koji je sastavni dio projekta, s fazama plana i koordinacijom u skladu s drugim projektnim planovima. (b) Procjene troškova i izvore finansiranja za kapitalne troškove i troškove koji se mogu povratiti koji proističu iz Plana upravljanja životnom sredinom i društvom, ukoliko je to moguće procijeniti.

Plan ublažavanja uticaja na okolinu

Aktivnost	Potencijalni uticaj na životnu sredinu	Predložene mjere ublažavanja	Odgovornost za implementaciju mjera ublažavanja	Period za implementaciju mjera ublažavanja	Troškovi implementacije mjera ublažavanja
Faza projektovanja					
Klimatske promjene					
2. Erozija i klizišta					
...					
Faza izgradnje					
1. Viši specijalista za zdravlje i zaštitu na radu i sigurnost zajednice					
2. Zagađenje zraka					
3. Buka					
...					
Faza rada					
1. Kvalitet tla i vode					
2. Buka					
...					

Plan monitoringa

Faza izgradnje					
Šta	Gdje	Kako	Kad	Ko	Trošak
<i>je parametar koji se treba pratiti?</i>	<i>je parametar koji se treba pratiti?</i>	<i>je parametar koji se treba pratiti?</i>	<i>je parametar koji se treba pratiti? (vrijeme i učestalost)</i>	<i>je parametar koji se treba pratiti? (odgovornost)?</i>	<i>parametar koji se treba pratiti?</i>
1.					
2.					
...					
Operativna faza					
1.					
2.					
...					

S obzirom na navedeno, plan upravljanja životnom sredinom i društvom za podprojekte unutar Komponente 1 mora se sastojati od sledećih sekcija:

Tabela 16: Struktura specifičnih upravljanja životnom sredinom i društvom za lokacije

Sekcija	Opis
Izvršni sažetak	Plan upravljanja okolišem i društvom (ESMP) je ključni dokument koji osigurava da se projekti provode na ekološki i društveno odgovoran način. Ovaj sažetak ističe glavne komponente i nalaze plana upravljanja životnom sredinom i društvom, čineći ga pristupačnim široj javnosti.
Uvod	Ovaj odjeljak opisuje svrhu, ciljeve, principe i metodologiju Ekološkog i Socijalnog Upravljanja Projektom (plan upravljanja životnom sredinom i društvom). Također, predstavljaju se predlagači sub-projekta, tim za studiju i pružaju se druge relevantne informacije. Struktura plana upravljanja životnom sredinom i društvom će biti opisana kako bi se olakšalo njegovo korištenje.
Opis podprojekta	Ovaj odjeljak pruža opis sub-projekta, uključujući pozadinu, svrhu i različite komponente. Takođe će biti navedeni specifični resursi potrebni za sub-projekt, kao što su materijali, radna snaga, oprema itd.
Osnova životne sredine područja projekta	Ovaj odjeljak pruža specifičan pregled osnovnog stanja lokacije, obuhvatajući fizičko i biološko okruženje, kao što su: kvalitet zraka, upravljanje otpadom, zaštita prirode, nivo buke, temperature, padavine itd.
Socio-ekonomska osnova područja podprojekta	Ovaj odjeljak opisuje socio-ekonomski profil područja sub-projekta, uključujući: administrativnu podjelu, strukturu zajednice, demografske podatke, ekonomiju, mjesta kulturne baštine, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje itd.
Konsultacije sa zainteresovanim stranama i objavljivanje informacija	Ovaj odjeljak opisuje ciljeve, proces i rezultate konsultacija sa zainteresovanim stranama sprovedenih tokom pripreme plana upravljanja životnom sredinom i društvom. Takođe će sadržati informacije o aranžmanima za objavljivanje podataka o sub-projektu kako bi se osigurala usklađenost s politikom Banke o objavljivanju informacija.
Uticaji i mjere ublažavanja	Ovaj odjeljak će identifikovati sve ekološke i socijalne uticaje, uz prijedloge ekonomičnih i izvedivih mjera za smanjenje negativnog ekološkog uticaja na prihvatljiv nivo. Opisat će se tehnički detalji mjera ublažavanja, uključujući tip uticaja na koji se odnose. Takođe će biti opisana metodologija za procjenu socijalnih uticaja.
Institucionalni aranžmani i obuke za korisnike i izvođače	Ovaj odjeljak pruža detaljan opis institucionalnih aranžmana, uloga i odgovornosti, kao i procedura izveštavanja. Moguće je da će biti potrebno obučiti ljude kako bi izvršavali ove odgovornosti, kao i osigurati im potrebnu opremu i materijale. Ovaj odjeljak će sadržavati predlog procedure izveštavanja, uključujući mehanizam za rješavanje pritužbi. Ovaj mehanizam će osigurati da se sve pritužbe i zabrinutosti zainteresovanih strana

Sekcija	Opis
	pravilno i pravovremeno obrađuju, omogućavajući transparentnu komunikaciju i poboljšanje upravljanja projektom.
Budžet za implementaciju plana upravljanja životnom sredinom i društvom	Ovaj odjeljak pruža procjene budžeta za implementaciju plana upravljanja životnom sredinom i društvom. Budžet će obuhvatiti sredstva za aktivnosti razvoja institucija, programe obuke za timove za implementaciju, kao i lokalne i nacionalne institucije. Također će uključivati tehničku pomoć vlastima, troškove pripreme Ekoloških i Socijalnih Planova (plana upravljanja životnom sredinom i društvom) i drugih dokumenata zaštite.
Monitoring i planovi ublažavanja ekoloških i socijalnih uticaja	Ovaj odjeljak će pružiti specifičan opis i tehničke detalje mjera monitoringa, uključujući parametre koji će se mjeriti, metode koje će se koristiti, lokacije uzorkovanja, frekvenciju mjerenja, granice detekcije (gdje je primjenjivo) i definiciju pragova koji će signalizirati potrebu za korektivnim radnjama. Procedure monitoringa i izveštavanja osiguraće pravovremeno otkrivanje stanja koja zahtijevaju posebne mjere ublažavanja, te pružiti informacije o napretku i rezultatima mjera ublažavanja.
Plan monitoringa kulturne baštine	Za sub-projekat koji se nalazi u zaštićenom kulturnom i istorijskom području postoji rizik da izvođenje građevinskih radova može transformisati pejzaže i ugroziti očuvanje kulturnog i regionalnog identiteta. Plan monitoringa kulturne baštine (CHMP) biće razvijen u skladu sa predloženom šablonom CHMP-a i posebnim uslovima za zaštitu kulturne baštine (ukoliko je primjenjivo), te će biti priložen uz dokumentaciju.
Aneks	Tehnički aneks za podršku implementaciji plana upravljanja životnom sredinom i društvom

10.7 Aneks 7 - Plan upravljanja kulturnom baštinom

1. Opis objekta/kulturne baštine (CH)
2. Istorijske i druge značajne pozadinske informacije
3. Pregled standard za zaštitu životne sredine i društva
4. Pregled nacionalne regulative o kulturnoj baštini
5. Pregled politike i institucionalnog okvira za kulturnu baštinu
6. Mjere izbjegavanja, prevencije i ublažavanja kulturne baštine

Tabela 17: Plan upravljanja kulturnim naslijeđem

Mjere lana upravljanja kulturnim naslijeđem			
Faza	Mjera ublažavanja	Kada treba provesti mjeru	Odgovornost za implementaciju
Tokom pripreme/dizajna aktivnosti			
Tokom implementacije aktivnosti			
Tokom faze korištenja			

Tabela 18. Plan ekološkog i društvenog monitoringa - Priprema/Implementacija građevinskih radova

<i>Koji parametar treba biti praćen?</i>	<i>Gdje se parametar treba pratiti?</i>	<i>Kako se parametar treba pratiti?</i>	<i>Kada se parametar treba pratiti (učestalost mjerenja)?</i>	<i>Zašto se parametar treba pratiti?</i>	<i>Trošak</i>	<i>Odgovornost</i>	
						<i>Implementacija</i>	<i>Nadzor</i>
<i>Projektna aktivnost:</i>							

10.8 Aneks 8 - Šablon kontrolne liste plana upravljanja životnom sredinom i društvom

Kontrolna lista plana upravljanja životnom sredinom i društvom pruža "pragmatičnu dobru praksu" i osmišljena je da bude korisniku prijatna i kompatibilna sa zahtjevima zaštite Svjetske banke. Format kontrolne liste pokušava obuhvatiti tipične pristupe ublažavanju za uobičajene građevinske ugovore sa lokalizovanim uticajima.

Ovaj dokument će pomoći u procjeni potencijalnih ekoloških uticaja povezanih s predloženim podprojektom, identifikaciji mogućnosti za poboljšanje životne sredine i preporučivanju mjera za prevenciju, minimizaciju i ublažavanje negativnih ekoloških i društvenih uticaja.

Kontrolna lista plana upravljanja životnom sredinom i društvom je dokument koji priprema i posjeduje korisnik. Kontrolna lista se sastoji od jednog (1) uvodnog odjeljka i tri (3) glavna dijela:

Uvodni odjeljak sadrži sljedeće sekcije:

- Uvod (opis podprojekta)
- Ekološka i društvena kategorija (definisana ekološka i društvena kategorija)
- Potencijalni ekološki i društveni uticaji (definisani potencijalni uticaji)
- Kontrolna lista plana upravljanja životnom sredinom i društvom (objašnjeni koncept i primjena kontrolne liste)
- Monitoring i izvještavanje (kratak opis procesa monitoringa i izvještavanja uključujući odgovornosti uključenih aktera)

Dio 1 - predstavlja opisni dio ("pasoš lokacije") koji opisuje specifičnosti projekta u smislu fizičke lokacije, institucionalnih i zakonodavnih aspekata, opisa projekta, uključujući potrebu za programom izgradnje kapaciteta i opis procesa javne konsultacije.

Dio 2 - uključuje ekološko i društveno skrining u jednostavnom formatu Da/Ne, nakon čega slijede mjere ublažavanja za svaku aktivnost.

Dio 3 - je plan monitoringa za aktivnosti tokom izgradnje i implementacije projekta. Zadržava isti format koji se zahtijeva za standardne planove upravljanja životnom sredinom i društvom Svjetske banke.

Tabela 19: Dio I - Opšte informacije o projektu i lokaciji

INSTITUCIONALNO I ADMINISTRATIVNO				
Država				
Naslov projekta				
Opseg projekta i aktivnosti				
Institucionalni aranžmani (Svjetska banka) (Ime i kontakt informacije)	(Vođa tima za zadatak)	Specijalisti za zaštitu:		
Aranžmani za implementaciju (Zajmoprimac) (Ime i kontakt informacije)	Nadzor zaštite/životne sredine	Nadzor radova	Nadzor inspeksijskih organa	Izvođač radova
OPIS LOKACIJE				
Ime lokacije				

Opis lokacije	
Ko posjeduje zemljište?	
Važeća dozvola za rad, licence, odobrenja itd.	
LEGISLATIVA	
Identifikovati nacionalnu i lokalnu legislativu i dozvole koje se primjenjuju na aktivnosti podprojekta.	
JAVNE KONSULTACIJE	
Identifikovati kada i gdje je proces javnih konsultacija održan te koje su bile primjedbe konsultovanih aktera.	
IZGRADNJA INSTITUCIONALNIH KAPACITETA	
Hoće li biti izgradnje kapaciteta?	☐ N ili ☐ Y
PRILOZI	
Prilog 1: Plan lokacije / fotografija Prilog 2: Ugovor o odlaganju građevinskog otpada Ostale dozvole/ugovori – po potrebi	

DIO 2: EKONOMSKI / DRUŠTVENI PREGLED			
Hoće li aktivnosti na lokaciji uključivati/obuhvatati neka od sljedećih potencijalnih problema/rizika:	Aktivnost	Status	Dodatne reference
	A. General conditions		Pogledajte odjeljak A
	B. Opšte aktivnosti rehabilitacije <ul style="list-style-type: none"> • Specifičan saobraćaj vozila na lokaciji • Povećanje prašine i buke usljed rehabilitacionih aktivnosti • Generisanje otpada Transport materijala i otpada 	☐ Da ☐ Ne	Ako je odgovor 'Da', pogledajte odjeljke A, B, G ispod.
	C. Aktivnosti koje se odvijaju u blizini vodnih tijela kao što su rijeke, jezera, međunarodne vode itd. <ul style="list-style-type: none"> • Povećanje opterećenja sedimentima u vodnim 	☐ Da ☐ Ne	Ako je odgovor 'Da', pogledajte odjeljke A, B, G ispod.

DIO 2: EKONOMSKI / DRUŠTVENI PREGLED			
	tijelima <ul style="list-style-type: none"> Promjene u toku vode Zagađenje vode usljed privremenog odlaganja otpada ili curenja 		
	D. Fizička oštećenja kulturnog i historijskog naslijeđa <ul style="list-style-type: none"> Rizik od oštećenja poznatih/poznatih historijskih zgrada/kulturnih i historijskih područja Slučajni nalazi se susreću	[ ] Da [ ] Ne	Ako je odgovor 'Da', pogledajte odjeljke A, B, G ispod.
	E. Biodiverzitet, šume i zaštićena područja <ul style="list-style-type: none"> Blizina prepoznatog zaštićenog područja ili ekološke mreže Poremećaj staništa zaštićenih životinjskih vrsta Isecanje drveća/šuma 	[ ] Da [ ] Ne	Ako je odgovor 'Da', pogledajte odjeljke A, B, G ispod.
	F. Poremećaj saobraćaja i sigurnost pješaka <ul style="list-style-type: none"> Specifičan saobraćaj vozila na lokaciji Lokacija se nalazi u naseljenom području	[ ] Da [ ] Ne	Ako je odgovor 'Da', pogledajte odjeljke A, B, G ispod.
	G. Korištenje opasnih ili toksičnih materijala i generisanje opasnog otpada <ul style="list-style-type: none"> Uklanjanje i odlaganje toksičnog i/ili opasnog otpada tokom rehabilitacionih aktivnosti Skladištenje mašinskih ulja i lubrikanata	[ ] Da [ ] Ne	Ako je odgovor 'Da', pogledajte odjeljke A, B, G ispod.
	H. Sticanje zemljišta	[ ] Da [ ] Ne	Ako je odgovor 'Da', pogledajte odjeljke A, B, G ispod.

Aktivnost	Parametri	Kontrolna lista mjera ublažavanja
A Opšti uslovi	Zdravlje i sigurnost na radu i sigurnost zajednice	<p>Mjere za zajednicu i Zdravlje i sigurnost na radu :</p> <p>a) Lokalne građevinske i ekološke inspekcije, kao i zajednice u opštini, trebaju biti obaviještene o rehabilitaciji lokalnog puta/ulice;</p> <p>b) Javna obavijest u općini trebala bi biti postavljena putem odgovarajuće obavijesti u medijima i/ili na javno dostupnim mjestima (uključujući mjesto radova, općinsku informativnu tablu i općinsku web stranicu www.xy.com);</p> <p>c) Sve zakonski potrebne dozvole su pribavljene za projektne aktivnosti;</p> <p>d) Priprema i implementacija Plana upravljanja lokacijom;</p> <p>e) Prikladna instalacija oznaka na gradilištu će obavijestiti radnike o ključnim pravilima i propisima koje treba slijediti;</p> <p>f) Osigurati odgovarajuće obilježavanje ulaza i izlaza na gradilište / po sekcijama;</p> <p>g) Pristup porodičnim kućama, tržnicama, igralištima za djecu i seoskoj crkvi treba biti osiguran;</p> <p>h) Postaviti upozoravajuće trake koje signaliziraju zabranjen ulaz nezaposlenim osobama;</p> <p>i) Privremeno skladištenje materijala treba biti jasno označeno;</p> <p>j) Priprema prije početka radova i implementacija Plana upravljanja saobraćajem;</p> <p>k) Svi radovi će se izvoditi na siguran i disciplinovan način s ciljem minimizacije uticaja na radnike, građane koji koriste put i životnu sredinu</p> <p>Radne procedure najmanje uključuju:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Potpisivanje ugovora za angažovanje osoblja obučenog za specifične radne pozicije • Zapošljavanje samo kvalifikovanih i iskusnih radnika • Poštovanje radnog vremena od 8 sati za radnike • Uvođenje radne procedure od strane izvođača koja treba biti poštovana i od strane podizvođača • Razvoj Dinamičkog plana za implementaciju projektnih aktivnosti • Provođenje procjene rizika po zdravlje i sigurnost za svako radno mjesto <p>Mjere zdravlja i sigurnosti na radu za radnike:</p> <p>a) Mašine treba da rukovode samo iskusni i obučeni radnici, čime se smanjuje rizik od nesreća;</p> <p>b) Radnici koji će biti angažovani će biti obučeni i pridržavaće se međunarodnih dobrih praksi (uvijek će nositi kacige, maske i zaštitne naočare, sigurnosne pojaseve i čizme, kao i drugu specifičnu zaštitnu opremu);</p> <p>c) Mjere OHS za zajednicu i radnike treba primijeniti (prva pomoć, zaštitna odjeća za radnike, odgovarajuće mašine i alati);</p> <p>d) Mjere za gašenje požara:</p> <p>e) Stalna prisutnost uređaja za gašenje požara treba biti osigurana na lokaciji u slučaju požara ili druge štete. Njihova pozicija treba biti saopćena radnicima i označena. Nivo opreme za gašenje požara mora</p>

		<p>biti procijenjen i evaluiran kroz tipičnu procjenu rizika;</p> <p>f) Na lokaciji treba imenovati osobu odgovornu za zaštitu od požara;</p> <p>g) Procedure u slučaju požara treba prenijeti svim zaposlenicima;</p> <p>h) Dio puta koji nije pod rehabilitacijom treba održavati čistim.</p>
	Očuvanje kulturnog naslijeđa	<p>a) U slučaju slučajnog pronalaska, lokacija će biti ograđena (zaštićena), a nadležni organi (Ministarstvo kulture, Direkcija za zaštitu kulturnog naslijeđa) će biti obaviješteni u roku od 24 sata u skladu sa nacionalnim procedurama. Radovi će se nastaviti nakon odobrenja nadležnih organa, a njihova uputstva će biti praćena u daljim radovima;</p> <p>b) Ako se rehabilitacijski radovi odvijaju blizu određenih arheoloških nalazišta ili se nalaze unutar takvih nalazišta, potrebno je obavijestiti nadležne vlasti i pribaviti odobrenja/dozvole, a svi rehabilitacijski radovi planirani i izvršeni u skladu sa lokalnom i nacionalnom legislativom;</p> <p>c) Potrebna je adekvatna briga i podizanje svijesti kako bi se informisali radnici o mogućem otkriću arheoloških relikvija;</p> <p>Trebalo bi osigurati da su postavljene odredbe kako bi se artefakti ili drugi mogući "slučajni nalazi" zabilježili i registrovali, kontaktirali odgovorni službenici, a radne aktivnosti odložile ili izmijenile u skladu sa takvim pronalascima.</p>
	Prevenција slučajnih situacija	<p>a) Kit za prevenciju prolijevanja, koji će spriječiti daljnje širenje prolijevanja, treba biti dostupan na lokaciji;</p> <p>b) Aparati za gašenje požara trebaju biti atestirani i u dobrom stanju;</p> <p>c) Radna lokacija treba biti zaštićena ogradom i adekvatnom signalizacijom;</p> <p>d) Saobraćaj oko gradilišta treba se odvijati strogo u skladu s Planom upravljanja saobraćajem;</p> <p>e) Vozila i građevinske mašine trebaju biti atestirani i u dobrom radnom stanju.</p>
B. Opšte aktivnosti rehabilitacije	Kvalitet vazduha	<p>a) Na suvim i vjetrovitim danima, gradilište, saobraćajnice i mjesta za rukovanje materijalima trebaju se prskati vodom ako je potrebno;</p> <p>b) Pranje transportnih vozila i točkova će se redovno obavljati na prethodno utvrđenim mjestima opremljenim, minimalno, kolektorima za ulje i mast;</p> <p>c) Da bi se minimizirao prašinu, građevinski materijali trebaju biti skladišteni na odgovarajućim mjestima i pokriveni;</p> <p>d) Prilikom transporta otpada/materijala, vozila moraju biti pokrivena kako bi se smanjila emisija prašine;</p> <p>e) Brzina vozila treba biti prilagođena odgovarajuće na lokaciji projekta (40 km/h);</p> <p>f) Sva mašinerija treba biti opremljena odgovarajućom opremom za kontrolu emisija. Osigurati da sva vozila i mašinerija koriste gorivo iz zvaničnih izvora (licencirane benzinske pumpe) i gorivo određeno od strane proizvođača mašinerije i vozila;</p> <p>a) Osigurati da su sva transportna vozila i mašinerija redovno održavana i atestirana;</p> <p>b) Iskopi i druge aktivnosti čišćenja te zemljani radovi moraju se obavljati tokom dogovorenih radnih</p>

		sati i u pogodnim vremenskim uslovima kako bi se izbjeglo nošenje pijeska i prašine u susjedna područja.
	Poremećaj buke	<p>a) Nivo buke ne smije prelaziti nacionalne ograničene nivoe (prema nacionalnoj legislativi i zahtjevima EU):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Područje sa prvim stepenom zaštite od buke obuhvata područja turizma i rekreacije, područja u blizini zdravstvenih institucija za bolničko liječenje, te područja nacionalnih parkova i prirodnih rezervata (Ld – 50 dB, Le – 50 dB, Ln – 40); • Područje sa drugim stepenom zaštite od buke obuhvata područja prvenstveno namijenjena stambenoj upotrebi, stambene kvartove, područja u blizini obrazovnih institucija, obrazovnih objekata i socijalnih usluga za odrasle i djecu (Ld – 55 dB, Le – 55 dB, Ln – 45); • Područje sa trećim stepenom zaštite od buke odgovara području gdje su određene ljudske aktivnosti sa poremećajem buke prihvatljive. To uključuje komercijalna područja, područja sa miješanim stambenim/životnim, zanatskim i proizvodnim aktivnostima (kombinovana područja) (Ld – 60 dB, Le – 60 dB, Ln – 55); • Područje sa četvrtim stepenom zaštite od buke odgovara području u kojem su dozvoljene radnje koje mogu izazvati pojavu većeg ambientalnog šuma. Obuhvata područja koja nisu stambena, isključivo namijenjena industrijskim aktivnostima (Ld – 70 dB, Le – 70 dB, Ln – 60); <p>a) Radovi na gradilištu ne smiju se izvoditi tokom noći, a operacije na lokaciji treba ograničiti na vrijeme od 7:00 do 19:00;</p> <p>b) Mjere suzbijanja buke moraju se primijeniti na svu građevinsku opremu. Tokom rada, poklopci motora generatora, kompresora i druge mehaničke opreme trebaju biti zatvoreni. Ako vozila ili oprema nisu u dobrom radnom stanju, izvođač može biti uputen da ukloni problematično vozilo ili mašinu sa lokacije;</p> <p>c) Mehanička oprema se mora efikasno održavati.</p>
	Upravljanje otpadom	<p>a) Različite vrste otpada koje bi mogle biti generisane na lokaciji rehabilitacije treba identifikovati i klasifikovati prema Spisku otpada (Službeni glasnik br. 100/05);</p> <p>b) Konteneri za svaku identifikovanu kategoriju otpada trebaju biti obezbeđeni u dovoljnim količinama i postavljeni i označeni za odvojeno prikupljanje;</p> <p>c) Glavni otpad bi bio klasifikovan pod Poglavlje 17 Otpada “Građevinski i rušilački otpad (uključujući iskopanu zemlju sa kontaminiranih lokacija)” sa šifrom otpada 17 01 – Otpadi od betona, asfalt, 17 05 04 – Iskopana zemlja, 17 09 04 – Mješoviti otpad sa gradilišta; Moguće je pronaći malu količinu čvrstog komunalnog otpada (napitci, hrana), kao i ambalažni otpad (boce, papir, staklo itd.);</p>

		<p>d) Komunalno preduzeće za prikupljanje otpada odgovorno je za prikupljanje i transport komunalnog i inertenog otpada unutar općine. Odlaganje otpada će se vršiti na lokalnoj deponiji. Za očekivane vrste otpada iz aktivnosti čišćenja i rehabilitacije identifikovaće se putevi i lokacije za prikupljanje i odlaganje otpada. Građevinski otpad će se odvojiti od općeg otpada, tekućeg i hemijskog otpada na lokaciji, sortirajući ga u odgovarajuće kontejnere;</p> <p>a) Građevinski i rušilački otpad s lokacije treba odmah ukloniti i ponovo upotrijebiti ako je to moguće;</p> <p>b) Zapisi o odlaganju otpada (manifest otpada) će se redovno ažurirati i arhivirati;</p> <p>c) Samo licencirani sakupljači otpada će prikupljati i odlagati građevinski otpad;</p> <p>d) Svi zapisi o odloženom otpadu će se čuvati kao dokaz o pravilnom upravljanju;</p> <p>e) Za mogući opasni otpad (motorna ulja, goriva za vozila) treba imenovati ovlaštenog sakupljača koji će ga pravilno prikupljati i odlagati;</p> <p>f) Materijali treba da budu pokriveni tokom transporta kako bi se izbeglo rasipanje otpada; Spaljivanje građevinskog otpada će biti zabranjeno.</p>
	Upravljanje opasnim materijalima i otpadom	<p>U slučaju opasnog prolijevanja, potrebno je zaustaviti i ukloniti prolijevanje, zatim očistiti lokaciju i pridržavati se procedura i mjera za upravljanje opasnim otpadom;</p> <p>b) Izvođač mora potpisati ugovor sa ovlašćenom kompanijom/osobom za prikupljanje i transport opasnog otpada u skladu s nacionalnom legislativom, s naglaskom;</p> <p>c) na transport opasnih (toksičnih) materija: Izdavanje licence kompaniji/osobi za prikupljanje i transport opasnog otpada, obaveze za pakovanje i označavanje opasnog otpada, transport opasnog otpada;</p> <p>d) Prema nacionalnoj legislativi, opasni otpad treba identifikovati i klasifikovati;</p> <p>e) Potrebno je primeniti odgovarajuće pakovanje i označavanje kutija sa opasnim otpadom;</p> <p>f) Pakovanje treba da bude u skladu sa zahtevima nacionalne legislative;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oznaka treba da sadrži kod klasifikacije opasnosti, napomenu "OPASNI OTPAD", opšte podatke o nosiocu otpada, R-frazu rizika, S-frazu sigurnosti, količinu otpada, fizička stanja opasnog otpada i grafički simbol; • Transport opasnog otpada je zabranjen ako nije upakovan i označen prema zahtevima nacionalne legislative; • U slučaju bilo kakvog oticanja sa radova, kako bi se izbegla kontaminacija područja, potrebno je prikupiti ga na licu mesta i smestiti u privremeni rezervoar; <p>g) Instalirati/obezbediti i održavati odgovarajuće sanitarne objekte za radnike (mobilne toalete). Ovi toaleti moraju se redovno čistiti, a otpadne vode pravilno transportovati da bi ih obrađivala kompanija koja ima licencu za održavanje i čišćenje mobilnih toaleta;</p> <p>h) Otpadne vode prikupljene na lokaciji ne smeju se ispuštati u životnu sredinu bez prethodne obrade;</p> <p>i) Zabranjeno je privremeno ili konačno odlaganje bilo kojeg toka otpada u blizini vodotokova;</p>

		<p>j) Zabranjeno je obavljanje servisa vozila i mašinerije na gradilištu;</p> <p>k) Pokušati sprečiti curenje ulja i drugih zagađivača u vodu i tlo koliko god je to moguće;</p> <p>l) Ukoliko je potrebno, tok vode treba preusmeriti daobiđe gradilište kroz drenažne kanale.</p>
	Zaštita prirode	<p>a) Smanjiti veličinu gradilišta kako bi se minimalizovala površina zemljišta koja će pretrpjeti negativan uticaj - minimalna zelena površina treba da se ukloni;</p> <p>b) Omogućavanje uznemiravanja životinja i sakupljanje biljaka u oblasti je zabranjeno;</p> <p>c) Zabraniti sakupljanje drvene građe iz i oko radnih područja;</p> <p>d) Rehabilitacione aktivnosti treba sprovoditi izbegavajući važne reproduktivne faze zaštićenih vrsta ako se radovi obavljaju u blizini zaštićenih područja;</p> <p>e) Prikupljanje generisanog otpada na dnevnoj bazi, selekcija otpada, transport i konačno odlaganje na odgovarajućim mestima;</p> <p>f) Uništene biljke treba zameniti sadnjom novih domaćih vrsta;</p> <p>g) Strogo je zabranjeno sakupljanje biljaka i trava iz okoline gradilišta;</p> <p>h) Nakon završetka rehabilitacionih aktivnosti, lokacija treba da se vrati u pređašnje stanje, a ako to nije moguće, adekvatno će se rehabilitovati.</p>
	Upravljanje transportom materijalima	<p>a) Rehabilitacione rute su jasno definisane;</p> <p>b) Distribucija materijala i druge upotrebe lokalnih puteva/ulica moraju biti najavljene i koordinisane sa Opštinom. Izvođač će preduzeti mjere bezbjednosti kako bi sprečio nesreće;</p> <p>c) Svi materijali skloni prašini se transportuju u zatvorenim ili pokrivenim kamionima;</p> <p>d) Svi materijali skloni prašini i podložni vremenskim uslovima zaštićeni su od atmosferskih uticaja, bilo kroz vetrobrane, pokrivače, navodnjavanje ili drugim odgovarajućim sredstvima;</p> <p>e) Putevi se redovno čiste i održavaju na kritičnim tačkama. Proliveni materijali se odmah uklanjaju sa puta i čiste. Pristupni putevi su dobro održavani;</p> <p>f) Proliveni materijali se odmah uklanjaju sa puteva i čiste. Putevi su dobro održavani;</p> <p>g) Pristup vozilima za gradnju i isporuku materijala strogo se kontroliše, posebno tokom vlažnog vremena;</p> <p>h) Gornji sloj tla i naslage se čuvaju odvojeno;</p> <p>i) Naslage se nalaze daleko od drenažnih linija, prirodnih vodotoka i mesta podložnih eroziji tla;</p> <p>j) Neće biti neovlašćenih mesta za vađenje, kamenoloma ili deponija otpada u susjednim područjima, posebno ne u zaštićenim područjima;</p> <p>k) Svi tereti zemlje su pokriveni prilikom uklanjanja sa lokacije radi ponovne upotrebe/odlaganja;</p> <p>l) Naslage ne prelaze visinu od 2m kako bi se sprečilo rasipanje i rizik od pada;</p> <p>m) Proizvođač asfalta, šljunka, betona treba da poseduje sve potrebne radne i emisijske dozvole i sertifikate o kvalitetu;</p> <p>n) Proizvođač asfalta i betona mora da predstavi dokaz o usklađenosti sa svim nacionalnim zakonodavstvom o životnoj sredini i bezbjednosti i zdravlju na radu;</p>

		o) Osigurati da su sva transportna vozila i mašinerija opremljena odgovarajućom opremom za kontrolu emisije, redovno održavana i atestirana.
C. Aktivnosti koje se odvijaju u blizini vodotoka kao što su reke, jezera, međunarodne vode itd.	Zagađenje vode	<p>a) Dobre građevinske prakse moraju se primjenjivati kako bi se izbeglo zagađenje vode u reci/jezeru;</p> <p>b) Organizacija pravilnog skladištenja, rukovanja i svakodnevnog dopunjavanja opasnih materijala;</p> <p>c) Zabranjeno je privremeno ili konačno skladištenje ili odlaganje supstanci štetnih za vodu (npr. goriva za građevinsku mehanizaciju, građevinski otpad itd.) u blizini/na ušću reke/jezera u širem okruženju projektnih lokacija, kako bi se sprečila negativna dejstva na kvalitet vode i dobar ekološki status vodotokova;</p> <p>d) Pristupni putevi do projektnih lokacija treba da se održavaju čistim i urednim kako bi se sprečilo nakupljanje ulja i prljavštine koja bi mogla biti oprana ili oticana tokom jakih padavina;</p> <p>e) Mjere upravljanja oborinskim vodama treba primeniti kako bi se sprečila erozija i poplave (npr. smanjenje opterećenja sedimentom, korišćenje separatora ulja i vode kada se očekuje značajna količina ulja, izbegavanje privremenog/konačnog odlaganja različitih tokova otpada u blizini obala vode itd.).</p>
D. Blizina bilo koje istorijske zgrade ili područja.	Očuvanje istorijskih/kulturnih zgrada/područja	<p>a) Ako postoji zgrada koja je označena kao istorijska struktura u okolini ili duž rute rehabilitacije, obaveštenje treba da se dostavi, a od lokalnih vlasti treba dobiti odobrenja/dozvole;</p> <p>b) Primeni sve mjere koje predlože nadležni organi nakon obaveštenja;</p> <p>c) Primeni preventivne mjere kako bi se izbeglo uznemiravanje bukom, vibracijama, i omogućio lak pristup tokom ceremonija itd. Izbegavaj već poznate vremenske periode dana kada se obavljaju specifične ceremonije (npr. verski praznici).</p>
E. Uticaji na biodiverzitet, šume i/ili zaštićena područja	Zaštita ekosistema	<p>a) Sva prepoznata prirodna staništa i zaštićena područja u neposrednoj blizini aktivnosti neće biti oštećena ili eksploatisana, a svim zaposlenima će biti strogo zabranjeno lov, sakupljanje, seča drveća ili druge štetne aktivnosti;</p> <p>b) Za velike drveće u blizini aktivnosti, označiti i ograđivati ogradom, štiti korenski sistem i izbegavati bilo kakvo oštećenje drveća;</p> <p>c) Priležeća močvarna područja i potoci biće zaštićeni od oticaja sa gradilišta uz pomoć odgovarajućih mera kontrole erozije i sedimenta, uključujući, ali ne ograničavajući se na, bale sena i silt barijere.</p>
F. Poremećaj saobraćaja i bezbednost saobraćaja i pešaka	Direktan ili indirektan uticaj na javni saobraćaj i pešake	Gradilište, uključujući regulaciju saobraćaja, biće adekvatno obezbeđeno od strane izvođača. Ovo uključuje, ali se ne ograničava na:

		<p>a) Plan upravljanja saobraćajem biće pripremljen u saradnji sa opštinskim osobljem kako bi se obezbedio pravilan protok saobraćaja unutar projektne oblasti (i šire) i sprečili mogući saobraćajni incidenti;</p> <p>b) Susedne zajednice (koje se nalaze duž/nedaleko od gradilišta) potrebno je pravovremeno obavestiti o predstojećim radovima;</p> <p>c) U slučaju prekida saobraćaja, izvođač u saradnji sa opštinom treba da organizuje alternativne rute;</p> <p>d) Postavljanje znakova, upozorenja, barijera i oznaka za preusmeravanje saobraćaja (vertikalna signalizacija i oznake na početku gradilišta): prolaznici će biti upozoreni na potencijalne opasnosti;</p> <p>e) Postavljene table i oznake ne smeju ometati bezbednost saobraćaja i vidljivost;</p> <p>f) Potrebno je obezbediti i postaviti adekvatne trake za upozorenje i oznake;</p> <p>g) Zabraniti ulaz nezaposlenim osobama unutar ograde;</p> <p>h) Sistem upravljanja saobraćajem i obuka osoblja treba se sprovesti, posebno za pristup gradilištu i blizu saobraćaja sa teškim vozilima. Obezbediti sigurne prolaze i prelaze za pešake gde se saobraćaj meša;</p> <p>i) Aktivno upravljanje saobraćajem treba da sprovodi obučeno i vidljivo osoblje na gradilištu, ako je potrebno za siguran i lak prolaz javnosti;</p> <p>j) Uspostaviti poseban režim saobraćaja za vozila izvođača tokom perioda rehabilitacije (u saradnji sa opštinskim osobljem i policijom) i postaviti znakove za obezbeđivanje bezbjednosti, protoka saobraćaja i pristupa zemljištu i objektima;</p> <p>k) Pravovremeno obavestiti lokalne zajednice o alternativnoj regulaciji saobraćaja tokom rehabilitacionih radova (ako će biti);</p> <p>l) Obezbediti sigurnost pešaka. Posebno se fokusirati na bezbednost dece ako je škola u blizini (ograniti gradilište, instalirati sigurne koridore, regulisati saobraćaj ručno u vreme najveće gužve itd.);</p> <p>m) Obezbediti siguran i kontinuiran pristup kancelarijskim prostorijama, prodavnicama i rezidencijama tokom rehabilitacionih aktivnosti;</p> <p>n) Prilagoditi radno vreme lokalnim obrascima saobraćaja, npr. izbegavati glavne transportne aktivnosti tokom špica ili u vreme kretanja stoke.</p>
G. Korišćenje opasnih ili toksičnih materijala i generisanje opasnog otpada	Upravljanje toksičnim/opasnim materijalima	<p>a) Privremeno skladištenje: Svi opasni ili toksični materijali (uključujući otpad) će biti privremeno skladišteni na gradilištu u sigurnim kontejnerima označenim detaljima o sastavu, svojstvima i informacijama o rukovanju. Hemikalije se upravljaju, koriste i odlažu u skladu sa merama opreza navedenim u sigurnosnim listovima materijala (MSDS);</p> <p>b) Lokacija kontejnera: Kontejneri sa zapaljivim ili reaktivnim otpadom moraju biti smešteni najmanje 15 metara od granice imovine objekta. Velike količine goriva neće se čuvati na gradilištu;</p> <p>c) Zaštita kontejnera: Kontejneri sa opasnim materijalima mora biti smešteni u kontejner koji sprečava curenje i prolijevanje. Ovaj kontejner treba imati sekundarni sistem zaštite, kao što su</p>

		<p>branici (npr. kontejneri sa obodima), dvostruki zidovi ili slični sistemi. Sekundarni sistem zaštite mora biti bez pukotina, sposoban da zadrži spill, i brzo se isprazni;</p> <p>d) Zatvorenost kontejnera: Kontejneri sa opasnim materijalima moraju biti zatvoreni osim kada se dodaju ili uklanjaju materijali/otpad. Ne smeju se rukovati, otvarati ili skladištiti na način koji može izazvati curenje;</p> <p>e) Transport i rukovanje opasnim otpadom: Opasni otpad se ne sme mešati i mora se transportovati i rukovati isključivo od strane ovlašćenih kompanija u skladu sa nacionalnim propisima;</p> <p>f) Održavanje opasnog otpada: Opasni otpad treba da se održava prema nacionalnoj legislativi od strane kompanije koja ima licencu za upravljanje opasnim otpadom.</p> <p>g) Zabrana korišćenja: Boje sa toksičnim sastojcima, rastvarači ili boje na bazi olova neće se koristiti.</p>
H. Oduzimanje zemljišta	Upravljanje opasnim otpadom	<p>a) Ako eksproprijacija zemljišta nije bila predviđena, ali se ispostavi da je potrebna, ili ako gubitak pristupa prihodima legalnih ili ilegalnih korisnika zemljišta nije bio očekivan, ali može nastati, odmah će biti konsultovan vođa projektnog tima Banke;</p> <p>b) Odobreni Plan eksproprijacije zemljišta (ako je zahtevan od strane projekta) biće implementiran (što se u ovom projektu ne očekuje).</p>

10.9 Aneks 9 - Šablon Ekoloških i Društvenih Kodeksa Prakse (ESCOP)

Ovo su primjeri ESCOP-, ukoliko su relevantni za aktivnosti vašeg projekta. ESCOP-i su unaprijed pripremljene mjere upravljanja ekološkim i društvenim rizicima za standardne građevinske, sredstva za život ili aktivnosti podrške domaćinstvima. Donji primjeri su ilustrativni. Ovisno o aktivnostima u vašem projektu, možete uključiti i isključiti određene dijelove, kao i dodati nove. Za detaljnije primjere standardnih mjera upravljanja ekološkim i društvenim rizicima, pogledajte [Smjernice Svjetske banke za ekologiju, zdravlje i bezbjednost \(EHS\)](#), koje nude opšte i industrijski specifične mjere.

Trebate popuniti kolonu "Odgovornost" s relevantnom stranom odgovornom za implementaciju akcija u ESCOP-u, kao što su jedinica za implementaciju projekta, lokalna jedinica za implementaciju, izvođač radova ili korisnici projekta (u određenim aktivnostima zajedničke infrastrukture ili sredstava za život).

Kako bi se upravljalo i ublažilo potencijalne negativne ekološke uticaje, projekat primjenjuje Ekološke Kodekse Prakse (ESCOP); opisane u ovom dokumentu. ESCOP-i sadrže specifične, detaljne i opipljive mjere koje bi ublažile potencijalne uticaje svake vrste prihvatljive aktivnosti podprojekta u okviru projekta. Oznake su relevantne za fazu planiranja, fazu implementacije ili post-implementacijsku fazu aktivnosti. Namijenjeni su kao jednostavne mjere za ublažavanje i upravljanje rizikom, koje su lako upotrebljive za Zajmoprimca i izvođače.

a. ESCOP-i za Infrastrukturne Podprojekte

Opšti ESCOP za infrastrukturne podprojekte

Problemi	Mjere za prevenciju/ublažavanje okoliša	Odgovorna strana
1. Buka tokom izgradnje	<ul style="list-style-type: none"> a) Planirajte aktivnosti u konsultaciji sa zajednicama tako da se najbučnije aktivnosti sprovede tokom perioda koji će rezultirati najmanjim uznemiravanjem. (Faza planiranja) b) Koristite, kada je potrebno i izvodljivo, metode kontrole buke kao što su ograde, barijere ili deflektori (kao što su uređaji za prigušivanje za motore sa unutrašnjim sagorijevanjem ili sadnja brzorastućih stabala). (Faza implementacije) c) Minimizirajte transport projekta kroz područja zajednice. Održavajte zonu zaštite (kao što su otvoreni prostori, redovi drveća ili obrasle površine) između gradilišta i stambenih područja kako biste smanjili uticaj buke na stambene jedinice. (Faza implementacije) 	
2. Erozija tla	<ul style="list-style-type: none"> a) Planirajte izgradnju tokom suve sezone. (Faza planiranja) b) Oblikujte teren i minimizirajte dužinu i strminu padina. (Faza implementacije) c) Koristite malč, travu ili kompaktnu zemlju za stabilizaciju izloženih područja. (Faza implementacije) d) Pokrijte sa gornjim slojem zemlje i brzo ponovo zasadite (posadite travu, brzorastuće biljke/grmove/drveće) građevinska područja nakon završetka radova. (Post-implementacijska faza) e) Dizajnirajte kanale i jarke za protok nakon izgradnje i oblikujte strme kanale/padine (npr. sa palmovim lišćem, jute prostirkama itd.). (Post-implementacijska faza) 	
3. Kvalitet vazduha	<ul style="list-style-type: none"> a) Minimizirajte prašinu sa izloženih radnih mjesta redovnim prskanjem vodom po tlu tokom suve sezone. (Faza implementacije) b) Izbjegavajte spaljivanje ostataka sa čišćenja gradilišta (drveće, niska vegetacija) ili građevinskog otpada. (Faza implementacije) 	

	<ul style="list-style-type: none"> c) Držite zalihe agregatnih materijala pokrivene kako biste izbjegli raspršivanje ili disperziju sitnih čestica tla tokom vjetrovitih dana ili uznemiravanje od lutajućih životinja. (Faza implementacije) d) Smanjite radne sate generatora/mašina/opreme/vozila. (Faza implementacije) e) Kontrolirajte brzinu vozila kada je prolazak kroz područja zajednice neizbježan kako biste minimizirali disperziju prašine usled transporta vozilima. (Faza implementacije) 	
4. Kvalitet i dostupnost vode	<ul style="list-style-type: none"> a) Aktivnosti ne bi trebale uticati na dostupnost vode za pijenje i higijenske svrhe. (Faza implementacije) b) Nema zagađenih materijala, čvrstog otpada, toksičnih ili opasnih materijala koji bi trebali biti skladišteni, izliveni ili bačeni u vodene površine radi razblaživanja ili odlaganja. (Faza implementacije) c) Izbjegavajte korišćenje bazena za otpadne vode, posebno bez nepropusnih obloga. d) Obezbijedite toalete sa privremenim septičkim rezervoarima. (Faza implementacije) e) Tok prirodnih voda ne smije biti blokiran ili preusmjeren u drugom pravcu, što može dovesti do isušivanja riječnih korita ili poplave naselja. (Faza implementacije) f) Odvojite betonske radove od vodotoka i držite miješanje betona od odvoda koji vode ka vodotocima. (Faza implementacije) 	
5. Čvrsti i opasni otpad	<ul style="list-style-type: none"> a) Razdvojite građevinski otpad na reciklabilni, opasni i neopasni otpad. (Faza implementacije) b) Prikupite, skladištite i transportujte građevinski otpad na odgovarajuće označene/kontrolisane deponije. (Faza implementacije) c) Skladištenje otpada na gradilištu prije konačnog odlaganja (uključujući zemlju iskopanu za temelje) treba biti najmanje 300 metara od rijeka, potoka, jezera i močvara. (Faza implementacije) d) Koristite obezbijedeno područje za punjenje goriva i transfer drugih toksičnih tečnosti, daleko od stambenih područja (i najmanje 50 metara od odvodnih struktura i 100 metara od važnih vodotoka); idealno na čvrstoj/nepropusnoj površini. (Faza implementacije) e) Obučite radnike o pravilnom transferu i rukovanju gorivima i drugim supstancama te zahtijevajte korišćenje rukavica, čizama, pregača, zaštitnih naočara i druge zaštitne opreme za zaštitu prilikom rukovanja vrlo opasnim materijalima. (Faza implementacije) f) Prikupite i pravilno odložite male količine materijala za održavanje kao što su masni krpe, filteri za ulje, used ulje itd. Nikada ne odlažite potrošena ulja na tlo i u vodotoke jer mogu kontaminirati tlo i podzemne vode (uključujući akvifere za pitku vodu). (Faza implementacije) g) Nakon što se svako gradilište zatvori, sav otpad i ostatci trebaju biti uklonjeni. (Post-implementacijska faza) 	

6. Azbest	<p>a) Ako se azbest ili materijali koji sadrže azbest (ACM) pronađu na gradilištu, trebaju biti jasno označeni kao opasni otpad. (Faza implementacije)</p> <p>b) Azbest treba biti odgovarajuće sadržan i zapečaćen kako bi se minimalizovala izloženost. (Faza implementacije)</p> <p>c) Prije uklanjanja, ako je uklanjanje neophodno, ACM treba tretirati vlažnim sredstvom kako bi se minimizirala prašina azbesta. (Faza implementacije)</p> <p>d) Ako se ACM privremeno skladišti, treba ga sigurno smjestiti unutar zatvorenih kontejnera i jasno označiti. (Faza implementacije)</p> <p>e) Uklonjeni ACM se ne smije ponovo koristiti. (Faza implementacije i post-implementacijska faza)</p>	
7. Zdravlje i sigurnost	<p>a) Prilikom planiranja aktivnosti svakog podprojekta, raspravite korake kako biste izbjegli povrede ljudi. (Faza planiranja)</p> <p>Korisno je razmotriti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gradilište: Da li postoje opasnosti koje se mogu ukloniti ili o kojima bi trebalo upozoriti ljude? • Ljudi koji će učestvovati u građevini: Imaju li učesnici adekvatne vještine i fizičku spremnost za obavljanje svojih poslova na siguran način? • Oprema: Da li postoje provjere koje možete učiniti kako biste osigurali da je oprema u dobrom radnom stanju? Da li ljudima trebaju posebne vještine ili znanja da bi je koristili sigurno? • Električna sigurnost: Da li se na gradilištu primjenjuju dobra prakse električne sigurnosti, kao što su korištenje sigurnih produžnih kablova, regulatora napona i prekidača, oznake na električnom kablju kao mjera sigurnosti, prepoznavanje mirisa paljenja iz žica itd.? Da li je gradilište opremljeno detektorima napona, kleštima i testerima utičnica? <p>b) Naredite upotrebu lične zaštitne opreme za radnike kada je to potrebno (rukavice, maske za prašinu, kacige, čizme, zaštitne naočare). (Faza implementacije)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pratite sljedeće mjere za građevinske radove na visini (npr. 2 metra iznad tla) (Faza implementacije): <ul style="list-style-type: none"> • Učinite što više posla s tla. • Ne dozvolite osobama sa sljedećim ličnim rizicima da obavljaju radove na visini: problemi sa vidom/balancom; određene hronične bolesti – kao što su osteoporoza, dijabetes, artritis ili Parkinsonova bolest; određeni lijekovi – tablete za spavanje, smirenje, lijekovi za pritisak ili antidepresivi; nedavna istorija padova – pad u posljednjih 12 mjeseci itd. • Dozvolite samo osobama sa dovoljno vještina, znanja i iskustva da obavljaju zadatak. • Provjerite da li je mesto (npr. krov) gdje se radi na visini sigurno. • Preduzmite mjere opreza prilikom rada na ili blizu krhkih površina. • Odmah očistite ulje, mast, boju i prljavštinu kako biste spriječili klizanje; • Obezbijedite mjere zaštite od pada, npr. sigurnosne pojaseve, jednostavne skele/ograde za radove na više od 4 metra od tla. <p>c) Održavajte gradilište čistim i slobodnim od otpada na dnevnoj bazi. (Faza implementacije)</p> <p>d) Obezbijedite prvu pomoć sa zavojima, antibioticima itd. ili zdravstvene ustanove i dovoljno pitke vode. (Faza implementacije)</p> <p>e) Čuvajte korozivne tečnosti i druge toksične materijale u pravilno zatvorenim kontejnerima za prikupljanje i odlaganje u sigurno obezbijedenim područjima. (Faza implementacije)</p>	

	<ul style="list-style-type: none"> f) Obezbijedite adekvatne toaletske sadržaje za radnike izvan zajednice. (Faza implementacije) g) Ogradite građevinsko područje i osigurajte skladišta materijala od javnosti te izložite upozorenja, uključujući na nesigurnim lokacijama. Ne dozvolite djeci da se igraju u građevinskim područjima. (Faza implementacije) h) Osigurati da su strukturalni otvori adekvatno pokriveni/zaštićeni. (Faza implementacije) i) Osigurati labav ili lagan materijal koji je pohranjen na krovovima ili otvorenim spratovima. (Faza implementacije) j) Držati creva, električne kablove, varilačke vodiče itd. van prometnih staza ili područja. (Faza implementacije) k) Ako su u blizini školska djeca, uključiti osoblje za sigurnost u saobraćaju da usmjerava saobraćaj tokom školskih sati, ako je potrebno. (Faza implementacije) l) Kontrolisati brzinu vožnje vozila, posebno prilikom prolaska kroz zajednicu ili blizu škole, zdravstvenog centra ili drugih osjetljivih područja. (Faza implementacije) m) Tokom jakih kiša ili bilo kakvih vanrednih situacija, obustaviti sav rad. (Faza implementacije) n) Zatvoriti sve iskopane jame nakon završetka gradnje kako bi se izbjeglo stvaranje stajaće vode, bolesti prenesene vodom i moguće utapanje. (Faza post-implementacije) 	
8. Ostalo	<ul style="list-style-type: none"> a) Nema sječe drveća ili uništavanja vegetacije osim na gradilištu. [Agencija za implementaciju] će nabavljati lokalno proizvedene materijale u skladu s tradicionalnim građevinskim praksama u zajednicama. (Faza planiranja) b) Nema lova, ribolova, hvatanja divljih životinja ili sakupljanja biljaka. (Faza implementacije) c) Nema upotrebe neodobrenih toksičnih materijala, uključujući boje na bazi olova, neobloženi azbest itd. (Faza implementacije) d) Nema uznemiravanja kulturnih ili istorijskih lokaliteta. (Faze planiranja i implementacije) 	

Specifični ESCOP-ovi za infrastrukturne podprojekte

Tip podprojekta	Mjere prevencije/ublažavanja utjecaja na okoliš	Odgovorna strana
Zgrade		
Uopšteno	<ul style="list-style-type: none"> a) Osigurati adekvatno odvođenje vode u neposrednoj okolini zgrade kako bi se izbjeglo stvaranje stajaće vode, bolesti povezanih s insektima (malaria itd.) i nehigijenski uslovi. (Faza implementacije) b) Uključiti sanitarne čvorove kao što su toaleti i umivaonici za pranje ruku. (Faza implementacije) c) Ograničiti upotrebu azbest-cementnih pločica kao krovnog materijala. (Faza implementacije) d) Pločice na podovima su poželjne zbog lakšeg čišćenja i boljih higijenskih uslova. (Faze planiranja i implementacije) 	

Tip podprojekta	Mjere prevencije/ublažavanja utjecaja na okoliš	Odgovorna strana
Skloništa, društveni centri, škole, vrtići.	<ul style="list-style-type: none"> a) Dizajn škola, društvenih centara i tržišta trebao bi slijediti relevantne zahtjeve za zaštitu od požara i sigurnost ljudi propisane nacionalnim građevinskim kodovima i relevantnim smjericama nadležnih ministarstava. (Faza planiranja) b) Škole: Maksimizirati prirodnu svjetlost i ventilacione sisteme kako bi se smanjila potreba za umjetnom svjetlošću i klimatizacijom; koristiti velike prozore za svijetle i dobro ventilisane prostorije. (Faza planiranja) 	
Ceste, mostovi i molovi		
Ceste koje povezuju sela, između sela i opština	<p>Opšte preporuke:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Kontrolisati postavljanje svih građevinskih otpada (uključujući iskopavanje zemlje) na odobrenim mjestima za odlaganje (na više od 300 m od rijeka, potoka, jezera ili močvara). Ako iznenada moramo da odložimo potrošeno ulje, treba koristiti sigurne metode odlaganja koje su dostupne u seoskim zajednicama. Na primer, sagorevanje potrošenog ulja kao goriva. (Faza implementacije) b) Mjere kontrole erozije trebaju se primeniti pre početka kišne sezone, po mogućstvu odmah nakon završetka gradnje. Održavati i ponovo primjenjivati mjere dok se vegetacija uspešno ne uspostavi. (Faze implementacije i post-implementacije) c) Strukture za kontrolu sedimenta trebaju se primeniti gde je potrebno kako bi usporile ili preusmerile oticanje i zadržale sediment dok se vegetacija ne uspostavi. (Faze implementacije i post-implementacije) d) Izbjegavati izgradnju puteva na nestabilnim tlima, strmim padinama i u blizini obala rijeka. Dodatne mjere (vidi dio ispod) treba primjeniti ako ne postoje alternative za pravac puta. (Faza planiranja) 	
	<p>Zaštita padina od erozije i klizišta može se postići sljedećim mjerama (faza implementacije):</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Autohtone vrste, brzorastuće trave na padinama sklone eroziji. Ove trave pomažu u stabilizaciji padine i štite tlo od erozije izazvane kišom. b) Odliv. Koristiti lokalno dostupne vrste koje imaju dobre osobine rasta, gust pokrov tla i duboke korijene za stabilizaciju. c) Osigurati interceptorsku drenažu, koja je posebno efikasna u područjima sa jakim padavinama i gdje su padine izložene. Ova vrsta drenaže presreće i odvodi površinski odljev s erodibilnih područja i padina prije nego što dođe do strmih padina, čime se smanjuje potencijalna površinska erozija. d) Za strme padine, potrebno je napraviti stepenastu embankment (terasiranje) za veću stabilnost. e) Postaviti zid za zadržavanje na donjem dijelu nestabilne padine. Zid treba imati otvore za drenažu kako bi se olakšalo oticanje podloge ceste, čime se smanjuje pritisak na zid. f) Stijene (riprap) se mogu koristiti kao dodatna zaštita padine. g) Spriječiti nekontrolisano ispuštanje vode s površine ceste postavljanjem dovoljno velikih drenažnih kanala koji će odvoditi vodu niz padinu. 	
	Zaštita od erozije (faze planiranja i implementacije):	

Tip podprojekta	Mjere prevencije/ublažavanja utjecaja na okoliš	Odgovorna strana
Mostovi (manji od 20 metara) i pristaništa	<p>a) Glavna metoda zaštite padina i erozije je izgradnja gabiona (težinski zidovi koji podupiru pristaništa, embankmente ili padine koje imaju potencijal za klizanje) i običnog kamenog oblaganja.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nagib gabiona trebao bi biti u omjeru od najmanje 1 vertikalno: 2 horizontalno. Ravaniji nagibi mogu se primijeniti ovisno o terenu. • Ispuna gabiona trebala bi biti od čvrstog i stabilnog kamenja, koje je postavljeno vrlo gusto kako bi se maksimalizirala težina. • Žica za učvršćivanje trebala bi se koristiti za sprječavanje izbočenja gabiona. Žica za učvršćivanje treba biti postavljena na svako treće visine gabiona. • Gabioni trebaju biti čvrsto učvršćeni u tlo tako da su postavljeni ispod očekivane dubine erozije. • U slučajevima kada nije osigurano kameno oblaganje, gornji sloj treba prekriti zemljom kako bi se potaknula rast trave i stabilizacija padina. <p>b) Kameno oblaganje može se primijeniti kao jedina mjera zaštite od erozije u onim slučajevima gdje se smatra da je potencijal erozije minimalan. Kameno oblaganje nije vrlo otporno na jake vodene struje i uglavnom se koristi kao završni sloj na zidovima gabiona.</p> <p>Kvalitet vode i fauna (faza implementacije):</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Ograničiti trajanje i vrijeme aktivnosti u toku vode na periode nižih protoka (sušna sezona) i izbjegavati periode koji su kritični za biološke cikluse cijenjenih biljnih i životinjskih vrsta (npr. mrijest). b) Trebalo bi izbjegavati preusmjeravanje toka vode; ako to nije moguće, potrebno je procijeniti utjecaje i predložiti mjere ublažavanja. c) Uspostaviti jasnu odvojenost između miješanja betona i radova od drenažnih područja i vodotokova. 	
Water Supply		
Plitki podzemni bunari	<ul style="list-style-type: none"> a) Postaviti bunare tako da se može uspostaviti odgovarajuća zona sanitarne zaštite. (Faza planiranja) b) Opremljati betonskom pločom oko bunara za lakše odvodnjavanje, poprečnom grebom i koloturima za podršku korištenju samo jedne uže i kante za prikupljanje vode. Jedna uže i kanta su higijenskije za bunar i vodu. (Faza implementacije) c) Instalirati čelične stepenice/šipke (unutrašnji zid dubokog bunara) za održavanje i u slučaju nužde. (Faza implementacije) d) Bunari obično imaju široko otvoreno područje s vodom. Potrebno je osigurati pokrivač/krov/mrežu od žice na vrhu kako bi se zaštitilo ovo područje od padajućeg lišća ili smeća. (Faza implementacije) e) Bunari bi uvijek trebali biti smješteni uzvodno od septičke jame. Izgraditi septičku jamu što je moguće dalje od bunara (minimalno 15 m/50 stopa) jer može utjecati na kvalitetu pitke vode kada je preblizu. (Faze planiranja i implementacije) f) Prije korištenja novog izvora vode, testirati kvalitetu vode i kada je namijenjena za pitke svrhe osigurati da voda ispunjava nacionalne standarde za pitku vodu. Kvalitetu vode također treba pratiti u slučaju rehabilitacije svih bunara. (Faza post-implementacije) 	
Izvor	<ul style="list-style-type: none"> a) Svako zahvatanje izvora treba biti opremljeno filtrom i zamkom za pijesak. Dodati zid između ulazne i izlazne cijevi kako bi se stvorila komora za taloženje pijeska; zid izgraditi s reženjem (sniženi dijelom) za kontrolirani protok. Pijesak se mora periodično čistiti (rad i održavanje). (Faze implementacije i post-implementacije) b) Bazenski kolektor za zahvatanje izvora treba imati perforiranu PVC cijev (provale promjera 2 mm) koja će se koristiti kao filtr za ulaz vode. 	

Tip podprojekta	Mjere prevencije/ublažavanja utjecaja na okoliš	Odgovorna strana
	<p>Alternativno, treba osigurati kratku cijev s mrežicom (filterom) oko otvorenog kraja. (Faza implementacije)</p> <p>c) Bazenski kolektor treba imati ogradu kako bi se zaštitio izvor od javnog pristupa i rizika od kontaminacije; te krov/pokrov preko izvora kako bi se spriječilo ulazak lišća ili drugog smeća u bazen. (Faza implementacije)</p>	
Sakupljanje kišnice	<p>a) Rezervoar za skladištenje kišnice treba biti netaknut, povezan s sistemom oluka na krovu, s svim slavinama i cijevima u ispravnom stanju. (Faza implementacije)</p> <p>b) Ako su cijevi za distribuciju priključene na rezervoar za skladištenje, instalirati cijevi za distribuciju 10 cm iznad dna rezervoara/tanka radi boljeg iskorištavanja skladišne kapacitete. (Faza implementacije)</p> <p>c) Pokrov mora biti čvrsto postavljen na vrh rezervoara za skladištenje kako bi se izbjeglo pregrijavanje i rast algi (zbog direktne sunčeve svjetlosti), te da se spriječi ulazak insekata, čvrstog otpada i lišća u rezervoar. (Faza implementacije)</p> <p>d) Cijev za ventilaciju s mrežicom protiv insekata treba biti postavljena u pokrov kako bi se pomoglo aeraciji tanka/rezervoara, što je neophodno za dobru kvalitetu vode. (Faza implementacije)</p> <p>e) Olučne cijevi na krovu treba redovno čistiti, jer izmet ptica i životinja i lišće.</p> <p>f) Otpad na krovovima ili olucima može predstavljati zdravstveni rizik ako se ispere u rezervoar. (Faza post-implementation)</p> <p>g) Rezervoari trebaju imati preljev kako bi se u slučaju veoma jakih kiša višak vode mogao odvoditi. Preljev treba biti dizajniran tako da spriječi povratni tok i da zaustavi ulazak štetočina/glodavaca/insekata u sistem. Dobar dizajn omogućit će da glavni rezervoar prelije barem dva puta godišnje kako bi se uklonili nakupljeni sedimenti na površini pohranjene vode i održala dobra kvaliteta vode. (Faze planiranja i implementacije)</p>	
Instalacija / rehabilitacija cijevi	<p>Sprječavanje kontaminacije na izvorima vode:</p> <p>a) Izgraditi strukturu sa krovom iznad izvora vode kako bi se spriječilo ulazak lišća ili drugog otpada u bazen. (Faza implementacije)</p> <p>b) Potrebna je ograda za zaštitu izvora vode (posebno proljetnih) od javnog pristupa i rizika od kontaminacije. (Faza implementacije)</p> <p>c) Pijesak/šljunak filter zadržava sediment prije nego što protok proljetne vode uđe u zbirnu komoru i mora se mijenjati tokom periodičnog održavanja. (Faza implementacije i post-implementation)</p> <p>Postavljanje cijevi:</p> <p>a) PVC cijevi za prijenos i distribuciju vode trebaju biti zakopane ispod zemlje (minimalna pokrivenost 50 cm) kako bi se spriječila oštećenja cijevi usled spoljašnjih uticaja (npr. prolazak vozila, solarna UV radijacija itd.). Izlaganje PVC cijevi UV radijaciji uzrokuje isparavanje plastifikatora u cijevi, što dovodi do gubitka integriteta i krhkosti. (Faza implementacije)</p> <p>b) Cijevi trebaju biti postavljene u pravoj liniji, preko stalno opadajuće padine. (Faza implementacije)</p> <p>c) Kada uslovi ne dozvoljavaju da se cijevi zakopaju (tj. cijevi se koriste iznad tla), tada se moraju koristiti metalne cijevi, koje treba poduprijeti/učvrstiti, jer prekomjeran pokret može dovesti do curenja i lomova. (Faza implementacije)</p> <p>d) Izlazne cijevi i priključci iz rezervoara/bazena za vodu ne smiju biti PVC cijevi zbog izlaganja solarnoj UV/sunčevoj svjetlosti. Metalne cijevi i</p>	

Tip podprojekta	Mjere prevencije/ublažavanja utjecaja na okoliš	Odgovorna strana
	<p>priključci su poželjni. (Faza implementacije)</p> <p>e) Kada se distribucijske cijevi postavljaju kroz šumsku oblast, potrebno je uzeti u obzir sljedeće (faze planiranja i implementacije):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ruta mora biti odabrana uz minimalne efekte na postojeće situacije u šumi, kao i na najmanju stanišnu površinu životinja. • Potrebno je zadržati odstupanja od važnih prirodnih karakteristika (npr. mineralni licks, staništa divljih životinja kao što su gnezda, leks, jazbine, mesta za odmor, područja za jagnjenje, područja za teljenje) kako bi se očuvale vrednosti divljih životinja, ako je to potrebno. 	
Elektrifikacija		
Snaabdevanje solarnom energijom	<p>a) Uredna instalacija električnih kablova olakšava održavanje i smanjuje rizik od nesreća. (Faza implementacije)</p> <p>b) Potrebno je podići svest zajednice o električnim opasnostima i pitanjima zdravlja i sigurnosti, kao i o pravilnom održavanju solarnih panela. (Faza implementacije i post-implementacije)</p> <p>c) Potrebno je podići svest zajednice o pravilnom odlaganju solarnih panela, posebno izbegavajući odlaganje panela u blizini vodenih površina. (Faza post-implementacije)</p>	
Pristup sanitarnim uslugama		
Javne toalete	<p>a) Uredna instalacija električnih kablova olakšava održavanje i smanjuje rizik od nesreća. (Faza implementacije)</p> <p>b) Potrebno je podići svest zajednice o električnim opasnostima i pitanjima zdravlja i sigurnosti, kao i o pravilnom održavanju solarnih panela. (Faza implementacije i post-implementacije)</p> <p>c) Potrebno je podići svest zajednice o pravilnom odlaganju solarnih panela, posebno izbegavajući odlaganje panela u blizini vodenih površina. (Faza post-implementacije)</p>	
Otpadne vodne sisteme		
Odvodnja i tretman otpadnih voda	<p>a) Septičke jame moraju imati ventilacijski cijev kako bi se spriječilo nakupljanje plina unutar komore, te trebaju imati "manhole" koji omogućava pristup unutrašnjosti jame ako je potrebno. (Faza implementacije)</p> <p>b) Osigurajte da septičke jame imaju dvije komore: prva komora je za taloženje mulja, a druga komora je za aerobnu obradu. Ove komore će generalno bolje tretirati otpadne vode. Djelomično tretirani otpadni proizvodi iz septičkih jama mogu zagađivati podzemne i površinske vode. (Faza implementacije)</p> <p>c) Ne ispuštajte otpadne proizvode iz septičkih jama u otvorene odvođe ili druge površinske vode. Otpadne vode treba tretirati prije konačne odlaganja. To se može postići kroz: (i) podzemno polje za infiltraciju, (ii) vegetacijsko polje za infiltraciju, ili (iii) jamu za upijanje. (Faza implementacije)</p> <p>d) Trebalo bi povećati svijest zajednice kako bi se osiguralo da zajednica periodično inspekcira septičke jame i da se septičke jame prazne svake nekoliko godina kako bi nastavile pravilno funkcionirati. (Faza implementacije i post-implementacije)</p>	
Upravljanje čvrstim otpadom	<p>a) Depo/odlagališta čvrstog otpada trebaju biti smješteni na čvrstim površinama koje sprečavaju ulazak otpada u površinske ili podzemne vode. (Faza implementacije)</p> <p>b) Depo/skladištenje/odlagališta otpada trebaju biti zatvorena, zapečaćena i/ili pokrivena kako bi se spriječila kontaminacija kišnicom.</p>	

Tip podprojekta	Mjere prevencije/ublažavanja utjecaja na okoliš	Odgovorna strana
	Otpadi se trebaju redovno prazniti. (Faza implementacije)	

b. ESCOP-ovi za isporuku hrane i neprehrambenih proizvoda

ESCOP-ovi za isporuku hrane i prehrambenih proizvoda

Rizik/briga	Mjere prevencije/ublažavanja uticaja na životnu sredinu	Odgovorna strana
Sigurnost hrane	<ul style="list-style-type: none"> – Provedite analize tokom procesa nabavke i odabira dobavljača kako biste osigurali da će prehrambeni proizvodi koji se primaju biti isporučeni u dobrom stanju i da će kontrola kvaliteta biti provedena tokom prijema. (Faza planiranja) – Za skladištenje, odaberite skladišne prostore i lokacije na osnovu istraživanja relevantnih karakteristika, uzimajući u obzir faktore kao što su kvalitet izgradnje, stanje popravki, pristup putevima i održivost. Redovno inspekcija ovih skladišnih objekata za provjeru ograde, čistoće, ventilacije, osvjetljenja i zaštite od požara. (Faza implementacije) – Procijenite uticaje vlage, vlažnosti i temperature u skladištima hrane i tokom transporta, te preduzmite odgovarajuće mjere ublažavanja i upravljanja kako biste osigurali da kvalitet i sigurnost hrane ne budu pogođeni tim faktorima. Redovno pratite skladišne objekte za temperaturu, vlagu i vlažnost s obzirom na specifičnu inventuru hrane koja se skladišti i redovno inspekciju skladišta za kvalitet hrane. Slične minimalne mjere za sigurnost hrane trebaju biti uključene u ugovore sa pružateljima transportnih usluga i redovno inspekcija. (Faza implementacije) – Za upravljanje štetočinama, za svaki skladišni prostor, provedite procjenu štetočina (insekata i glodavaca) specifičnu za lokaciju, pripremite plan kontrole štetočina, nabavite i koristite relevantnu opremu za kontrolu insekata i glodavaca, kao i nabavite i primijenite relevantne mjere upravljanja štetočinama. Redovne inspekcije skladišta hrane trebaju uključivati provjeru implementacije režima kontrole štetočina. (Faza implementacije) 	
Upravljanje čvrstim otpadom	<ul style="list-style-type: none"> – Nabaviti robu humanitarne pomoći s ciljem minimiziranja pakovanja; minimizirati potencijal za neuređeni otpad; i minimizirati vrste materijala za pakovanje koji mogu imati štetne uticaje na životnu sredinu, kao i na zdravlje i sigurnost zajednice, u okviru tehničkih i finansijskih mogućnosti. (Faza planiranja) – Tokom procesa transporta, skladištenja i distribucije, prikupiti sav čvrsti otpad koji se generiše, uspostaviti kratkoročno pokriveno skladište na lokaciji i skladištiti sav čvrsti otpad, uključujući ambalažu hrane, na ovim mestima za skladištenje. Po završetku distribucije u zajednicama i uz relevantnu učestalost u skladištima, ukloniti otpad iz skladišta i odložiti ga u relevantne vanjske objekte koje odrede lokalne vlasti. (Faza implementacije) – Za mogući čvrsti otpad koji se generiše nakon distribucije (ambalaža hrane koja će biti odbačena kasnije), podići svest zajednice o tome gde i kako odložiti takvu ambalažu, u označenim pokrivenim skladištima u zajednicama ili u kampovima za interno raseljene osobe. (Faza implementacije i post-implementacije) 	

10.10 Aneks 10 - Šablon za povezanu infrastrukturu (AF)

Identifikacija povezanih objekata

Prema Ekološkim i socijalnim standardima Svjetske banke, pojam „Povezani objekti“ označava objekte ili aktivnosti koje nisu finansirane kao dio projekta i koje su:

- a) direktno i značajno povezane sa projektom; i
- b) izvedene ili planirane da budu izvedene istovremeno sa projektom; i
- c) neophodne za održivost projekta i ne bi bile izgrađene, proširene ili sprovedene da projekt ne postoji.

Da bi objekti ili aktivnosti bili klasifikovani kao Povezani objekti, moraju ispunjavati sva tri kriterija.

Povezani objekti trebaju ispunjavati zahtjeve standarda za zaštitu životne sredine i društva, u onoj mjeri u kojoj zajmoprimac ima kontrolu ili uticaj nad tim povezanim objektima.

Kako bi se na vrijeme identifikovali potencijalni ekološki i socijalni rizici Povezanih objekata i primijenili adekvatni ekološki i socijalni standardi, neophodno je što prije utvrditi koje pojedinačne investicije bi mogle biti kvalifikovane kao povezani objekti. Ovo zahtijeva sljedeće informacije:

1. Izvor finansiranja
2. Osnovne informacije o projektu (svrha, funkcionalna poboljšanja itd.)
3. Opseg projekta (rekonstrukcija / renovacija / izgradnja itd.)
4. Opišite kako je projekat funkcionalno povezan sa projektom Svjetske banke i objasnite ako nije
5. Trenutni status projekta (faza pripreme / faza dizajna / faza izgradnje itd.)
6. Planirana dinamika implementacije sa naglaskom na planirano vrijeme izgradnje (početak i završetak)

{Molimo unesite ime objekta}

		[Ime objekta]
1.	Nacin financiranja <i>[Source of financing]</i>	
2.	Osnovne informacije o projektu (namjena, obuhvat, i sl.) <i>[Basic information on the project (purpose, scope, etc.)]</i>	
3.	Obuhvat projekta (nova gradnja/ rekonstrukcija/ obnova?) <i>[Scope of the project (new construction/ reconstruction / renovation etc.)]</i>	

⁶³ Zajmoprimac će biti obavezan da pokaže u kojoj mjeri ne može da izvrši kontrolu ili uticaj nad Povezanim objektima pružanjem detalja o relevantnim razmatranjima, koja mogu uključivati pravne, regulatorne i institucionalne faktore. Kada Zajmoprimac ima ograničenu ili nikakvu kontrolu ili uticaj na druge entitete ili treće strane, ekološka i socijalna procena će identifikovati te strane i njihove uloge u vezi s Povezanim objektima. Rizici i uticaji koje Povezani objekti, kao i takva nedostatak kontrole ili uticaja, predstavljaju za projekat, trebaju biti razmotreni u proceni ekoloških i socijalnih rizika i uticaja projekta.

	[Opseg projekta (nova izgradnja / rekonstrukcija / renovacija itd.)]	
4.	Opisati na koji nacin je (funkcionalno) povezana s projektom Svjetske banke? Ako nije – obrazložiti	

	<i>[Describe how the project is (functionally) related to the World Bank project and explain if not]</i>	
5.	Navesti akt temeljem kojeg se gradnja planira (građevinska dozvola, , dr.) <i>[Indicate the act on the basis of which the construction is planned (building permit, etc.)]</i>	
6.	Planirana dinamika, s posebnim naglaskom na planirano vrijeme gradnje (pocetak i kraj), trenutna faza <i>[Planned implementation dynamics with emphasis on planned construction time (start and end)], current status</i>	
7.	Procijenite je li objekt neophodan da bi projekt bio održiv i ne bi bio izgrađen, proširen ili proveden da projekt nije postojao. Molimo pojasnite. <i>Please assess if the facility is necessary for the project to be viable and would not have been constructed, expanded or conducted if the project did not exist. Please elaborate.</i>	

10.11 Aneks 11 - Ekološka osnova za područje projekta (prošireno)

Predstavljeni pregled privremene lokacije podprojekta za unapređenje i rehabilitaciju puta M18 od Broda na Drini do Huma (malo više od 13 km), koji se planira finansirati u okviru podkomponente 1.1, zasniva se na istraživanju iz kancelarije i prikupljanju informacija koje su sprovedene za Predmetnu procjenu uticaja na životnu sredinu (PEIA) za Komponentu II za glavnu cestu E762 (M18), od Sarajeva do Foča, kao i pripremu dizajna i studija za poboljšanje puta na SEETO ruti 2b: Brod na Drini (Foča) – Hum (Šćepan Polje) i Sarajevo – Foča (Brod na Drini) u okviru procjene uticaja na životnu sredinu iz 2014. i 2017. godine.

Osnovni podaci za teritoriju RS delimično se zasnivaju na okvir upravljanja životnom sredinom i društvom pripremljenom za projekte koje finansira Svjetska banka: Projekat modernizacije vodosnabdijevanja i sanitacije u BiH, i Projekat otpornosti i konkurentnosti u poljoprivredi.

10.12 Opis ključnih mikro-lokacija

10.12.1 M18 između Broda na Drini (Foča) i Huma (Šćepan Polje)

Dionica puta M18 koja se preliminarno odabire za finansiranje u okviru projekta prolazi kroz Opštinu Foča, koja se nalazi u jugoistočnom delu Bosne i Hercegovine (BiH) u Republici Srpskoj. Istočne i južne granice opštine čine granicu sa Crnom Gorom, dok se njen jugoistočni dio graniči sa Opštinom Čajniče. Na severu, Opština Foča graniči sa opštinama Foča/Ustikolina i Goražde u Federaciji BiH (FBiH).

Na zapadu, Foča se graniči sa opštinom Kalinovik, a na jugozapadu sa opštinom Gacko. Opština Foča je povezana sa drugim delovima BiH putem glavnih puteva kao što su M20 (Gacko – Foča – Ustiprača), a preostale dionice M18 povezuju Foču sa Sarajevom i Podgoricom, glavnim gradom Crne Gore (Sarajevo – Foča – Nikšić). Dionica glavnog

puta M18, Sarajevo – Foča, ima veliki značaj u putnoj mreži Republike Srpske i Bosne i Hercegovine, kao i u širem regionu. Povezuje se sa Koridorom Vc (E73), koji spaja Severnu, Centralnu i Južnu Evropu, i predstavlja najkraći put za Albaniju i Crnu Goru da se povežu sa Centralnom i Severnom Evropom.

10.12.1.1 Ključne socio-ekonomske karakteristike

Opština Foča, smeštena u entitetu Republika Srpska, prilično je velika, pokrivajući površinu od 1.115 km². Obuhvata 95 naseljenih mesta sa ukupno 19.811 stanovnika i 6.521 domaćinstvom. Ovi stanovnici su organizovani u 22 mesne zajednice, što rezultira prosečnom gustom naseljenosti od 18 stanovnika po 1 km² za celu opštinu. U širem području projekta, postoji 8 naselja: Brod, Bunovi, Birotići, Čelikovo Polje, Mazoče, Baštaši, Tečići i Hum. Prema preliminarnim podacima Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini sprovedenom 2013. godine, u teritoriji Republike Srpske u područjima koja obuhvataju ove mesne zajednice ima 294 domaćinstva i 927 stanovnika.

U okviru subprojekta, broj stanovnika je još manji, sa samo 586 stanovnika. Početak dionice u Brodu na Drini ima veću gustinu naseljenosti, iako se dionica puta proteže na oko 800 m dužine. Ovaj dio dionice ima projektovanu brzinu od 50 km/h, dok dio gde se nalazi škola ima projektovanu brzinu od 30 km/h. Preostali dio dionice je slabo naseljen.

Tabela 20 Broj stanovništva u okviru projekta

Br.	NASELJENO MJESTO	UKUPAN BROJ REGISTROVANIH OSOBA	UKUPAN BROJ DOMAĆINSTAVA	UKUPAN BROJ STANOVA
1	Brod	403	157	191
2	Bunovi	78	35	133
3	Birotići	23	14	27
4	Celikovo Polje	-	-	9
5	Mazoce	31	16	33
6	Bastasi	17	7	19
7	Tecici	19	6	13
8	Hum	15	-	25
UKUPNO		586,00	235,00	450,00

Primarna demografska karakteristika predmetnog područja je odliv stanovništva, posebno mladih. To se može uočiti iz činjenice da većina naseljenih mesta ima više stanova nego stanovnika. Takođe, prisutan je uočljiv trend migracije stanovništva iz ruralnih područja u gradove i sela, što rezultira kontinuiranim smanjenjem broja domaćinstava i stanovništva u ruralnim oblastima, posebno duž područja kroz koje prolazi predmetni put poravnanje se proteže.

Lokalna ekonomija se prvenstveno bazira na šumarstvu, poljoprivredi i energetici, pri čemu turizam postaje sve značajniji sektor zahvaljujući slikovitim pejzažima i mogućnostima za aktivnosti na otvorenom. Opština Foča je poznata po raftingu na rekama Drina i Tara, kao i po planinarenju na destinacijama kao što su Zelengora, Maglić, Volujak, Bioč, Vučjevo, Ljubišnje, Perućica i kanjon Tara. Ribolovni turizam je takođe popularan. Ugostiteljska industrija uključuje veliki broj restorana, kao i smeštajne kapacitete poput hotela, motela, kampova i privatnog smeštaja.

Reka Drina i njeni pritoci su istaknuti elementi regiona, nudeći potencijal za proizvodnju hidroelektrične energije i predstavljajući važan prirodni resurs. I pored svojih prirodnih bogatstava, Foča se suočava sa socio-ekonomskim izazovima, uključujući potrebu za diversifikacijom industrije, oporavkom od posledica prošlih sukoba i demografskim promenama poput starenja populacije i emigracije. Ovi problemi su podstakli napore za stimulaciju ekonomskog rasta i poboljšanje kvaliteta života stanovnika. Inicijative usmjerene na razvoj infrastrukture, promociju održivog turizma i privlačenje investicija dio su šire strategije za rješavanje ovih izazova i iskorišćavanje potencijala Foče za dugoročni socio-ekonomski razvoj.

Region ima nekoliko obrazovnih institucija, uključujući osnovne i srednje škole koje čine temelj obrazovanja mladih. Visoko obrazovanje predstavlja Fakultet medicine Univerziteta Istočno Sarajevo koji se nalazi u Foči, a privlači

studente iz raznih delova zemlje. Zajednica neguje tradicionalne vrednosti. Međutim, kao i mnoge oblasti u Bosni, Foča se suočava s izazovima kao što je odliv mozgova zbog ograničenih mogućnosti zapošljavanja na lokalnom nivou, što mnoge mlade ljude podstiče da traže obrazovanje i zaposlenje negde drugde.

U opštini Foča 47% stanovništva je povezano na sistem vodosnabdijevanja, dok su ostali domaćinstva povezana na privatne bunare ili koriste druge izvore vode.

10.12.1.2. Ključne klimatske karakteristike

Predmetna oblast je veoma istaknuta u pogledu reljefa, a to je uslovljeno složenim sistemom u ovoj regiji. Uticaj Jadranskog mora, zbog visokih planina koje okružuju sliv, nije previše izražen. Nasuprot tome, sliv je otvoren na severu, što olakšava prodor hladnog vazduha sa severa prema jugu. U osnovi, možemo reći da je ova dolina umjereno kontinentalne klime, dok su visoke oblasti planinske klime.

Prosečna temperatura najtoplijeg meseca, jula, kreće se od 18,9 °C do 15,0 °C (Žabljak), dok minimalne temperature mogu pasti do -30 °C. Prosečna godišnja temperatura varira od 9,8 °C (Foča) do 5,6 °C (Žabljak), a minimalne temperature idu do -30,0 °C. Oblačnost tokom godine je značajna. Nebo je oblačno 60% godine. Najveća oblačnost je u novembru, a najmanja u avgustu.

Prosečna godišnja količina padavina u slivu Foče iznosi 1.587 mm i ravnomerno je raspoređena tokom meseci. Najvlažniji mesec dobija od 3 do 3,6 puta veću količinu padavina od najsušije. Primarni maksimum padavina je u novembru ili decembru, dok je sekundarni u aprilu i maju. Minimum padavina je u julu i avgustu. Prema ovoj karakteristici, ušće Drine u Foču pripada modifikovanom pomorskom pluvio-metrijskom režimu. Godišnja količina padavina značajno varira od teritorije sliva, od 43 mm (Foča) do 241 mm (Kolašin), kao i sezonski.

10.12.1.3 Geomorfologija i hidrogeologija područja

Hidrogradska mreža posmatranog područja sastoji se od rijeka Drine i Tare kao osnovnih tokova, te niza manjih pritoka. Od najznačajnijih na lijevoj strani (posmatrajući uzvodno od Broda) rijeke se ulijevaju u glavni tok.

tok slijedi: Sutjeska, Piva do Hidroelektrane "Piva", Sušica, Petrovica, potok Strma Stijena, Bistrica, Tvrdi potok, Skara, Stitarica, rijeke Pčinje i Velika Proščanica. Na desnoj strani, idući od vrela nizvodno, pritoke su: Opasanica, Skrбуша, Svnjaca, Biogradska rijeka, Bjelojevska rijeka, Rudnica, Seljačka rijeka, rijeka Draga, Ljutanica i potok Jelovčev.⁶⁹

Visine u ovom području čine izdržljive stene, otporne na eroziju spoljašnjih sila, pretežno krečnjak i dolomit. Posmatrano područje obuhvata usku traku doline reke Drine i njenih pritoka od Šćepan Polja do Broda. Oko 5 km od Šćepan Polja, u Drinu se uliva veoma značajna pritoka, reka Sutjeska. Od drugih stalnih vodotokova, leve pritoke su Grlac, Okrumski i Belenski potok, dok su desne pritoke Mazorlacki potok i Kremnik. Svi ovi vodotoci su planinski, što znači da imaju strme korita (gradijenti su >>5%) i izuzetno neujednačen protok. Ove geo-morfološke i hidrografske uslove, zajedno sa karakteristikama stenskog materijala u površinskom delu terena, izazvale su stvaranje mnogih velikih jaraka, debljine i širine u decimetrima. Pored proluvijalnih (sedimenti na podnožju padine), teren posmatranog prostora je takođe pogođen koluvijalnim (neutvrđeni deponovani sedimenti) procesima, prvenstveno klizištima. Ona su brojna, posebno na levoj strani doline, uzvodno od brane do Kosmana. Deponije imaju različite dubine i dinamičku aktivnost. Procesu su direktno povezani sa atmosferama i aktiviraju se tokom poplava. Širi pojas trase ima dva klizišta, posebno: "Belansko groblje" i "Marinkovići". Pored mnogih klizišta i nestabilnih padina, urušavanje stena od krečnjaka i dolomita je posebno izraženo među koluvijalnim fenomenima u području Pušine-Gurići. Područje Kosmana, Belena i Aličića ima slične fenomene, ali u mnogo manjim dimenzijama. Ove pokrenute mase imaju hektometarske površine i dubine, a povezane su sa gigantskim, starim, padovima trijaskih karbonata. Fluvijalni (rečni depoziti) proces je takođe izražen u ovom području i ogleda se u prostranim i debelim rečnim terasama. Aluvijalni (labavi depoziti u koritu reke) depoziti nisu posebno razvijeni.⁷⁰

Rijeka Drina

Drina je rijeka u istočnom dijelu Bosne i Hercegovine, koja u svom donjem toku čini prirodnu granicu između Bosne i Hercegovine i Srbije, a takođe je formirala granicu između istočnih i zapadnih dijelova Rimskog Carstva. Spajanjem crnogorskih rijeka Tare i Pive u Šćepan Polju nastaje rijeka Drina; u Bosni i Hercegovini, samo rijeka Sava je veća. Drina, sa svojim tokom od oko 340 km, prolazi kroz brojne lokalitete u Bosni i Hercegovini. U donjem Podrinju, Drina duž cijelog svog toka čini granicu između Bosne i Hercegovine i Srbije. Drina se ulijeva u Savu kod grada Srijemska Rača. Razlika u nadmorskoj visini između Šćepan Polja i ušća Drine i Save iznosi oko 358 metara. Rijeka takođe ima narodno ime Zelenka.

Nedugo nakon svog izvora u Šćepan Polju, Drina ulazi u Bosnu i Hercegovinu. Ovaj dio Bosne i Hercegovine takođe je dobio ime po toj rijeci - Gornje Podrinje. Prolazeći kroz Foču, Goražde i Višegrad, u Drinu se ulijevaju nekoliko manjih i većih rijeka, kao što su Lim, Prača i Rzav. Historijski gledano, rijeka Drina ovdje je bila puna brzaka i prolazila kroz kanjone i klisure. Nažalost, ova jedinstvena priroda uništena je izgradnjom hidroelektrana u Višegradu, Bajinoj Bašti i Zvorniku. U Donjem Podrinju, Drina direktno prolazi kroz Zvornik, dijeleći grad na dva dijela, tako da Zvornik pripada Bosni, a Mali Zvornik Srbiji.

Sjeverno od Višegrada, između Žepe i Klotijevca, nalazi se najduži kanjon ove rijeke, dug 24 km.

Rijeka Tara

Tara je rijeka u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Izvire iz dvije rijeke, Opasanice i Veruše, ispod planine Komovi. Posljednjih 40 km toka rijeke Tara čini granicu između dvije zemlje. U blizini crnogorskog naselja Šćepan Polje, na teritoriji opštine Foča, zajedno s rijekom Pivom formira rijeku Drinu.

Najvažniji pritoci s lijeve strane su Ljutica i Sušica, dok su najvažniji desni pritoci Vaskovačka rijeka i Draga. Među njima, najpoznatiji izvor je sigov izvor Bajlovića, izvor na lijevoj obali Tare, koji ima izdašnost od stotina litara u sekundi, gdje voda koja izvire iz jezera u pećini Bucavica pada u Taru sa visine preko 30 metara i dužine oko 150 metara.

Kanjon Tare, dug 82 kilometra i na nekim mjestima visok 1.300 metara, odmah se nakon Grand Canyona rijeke Colorado u SAD-u rangira kao prvi u Evropi. Ima tok od 146 kilometara i najduža je rijeka u Crnoj Gori. Među mnogim osobitostima Tare, posebno mjesto zauzimaju njene bukve. Šum nekih većih bukvi može se čuti i na samim rubovima kanjona. Od više od 40 bukvi, najpoznatije su Đavolje lazi, Sokolovina, Bijeli kamen, Gornji i Donji tepački buk, itd. Godine 1977. Tara je uključena u program "Čovjek i biosfera" i registrovana u ekološki rezervat biosfere svijeta, zbog čega je zaštićena međunarodno usvojenom konvencijom.

Veliki dio kanjona obraslo je pojedinačnim četinarima, a crna bor zauzima posebno mjesto među njima. Masivi kanjona pružaju izvanredne uslove za život divokoza. Tara je takođe bogata ribom.

U gradu Đurđevića Tara nalazi se veliki most, izgrađen 1940. godine. Vremenom, ovaj most postao je jedan od simbola ove rijeke. Tokom Drugog svjetskog rata, srušen je, da bi bio obnovljen 1946. godine. Dužina mosta iznosi 154 metra, a na najvišem svodu doseže visinu od 135 metara. Najatraktivniji dio za rafting je posljednjih 25 km rijeke, posebno na pravim splavovima, pravljenim od drvenih trupaca vezanih zajedno i masivnim drvenim kormilom.

10.12.1.4 Biodiverzitet

Oblast je prekrivena prirodnom vegetacijom širokolisne visoke šume. Sa fitogeografskog stanovišta, predmetna nekretnina se nalazi na prelazu između zapadnobalkanskih područja šume hrasta i grabuša (*Quercus - Carpinetum*) i istočno-balkanskog područja šume cerovine (*Quercetum confertae - cerris*). Pod uticajem čovjeka došlo je do značajne degradacije prvobitnih šumskih rezervi, što je dovelo do stvaranja niskih šuma i podgrmlja. Sastav ovih staništa često je prekinut, tlo erodira, što dovodi do značajnog smanjenja plodnosti zemljišta.

Republika Srpska je donijela uredbu o Crvenoj listi zaštićenih vrsta flore i faune u Republici Srpskoj (Službeni glasnik RS, br. 124/12). Analizirajući vrste na Crvenoj listi, u široj okolini predmetnog puta čija se modernizacija i izgradnja planiraju, pronađene su sljedeće vrste:

- *Cyperus fuscus* L,
- *Loroglossum caprinum calcaratum*,
- *Moehringia malyi*
- *Campanula sparsa* ssp. *Sphaerotherix*,
- *Nasturtium officinale*.

Gornji kanjon Drine karakterizira velika raznolikost staništa za ptice. Ovo područje takođe predstavlja utočište za mnoge, ali već rijetke i zaštićene vrste u Evropi.

Crvena lista vrsta u Evropi uvijek je istaknuta, posebno sa vrstama kao što su *Hieraaetus pennatus* – svijetli orao, *Crex crex* – kukavica, *Eremophila alpestris* – rogate crvendač, i *Ficedula parva* – crvenoprski muhar. Također su prisutni glacijalni relikti: rogate crvendač, borealne vrste: *Strix uralensis* – uralska sova, *Picoides tridactylus* – euroazijski troprsti djetlić, *Pyrrhula pyrrhula* – bjeloglavi pjevac, oro-mediteranske vrste: *Monticola saxatilis* – obični kamenjak, *Regulus ignicapillus* – vatreni zlatovrani, te vrste reliktnih zajednica: *Poecile lugubris* – tmurni zlatovrani, *Emberiza cia* – kamenjarka.

Od vrsta koje potencijalno mogu biti prisutne u istraživanom području, uobičajeni zidni gušter (*Podarcis muralis*), evropski zeleni gušter (*Lacerta viridis*) i polagana zmija (*Anguis fragilis*), zatim kockasta zmija (*Natrix tessellata*), aeskulapska zmija (*Coluber longissimus*), glatka zmija (*Coronella austriaca*) i rogata poskok (*Vipera ammodytes*) se pretpostavljaju kao uobičajene. U manjim pritokama se očekuje prisustvo travnate zmijske (*Natrix natrix*), a u zoni hrastova prisustvo evropskog bakarnog skinka (*Ablepharus kitaibelii*) (Sofradžija, 1975).

Imajući u vidu široku pokrivenost aktivnosti projekta i raspodelu prisutnih i potencijalno prisutnih vrsta u području podkomponenti 1.1 i 1.2 koje će biti pogođene planiranim antropogenim promenama, posebnu pažnju treba posvetiti očuvanju specifičnih područja koja su neophodna za potpuni životni ciklus vrsta, kao i vremenskom okviru radova kako bi se izbegle osjetljive sezone za zaštićene vrste.

Međunarodna unija za očuvanje prirode (IUCN) proglasila je mnoge vrste vodozemaca globalno ugroženim. Vrste vodozemaca koje se nalaze na teritoriji Republike Srpske, sa izuzetkom vatrene salamandre (*Salamandra salamandra*) i grčke žabe (*Rana graeca*), većinom se pare i polažu jaja u mirnoj slatkoj vodi, bilo spontano (zelena žaba, krastača) ili obavezno (triton, žabe iz porodice *Bombina*, evropske drvene žabe, agilni žabac, obična žaba). Moguće je prisustvo i drugih vrsta.

Prirodne osobine područja stvaraju uslove za prisustvo velikog broja vrsta sisavaca. U ovom području lako se mogu naći vuk (*Canis lupus*), divlja svinja (*Sus scrofa*), smeši medved (*Ursus arctos*), srna (*Capreolus capreolus*), domaća mačka (*Felis catus*), jazavac (*Meles meles*), skunk (*Putorius putorius*), kuna (*Mustela nivalis*), zec (*Lepus europaeus*) i druge vrste.

Na osnovu dostupnih podataka o strukturi zajednica fitobentosa (organizmi koji se nalaze pričvršćeni za dno vodenih sredina) u rijeci Drini, utvrđeno je 69 taksona koji su podjeljeni u pet grupa: Cyanophyta, Chrysophyta, Xanthophyta, Bacillariophyta i Chlorophyta. Osobine toka Drine, sa visokim padovima u gornjem toku i nizijskim osobinama nizvodno, uslovile su prisutnost velikog broja riječnih riba. U donjem toku, od ušća do Zvornika, prisutne su vrste ciprinida. Srednji tok, do Bajine Bašte, dominira barbus, dok se u gornjem toku, uzvodno od Bajine Bašte, nalaze zajednice riba iz porodice Salmonidae.

10.12.1.5 Zaštićena područja

Šire područje projekta obuhvata vrijednu prirodu, pejzaže i kulturno/historijska područja, posebno Nacionalni park Sutjeska, jedan od najstarijih i najznačajnijih nacionalnih parkova u zemlji. Park je utočište za raznoliku floru i faunu i sadrži Maglič, najviši vrh u Bosni i Hercegovini.

Postoji nekoliko zaštićenih područja koja se relativno blizu nalaze u odnosu na područje projekta, kao što je Nacionalni park Sutjeska koji se nalazi u neposrednoj blizini. Planira se proširenje parka, međutim, ruta Foča - Hum

će i dalje biti izvan granica planiranog proširenja Nacionalnog parka Sutjeska. Proširenje ovog nacionalnog parka nije predviđeno na desnoj obali rijeke Drine.

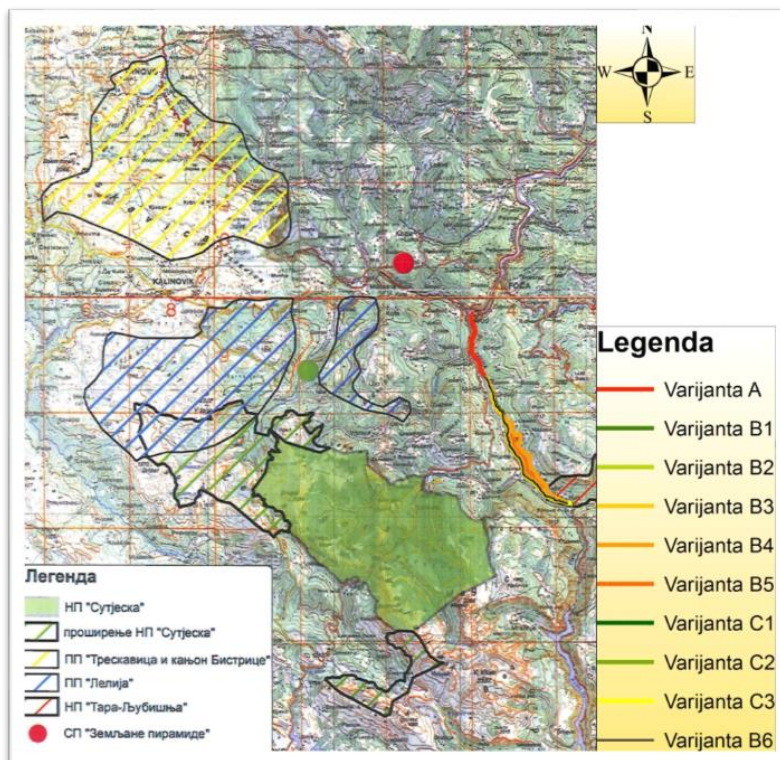
Nacionalni park Sutjeska se nalazi na teritoriji općina Foča, Gacko i Kalinovik i najstariji je nacionalni park u Bosni i Hercegovini. Nalazi se na glavnoj cesti u pravcu Sarajevo-Foča-Tjentište-Bileća-Trebinje-Dubrovnik. Pokriva površinu od 17.500 hektara. Obuhvata područje rijeke Sutjeske i njenih pritoka Hrcavke i Jabučnice, sa strogo zaštićenim prirodnim rezervatom Perućica, delovima planine Maglić (2386 m - najviši vrh u Bosni i Hercegovini), Volujak, Vučjevo i Zelengoru.

Više od 66% parka pokriveno je šumama, dok se preostali dio sastoji od planinskih pašnjaka, livada i čistina iznad gornje granice šuma. Ova oblast je dio Dinarida, koji se dalje proteže duboko u Balkansko poluostrvo, sve do Prokletija na granici sa Crnom Gorom i Albanijom. Tu se nalazi i poslednja prašuma u Evropi, Perućica, sa poznatim vodopadom Skakavac. Maglić, najviši planinski vrh u Bosni i Hercegovini sa visinom od 2386 m, nalazi se unutar Nacionalnog parka Sutjeska. Planina Maglić se nalazi na granici između Bosne i Hercegovine i Crne Gore i može joj se prići iz nacionalnog parka. Pored vrha Maglića, u susjednoj Crnoj Gori, nalazi se Trnovačko jezero.

Zelengora je poznata po svojih osam bistrih glečerskih jezera, poznatih kao planinske oči: Crno jezero, Bijelo jezero, Orlovačko jezero (također poznato kao Borilovačko jezero), Gornje Bare, Donje Bare, Štirinsko jezero, Kotlaničko jezero, Kladopoljsko jezero i veštačko Jugovo jezero.

U Republici Srpskoj postoji Zakon o Nacionalnom parku "Sutjeska" ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 121/12).

Prema Prostornom planu Republike Srpske do 2025. godine (na drugoj redovnoj sjednici Narodne skupštine Republike Srpske 18.02.2015. Odluka br. 2/1 - 021 - 214/14 ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 15/15), usvojen je Prijedlog izmjena Prostornog plana Republike Srpske do 2025. godine), spisak područja planiranih za uspostavljanje zaštite u planiranom periodu predviđa uspostavljanje Nacionalnog parka (kategorija II prema IUCN kategorizaciji) "Kanjon Tare i Ljubišnje" na teritoriji opštine Foča. To još uvijek nije ostvareno, međutim, prema dostupnim kartama, zaštićeno područje će obuhvatiti dio puta najbliži granici sa Crnom Gorom.

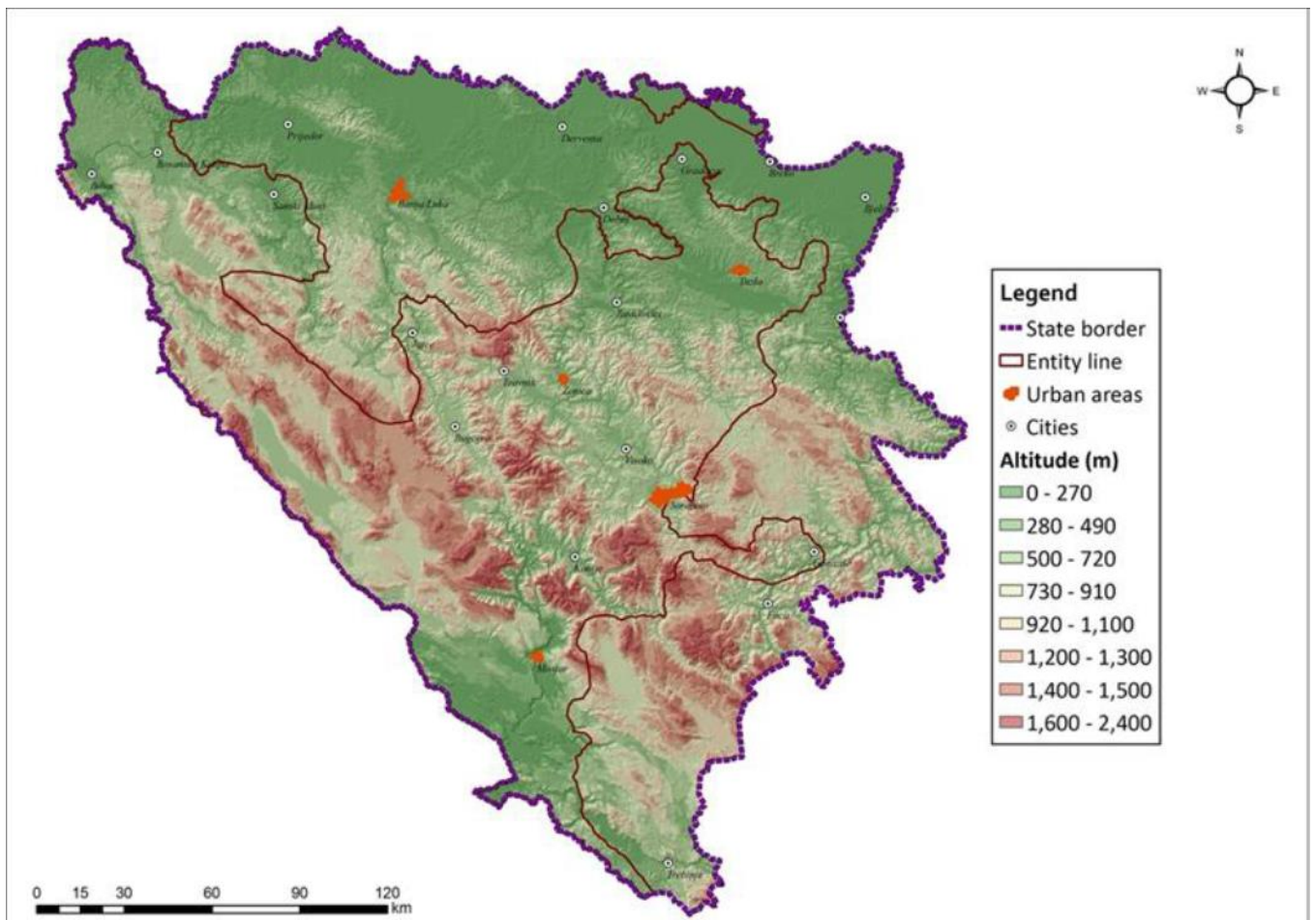
Slika 8: Karta zaštićenih prirodnih područja i područja predviđenih za zaštitu prema prostornom planu Republike Srpske do 2025. godine.

10.13 Relevantne osnovne informacije o okolišu projekta

Ovaj dio pruža pregled ključnih okolišnih karakteristika za ekološke aspekte projekta na teritoriji Republike Srpske, što je ukupni obuhvat projekta.

10.13.1 Geologija

Republika Srpska (RS) se nalazi na mestu susreta dva velika prirodno-geografska i socio-ekonomska regionalna entiteta: Panonske i Mediteranske regije. Kao i ostatak Bosne i Hercegovine, RS je podeljena na bosansku regiju na severu i hercegovačku regiju na krajnjem jugu. Geomorfologiju Republike Srpske obeležavaju tri različite fiziognomske jedinice: iako je unutrašnja zemlja, postoji jadranska regija sa obalnim pejzažima, planinsko-doline regija sa strmim terenom i peripanonski pojas sa brdovitim ravnica. Dinaridi dominiraju geologijom, sa složenim podjedinicama uključujući karstifikovane Spoljne Dinaride i sedimentarne Unutrašnje Dinaride. Severozapad se odlikuje plodnim ravnica, dok istok ima značajne formacije krečnjaka. Oblast se takođe karakteriše klizištima, koja su raspoređena prilično neujednačeno po teritoriji, sa značajnim pojavama u određenim geološkim oblastima. Pored toga, RS doživljava zemljotrese zbog svog tektonskog autohtonog porekla, sa najvišom koncentracijom epicentara u oblasti Hercegovine i širem području Banja Luke. Poslednji snažan zemljotres u Banja Luci dogodio se 1964. godine.

Slika 9: Topografska karta BiH.

10.13.2 Klima i klimatske promjene

Republika Srpska (RS) pokazuje raznolike klime i vremenske obrasce zbog svojih različitih geografskih karakteristika. Klima RS je pod utjecajem faktora kao što su geografski položaj, reljef, blizina Jadranskog mora i pokrivač flore. Prema istraživanju provedenom za Projekat prilagodljive i konkurentne poljoprivrede, region doživljava umjerenu kontinentalnu klimu na sjeveru s prosječnim godišnjim temperaturama oko +10 °C. Ljetne temperature mogu premašiti 40 °C, dok zimske temperature mogu pasti na -30 °C. U jugozapadnom dijelu RS prevladava mediteranska klima, s januarskim temperaturama koje se kreću od +3 °C do +6 °C u nižim predjelima, a u višim predjelima padaju do -15 °C. Planinski i subplaninski dijelovi imaju uglavnom dvije sezone, zimu i ljeto, s temperaturama u rasponu od -35 °C do +35 °C. Jugozapadni dio RS takođe doživljava umjerenu planinsko-mediteransku klimu, s temperaturama koje variraju u zavisnosti od nadmorske visine i udaljenosti od mora. Padavine u RS su pod utjecajem zračnih masa sa zapada i juga. Oblasti s umjerenom kontinentalnom klimom dobijaju najviše padavina u toplim mjesecima, dok planinski i subplaninski dijelovi doživljavaju kišu ljeti i snijeg zimi. Mediteranska klima u zaleđu Jadranskog mora karakteriše obilne padavine u jesen i zimu, s rijetkim padavinama snijega. Relativna vlažnost je najviša u kasnoj jeseni i prvoj polovini zime, dok su najniži nivoi tokom ljeta, posebno u julu. Republika Srpska je bogata površinskim i podzemnim hidrografskim mrežama, pri čemu glavne rijeke pripadaju sistemima Drine, Dunava i posljedično...

Sliv Crnog mora. Relativna vlažnost vazduha je pod uticajem karakterističnih vjetrova kao što su bura (sjever), jugo (jug) i fen (topli sjeverni vjetar) u različitim dijelovima entiteta. Bosna i Hercegovina, kao i Republika Srpska kao njen entitet, poduzimaju značajne korake kako bi se suočili s uticajem klimatskih promjena, a Strategija prilagođavanja klimatskim promjenama i razvoja s niskim emisijama za BiH usvojena je u junu 2013. godine, fokusirajući se na razvoj s niskim emisijama. Podaci iz strategije pokazuju značajan porast prosječnih temperatura, s najvećim zabilježenim porastom od 0,7 °C u proljeće i zimu u Banjaluci u periodu od 1981. do 2010. godine. Tokom posljednje decenije, zabilježen je konstantan porast temperatura, kako izvještava Hidrometeorološki zavod Republike Srpske. Prognoze za budućnost sugeriraju još više temperature, s očekivanjima brzog rasta. U periodu od 2031. do 2060. godine, temperature u određenim područjima se procjenjuju da će porasti od 1 °C do 3 °C, pri čemu bi maksimalna ljetna temperatura mogla porasti za 5 °C. Također, očekuju se promjene u obrascima padavina, s potencijalnim smanjenjem ljetnih nivoa padavina za polovinu. Uticaj ovih promjena na vodne resurse je razlog za zabrinutost. Prognoze ukazuju da bi povećane temperature vazduha i smanjene padavine tokom proljeća i ljeta mogli dovesti do suša i nedostatka vode, dok bi pojačane padavine tokom jeseni i zime mogle izazvati poplave, eroziju tla i klizišta. Nadalje, ovi klimatski pomaci mogli bi dovesti do pogoršanja kvaliteta vode, opterećujući vodene ekosisteme i utičući na biodiverzitet. Efekti klimatskih promjena nadmašuju promjene u temperaturi i padavinama. Predviđa se da bi 15-37% trenutno prisutnih kopnenih vrsta moglo izumreti u narednih pedeset godina zbog klimatskih promjena, uz odgovarajući uticaj na vrste u slatkoj vodi, pokazujući opsežan domet klimatskih promjena na biodiverzitet. Sveobuhvatan pristup izložen u strategiji prepoznaje hitnost suočavanja s klimatskim promjenama i naglašava važnost koordinisanih napora kako na domaćem tako i na međunarodnom nivou u cilju ublažavanja ovih izazova.

10.13.3 Kvalitet vode i upravljanje

Hidrograficna mreža u Republici Srpskoj (RS) sastoji se od dva glavna slivna područja: sliv Crnog mora (sliv rijeke Save) i sliv Sredozemnog mora. Sliv rijeke Save pokriva površinu od 20.455 km², uključujući podslivove kao što su Una, Vrbas, Ukrina, Bosna i Drina. Područje sliva rijeke Trebišnjice obuhvata ukupnu površinu od 4.058 km². Ovo područje ima brojne vodotoke, sa 565 vodotoka većih od 10 km² u slivu Save i 47 u slivu Trebišnjice. Sliv rijeke Drine prostire se na 20.320 km². Gotovo je ravnomerno raspoređen između Crne Gore (32% sliva), istoka Bosne i Hercegovine (36% sliva) i Srbije (31% sliva). Veoma mali dio sliva nalazi se u Albaniji (manje od 1%)⁷⁷.

Sliv rijeke Drine u Bosni i Hercegovini bogat je vodnim resursima i od suštinskog je značaja za istočni dio BiH. Međutim, kvalitet vode u ovom slivu može varirati zbog industrijskih i poljoprivrednih aktivnosti, urbanih otpadnih voda i hidoloških uslova. Region se suočava s izazovima vezanim za oskudicu vode, s sušama koje utiču na poljoprivrednu proizvodnju gotovo svake godine od juna do septembra. Također, poplave se javljaju zbog neujednačene raspodjele padavina. Javno preduzeće "Vode Srpske" u Republici Srpskoj (RS) odgovorno je za praćenje kvaliteta površinskih voda u skladu sa Direktivom o vodama EU i zakonodavstvom entiteta, a preduzete su mjere za praćenje i poboljšanje kvaliteta vode. Ipak, pritisci ekonomskog razvoja i potreba za regionalnom saradnjom u upravljanju prekograničnim vodnim resursima ostaju izazovni.

Kvalitet površinskih voda klasifikuje se u pet klasa, koje se kreću od visokog kvaliteta do lošeg stanja, na osnovu Uredbe o klasifikaciji i kategorizaciji vodotokova. Sistematsko praćenje kvaliteta površinskih voda u Republici Srpskoj vrši se u skladu sa Zakonom o vodama Republike Srpske (Službeni glasnik 50/06 od 31.05.2006. i 92/09 od 16.10.2009.) putem Odluke o određivanju regionalnih slivova i slivova na teritoriji Republike Srpske, Uredbom o klasifikaciji i kategorizaciji vodotokova (Službeni glasnik RS br. 42/01) i Okvirnom direktivom EU.

Vode i druge relevantne direktive i podzakonski akti. Rezultati monitoringa koriste se za procjenu kvaliteta vode, a godišnji izvještaji o klasama kvaliteta dostupni su na zvaničnoj web stranici Javne ustanove "Vode Srpske." U 2019. godini, redovno praćenje izvršeno je na 49 vodotoka, a godišnji izvještaji o klasama kvaliteta dostupni su na zvaničnoj web stranici Javne ustanove "Vode Srpske." Monitoring kvaliteta vode vodotoka u Republici Srpskoj vrši se na određenim lokacijama "profilima" vodotoka, preliminarno definisanim u Regionalnim planovima upravljanja slivovima rijeke Save i slivu rijeke Trebišnjice, i neophodni su za:

1. Procjenu stanja vodotoka površinskih voda,
2. Dopunu i validaciju postupka procjene rizika,
3. Ispunjavanje međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine i Republike Srpske,
4. Procjenu dugoročnih promjena u prirodnim uslovima,
5. Procjenu opterećenja zagađenjem uzrokovanim zagađivačima koji prelaze međunarodne granice.

Međutim, UNECE je 2017. godine izvestila da monitoring kvaliteta površinskih voda sliva rijeke Drine nije redovan i sistematičan, dok se podaci o kvalitetu vode nedovoljno dijele. Provedeno praćenje pokazalo je da ekološki status sliva rijeke Drine varira od dobrog do umjerenog, uključujući hemijski status. Uočeno je da trendovi pokazuju da kvalitet vode opada u donjem toku Drine. Ponovo, to se većinom može pripisati organskom i nutritivnom zagađenju koje dolazi iz poljoprivrede. Pored toga, nedavno je zabilježen i povećan sadržaj metala, što korelira s radovima na iskupu antimona i istraživanju mineralnog materijala poput pijeska i šljunka⁷⁹.

Vodozaštitni slojevi u slivu rijeke Drine, koji se nalaze u blizini naselja i poljoprivrednih područja (npr. Mačva), suočavaju se s visokim rizikom od zagađenja uzrokovanim upotrebom đubriva u poljoprivredi⁸⁰. Tokom ljeta, neki delovi sliva doživljavaju snižavanje nivoa podzemnih voda, što je uzrokovano punjenjem susjednih hidroelektričnih rezervoara⁸¹.

Rezultati monitoringa se takođe koriste za procjenu stanja voda prema Okvirnoj direktivi o vodama i prilagođavanje neophodnih mjera i aktivnosti za Planove upravljanja vodama kako bi se postigao minimum dobrog stanja vode za sve vodne resurse.

Broj ljudi ili domaćinstava povezanih na sistem vodosnabdijevanja nije poznat za Republiku Srpsku.

10.13.4 Upravljanje otpadom i otpadnim vodama

Samo 36% stanovništva je povezano na javnu kanalizaciju u RS, a 11% otpadnih voda se tretira prije ispuštanja⁸². Stoga, velike količine otpadnih voda još uvijek nisu prikupljene postojećim sistemima, a ispuštaju se bez ikakvog tretmana u prirodne recipijente. Podaci o prikupljanju i upravljanju površinskim oticajnim vodama (na putevima ili uopšte) nisu dostupni.

Upravljanje čvrstim otpadom u RS temelji se na regionalnom konceptu, gdje nekoliko općina koristi jednu regionalnu deponiju. Prema Pregledu sektora upravljanja komunalnim čvrstim otpadom: Strateški pravci i planiranje investicija do 2025. godine, u RS su u funkciji 4 regionalne deponije, tj. Bijeljina, Banja Luka, Prijedor i Zvornik, koje opslužuju ukupno 23 općine, uključujući 9 općina iz FBiH. Ove regionalne deponije opslužuju ukupno 716.715 stanovnika u RS (64% ukupnog stanovništva). Postoji 22 nesanitarnih pojedinačnih općinskih deponije u radu, i jedna nesanitarna .

Otprilike 8% ukupnih količina otpada odloženog na deponijama dolazi iz privatnih industrijskih preduzeća kao neopasni otpad. Nacrt Strategije upravljanja otpadom u Republici Srpskoj 2016 – 2025 elaborira nedostatke u sistemu upravljanja otpadom koji uključuju:

- nedovoljno razvijen sistem prikupljanja i sistematizacije podataka i tokova svih vrsta otpada,
- nedostatak efikasne organizacije za odvojeno prikupljanje otpada za reciklažu iz domaćinstava,
- odsustvo postrojenja za obradu i/ili korišćenje otpada,
- neimplementacija programa ekološkog monitoringa u vezi sa emisijama iz deponija,
- postojanje nereguliranih zvaničnih i ilegalnih deponija,
- odlaganje opasnog otpada zajedno sa komunalnim, nehazardnim otpadom.

Organizovani otpad se odlaže na komunalnim deponijama, koje većinom ne ispunjavaju osnovne zahtjeve. Prema podacima, na području RS koristi se 43 općinskih (lokalnih) deponija. Također, otpad se odlaže na "divljim deponijama" (odlagalištima) obično u blizini naselja. Nekontrolisane komunalne deponije, kao i "divlje deponije", predstavljaju opasnost kako za životnu sredinu, tako i za ljudsko zdravlje. Tačan broj ilegalnih deponija je teško odrediti. U RS ne postoji deponija za opasni otpad ili postrojenje za njegovu obradu.

Prema objavljenom Nacrtu Strategije upravljanja otpadom u Republici Srpskoj 2016 – 2025, u 2016. godini u RS je generisano oko 75.000 tona građevinskog i inertnog otpada. Građevinski i inertni otpad se smatra otpadom koji nastaje iz proizvodnje građevinskih proizvoda ili poluproizvoda, kao i tokom građenja, rušenja ili rekonstrukcije zgrada. Sastav građevinskog otpada je sljedeći: materijal iz iskopina čini 75% ukupne kategorije (uključujući iskopanu zemlju sa kontaminiranih područja), dok otpad od rušenja i građevine čini 15-25%, a asfalt, katran i beton 5-10%. Većina (95%) otpada je inertni otpad (otpad od keramike, rušenja zgrada, gipsa, drobljenog betona, željeza, čelika, drugih metala, drveta, plastike, papira itd.) i manji dio čini opasni otpad (npr. vezivo za asfalt ili otpad koji sadrži azbest, koji zahtijeva posebnu kontrolu i obradu).

Ne postoji sistematsko praćenje karakteristika i tokova građevinskog otpada, a čak i u velikim količinama, zapaljivi otpad (drveni, papirni i plastični otpad) koji nastaje tokom građenja, obično se spaljuje na gradilištu. Ovisno o trendovima ekonomske aktivnosti u RS, godišnje se prijavljuje oko 31.500 t tla i otpada iz iskopina. Prema podacima o vaganju ove vrste otpada na zajedničkoj deponiji "Ramici" u Banjoj Luci, u 2013. godini na deponiju je dovedeno 7.966 tona građevinskog otpada. Procjenjuje se da navedena količina sadrži prosječnu specifičnu količinu otpada od građevinskih i inertnih materijala u regiji Banja Luka od oko 20 kg godišnje po stanovniku. Pretpostavlja se da zabilježena specifična količina građevinskog otpada predstavlja oko 35% ukupne količine koja se godišnje proizvodi⁸⁴.

10.13.5 Biodiverzitet i zaštita prirode

Velika biodiverzitet Republike Srpske pripisuje se njenoj raznolikoj geografiji. Crvena lista ugroženih vrsta Flora Republike Srpske uključuje 818 vrsta vaskularnih biljaka, što prikazuje bogatstvo ovog regiona.

Područje je dom raznolikih šuma, koje se kreću od hrasta lužnjaka i krivog graba do crnog jasena, uskog lista jasena i visokih vrba. Republika Srpska također se odlikuje raznolikim zajednicama, uključujući listopadne šume, aluvijalne šume i subalpske šume smrče ili bukve. Općina Trebinje na jugu i Park prirode Orjen posebno su značajni zbog svojih jedinstvenih ekosistema, posebno šuma bosanskog bora koje su subendemske⁸⁶. Pored toga, područje Istočnog Sarajeva dom je nekoliko ugroženih i zaštićenih biljnih vrsta kao što su Arnika montana, Lycopodium clavatum i Gentiana lutea⁸⁷.

Baš kao i flora, faunalna biodiverzitet u regionu Republike Srpske (RS) u Bosni i Hercegovini je bogat i raznolik. Područje je dom raznim beskralježnjacima, uključujući 25 vrsta vretenca i zaštićenu Rosalia alpina⁸⁸. Potoci i rijeke ovog regiona su stanište evropskog raka, koji je važan pokazatelj zdravih vodenih ekosistema. Najznačajnija vrsta ribe u ovom području je ugroženi Dunavski losos, uz druge vrste kao što su dužičasta pastrmka, lipijan i evropska muha. Treba napomenuti da je Dunavski losos jedna od ugroženih evropskih ribljih vrsta (Crvena lista IUCN) i endem za sliv Dunava. Rijeka Sava je jedan od značajnih vodenih ekosistema u RS i BiH. Tokom istraživanja sprovedenog na donjim tokom rijeke Save 2013. godine, prikupljeno je ukupno 15 vrsta iz šest porodica riba. Pored toga, prisustvo invazivnih ribljih vrsta u rijekama predstavlja sve veću zabrinutost.

Sa najmanje 230 vrsta ptica, ovaj region je ornitološki značajan i privlačan za posmatračke ptice (kao i za razvoj turizma povezanog s tim). Značajne vrste uključuju zlatnog orla, sivi sokol i crnu jarebicu. Također je prisutna stijenska prepelica, jedina endemska vrsta ptica na Balkanu čija populacija opada. Gnijezdeće vrste na IBA lokaciji Bardaca u sjevernoj RS koje su od značaja za očuvanje uključuju ljubičastog herona, herona s crnom krunom, malog

bijelog čaplja, običnog čaplja, čaplja s kvadratom, sjajnog ibisa, euroazijskog žličara, običnu trstenjaču i trstenjaču s brkovima.

Rijeka Drina je potvrđena kao koridor za migraciju šišmiša. Važne vrste šišmiša su *Barbastella barbastellus* i *Myotis bechsteinii*, jer su indikatori kvaliteta šumskih staništa, a obje vrste su uobičajene u šumama istočne RS. Potvrđeno je prisustvo 11 vrsta šišmiša u Nacionalnom parku Kozara, pri čemu su neke od njih registrovane s velikim materinskim kolonijama.

Područje je takođe dom raznim sisavcima, poput smešnog medveda, evroazijskog vuka i evropskog vidre, koji su svi ugroženi. Očuvanje ovih vrsta je ključno, a kontinuirano praćenje je potrebno kako bi se osigurala njihova zaštita. Razvoj infrastrukture, posebno fragmentacija staništa i migracionih ruta, može dodatno pogoršati njihov životni prostor i brojnost.

Zaštićena područja

U skladu sa važećim zakonodavstvom, područje pod zaštitom iznosi 48.822,63 hektara, što pokriva 2,96% teritorije RS. Ukupno je 27 područja zaštićeno: dva prirodna rezervata (IUCN kategorija Ia), tri nacionalna parka (IUCN kategorija II), 14 prirodnih spomenika (IUCN kategorija III), dva zaštićena staništa (IUCN kategorija IV), tri prirodna parka (IUCN kategorija V) i tri područja sa održivim korištenjem prirodnih resursa (IUCN kategorija VI). Zaštićena područja u RS prikazana su na [Slici 10](#) i u [Tabeli 3](#).

Prostorni plan RS (2015-2025) predviđa daljnje uspostavljanje ukupno 310 zaštićenih područja sa prostornim pokrićem od 15-20% površine RS.

Slika 10: Zaštićena područja u RS

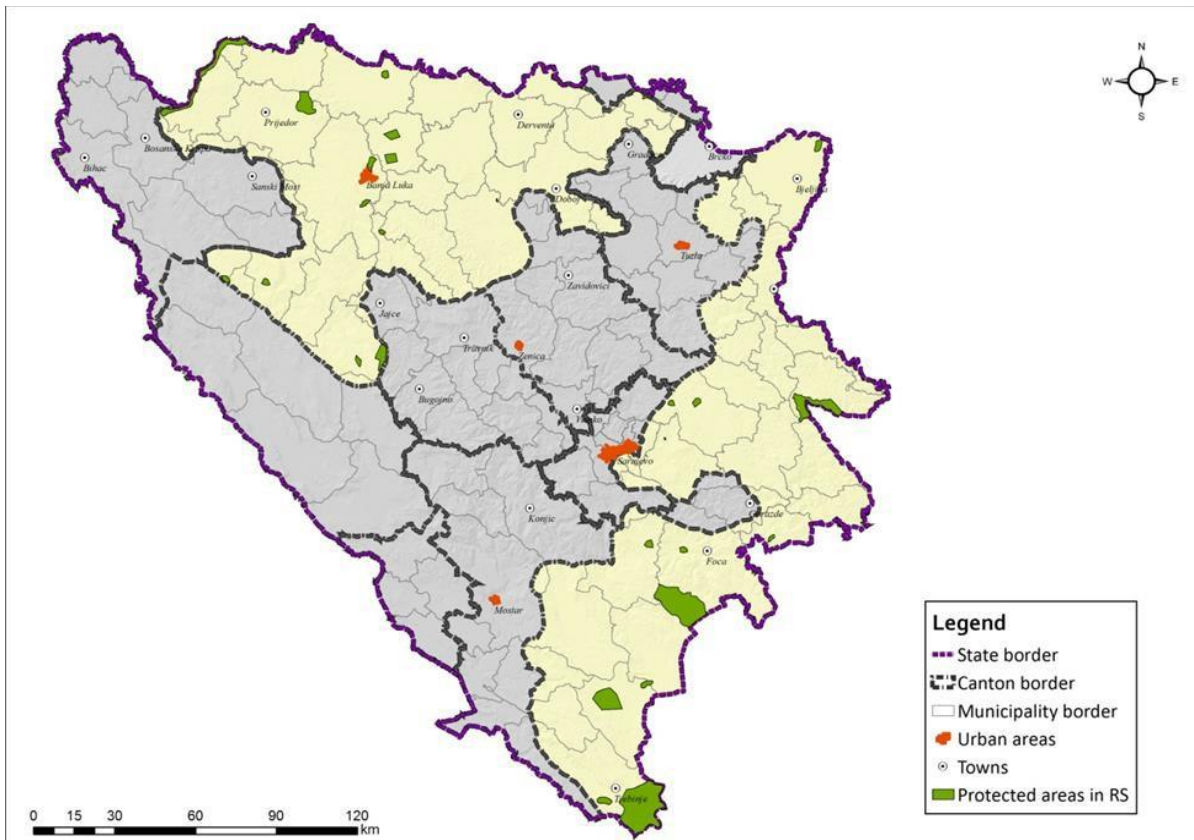

Tabela 21: Zaštićena područja u RS sa IUCN kategorijom i površinom

Br.	Ime zaštićenog područja	IUCN Kategorija	Površina u hektarima
1.	Lom Virgilanski šumski strogi prirodni rezervat	I a	295,00
2.	Janj Virgilanski šumski strogi prirodni rezervat	I a	297,82
3.	Nacionalni park Sutjeska	II	3.907,54
4.	Nacionalni park Kozara	II	16.052,34
5.	Nacionalni park Drina	II	6.315,32
6.	Prirodni spomenik Ljubačevo pećina	III	45,45
7.	Prirodni spomenik Žuta Bukva	III	27,01
8.	Prirodni spomenik Orlovačka pećina	III	0,50
9.	Prirodni spomenik Raštusa pećina	III	11,39
10.	Prirodni spomenik Jama Ledana	III	28,26
11.	Prirodni spomenik Vaganska pećina	III	12,00
12.	Prirodni spomenik Djatlo pećina	III	43,42
13.	Prirodni spomenik Pavlova Pećina	III	13,40
14.	Prirodni spomenik Girska pećina	III	25,37
15.	Prirodni spomenik Pećina Pod Lipom	III	6,10
16.	Prirodni spomenik Ledenjača pećina	III	7,40
17.	Prirodni spomenik Velika pećina	III	820,92
18.	Prirodni spomenik Kuk pećina	III	- ***
19.	Prirodni spomenik Liječanski Knez	III	0,34
20.	Zaštićeno stanište Gromizelj	IV	831,30
21.	Zaštićeno stanište Tišina	IV	196,49
22.	Nacionalni park Una	V	2.772,60
23.	Nacionalni park Cicelj	V	330,76
24.	Nacionalni park Orjen	V	16.715,83
25.	“Zaštićeno područje 'Univerzitetski grad Banja Luka' za održivo korištenje prirodnih resursa”	VI	27,38
26.	Šumski park Slatina	VI	35,73
27.	Šumski park Jelica Brdo	VI	2,96

*Tačna površina nije zvanično utvrđena do novembra 2020

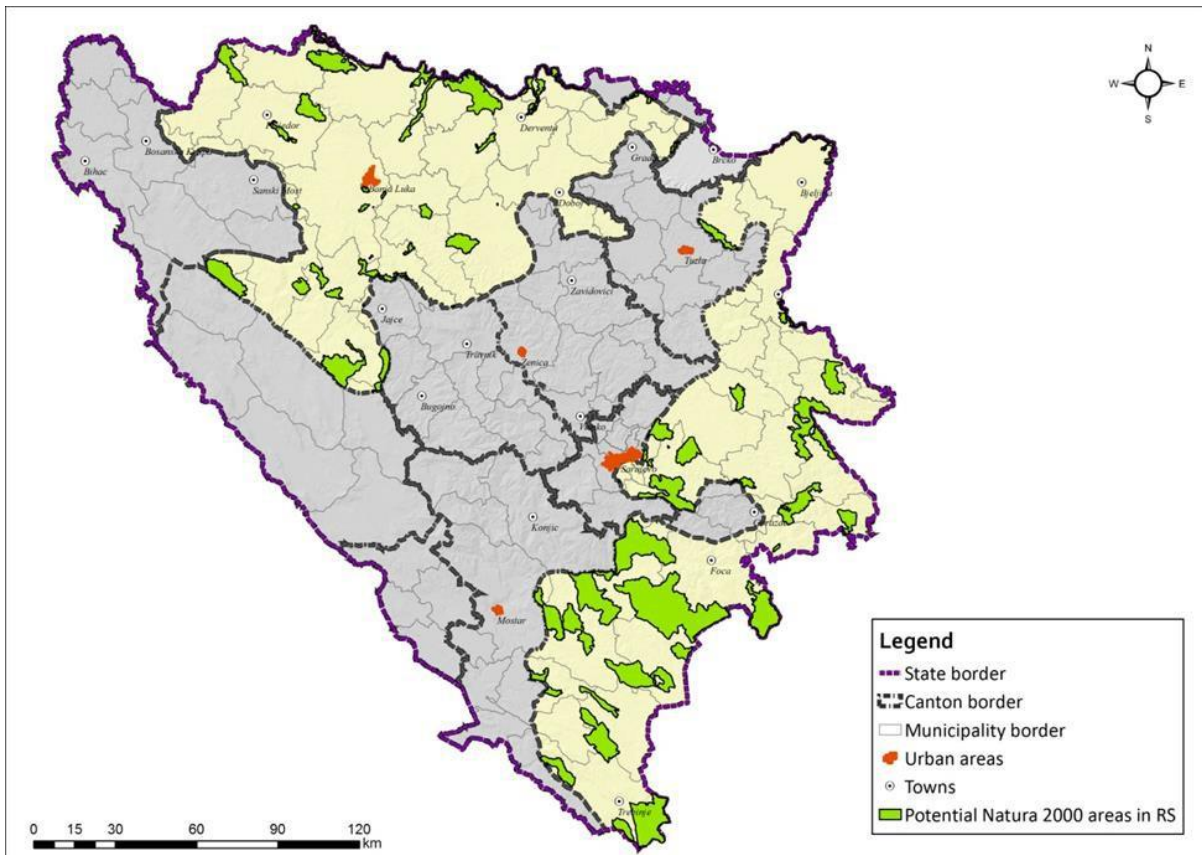
Dodatna četiri zaštićena područja u RS predviđena su tekućim projektom koji sprovodi UNEP u BiH:

5. Orjen-Bijela Gora,
6. Pećina izvora Mokranjske Miljacke,
7. Pećinski sistem Govjestica,
8. Tišina.

U BiH postoji ukupno 11 ključnih područja biološke raznolikosti (KBA), od kojih se pet nalazi u RS. Ova područja su kvalifikovana kao KBA kao IBA lokacije koje su identifikovane u CEPF Ekosistemskom profilu Mediteranskog vrućeg područja. Bardaca je jedina IBA i Ramsar lokacija u RS, dok se preostala četiri KBA karakterišu kao potencijalna žarišta biološke raznolikosti: Dabarska i Fatnička polja, Trebinjsko jezero, Orjen-Bijela Gora i Severna Travunija. Severna Travunija obuhvata područje Popovog polja i rijeke Trebišnjice, a dio ovog KBA se nalazi u FBiH.

10.13.6 Potencijalna Natura 2000 područja

Bivši Zakon o zaštiti prirode RS usklađen je sa odgovarajućim EU direktivama o staništima i pticama. Ukupno je identifikovano 62 potencijalna Natura 2000 područja u RS. Ona pokrivaju 11,96% teritorije RS (Slika 11). S obzirom na to da BiH nije dio EU, Natura 2000 područja još uvek nisu obavezna za upravljanje očuvanjem u RS. Ipak, ona su uključena u ekološku mrežu RS. Sa formalnim procesima označavanja Natura 2000 u BiH i entitetima, s obzirom na to da zemlja pristupa statusu kandidata za EU, očekuje se da će se broj i površina zaštićenih područja povećati.

Slika 11: Potencijalna Natura 2000 područja u RS

Tabela 22: Potencijalna Natura 2000 područja u opštinama projekta

Project Municipality	Potential Natura 2000 Area	
	Code	Name
Laktasi	BA7300002	Bardaca-donji Vrbas
Istocno Sarajevo	BA7300033	Jahorina-Ravna planina
	BA7200003	Bentbasa-Miljacka
	BA7200011	Crepoljsko-Bukovik
	BA7200074	Romanija
Zvornik	BA7300096	Zvornicko jezero
Prnjavor	BA7300070	Ribnjak Prnjavor
Trebinje	BA7200076	Sozina
	BA7300054	Orjen-Bijela gora
	BA7200090	ViduSa
	BA7300062	Popovo polje-Vjetrenica

10.13.7 Kulturno nasljeđe

Kulturni talasi na teritoriji današnje Republike Srpske su se isprepletali i pomirivali, manifestujući specifičnu istorijsku koegzistenciju i rezultirajući velikom kulturnom raznolikošću. Zbog bogatstva prirodnih resursa i povoljne geografske i značajne geopolitičke pozicije, različite kulture i civilizacije su prolazile ili postojale u ovom području tokom raznih vremenskih perioda, od kojih je svaka ostavila značajne monumentalne građevine koje svedoče o dalekoj prošlosti. Spomenici i ostaci potiču iz ilirijske civilizacije, Rimskog Carstva, Osmanskog Carstva, kao i kasnije iz Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine Jugoslavije i Socijalističke Jugoslavije.

U Republici Srpskoj postoji mnogo kulturno-historijskih lokaliteta, uključujući stare tvrđave, džamije, crkve, manastire, stara naselja, spomenike i druge lokacije i strukture od arheološkog, istorijskog, arhitektonskog, religijskog značaja, kao i prirodne lokalitete sa kulturnim vrednostima. Prema Listi nacionalnih spomenika BiH, u RS je registrovano preko 200 kulturno-istorijskih lokaliteta.

RS ima jedan objekat upisan na Listu svetske baštine, a to je most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu. Od 2020. godine, BiH ima deset lokaliteta na preliminarnoj listi, od kojih je jedan smešten u RS.

Dodatak X sadrži spisak kulturnih i istorijskih lokaliteta u oblasti podprojekta 1.1, dok će za druge komponente i podkomponente geografski obuhvat uključivati celu teritoriju RS i oslanjati se na Listu nacionalnih spomenika BiH (dostupnu na veb stranicama Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Lista nacionalnih spomenika BiH).

10.13.8 Kvalitet tla

Prema "Tlovima Republike Srpske" (Kapović Solomun, M., Marković, M., 2022), Republika Srpska ima veoma heterogenu pokrivenost tlom, koja se razlikuje po načinu formiranja, dubini, fizičkim, hemijskim i biološkim karakteristikama, plodnosti, klasifikaciji, ali i po proizvodnim kapacitetima. U RS, osnovni tipovi tla su smeđa tla, litorisoli, aluvijalna tla i crna tla (vidi slike u nastavku).

u centralnim planinskim područjima u poređenju s južnim dijelom zemlje. Kao rezultat toga, broj toplih dana raste. Ako se trend nastavi, to bi moglo stvoriti opšti nelagodu u životu i promijeniti vremenske obrasce, ali i utjecati na snabdijevanje vodom, dostupnost energije i potencijalno negativno utjecati na proizvodnju hrane.

Strategija dodatno ukazuje na dokaze o zagrijavanju klime u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj; od deset najtoplijih godina u posmatranom periodu 1961–2015, devet godina zabilježeno je nakon 2000. godine (samo je 1994. bila među deset najtoplijih), a četiri najtoplije godine dogodile su se nakon 2005. godine. Godina 2014. bila je najtoplija u većem dijelu Bosne i Hercegovine. U Banja Luci i Prijedoru, najhladnije godine bile su davne 1962. i 1964. godina. Na području od Doboja do Bijeljine, najhladnija godina bila je 1980., dok su na području Sarajeva i Sokoca, kao i u Hercegovini, najhladnije godine bile 1976. U svim scenarijima koje je testirala Strategija, broj hladnih dana će se nastaviti smanjivati, dok će se broj toplih dana povećavati. Isto se očekuje i sa sporim smanjenjem padavina.

U isto vrijeme, sa promjenama u vremenskim obrascima, čini se da su se povećale pojave oluja, jakih kiša i posljedičnih poplava; najznačajnije poplave dogodile su se u proljeće 2014. godine, kada je tipična dvomjesečna količina kiše pala za manje od 48 sati. Malo ranije, u februaru 2012. godine, jaki snijeg i lavine doveli su do nedostatka pitke vode, hrane, goriva i lijekova. Ovi događaji su također rezultirali prekidima u napajanju i telekomunikacijama, kao i prekidima u transportu širom zemlje. Osim toga, takve pojave predstavljaju rizik za ljudsko zdravlje i povoljne uvjete za razvoj bolesti prenetih vodom (i širenjem komaraca). U isto vrijeme, u januaru 2017. godine, RS je doživjela najhladniju zimu od 1963. godine, s temperaturama koje su se spustile na $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$ skoro dva tjedna. Ponovo, u februaru i maju 2019. godine, jake kiše izazvale su poplave koje su značajno oštetile infrastrukturu, iako u manjem obimu nego poplave 2014. godine.

Trendovi klimatskih promjena se nastavljaju: Prema najnovijem izvještaju Copernicus službe za klimatske promjene, juli 2024. bio je drugi najtopliji mjesec ikada zabilježen globalno, odmah nakon jula 2023. godine. Isti EU program informira da je jun 2024. bio globalno topliji od bilo kojeg prethodnog juna u podacima, s prosječnom temperaturom površinskog zraka od $16.66\text{ }^{\circ}\text{C}$, što je $0.67\text{ }^{\circ}\text{C}$ iznad prosjeka za juni u periodu 1991-2020. i $0.14\text{ }^{\circ}\text{C}$ iznad prethodnog rekorda postavljenog u junu 2023. godine.

10.13.10 Kvalitet vazduha

Kvalitet vazduha u Republici Srpskoj pod uticajem je različitih faktora, uključujući urbanizaciju, industrijalizaciju, saobraćaj, kvalitet goriva, geografiju, klimu i vremenske uslove. Kvalitet vazduha se kategorizuje na osnovu zagađenjanivoa, u skladu sa propisanim graničnim vrednostima definisanim Pravilnikom o granicama kvaliteta vazduha (Sl. glasnik 124/12) i mjerenim rezultatima. Republički hidrometeorološki zavod, kao i lokalne vlasti, prate kvalitet vazduha koristeći mjerne stanice opremljene automatskim metodama.

Izvještaj o Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za Program monitoringa životne sredine Republike Srpske ukazuje na to da kvalitet vazduha u većini dijelova regiona spada u 1. kategoriju. Međutim, u urbanim područjima, velikim gradovima i oblastima blizu značajnih izvora energije i industrije, kvalitet vazduha često je u II kategoriji, posebno tokom zime.

Kvalitet vazduha u urbanim područjima predstavlja istorijski problem za Bosnu i Hercegovinu i Republiku Srpsku zbog koncentrisanog razvoja industrije i rudarstva tokom 20. veka. Činjenica da se mnogi gradovi nalaze u dolinama reka i geografskim basenima sa otežanom prirodnom cirkulacijom pogoršava situaciju u mnogim gradovima. Na primer, Sarajevo zimi često trpi jaku maglu koja se pretvara u smog kada se pomiješa sa visokim nivoima zagađenja. UNDP-ov informativni list o kvalitetu vazduha u Bosni i Hercegovini dodatno izveštava da je, prema bazi podataka WHO-a o godišnjim očitavanjima zagađenja vazduha iz 2017. godine, Tuzla bila drugi najzagađeniji grad u Evropi nakon Tetova. Dva najveća zagađivača (termalna elektrana Kakanj i čeličana ArcelorMittal) u oblasti Zenica emitiraju godišnje 90.000 tona SO_2 , što čini više od 20% ukupnih emisija SO_2 u BiH. U nekim područjima Republike Srpske problemi su slični: broj prekoračenja dnevne granice za PM_{10} registrovan u 2015. godini bio je 142 u Brodu, 26 u Ugljeviku, 61 u Gacku i 67 u Banja Luci - centru.

Prema statistikama WHO-a iz 2017. godine, Bosna i Hercegovina (BiH) ima najvišu smrtnost u Evropi koja se može pripisati zagađenju vazduha. Međutim, ne postoje zvanični nacionalni podaci koji podržavaju ili negiraju ovu tvrdnju. Prema Izvještaju o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za Program monitoringa životne sredine

RS, većina delova Republike Srpske ima kvalitet vazduha u 1. kategoriji. Ipak, u većim urbanim područjima, velikim gradovima i oblastima blizu značajnih izvora energije i industrije, kvalitet vazduha često je u II kategoriji, posebno zimi (zbog loših kvalitetnih goriva za grejanje i nedostatka daljinskog grejanja), a ponekad pada u III kategoriju tokom nepovoljnih vremenskih uslova kao što su temperaturna inversija i magla. Rezultati kvaliteta vazduha zasnovani su na nivoima zagađivača (suspenzovani delovi PM10 i PM2.5, sumpor-dioksid SO₂, čađa, ukupni suspendovani delovi) propisanim Zakonom o kvalitetu vazduha. Republika Srpska se suočava sa zagađenjem vazduha prvenstveno od termalnih energetske postrojenja (uključujući termoelektrane i kotlarnice), rafinerija nafte, postrojenja hemijske industrije, sagorevanja goriva u domaćinstvima i industrijama, saobraćaja, građevinarstva, neadekvatnog skladištenja sirovina i deponija. Zastarjela tehnologija, odsustvo postrojenja za prečišćavanje dimnih gasova, niska energetska efikasnost u industrijskom i energetskom sektoru, kao i loš kvalitet goriva su neki od glavnih razloga za prekomerno zagađenje.

Glavni izvori zagađenja vazduha u Republici Srpskoj su termalna energetska postrojenja (kao što su termoelektrane i kotlarnice), rafinerije nafte, postrojenja hemijske industrije, sagorevanje goriva u domaćinstvima i industrijama, saobraćaj, građevinarstvo, neadekvatno skladištenje sirovina i deponije. Uzroci prekomernog zagađenja su zastarjele tehnologije, nedostatak postrojenja za prečišćavanje dimnih gasova, niska energetska efikasnost u industrijskom i energetskom sektoru, i loš.

10.13.11 Ekstrakcija mineralnih resursa

Ekstrakcija minerala u Republici Srpskoj značajan je sektor koji doprinosi ekonomiji regiona. Područje je bogato raznim mineralima, uključujući boksit, kvarcni pijesak, kao i metale poput olova i cinka, koji se eksploatišu iz njegovih raznovrsnih geoloških formacija. Rudarska industrija u Republici Srpskoj ima dugu tradiciju, a neke rudnike datiraju još iz perioda Austro-Ugarske Monarhije. Navodno, u Republici Srpskoj postoji više od 50 rudnika, međutim, podaci su u velikoj mjeri nedostupni javnosti.

Rudnici boksita, posebno, spadaju među najproduktivnije u Evropi, a aluminijum proizveden iz ovih boksitnih nalazišta predstavlja glavni izvozni proizvod. Rudnici olova i cinka takođe igraju ključnu ulogu, a rudnik Sase u Srebrenici jedan je od najistaknutijih. Pored toga, vrše se istraživanja i razvoj u ekstrakciji plemenitih metala poput zlata i srebra, što dodatno obogaćuje rudarsku ponudu regiona.

Geološke karakteristike regiona omogućavaju ekstrakciju raznih vrsta kamena pogodnih za gradnju, dekoraciju i industrijsku upotrebu. Kamenolomi smešteni širom područja eksploatišu krečnjak i druge dekorativne kamene, koji se koriste kako lokalno, tako i za izvoz. Ekstrakcija kamena u Republici Srpskoj ima dugu tradiciju, a neki kamenolomi rade decenijama. Ekstraktovani kamen poznat je po kvalitetu i izdržljivosti, što ga čini preferiranim materijalom za građevinske i arhitektonske projekte. Proizvodnja peska takođe je značajna industrija u Republici Srpskoj. Pesak je ključna komponenta u građevini, neophodan za proizvodnju betona i koristi se u raznim industrijskim procesima. Obično se pesak nabavlja iz korita reka i aluvijalnih naslaga, gde su prirodni procesi erozije stvorili sitne zrna pogodna za razne primene. Industrije vađenja kamena i proizvodnje peska su vitalne za ekonomiju Republike Srpske, pružajući mogućnosti zapošljavanja i doprinoseći lokalnoj i nacionalnoj ekonomiji kroz prodaju sirovina.

Međutim, ove industrije se suočavaju sa izazovima, posebno u smislu uticaja na životnu sredinu, kapaciteta i nadzora:

- Aktivnosti vađenja kamena mogu dovesti do promjene pejzaža, uništavanja staništa i stvaranja prašine, dok prekomerna eksploatacija peska iz reka može rezultirati produbljivanjem korita reka, erozijom i ekološkim poremećajem.
- Prema Zakonu o rudarstvu RS, eksploatacija sirovih mineralnih materijala dozvoljena je isključivo na osnovu važeće koncesije. Međutim, izveštaji o eksploataciji mineralnih resursa bez koncesije su česti.
- Isti zakon takođe nalaže stručni nadzor i tehničko upravljanje, što je sve teže ispuniti zbog nedostatka stručnjaka.
- Eksploatacija peska i šljunka često se označava kao problematična u RS, a građanske inicijative za veću kontrolu nad vađenjem i dreganjem su česte. Koncesije predstavljaju pravnu osnovu za vađenje materijala iz vodotoka. Ipak, izveštaji o eksploataciji bez koncesije su učestali.

10.14 Relevantni socioekonomski osnovni podaci projekta

Ovaj odeljak pruža pregled ključnih socio-ekonomskih karakteristika vezanih za ekološke aspekte projekta na teritoriji RS, što je ukupni obuhvat

10.14.1 Stanovništvo i demografija

Prema zvaničnim rezultatima popisa koje je objavila Agencija za statistiku BiH, 2013. godine (posljednji popis), Federacija BiH imala je 2.219.220 stanovnika (62,8% od ukupnog broja stanovnika), Republika Srpska 1.228.423 (34,8%), dok je Distrikt Brčko imao 83.516 stanovnika (2,4%). Bosna i Hercegovina, sa 64 stanovnika po kvadratnom kilometru u 2021. godini, pripada grupi zemalja sa niskom gustoćom stanovništva. Gustoća stanovništva je uslovljena prirodnim i geografskim faktorima, ali i različitim ukupnim društvenim, ekonomskim i demografskim razvojem. U tom smislu, moguće je reći da je to glavna karakteristika, ali i najveći izazov savremenog rasporeda stanovništva u Bosni i Hercegovini – izražena nejednakost i razlike u regionalnom razvoju.

Trenutno, RS čini 35% stanovništva BiH. Kao i u mnogim zemljama razvijenog sveta, BiH se suočava sa starenjem stanovništva, migracijama i smanjenjem nataliteta, što dovodi do opadanja broja stanovnika. Prema Institutu za statistiku RS

(Ovo je Republika Srpska 2023), broj novorođenih smanjio se u 2022. godini za 1,7% u poređenju sa 2021. godinom, i skoro 5% u poređenju sa 2018. godinom. Očekivani životni vek pri rođenju takođe se smanjio. Dalji pad je verovatno rezultat nižeg potencijala za prirodno obnavljanje stanovništva. Najveći demografski pokreti u Republici Srpskoj zabeleženi su u populacionoj grupi od 20 do 34 godine, i to uglavnom između opština (52,9%) i entiteta (42,2%), međutim, podaci o migracijama u druge delove Evrope i sveta nisu dostupni. Kada je reč o ovoj starosnoj grupi, žene se češće odlučuju za preseljenje nego muškarci. U starosnoj grupi od 35 godina i starijih, učešće muškaraca u migracijama je veće nego učešće žena. U RS urbani delovi obuhvataju veće gradove: Banja Luku, Foču, Gacko i Trebinje. Ukupno 45 sela je urbano, dok je ostatak RS uglavnom ruralan (2.700 ruralnih sela). Prema popisu iz 2013. godine, 499.558 (40,7%) stanovnika RS živi u urbanim oblastima, dok ostatak (1.257.603) živi u ruralnim oblastima. Urbani i ruralni delovi se značajno razlikuju u ukupnom razvoju, dostupnosti usluga i brige (uključujući zdravstvenu zaštitu), dostupnosti zapošljavanja itd. Ovo dodatno naglašava značaj efikasnog prevoza i povezanosti puteva u RS. Republika Srpska se sastoji od 62 opštine i dva grada, Banja Luke i Istočnog Sarajeva (koje se sastoji od opština: Istočni Stari Grad, Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Pale, Sokolac i Trnovo). Grad Brčko (38.479) se nalazi u Distriktu Brčko, koji je pod zajedničkom upravom Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ukupno stanovništvo Republike Srpske nedavno je započelo trend rasta.

10.14.2 Edukacija

Prema Institutu za statistiku, 50% svih zaposlenih osoba u Republici Srpskoj radi u sektorima proizvodnje, veleprodaje i maloprodaje; popravke motornih vozila i motocikala, kao i javne uprave i odbrane; obaveznog socijalnog osiguranja. Svaka druga zaposlena osoba je završila srednje obrazovanje, a svaka četvrta je završila višu školu ili ima univerzitetsku diplomu.

10.14.3 Proizvodnja i zaposlenost

U smislu obima, ekonomija Republike Srpske je vrlo mala. Obuhvata aktivnosti koje se oslanjaju na domaće resurse, kao što su poljoprivreda, šumarstvo, rudarstvo i energetika. Kao takva, nije fleksibilna i verovatno se neće drastično promeniti u narednom periodu. Prema Godišnjem izveštaju Centralne banke iz 2019. godine, industrijska proizvodnja zabeležila je najveći pad u poslednjoj deceniji. Po industrijama, godišnji pad industrijske proizvodnje prvenstveno je bio uzrokovan smanjenjem proizvodnje u prerađivačkoj industriji (proizvodnja koksa, rafinacija nafte, tekstil i kožni proizvodi) i smanjenjem proizvodnje i distribucije električne energije i gasa. Pored toga, u drugoj polovini godine zabeležen je nagli pad proizvodnje osnovnih metala, nakon zatvaranja strateške kompanije u oblasti prerade aluminijuma. Međutim, situacija se popravila do 2022. godine, a prema Institutu za statistiku, ekonomska aktivnost Republike Srpske, mjereno realnom stopom rasta BDP-a, porasla je za 3,9% u 2022. godini, iako je stopa rasta u sektoru energetike ostala negativna – snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacijom (-3,5%), dok su poljoprivreda, šumarstvo i ribolov takođe zabeležili negativne rezultate (-1,9% pad). S druge strane,

usluge kao što su veleprodaja i maloprodaja; popravka motornih vozila i motocikala (12,5%), umetnost, zabava i rekreacija (13,1%), transport i skladištenje (10,9%) i administrativna podrška i usluge (10,5%) su zabeležile značajan porast od preko 10% u 2022. godini. Tržište rada u Bosni suočava se s izazovima zbog niskih nivoa zaposlenosti i starenja populacije. U 2022. godini, stopa zaposlenosti za osobe uzrasta od 15 do 64 godine iznosila je 44,7%, uz značajne razlike između muškaraca (55%) i žena (35%). To Bosnu čini jednom od zemalja Balkana s najnižim stopama zaposlenosti i učešća žena u radnoj snazi.

Međutim, prema administrativnim podacima i podacima Ankete o radnoj snazi iz 2019. godine, tržište rada bilježi značajno smanjenje broja nezaposlenih osoba (stopa nezaposlenosti 15,7%), koja je dalje opadala do 2022. godine (ukupno 11,2%, dok je stopa nezaposlenosti žena u 2022. godini iznosila 14,3%, a muškaraca 9,0% prema Republičkom zavodu za statistiku).

Nominalne neto plate bilježe snažan rast, dok je rast realnih neto plata nešto sporiji. Struktura zaposlenih prema grupama sekcija ekonomske aktivnosti u 2022. godini bila je sljedeća: poljoprivreda 13,4%, industrija (nepoljoprivredna) 32,5% i usluge 54,2%. Prema vrsti zaposlenja, struktura je bila sljedeća: zaposleni koji rade za platu (zaposleni) 82,0%, samozaposleni 15,5% i neplaćeni članovi porodice koji pomažu 2,5%.

Konomija Republike Srpske oslanja se na poljoprivredu, šumarstvo, rudarstvo i energetiku, ali nedostaje joj fleksibilnost. Iako je došlo do opadanja industrijske proizvodnje, bruto domaći proizvod (BDP) zabilježio je rast od 3,9% u 2022. godini, vođen rastom u sektorima usluga kao što su veleprodaja i maloprodaja, umjetnost, zabava, transport i administrativna podrška. Tržište rada se također poboljšalo, sa smanjenom stopom nezaposlenosti od 11,2% u 2022. godini. Nominalne neto plate su pokazale snažan rast. U 2022. godini, struktura zaposlenih bila je: poljoprivreda 13,4%, industrija (nepoljoprivredna) 32,5% i usluge 54,2%. Što se tiče vrste zaposlenja, 82,0% su bili zaposleni za platu, 15,5% su bili samozaposleni, a 2,5% su bili neplaćeni članovi porodice koji pomažu.

Bosna je relativno mala zemlja koja robu razmjenjuje uglavnom s zemljama u regiji i EU, što dodatno naglašava važnost dobre cestovne povezanosti za dalju ekonomsku održivost i razvoj. Prema Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2023. godinu, glavna odredišta za izvoz BiH i dalje su zemlje EU (pretežno Njemačka, Italija i Hrvatska), ali i zemlje Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini, kao što je Srbija. Između 2018. i 2023. godine, trgovina se preusmjerila prema susjednim regijama, posebno Hrvatskoj i Srbiji. Udio izvoza u EU u ukupnom izvozu dobara porastao je s oko 71,4% u 2017. na 73,5% u 2022. godini. Izvoz u Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini zemlje također je povećao svoj udio u ukupnom izvozu, s 16,1% u 2017. na 18,3% u 2022. Osim toga, prema Republičkom zavodu za statistiku, turističke aktivnosti brzo rastu, posebno u oblasti sportskog turizma (raftanje i kajakarenje, skijanje), a veliki dio turista dolazi iz regije – Srbije, Crne Gore i Hrvatske, kao i iz ostatka EU.

Iako se potreba za komunikacijom i transportom dobara i ljudi uopšteno može zadovoljiti drugim sredstvima transporta, kao što su železnice i rečni transport, topografija i hidrogeologija u većini Republike Srpske ne podržavaju ove alternative. Strme terene, plitke rijeke s karstnim karakteristikama i druge karakteristike pejzaža značajno povećavaju troškove takvih investicija, čineći ih realno nedostižnim. To ukazuje na cestovni transport kao najekonomski isplativiju opciju za transport u ovoj regiji.

10.14.3.1 Poljoprivreda

Udio bruto dodate vrednosti poljoprivrede, ribarstva i šumarstva u formiranju bruto domaćeg proizvoda Republike Srpske u 2022. godini iznosi 7,5%, uz pad od 1,9% u poređenju sa 2021. godinom. Sa gotovo 8% udjela u formiranju bruto domaćeg proizvoda i 13,3% od ukupnog broja zaposlenih u primarnoj proizvodnji (preko 54.000), agroindustrija, proizvodnja i prerada poljoprivrednih proizvoda, jedna je od najvažnijih oblasti ekonomije Republike Srpske. Od onih koji rade u poljoprivredi, 90,7% su bili zaposleni na puno radno vreme, dok je preostalih 9,3% bilo zaposleni na pola radnog vremena. Prosečno radno vreme u poljoprivredi u 2022. godini iznosilo je 42,3 sata nedeljno, pri čemu su muškarci radili u proseku 43,9 sati nedeljno, a žene 39,4 sata nedeljno.

Obradiva površina u Federaciji Bosne i Hercegovine iznosi 721.000 hektara, dok u Republici Srpskoj ima oko milion hektara poljoprivrednog zemljišta, od čega je 46 posto neiskorišteno za proizvodnju hrane. Na kraju prošle godine, registrovano je 119.000 hektara obradivog zemljišta u vlasništvu farmi u FBiH.

Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva navodi da odredbe Zakona o poljoprivrednom zemljištu predviđaju da, ako zemljište nije ekonomski funkcionalno duže od tri godine, općine i gradovi trebaju staviti ove resurse u funkciju i donijeti mjere za stimulaciju obrade.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u 2021. godini u FBiH je proizvedeno 6,3 tone kukuruza po hektaru obradivog zemljišta, dok je u RS ta proizvodnja iznosila 7,1 tonu po hektaru. BiH, a posebno RS, imaju najveći prinos šljiva, sa 48.000 tona u Federaciji Bosne i Hercegovine i 99.000 tona u Republici Srpskoj.

Tabela 23; Obradivo zemljište prema korištenju u BiH (2018 - 2019)¹²⁵

	2018	2019	Indeks 2019/2018
Cereales	314.296	306.780	98
Industry plant	15.324	15.225	99
Vegetables	71.758	69.735	97
Fodder crops	127.746	130.605	102
Nurseries	358	340	95
The rest on the field	4.251	6.770	159
Total sown	533.733	529.455	99
The burned land	64.218	77.040	120
Uncultivated land	367.421	410.187	112
Total arable area	965.372	1.016.682	105

10.14.3.2 Transportni sector

Putna infrastruktura Republike kao dio transportne infrastrukture Republike Srpske i Bosne i Hercegovine predstavlja složen sistem od izuzetnog značaja za uspostavljene robne tokove, koji su međusobno zavisni od protoka i transporta ne samo na republičkom, već i na regionalnom nivou. Da bi se cestovni saobraćaj pravilno razvijao, ova infrastruktura mora biti konstantno usklađena sa razvojem različitih oblika transportne infrastrukture unutar Republike Srpske, kao i sa okruženjem.

Činjenica koja je nastala kao rezultat rata i potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, kao i administrativne demarkacije Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, dovela je do preusmeravanja saobraćaja, tako da se glavni saobraćajni tokovi u Republici Srpskoj odvijaju na delovima glavnih i regionalnih puteva (trenutno nekategorisanih puteva) koji u ranijem periodu nakon izgradnje ili rekonstrukcije nisu pružali zadovoljavajući nivo saobraćajnih usluga.

Prema podacima Puteva RS, cestovna mreža u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine spada među najmanje razvijene u Evropi. To se može primetiti iz podataka o gustini mreže (0,468 km/km² - što je 2,5 do 4 puta manje nego u zemljama Zapadne Evrope), kao i iz tehničkih pokazatelja, elemenata trase, uzdužnih i poprečnih profila. Uprkos uloznim naporima (kada je 78,5% glavne i regionalne mreže puteva modernizovano), uz

Uz ograničena raspoloživa sredstva, trenutno stanje puteva ne odgovara povećanim potrebama, a ova situacija će se svake godine pogoršavati ako se ne preduzmu ozbiljnije mjere.

Nepovoljna saobraćajna funkcionalnost mreže puteva u BiH takođe je rezultat loše izgradnje puteva sa višim nivoom usluge i povezanosti sa susjednim zemljama. U mreži puteva RS postoje i lokalni putevi od posebnog značaja, koji su dobili saobraćajnu važnost novom administrativnom podjelom Bosne i Hercegovine, a do sada njihova rekategorizacija nije izvršena. Njihova dužina iznosi 223,14 kilometara, od čega je 123,95 kilometara asfaltirano (55,55%), a 99,19 kilometara je pokriveno makadamom i zemljom (44,45%). Osnovnu mrežu puteva

Republike Srpske čini mreža glavnih i regionalnih puteva. Mreža puteva u Republici Srpskoj sastoji se od autoputeva (106 km), glavnih puteva (1.781 km), regionalnih puteva (2.183 km) i lokalnih puteva (približno 6.030 km).

10.14.3.3 Turizam

U 2022. godini turizam je snažno oživjeo nakon što je konačno proglašena završetak pandemije COVID-19. Postavljen je novi rekord u broju noćenja: prvi put je zabilježeno više od milion turističkih noćenja; 53% noćenja su ostvarili domaći turisti, dok je 47% bilo od strane stranih turista. Broj turističkih dolazaka povećan je za 49,1% u poređenju sa 2021. godinom, a broj noćenja povećan je za 38,5%; međutim, noćenja stranih turista bila su malo skromnija i porasla su za približno 11% u odnosu na 2021. Republika Srpska nastavila je pružati podršku sektoru turizma nudeći turističke vaučere za svoje građane i uvodeći različite mjere pomoći i podrške. Turisti iz Srbije čine najveći broj noćenja, a slijede ih turisti iz Hrvatske, Slovenije, Crne Gore, Nemačke, Turske, Austrije i Italije.

10.14.4 Siromaštvo

Prema Izvještaju o socijalnoj inkluziji iz 2017. godine, veliki dio populacije BiH je pogođen siromaštvom. Djeca, osobe sa niskim obrazovanjem, stariji i slabiji, kao i ruralno stanovništvo, najvjerovatnije žive ispod granice siromaštva. Kako se proizvodnja smanjuje u poljoprivrednom (dakle, ruralnom) sektoru gde su nivoi obrazovanja tradicionalno niži, a uz starenje populacije i opadanje broja stanovnika, vjerovatno će se povećati rizik od siromaštva u ruralnim oblastima RS. Stoga je od izuzetnog značaja da ovaj projekat fokusira na unapređenje povezanosti tih područja sa urbanim naseljima i većim tržištima (od dostupnih lokalnih), posebno u oblastima gde alternative nisu dostupne (npr. kada su ulaganja u infrastrukturu preskupa). Pored toga, projekat bi trebao uzeti u obzir (u dizajnu, izboru ruta itd.) trenutne i buduće potrebe za javnim prevozom, koje će verovatno rasti zbog povećanih troškova života, trendova u cijenama energenata, klimatskih promena i drugih faktora.

Stope nezaposlenosti pokazuju da je u 2022. godini ukupna nezaposlenost iznosila 11,2%, dok je kod muškaraca bila 9,0%, a kod žena 14,3%, što znači da je nezaposlenost žena oko 50% viša nego kod muškaraca. Po sektorima, raspodjela zaposlenosti u 2022. godini uključuje zaposlene u poljoprivredi koji čine 13,4%, u industriji (nepoljoprivrednoj) 32,5% i u uslugama 54,2%. Po tipu zaposlenja, zaposleni koji rade za platu (zaposleni) čine 82,0% svih zaposlenih, samozaposleni čine 15,5%, a nepaitni članovi domaćinstva 2,5%.

10.14.5 Problemi radne i zaštite na radu (OHS)

Oko 20% ukupne zaposlenosti u BiH je neformalno, pri čemu su najviše pogođeni mladi, stariji, radnici bez kvalifikacija i oni u poljoprivrednom sektoru.

Prema zvaničnom izveštaju koji je objavila Republička uprava za inspeksijske poslove u okviru Informativnih biltena za prva dva tromesečja 2019. godine, Inspekcija rada posjetila je 2.589 organizacija u prvih šest meseci 2019. godine, a utvrđeno je kršenje radnog zakonodavstva u 32% slučajeva. 198 radnika je zatečeno bez potpisanog ugovora o radu i bez zdravstvenog i socijalnog osiguranja (obavezno po zakonu). U ovom periodu zabeleženo je 42 teških povreda na radu, od kojih 5 smrtnih slučajeva.

Najčešća kršenja radnog zakonodavstva odnose se na obračun i isplatu plata i naknada, raskid radnog odnosa, duge radne sate, nedostatak ugovora o radu, kao i odmora i slobodnih dana. Niska prijava plata ili neprijavljene plate su raširene, posebno u građevinarstvu i sektorima sa velikim korišćenjem gotovine (ugostiteljstvo, logistika, maloprodaja). Inspekcije rada su nedovoljno zaposlene, a sankcije koje izriču nisu odvratajuće zbog niskih kazni i dugih kašnjenja u donošenju sudskih odluka.

Neformalni rad je čest, posebno među ranjivim grupama kao što su Romi, žene i stariji. Prema podacima MMF-a, neformalna ekonomija u Bosni i Hercegovini čini oko 35% ukupnog BDP-a. Ovi podaci su u skladu s drugim zemljama u regionu Zapadnog Balkana, pa čak i nekim članicama EU (Hrvatska se procenjuje na 30% BDP-a, dok je prosek EU-28 17%). Iako ne postoje tačni podaci, visok udio sive ekonomije u ukupnom BDP-u ukazuje na visoki udio neformalnog zapošljavanja.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske, u deset meseci 2023. godine izdato je 2.034 radne vize za strane državljane, a većina ovih dozvola je izdana građanima Turske, Srbije i Bangladeša. Što se tiče djelatnosti, najviše dozvola je izdato u oblasti građevinarstva, umetnosti, zabave i rekreacije, prerađivačke industrije, veleprodaje i maloprodaje, kao i uslužnih aktivnosti. Radne dozvole se obično izdaju na period od jedne godine, ali

postoje i one koje se izdaju na period do 90 dana kada je reč o privremenim i povremenim poslovima. Godišnja kvota radnih dozvola za strane državljane za 2023. godinu u Republici Srpskoj iznosi 1.400, od čega je 1.000 novih i 400 produženih radnih dozvola. Sredinom prošlog meseca, Upravni odbor Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske donio je odluku o izmenama odluke o utvrđivanju kvota radnih dozvola za zapošljavanje stranaca i lica bez državljanstva.

10.15.6 Nasilje zasnovano na polu, seksualno uznemiravanje, seksualna eksploatacija i zlostavljanje.

Prema nalazima istraživanja koje je sprovedla OSCE 2018. godine, pitanje nasilja protiv žena je prilično rasprostranjeno u BiH. Ova studija naglašava da je nešto manje od polovine (48%) žena u BiH doživjelo neku vrstu zlostavljanja ili seksualnog uznemiravanja od svoje 15. godine. Konkretno, skoro četiri od deset (38%) žena izjavljuje da su doživjele psihološko, fizičko ili seksualno nasilje od strane partnera ili nepartnera (RS: 39%).

žena koje su bile izložene seksualnom uznemiravanju. Prema radnom statusu, žrtve seksualnog uznemiravanja najčešće su samozaposlene (43,2% je imalo takvo iskustvo), zatim studentice (40,3%) i domaćice (38,2%), dok među zaposlenima sa platom 24% doživljava seksualno uznemiravanje. Privremeno zaposlene (npr. u pekarama) i siromašne su u većem riziku od ovog tipa nasilja. Više od jedne trećine (32,5%) žena koje su pogođene vrlo teškim ekonomskim stanjem izjavilo je da su doživjele seksualno uznemiravanje, u poređenju sa 26,5% žena koje su rekle da su finansijski stabilne.

BiH je ratifikovala ili naslijedila niz međunarodnih obaveza u vezi sa rodnom ravnopravnošću i prevencijom nasilja zasnovanog na polu, uključujući UN Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena (1980) i Istanbulsku konvenciju Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama (ratifikovana 2014. godine). Ne postoji zakon koji femicid tretira kao krivično delo, ni na nivou BiH, ni na nivoima entiteta. U Republici Srpskoj, femicid takođe ne postoji kao posebno krivično delo u Krivičnom zakoniku RS, iako postoji član koji navodi da je zločin iz mržnje onaj koji se počinji, između ostalog, zbog "rodnog identiteta osobe".

10.15.7 Ranjive grupe

Nepovoljni/ranjivi pojedinci ili grupe su potencijalno disproportionalno pogođeni i manje sposobni da iskoriste prilike koje nudi projekat zbog specifičnih poteškoća u pristupu i/ili razumevanju informacija o projektu i njegovim ekološkim i društvenim uticajima i strategijama ublažavanja. Ove grupe su takođe sklonije isključenju iz konsultativnog procesa. To uključuje i grupe koje mogu biti teško dostupne zbog komunikacionih barijera (jezik, nepismenost) i one koji su dio neformalne ekonomije, neformalnog stanovanja, migrante, osobe bez dokumenata, kao i one koji su veoma siromašni i kojima može biti teško da plaćaju redovne troškove prevoza i drugih usluga i dobara.

Nepovoljni/ranjivi pojedinci ili grupe u području projekta uključuju „kućanstva s niskim primanjima“; žene; mlade; kućanstva koja vode žene; kućanstva s osobama starijim od penzionog uzrasta ($\geq$ stariji) bez drugih članova koji donose prihod; osobe s ograničenom pokretljivošću; ili osobe s invaliditetom; žene u ruralnim zajednicama; niskokvalifikovane i nepismene; romske grupe; pojedince i zajednice koje žive u habitatima. Različite vrste barijera mogu uticati na sposobnost ovih grupa da izraze svoje brige i prioritete u vezi s uticajem projekta.

Romska zajednica (procijenjena na 3000 u RS prema poslednjem popisu iz 2013. godine; međutim, smatra se da je taj broj mnogo veći) kategorizovana je među najranjivije socijalne grupe, a romske žene, posebno, su u nepovoljnijem položaju jer su manje obrazovane od romskih muškaraca, što im smanjuje mogućnosti za zapošljavanje, zarađivanje za život ili samostalni život. Često su zaposlene neformalno, ako su uopšte zaposlene.¹³² Nepismenost je značajna među ovom populacijom, kao i govor samo jednog od romskih jezika, što znači da komunikacija, angažman građana i konsultacije zahtijevaju kulturološki prilagođene metode. U Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini koriste se dva pisma i svi dokumenti zahtevaju verziju na ćirilici i latinici.

Ranjive grupe unutar zajednica pogođenih projektom, kao i specifični podprojekti na terenu, biće dodatno potvrđeni i konsultovani kroz posebne metode, prema potrebi. Opis metoda angažmana koje će projekat primeniti dostupan je u SEF-u razvijenom za ovaj projekat.

10.16 Aneks 12 - Pregled zahtjeva Svjetske banke za Okvir za životnu sredinu I društvo

Ovaj prilog pruža pregled Okvira za životnu sredinu I društvo, kao i ključne odlomke iz Standarda za zaštitu životne sredine I društva kako bi se olakšalo razumijevanje životne sredine I društva upravljačkog sistema Banke. Za potpuni sadržaj ESF-a, posjetite sljedeće web stranice:

www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework.

Svjetska banka je razvila Okvir za zaštitu životne sredine i socijalnu zaštitu (Okvir za životnu sredinu I društvo) koji postavlja obavezu Svjetske banke prema održivom razvoju kroz primjenu Bankarske politike (definisane u Okvir za životnu sredinu I društvo) i skupa standarda zaštite životne sredine i socijalne zaštite koji su osmišljeni da podrže projekte korisnika sredstava, s ciljem okončanja ekstremnog siromaštva i promovisanja zajedničkog prosperiteta. Okvir za životnu sredinu i društvo se sastoji od Politike zaštite životne sredine i socijalne zaštite Svjetske banke, Standarda zaštite životne sredine i socijalne zaštite (Standardi za zaštitu životne sredine i društva) i obavezne primjene Smjernica Svjetske banke o zaštiti životne sredine, zdravlju i sigurnosti (Smjernice za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci) i Dobre međunarodne industrijske prakse (GIIP). Okvir za životnu sredinu I društvo se takođe oslanja na Tehničke napomene za korisnike sredstava, kao i na Smjernice Svjetske Banke za zaštitu životne sredine i socijalnu zaštitu za finansiranje investicionih projekata (IPF) radi dodatnih uputa o organizovanju i implementaciji životne sredine i društva procjene projekata, identifikaciji i klasifikaciji E&S rizika, unutrašnjim procedurama i još mnogo toga. Opšte smjernice za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci sadrže informacije o prekograničnim pitanjima zaštite životne sredine, zdravlja i sigurnosti zajednice, zdravlja i sigurnosti na radu, kao i pitanjima vezanim za gradnju i dekomisiju koja su potencijalno primjenjiva na sve industrijske sektore i trebaju se koristiti zajedno sa relevantnim Smjernicama industrijskog sektora.¹³³ GIIP predstavlja tehničke referentne dokumente s općim i industrijskim primjerima. Za BiH i RS, kao zemlju kandidat za članstvo u EU, ovo uključuje relevantne životnu sredinu I društvo direktive i smjernice kao što su BREFs.

Standardi za životnu sredinu i društvo (Standardi za zaštitu životne sredine I društva) definišu obavezne zahtjeve koji se primenjuju na korisnika i aktivnosti projekta. Oni predstavljaju skup obaveznih smjernica i uputstava s glavnim ciljem da se podstakne efikasna i djelotvorna identifikacija i ublažavanje potencijalno negativnih uticaja na životnu sredinu i društvo koji se mogu pojaviti u razvojnim projektima, uz odgovarajuće uključivanje zainteresovanih strana i održivo upravljanje. Svjetska banka, Standardi za zaštitu životne sredine I društva, uz obavezno **razmatranje Svjetske banke, Smjernice za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci i GIIP, primenjuju se paralelno sa nacionalnim politikama, pri čemu pravilo važi da strožiji standard prevladava.**

Primjenjivost Smjernice za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci zavisi od vrste projekta, predmeta, kao i rizika koji su određeni za svaki projekat na osnovu rezultata procjene uticaja na životnu sredinu, pri čemu se uzimaju u obzir specifične varijable lokacije, kao što su kontekst zemlje, asimilacijska kapacitet životne sredine i drugi faktori projekta.

Postoji deset (10) Svjetske banke standard za zaštitu životne sredine i društva Svaki od Standarda za zaštitu životne sredine i društva postavlja niz ciljeva. Ti ciljevi opisuju ishode koje svaki od Standarda za zaštitu životne sredine i društva namerava da postigne. U nekim okolnostima, korisnik će identifikovati određene rizike i uticaje kao dio procene uticaja na životnu sredinu i društvo koji nisu posebno pokriveni u Standarda za zaštitu životne sredine i društva; takvi rizici ili uticaji moraju se obraditi u skladu sa hijerarhijom ublažavanja i ciljevima ESS1.

Nisu svi ovih deset Standarda za zaštitu životne sredine i društva relevantni za ovaj projekat, ali su ESS1, ESS2, ESS3, ESS4, ESS5, ESS6, ESS8 i ESS10 relevantni. Sažetak standarda za životnu sredinu i društvo opisuje se u nastavku.

Detaljan pregled WB standarda za životnu sredinu i društvo (ESS) dostupan je na veb sajtu: <https://www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework/brief/environmental-and-social-standards>.

Standard za zaštitu životne sredine i društva 1 Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo

Standard za zaštitu životne sredine i društva_1 se primjenjuje na sve projekte koje podržava Banka kroz finansiranje projekata (IPF) i na koje se primjenjuju OP/BP10.00. Ona postavlja odgovornosti korisnika za procjenu, upravljanje praćenje rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo koji su povezani sa svakom fazom projekta podržanog od strane Banke kroz IPF, kako bi se postigli rezultati u oblasti životne sredine i društva koji su u skladu sa Standardom za zaštitu životne sredine i društva.

Standard za zaštitu životne sredine i društva su dizajnirani da pomognu korisnicima u upravljanju rizicima i uticajima projekta, kao i da poboljšaju njihovu performansu u oblasti životne sredine i društva, kroz pristup zasnovan na riziku i ishodima. Banka klasifikuje predloženi projekat kao nizak, umjeren, značajan ili visok rizik za životnu sredinu i društvo, u zavisnosti od tipa, lokacije, osetljivosti i obima projekta, kao i prirode i magnituda njegovih potencijalnih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo. Banka ne podržava aktivnosti navedene na IFC listi neelibilnih projekata.

Druge oblasti rizika takođe mogu biti relevantne za sprovođenje mjera ublažavanja uticaja na životnu sredinu i društvo, u zavisnosti od specifičnog projekta i konteksta u kojem se razvija. Ovo uključuje pravne i institucionalne aspekte IFC-a; prirodu predloženih mjera ublažavanja i tehnologije; strukture upravljanja i zakonodavstvo; kao i pitanja koja se odnose na stabilnost, sukobe ili bezbednost.

U okviru Standarda za zaštitu životne sredine i društva, Zajmoprimac je obavezan da:

- Provede procjenu ekoloških i društvenih rizika za planirani projekt;
- Upravlja ekološkim i društvenim rizicima i uticajima projekta tokom cijelog životnog ciklusa projekta na sistematičan način, proporcionalno prirodi i obimu projekta i potencijalnim rizicima i uticajima;
- Angažuje zainteresovane strane i otkrije odgovarajuće informacije u skladu sa Standardom za zaštitu životne sredine i društva¹⁰;
- Zajedno sa Timom Svjetske banke razvije Plan ekoloških i društvenih obaveza za životnu sredinu i društvo, koji je dio pravnog ugovora. Plan obaveza za životnu sredinu i društvo obuhvata materijalne mjere i radnje potrebne da bi projekt postigao usklađenost sa Standardom za zaštitu životne sredine i društva (i konačno Okvir za životnu sredinu i društvo) u određenom vremenskom okviru. Plan obaveza za životnu sredinu i društvo treba da se razvije na osnovu informacija o potencijalnim rizicima i uticajima projekta, uzimajući u obzir nalaze ekološke i društvene procjene Banke i rezultate angažovanja sa zainteresovanim stranama. Zajmoprimac je obavezan da implementira Plan obaveza za životnu sredinu i društvo kao dio pravnog ugovora. Plan obaveza za životnu sredinu i društvo se može menjati samo uz saglasnost između Svjetske banke i Zajmoprimca;
- Sprovodi monitoring i izveštavanje o ekološkoj i društvenoj izvedbi projekta u odnosu na Standardi za zaštitu životne sredine i društva, i u skladu sa Planom obaveza za životnu sredinu i društvo.

U zavisnosti od projekta, može se koristiti niz instrumenata kako bi se zadovoljila zahteva Banke za Ekološku i Društvenu Procjenu (ESA): procjena uticaja na životnu sredinu, regionalna ili sektorska procjena, strateška ekološka i društvena procjena, ekološki audit, procjena opasnosti ili rizika, plan upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima i njegova skraćena verzija koja se obično koristi za tipične manje do umjerene projekte, Plan upravljanja životnom sredinom i društvom Lista cekanja, okvir za upravljanje ekološkim i društvenim pitanjima, Plan upravljanja kulturnim nasljeđem, Plan upravljanja biodiverzitetom, Kodeks prakse za ekološka i društvena pitanja, Plan upravljanja štetočinama itd. ESA primjenjuje jedan ili više ovih instrumenata, ili njihove elemente, prema potrebi, i sinonim je za Životna sredina i društvo instrument. Kada projekt verovatno ima sektorske ili regionalne uticaje, potrebna je sektorska ili regionalna ESA.

Standard za zaštitu životne sredine I društva 2 : Rad i Radni Uvjeti

Rad i radni uslovi ili Standardi za zaštitu životne sredine i društva 2 prepoznaje važnost stvaranja zaposlenja i generisanja prihoda u cilju smanjenja siromaštva i uključivog ekonomskog rasta. Zajmoprimci mogu unaprijediti odnose sa radnicima i povećati razvojne koristi projekta tretirajući radnike pravedno i obezbeđujući sigurne i zdrave radne uslove.

Glavni ciljevi ovog standarda su:

- Promovisati sigurnost i zdravlje na radu;
- Promovisati pravedno tretiranje, nediskriminaciju i jednake mogućnosti za radnike na projektu;
- Štiti radnike na projektu, uključujući ranjive radnike kao što su žene, osobe sa invaliditetom, deca (u radnoj dobi, u skladu sa ovim Standard za zaštitu životne sredine i društva), migrantni radnici, radnici po ugovoru, radnici iz zajednice i radnici u primarnoj opskrbi, prema potrebi;
- Sprečiti korišćenje svih oblika prisilnog rada i dečijeg rada;
- Podržati principe slobode udruživanja i kolektivnog pregovaranja radnika na projektu na način koji je u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom;
- Obezbediti radnicima na projektu pristupačne načine za izražavanje briga vezanih za radno mesto.

Relevantnost Standarda za zaštitu životne sredine i društva 2, opseg, instrumenti i primjena utvrđuju se tokom ekološke i društvene procjene opisane u Standard za zaštitu životne sredine I društva 1. Opseg primjene Standard za zaštitu životne sredine i društva 2 zavisice od vrste radnog odnosa između Zajmoprimca i radnika na projektu. Proaktivne mjere zaštite zdravlja i sigurnosti na radu se sprovode kako bi se zaštitili radnici na projektu od povreda, bolesti (bilo radno povezanih ili drugih) i uticaja usled izloženosti opasnostima na radnom mestu. Ove mjere se pridržavaju zahtjeva Standarda za zaštitu životne sredine I društva 2 i nacionalnih zakona o zdravlju i sigurnosti na radu, u skladu sa projektom. Odgovarajuće Proaktivne mjere zaštite zdravlja i sigurnosti na radu biće integrisane u dizajn i implementaciju projekta kako bi se sprečile i zaštitile radnike od profesionalnih povreda i bolesti.

Termin „projektni radnik“ se odnosi na:

- (a) Direktne radnike - osobe koje zapošljava ili angažuje Zajmoprimac (uključujući predlagače projekta i agencije za implementaciju projekta) da rade isključivo u vezi s projektom;
- (b) Angažovane radnike - osobe koje su zaposlene ili angažovane preko trećih strana da obavljaju rad povezan s osnovnim funkcijama projekta, bez obzira na lokaciju;
- (c) Radnike primarnih dobavljača - osobe koje zapošljava ili angažuje Zajmoprimčev primarni dobavljač; i
- (d) Radnike zajednice - osobe koje su zaposlene ili angažovane u pružanju radne snage zajednici.

Standard za zaštitu životne sredine I društva 2 se primenjuje na projektne radnike, uključujući radnike sa punim radnim vremenom, radnike sa skraćenim radnim vremenom, privremene, sezonske i migrante.

Standardi za zaštitu životne sredine 3 Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem

Standardi za zaštitu životne sredine 3 prepoznaje da ekonomska aktivnost i urbanizacija često generišu zagađenje vazduha, vode i tla, kao i da troše ograničene resurse koji mogu ugroziti ljude, ekosistemske usluge i životnu sredinu na lokalnom, regionalnom i globalnom nivou. Trenutna i predviđena atmosferska koncentracija gasova sa efektom staklene bašte (GHG) pretil blagostanju sadašnjih i budućih generacija. U isto vreme, efikasnije i djelotvornije korišćenje resursa, prevencija zagađenja, izbegavanje emisije GHG, kao i tehnologije i prakse ublažavanja postale su pristupačnije i ostvarive.

Standardi za zaštitu životne sredine 3 postavlja zahtjeve za rješavanje efikasnosti resursa i prevenciju i upravljanje zagađenjem tokom celog životnog ciklusa projekta, u skladu sa Svjetska banka smjernice za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci i GIIP. Termin „zagađenje“ se koristi da se odnosi na opasne i neopasne hemijske zagađivače u čvrstom, tečnom ili gasovitom stanju, i uključuje druge komponente kao što su termalni otpad u vodu, emisije kratkotrajnih i dugotrajnih klimatskih zagađivača, neprijatne mirise, buku, vibracije, zračenje, elektromagnetnu energiju, kao i stvaranje potencijalnih vizuelnih uticaja, uključujući svijetlost.

Relevancija standarda za zaštitu životne sredine 3 takođe se utvrđuje kao dio životne sredine I društva dužne pažnje projekta. U ovom Standardu za zaštitu životne sredine I društva, „upravljanje zagađenjem“ obuhvata mjere osmišljene da izbjegnu ili minimiziraju emisije zagađivača, uključujući kratkotrajne i dugotrajne klimatske zagađivače, kao i mjere koje podstiču smanjenje potrošnje energije i sirovina, kao i emisije lokalnih zagađivača.

Ciljevi Standardi za zaštitu životne sredine i društva 3 uključuju:

- Promocija održivog korišćenja resursa, uključujući energiju, vodu i sirovine.
- Izbegavanje ili minimiziranje negativnih uticaja na ljudsko zdravlje i životnu sredinu izbegavanjem ili minimiziranjem zagađenja od aktivnosti projekta.
- Izbegavanje ili minimiziranje emisija kratkotrajnih i dugotrajnih klimatskih zagađivača povezanih sa projektom.
- Izbegavanje ili minimiziranje generisanja opasnog i neopasnog otpada.
- Minimizing and/or upravljanje rizicima i uticajima povezanim sa upotrebom pesticida.

Zajmoprimac će uzeti u obzir ambijent i primeniti tehnički i finansijski izvodljive mjere efikasnosti resursa i prevencije zagađenja u skladu sa hijerarhijom ublažavanja. Mjere će biti proporcijalne rizicima i uticajima povezanim sa projektom i u skladu sa GIIP, pre svega sa Smjernicama za životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost prema Svjetskoj banci. Da bi ispunio gore navedene ciljeve, Zajmoprimac treba da sprovede upravljačke procedure i implementira mjere koje se tiču: efikasnosti resursa, korišćenja energije, korišćenja vode, korišćenja sirovina, prevencije i upravljanja zagađenjem, upravljanja zagađenjem vazduha, upravljanja opasnim i neopasnim otpadom, upravljanja hemikalijama i opasnim materijalima, kao i drugih mera za adresiranje ključnih rizika u skladu sa zahtjevima i uslovima Standardi za zaštitu životne sredine i društva 3.

Standard za zaštitu životne sredine i društvo 4 Zdravlje i sigurnost zajednice

Standardi za zaštitu životne sredine 4 se bavi rizicima i uticajima na zdravlje, sigurnost i bezbjednost zajednica koje su pogođene projektom, kao i odgovornošću Zajmoprimaca da izbjegnu ili minimiziraju takve rizike i uticaje, sa posebnim osvrtom na ljude koji mogu biti ranjivi zbog svojih posebnih okolnosti. Ciljevi ovog standarda su: anticipirati i izbjegavati negativne uticaje na zdravlje i sigurnost zajednica pogođenih projektom tokom cijelog životnog ciklusa projekta, kako u rutinskim tako i u nerutinskim okolnostima; promovisati kvalitet i sigurnost, kao i razmatranja koja se tiču klimatskih promena, u dizajnu i izgradnji infrastrukture, uključujući brane; izbjeći ili minimizirati izloženost zajednice rizicima od saobraćaja i sigurnosti na putevima, bolestima i opasnim materijalima;

imati efektivne mjere za rješavanje vanrednih situacija; osigurati da se zaštita osoblja i imovine sprovedi na način koji izbjegava ili minimizuje rizike za zajednice pogođene projektom.

Primena ovog standarda utvrđuje se tokom ekološke i socijalne procene opisane u Standardu za zaštitu životne sredine i društva¹. Ovaj standard se bavi potencijalnim rizicima i uticajima na zajednice koje mogu biti pogođene aktivnostima projekta i može se preklapati sa zahtevima za zdravlje i sigurnost na radu za radnike na projektu koji su navedeni u standardu 2, dok su mjere za izbegavanje ili minimiziranje uticaja na ljudsko zdravlje i životnu sredinu usled postojećeg ili potencijalnog zagađenja opisane u standard 3. Oblasť zdravlja i sigurnosti zajednice obuhvata, ali se ne ograničava na, dizajn i sigurnost infrastrukture i opreme, sigurnost usluga, saobraćaj i sigurnost na putevima, ekosistemske usluge, izloženost zajednica i pojedinaca zdravstvenim rizicima, pripremljenost i odgovor na vanredne situacije, kao i upravljanje i sigurnost opasnih materijala. Posebna pažnja u okviru standardu 4 se daje izgradnji, održavanju i radu brana, kao i sigurnosnom osoblju.

Standard za zaštitu životne sredine i društva 5 Pribavljanje zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i nevoljna preseljenja

Standard za zaštitu životne sredine i društva 5 prepoznaje da pribavljanje zemljišta povezano s projektom i ograničenja u korišćenju zemljišta mogu imati negativne uticaje na zajednice i pojedince. Pribavljanje zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta mogu prouzrokovati fizičko preseljenje (prijemljanje, gubitak stambenog zemljišta ili gubitak skloništa), ekonomsko preseljenje (gubitak zemljišta, imovine ili pristupa imovini, što dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život), ili oboje. Termin „nevoljno preseljenje“ odnosi se na ove uticaje. Preseljenje se smatra nevoljnim kada pogođeni pojedinci ili zajednice nemaju pravo da odbiju pribavljanje zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta koja rezultiraju preseljenjem.

Ciljevi Standarda za zaštitu životne sredine i društva 5 uključuju:

- Izbjegavanje nevoljnog preseljenja ili, kada to nije moguće, minimiziranje nevoljnog preseljenja istraživanjem alternativnih dizajna projekta.
- Izbjegavanje prinudnog iseljenja.
- Ublažavanje neizbežnih negativnih društvenih i ekonomskih uticaja od pribavljanja zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta: (a) pružanjem pravovremene nadoknade za gubitak imovine po troškovima zamene i (b) pomoći preseljenim osobama u njihovim naporima da poboljšaju ili barem obnove svoja sredstva za život i životne standarde, u realnim terminima, na nivoe pre preseljenja ili na nivoe koji su postojali pre početka implementacije projekta, što god da je više.
- Poboljšanje životnih uslova siromašnih ili ranjivih osoba koje su fizički preseljene, kroz obezbeđivanje adekvatnog stanovanja, pristupa uslugama i objektima, i sigurnosti vlasništva.
- Osmišljavanje i sprovođenje aktivnosti preseljenja kao programa održivog razvoja, obezbeđujući dovoljno investicionih resursa kako bi se omogućilo preseljenim osobama da direktno koriste korist od projekta, prema prirodi projekta.
- Osiguranje da se aktivnosti preseljenja planiraju i sprovode uz odgovarajuće otkrivanje informacija, značajnu konsultaciju i informisano učešće onih koji su pogođeni.

Kako bi se osiguralo da se pribavljanje zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i nevoljno preseljenje pravovremeno identifikuju, svi podprojekti će biti pregledani kako bi se obezbedilo da se nevoljno oduzimanje

zemljišta, preseljenje (ekonomsko ili fizičko) i/ili ograničenja pristupa prepoznaju, zabeleže i reše na način koji ostvaruje ciljeve podprojekta, ciljeve standard 5, kao i nacionalnu i lokalnu legislativu, sve u skladu sa zahtevima Svetske banke (WB). Pored upitnika za pregled koji se nalazi u Dodatku 17, prilikom sprovođenja životna sredina I društvo procjene, biće razmatran i posvećen obrazac za pregled pribavljanja zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i nevoljnog preseljenja koji je naveden u okviru Politike preseljenja projekta.

Standard 5 se primenjuje na trajno ili privremeno fizičko i ekonomsko preseljenje koje proističe iz sledećih tipova pribavljanja zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta koji se sprovode ili nameću u vezi sa implementacijom projekta:

- a) Prava na zemljište ili prava korišćenja zemljišta pribavljena ili ograničena kroz eksproprijaciju ili druge obavezne procedure u skladu sa nacionalnim zakonom;
- b) Prava na zemljište ili prava korišćenja zemljišta pribavljena ili ograničena kroz pregovorene dogovore sa vlasnicima imovine ili onima koji imaju zakonska prava na zemljište, ukoliko bi neuspeh u postizanju dogovora doveo do eksproprijacije ili drugih obaveznih procedura;
- c) Ograničenja u korišćenju zemljišta i pristupu prirodnim resursima koja uzrokuju gubitak pristupa zajednice ili grupa unutar zajednice resursima gde imaju tradicionalna ili običajna prava vlasništva ili prepoznatljive prava korišćenja. Ovo može uključivati situacije kada se uspostavljaju zakonom zaštićena područja, šume, područja biološke raznolikosti ili tampon zone u vezi sa projektom;
- d) Premještanje ljudi bez formalnih, tradicionalnih ili prepoznatljivih prava korišćenja koji zauzimaju ili koriste zemljište pre specifične tačke prekida projekta;
- e) Preseljenje ljudi kao rezultat uticaja projekta koji čine njihovo zemljište neupotrebljivim ili nedostupnim
- f) Ograničenje pristupa zemljištu ili korišćenju drugih resursa uključujući zajedničku imovinu i prirodne resurse kao što su morski i vodeni resursi, drvo i proizvodi šume koji nisu drveni, sveža voda, lekovite biljke, mesta za lov i sakupljanje, kao i površine za ispašu i uzgoj
- g) Prava na zemlju ili zahtjevi za zemlju ili resursima koje su pojedinci ili zajednice odrekli bez potpune isplate naknade; i
- h) Sticanje zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta koja su se dogodila prije projekta, ali koja su pokrenuta ili započeta u iščekivanju ili pripremi za projekat.

Ova standard se ne odnosi na uticaje na prihode ili sredstva za život koji nisu direktna posljedica sticanja zemljišta ili ograničenja korišćenja zemljišta koja nameće projekat. Takođe, ne primenjuje se na aktivnosti koje su se dogodile nakon zvanične objave projekta (datum prekida).

Standard za zaštitu životne sredine i društva 6 Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima

Standard 6 prepoznaje važnost očuvanja osnovnih ekoloških funkcija staništa, uključujući šume, i biodiverziteta koji ona podržava. Stanište se definiše kao kopnena, slatkovodna ili morska geografska jedinica ili vazdušni put koji podržava skupove živih organizama i njihove interakcije s neživim okruženjem. Sva staništa podržavaju složenosti živih organizama i razlikuju se u pogledu raznolikosti vrsta, abundancije i značaja. Ova standard takođe se bavi održivim upravljanjem primarnom proizvodnjom i ubiranjem živih prirodnih resursa.

Ciljevi standard 6 su: zaštita i očuvanje biodiverziteta i staništa; primjena hijerarhije ublažavanja i pristupa opreza u dizajnu i implementaciji projekata koji bi mogli imati uticaj na biodiverzitet; i promocija održivog upravljanja živim prirodnim resursima. Ovaj standard je relevantan za projekat.

Standard 7 Prva naroda / Tradicionalne lokalne zajednice u historijski zapostavljenim oblastima Južne Afrike RS nema posebne etničke, socijalne i/ili kulturne grupe kako je obuhvaćeno ESS7. Stoga, ovaj standard nije relevantan za projekat.

Standard za zaštitu životne sredine i društva 8 Kulturno nasljeđe standard 8 prepoznaje da kulturno nasljeđe pruža kontinuitet u opipljivim i neopipljivim oblicima između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Postavlja mjere dizajnirane da zaštite kulturno nasljeđe tokom životnog ciklusa projekta.

Standard 8 definiše kulturno nasljeđe kao opipljivo i neopipljivo nasljeđe, koje može biti prepoznato i cijenjeno na lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili globalnom nivou, kako slijedi:

- Opipljivo kulturno nasljeđe, koje uključuje pokretne ili nepokretne objekte, lokalitete, strukture, grupe struktura i prirodne karakteristike i pejzaže koji imaju arheološko, paleontološko, historijsko, arhitektonsko, vjersko, estetsko ili drugo kulturno značenje. Opipljivo kulturno nasljeđe može se nalaziti u urbanim ili ruralnim sredinama, i može biti iznad ili ispod površine zemlje ili pod vodom;
- Neopipljivo kulturno nasljeđe, koje uključuje prakse, predstave, izraze, znanje, vještine - kao i instrumente, objekte, artefakte i kulturne prostore povezane s tim - koje zajednice i grupe prepoznaju kao dio svog kulturnog nasljeđa, koje se prenosi s generacije na generaciju i neprekidno obnavlja u skladu s njihovim okruženjem, interakcijom s prirodom i njihovom historijom.

Opšti ciljevi su sljedeći: zaštititi kulturno nasljeđe od negativnih uticaja aktivnosti projekta i podržati njegovo očuvanje, obraditi kulturno nasljeđe kao integralni aspekt održivog razvoja, promovisati značajnu konsultaciju sa zainteresovanim stranama u vezi s kulturnim nasljeđem, te promovisati pravednu raspodjelu koristi od korištenja kulturnog nasljeđa.

Zahtevi Standard 8 primenjuju se na kulturno nasljeđe bez obzira na to da li je pravno zaštićeno, prethodno identifikovano ili narušeno. Dok se Standard 8 oslanja na zvanično priznato kulturno nasljeđe, nije isključivo (uzima se u obzir i percepcija zajednice, mišljenje asocijacija za kulturno nasljeđe, komora arhitekata itd.).

Zahtevi Standard 8 primenjuju se na sve projekte koji mogu imati rizike ili uticaje na kulturno nasljeđe. Ovo uključuje projekat koji:

- a) Uključuje iskopavanja, rušenje, pomeranje tla, poplavljanje ili druge promjene u fizičkom okruženju;
- b) Se nalazi unutar zakonom zaštićenog područja ili zakonom definisane zaštitne zone;
- c) Se nalazi u ili u blizini prepoznatog kulturno-historijskog lokaliteta; ili je posebno dizajniran za podršku očuvanju, upravljanju i korišćenju kulturnog nasljeđa.

Ako se tokom projektnih aktivnosti naiđe na prethodno nepoznato kulturno nasljeđe, treba se pridržavati procedure za slučajne nalaze definisane u nacionalnoj/lokalnoj legislativi, ukoliko postoji (što je slučaj u RS). Ova procedura mora biti uključena u sve ugovore koji se odnose na izgradnju projekta, uključujući iskopavanja, rušenje, pomeranje tla itd. Procedura za slučajne nalaze definiše kako se treba upravljati slučajnim nalazima povezanim s projektom. Procedura za slučajne nalaze uključena je u relevantne dokumente za nabavku i uputstva izvođačima radova. Procedura za slučajne nalaze nije zamena za preizgradne preglede i analize. Direktni uticaj na već identifikovano kulturno nasljeđe se ne očekuje. Međutim, može doći do oštećenja zbog, na primer, transporta robe i ljudi. U tom malo verovatnom slučaju, razviće se Plan upravljanja kulturnim nasljeđem kako bi se rešilo to pitanje i prilagodile korektivne mjere.

Standard za zaštitu životne sredine i društva 9 Finansijski posrednici nije relevantan za projekat.

Standard 10 Angažman zainteresovanih strana i objava informacija

Angažman zainteresovanih strana je inkluzivan proces koji se sprovodi tokom celog životnog ciklusa projekta. Kada je pravilno osmišljen i implementiran, podržava razvoj snažnih, konstruktivnih i odgovornih odnosa koji su važni za uspešno upravljanje ekološkim i socijalnim rizicima projekta. Angažman zainteresovanih strana je najučinkovitiji kada se inicira u ranoj fazi procesa razvoja projekta i predstavlja sastavni dio ranih odluka o projektu, kao i procene, upravljanja i praćenja ekoloških i socijalnih rizika i uticaja projekta.

Ovaj Standard za zaštitu životne sredine i društva se mora čitati zajedno sa standard 1. Zahtevi koji se odnose na angažman radnika nalaze se u standard 2. Posebne odredbe o pripravnosti za hitne slučajeve i odgovorima pokriveno su u standard 2 i standard 4. U slučaju projekata koji uključuju prisilno preseljenje, autohtone narode ili

kulturno nasleđe, Predlagač će takođe primeniti posebne zahteve za objavu i konsultacije utvrđene u standard 5, standard 7 i standard 8.

Ciljevi Standard za zaštitu životne sredine i društva 10 su uspostavljanje sistematičnog pristupa angažmanu zainteresovanih strana koji će pomoći Zajmoprimcima da identifikuju zainteresovane strane i izgrade i održe konstruktivnu vezu s njima, posebno sa stranama pogođenim projektom; da procene nivo interesa i podrške zainteresovanih strana za projekat i da omoguće uvažavanje stavova zainteresovanih strana u dizajnu projekta i ekološkom i socijalnom učinku itd.

Ovaj standard je relevantan za projekat. Početni okvir za angažman zainteresovanih strana je pripremljen za projekat jer planirani podprojekti i aktivnosti nisu uniformni u opsegu ili lokaciji. Biće ažuriran periodično po potrebi, a osim toga, biće pripremljeni planovi upravljanja zainteresovanim stranama specifični za lokaciju za pojedinačne podprojekte i aktivnosti.

Svrha dokumenta Plan angažovanja zainteresovanih strana je da definiše strategiju angažmana zainteresovanih strana, objasni kako će se angažman zainteresovanih strana sprovoditi tokom trajanja projekta i koje će se metode koristiti kao dio procesa; kao i da iznese odgovornosti Puteva RS i drugih aktera u implementaciji projekta

Opšti ciljevi plana zainteresovanih strana su:

- identifikovati zainteresovane strane koje su direktno ili indirektno pogođene i/ili zainteresovane za projekat;
- Izložiti modalitete za distribuciju informacija i aktivnosti angažmana zainteresovanih strana, uključujući njihov cilj, učestalost i lokaciju tokom pripreme i implementacije projekta;
- Promovisati i obezbediti sredstva za efektivan i inkluzivan angažman sa stranama pogođenim projektom tokom celog trajanja projekta na pitanjima koja bi potencijalno mogla imati uticaj;
- Definisati uloge i odgovornosti različitih aktera za implementaciju i praćenje ovih aktivnosti;
- Osigurati funkcionalan mehanizam za rješavanje pritužbi/ povratne informacije korisnika kako bi se iznosila pitanja;
- Osigurati da se odgovarajuće informacije o ekološkim i socijalnim rizicima i uticajima na projektu objave na pravovremen, razumljiv i pristupačan način; i
- Promovisati i održavati efektivan i inkluzivan angažman zainteresovanih strana tokom trajanja projekta.

Pored angažmana zainteresovanih strana, Plan angažovanih strana organizuje mehanizme za rješavanje pritužbi projekta.

10.17 Aneks 13 - Šablon za procjenu sticanja zemljišta, ograničenja u korišćenju zemljišta i prisilnog preseljenja

ŠABLON ZA PROCJENU STICANJA ZEMLJIŠTA, OGRANIČENJA U KORIŠĆENJU ZEMLJIŠTA I PRISILNOG PRESELJENJA

<i>Entitet:</i>		
<i>Opština:</i>		
<i>Katastarska opština:</i>	<i>Katastarska čestica:</i>	
<i>Naziv projekta:</i>		
<i>Naziv podprojekta:</i>		
<i>Da li implementacija podprojekta zahteva prisilno preseljenje (sticanje zemljišta, ograničenje u korišćenju zemljišta) i/ili dobrovoljnu donaciju zemljišta?</i>	DA ☐	NE ☐
<i>Neiscrpna lista kriterija za procjenu:</i>		
- <i>Da li zemljište koje je potrebno za podprojekat ili hoće li podprojekat zahtevati sticanje ili eksproprijaciju i/ili promenu zemljišta (promjene u pristupu ili korišćenju)?</i>	DA ☐	NE ☐
- <i>Da li zemljište koje je potrebno za podprojekat ili hoće li podprojekat zahtevati fizičko preseljenje neformalnih korisnika ili korišćenja zemljišta i/ili vlasnika zemljišta ili na drugi način ograničiti ili lišiti njihovo korišćenje/pristup zemljištu?</i>	DA ☐	NE ☐
- <i>Da li zemljište koje je potrebno za podprojekat ili hoće li podprojekat izazvati uticaje ili promjene u aranžmanima vlasništva nad zemljištem i/ili pravima na imovinu zasnovanim na zajednici/tradicionalnim pravima na zemljište, teritorije i/ili resurse?</i>	DA ☐	NE ☐
- <i>Da li zemljište koje je potrebno za podprojekat ili hoće li podprojekat zahtevati ekonomsko preseljenje (npr. gubitak imovine ili pristupa resursima zbog sticanja zemljišta ili ograničenja pristupa – čak i u odsustvu fizičkog preseljenja)?</i>	DA ☐	NE ☐
- <i>Da li zemljište koje je potrebno za podprojekat ili hoće li podprojekat zahtevati rješavanje bilo kakvih spornog vlasništva ili potraživanja od strane zakupaca, korisnika, nelegalnih korisnika ili onih koji upadaju na zemljište?</i>	DA ☐	NE ☐
- <i>Da li zemljište koje je potrebno za podprojekat ili hoće li podprojekat uključivati donaciju zemljišta?</i>	DA ☐	NE ☐

Sticanje zemljišta" se odnosi na sve metode sticanja zemljišta u svrhe projekta, što može uključivati direktnu kupovinu, eksproprijaciju imovine i sticanje prava pristupa, kao što su služnosti ili prava prolaza. Sticanje zemljišta može takođe uključivati: (a) sticanje neobrađivog ili neiskorištenog zemljišta, bez obzira na to da li vlasnik zemljišta oslanja na to zemljište za prihod ili sredstva za život; (b) ponovno preuzimanje javnog zemljišta koje koriste ili zauzimaju pojedinci ili domaćinstva; i (c) uticaje projekta koji rezultiraju potapanjem zemljišta ili na drugi način čine zemljište neupotrebljivim ili nedostupnim.**"Zemljište" uključuje sve što raste na ili je trajno pričvršćeno za zemljište, kao što su usjevi, zgrade i druga poboljšanja, kao i prateća vodenih tela.**"Ograničenja u korišćenju zemljišta" se odnosi na ograničenja ili zabrane korišćenja poljoprivrednog, stambenog, komercijalnog ili drugog zemljišta koja su direktno uvedena i stavljena u efekat kao dio projekta. To mogu uključivati ograničenja pristupa zakonom odredjenim parkovima i zaštićenim područjima, ograničenja pristupa drugim zajedničkim resursima, ograničenja korišćenja zemljišta unutar služnosti za komunalne usluge ili sigurnosne zone."Sredstva za život" se odnosi na ceo spektar sredstava koje pojedinci, porodice i zajednice koriste za zarađivanje, kao što su prihod zasnovan na platama, poljoprivreda, ribolov, sakupljanje, druga sredstva za život zasnovana na prirodnim resursima, sitna trgovina i razmena.

<i>Ako se zemljište dobrovoljno prodaje ili donira:</i>			
- <i>Da li je/će donacija ili prodaja zemljišta biti izvršena bez pretnje eksproprijacije?</i>		YES ☐	NO ☐
- <i>Da li je vlasnik/korisnik zemljišta dao svoj informisani pristanak za donaciju/prodaju zemljišta?</i>		YES ☐	NO ☐
- <i>Da li je vlasnik/korisnik zemljišta imao pravo da odbije prodaju/donaciju ili promenu u korišćenju i pristupu zemljištu?</i>		YES ☐	NO ☐
<i>Ako je odgovor "da" na bilo koji od kriterija za procjenu, molimo vas da opišete zemljište koje će biti oduzeto/promenjeno/prodato/donirano (navedite opis trenutne upotrebe zemljišta, status/informacije o vlasništvu relevantne za podprojekat i uticaj podprojekta).</i>			
<i>Pogođeno područje</i>	<i>Ukupna površina zemljišta</i>	<i>Odnos pogođenog zemljišta prema ukupno posedovano m zemljištu</i>	<i>Mapa</i>
<i>Opišite bilo koja druga sredstva koja će biti izgubljena ili moraju biti uklonjena da bi se implementirao podprojekat.</i>			
<i>Vrednost zemljišta</i>			

Priložite svu relevantnu zvaničnu dokumentaciju (npr. ugovore, sudske odluke, izvode iz zemljišnog katastra itd.).

Priložite i zapisnike sa sastanaka/konsultacija sa potencijalno pogođenim zainteresovanim stranama.

10.18 Aneks 14 - Pregled relevantnih propisa o zaštiti životne sredine i socijalnim pitanjima

Primjenjiva i relevantna legislativa koja reguliše oblast zaštite životne sredine, prostornog planiranja, zdravlja i sigurnosti na radu, radnih prava i kulturnog nasleđa je prilično razvijena. Međutim, u velikoj meri je zastarela (neki datiraju iz 1980-ih), nije usklađena sa EU standardima, i još uvek ne pokriva sve ekološke i socijalne aspekte projekta (npr. uklanjanje, upravljanje i transport posebnih otpada kao što je azbest, zahtevi za javne konsultacije i drugo). Zbog toga se ne preporučuje oslanjanje na okvir Zajmoprimca.

Ključni ekološki, socijalni i građevinski propisi u Republici Srpskoj	
Zakoni	
Zakon o zaštiti životne sredine (OG 71/2012, 79/2015 i 70/2020)	Zakon o radu (OG 1/16, 66/18, 119/21, 112/23)
Zakon o upravljanju otpadom (OG 111/13, 16/1870/20, 63/21)	Zakon o posredovanju (OG 91/16)
Zakon o kvalitetu vazduha (OG 124/11, 46/17)	Zakon o štrajku (OG 111/08)
Zakon o prostornom planiranju i građevinarstvu (OG 40/13, 2/15, odluka 106/15, 3/16, 104/18, 84/19)	Zakon o radnim savetima (26/01)
Zakon o nacionalnim parkovima (OG XX)	Zakon o zapošljavanju stranih državljana i lica bez državljanstva (OG 24/09, 117/11, 56/22)
Zakon o nacionalnom parku Drina (OG 63/17)	Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju (OG 134/11, 82/13, 103/15, 111/21, 15/22)
Zakon o Fondu za zaštitu životne sredine i njegovom finansiranju (OG 117/11, 90/16)	Zakon o zdravlju i bezbjednosti na radu (OG 1/08, 13/10)
Zakon o nacionalnom parku Kozara (OG 121/12)	Zakon o zaštiti od uznemiravanja na radu (OG 90/21)
Zakon o nacionalnom parku Sutjeska (OG 121/12)	Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti (OG 90/19)
Zakon o zaštiti prirode (OG 20/14)	Zakon o agencijama za obezbeđenje lica i imovine i privatnom detektivskom djelatnošću (OG 4/12)
Zakon o zaštiti voda (OG 50/06)	Zakon o policiji i unutrašnjim poslovima Republike Srpske (OG 57/2016, 110/2016, 58/2019, 82/2019, 18/2022, 55/2023 i 48/2024)
Zakon o ribolovu (OG 72/12)	Zakon o stvarnim pravima Republike Srpske (OG 124/08, 3/09, 58/09, 95/11, 60/15 i 107/19)
Zakon o zaštiti od požara (OG 71/12)	Zakon o poljoprivrednom zemljištu Republike Srpske (OG 93/06, 86/07, 14/10, 05/12 i 58/19)
Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja (OG 02/05)	Zakon o legalizaciji nelegalnih objekata Republike Srpske (OG 62/18)
Zakon o kulturnim dobrima RS (38/22)	Zakon o vanparničnom postupku Republike Srpske (OG 36/09, 91/16)
Zakon o hemikalijama (OG 21/18)	Zakon o opštem upravnom postupku Republike Srpske (OG 13/02, 50/10 i 66/18)
Zakon o supstancama koje se koriste za zaštitu bilja (OG 52/10)	Zakon o geodetskim radovima i katastru nepokretnosti u Republici Srpskoj (OG 6/12, 110/16 i 62/18)
Zakon o rudarstvu (OG 62/18)	Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske (OG 37/12, 90/16, 94/19 i 42/20)
Zakon o transportu opasnih materija (OG 51/15)	
Zakon o sigurnosti kritične infrastrukture u Republici Srpskoj (OG 58/19)	
Zakon o prevozu opasnog tereta (OG 15/16)	
Zakon o prometu eksplozivnih materija, zapaljivih tečnosti i gasova (OG 78/11, 58/16)	
Zakon o zaštiti i spašavanju u vanrednim situacijama (OG 121/12, 46/17, 111/21)	

Podzakoni	
<ul style="list-style-type: none"> • Pravilnik o sadržaju i kontroli tehničke dokumentacije (OG 101/13) • Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu izdavanja uslova lokacije (OG 69/13) • Pravilnik o zaštitnim merama prilikom upotrebe eksploziva u rudarstvu (OG SFRJ 9/67) • Pravilnik o uslovima za planiranje i projektovanje objekata za neometano kretanje dece i lica sa smanjenim fizičkim sposobnostima (OG 93/13) • Pravilnik o načinu izrade, sadržaju i formiranju dokumenata prostornog planiranja (OG 69/13) 	<ul style="list-style-type: none"> • Odluka o najnižoj plati u Republici Srpskoj (OG 114/23) • Pravilnik o radnim mestima i pozicijama za prioritarno zapošljavanje osoba sa invaliditetom (OG 61/12) • Pravilnik o praćenju zapošljavanja osoba sa invaliditetom (OG 23/05) • Pravilnik o spisku profesionalnih bolesti (OG 84/18) • Pravilnik o spisku fizičkih povreda (OG 84/18)

<ul style="list-style-type: none"> • Pravilnik o izradi i usvajanju dokumenata prostornog planiranja skraćenom procedurom (OG 69/13) • Pravilnik o uslovima za ispuštanje otpadnih voda u površinske vode (OG 44/01) • Uredba o klasifikaciji voda i kategorizaciji vodotokova (OG 42/01) • Pravilnik o kategorijama otpada sa katalogom otpada (OG 39/05) • Pravilnik o metodama održavanja rečnih korita i vodnog zemljišta (OG 34/03) • Pravilnik o graničnim vrednostima jačine buke (OG 2/23) • Pravilnik o uslovima za obavljanje djelatnosti u oblasti zaštite životne sredine (OG 28/13, 74/18, 63/22) • Pravilnik o merama za sprečavanje i smanjenje zagađenja vazduha i poboljšanje kvaliteta vazduha (OG 3/15, 51/15, 47/16, 16/19) • Pravilnik o postupku za pregled i obnavljanje ekoloških dozvola (OG 104/17) • Odluka o jedinstvenim naknadama za zagađenje životne sredine motornih vozila (OG 116/18, 119/18) Pravilnik o limitnim i remedijacionim vrednostima zagađujućih, štetnih i opasnih supstanci u zemljištu (OG 82/21) Pravilnik o sadržaju projekta remedijacije i rekultivacije (OG 97/20) <ul style="list-style-type: none"> • Uredba o postupanju sa supstancama koje oštećuju ozonski omotač i supstitucijama (OG 66/20) • Pravilnik o uslovima za izdavanje dozvole za monitoring kvaliteta vazduha (OG 3/18) • Uredba o parametrima kvaliteta vazduha (OG 124/12) • Uredba o uslovima za monitoring kvaliteta vazduha (OG 124/12) • Pravilnik o objektima koji se mogu graditi i stavljati u upotrebu samo ako imaju ekološku dozvolu (OG 124/12) • Pravilnik o projektima za koje se sprovodi procena uticaja na životnu sredinu i kriterijumima za odlučivanje o obavezi sprovođenja i obimu procene uticaja na životnu sredinu (OG 124/12) • Uputstvo o sadržaju studije procene uticaja na životnu sredinu (OG 108/13) • Pravilnik o aktivnostima i metodama razvijanja najboljih dostupnih tehnika (OG 108/13) • Pravilnik o kriterijumima za odlučivanje o potrebi sprovođenja strateške procene uticaja na životnu sredinu (OG 28/13) 	<ul style="list-style-type: none"> • Pravilnik o proceni rizika na radnom mestu i u radnoj sredini (OG 66/08) • Pravilnik o postupku i rokovima za preventivne i periodične inspekcije i ispitivanja radne opreme, kao i preventivne i periodične testove uslova radne sredine (OG 68/08) • Propisi o sadržaju i načinu izdavanja izveštaja o povredama na radu, profesionalnim bolestima i bolestima povezanih s radom (OG 68/08) • Propisi o prethodnim i periodičnim zdravstvenim pregledima radnika na radnim mestima sa povećanim rizikom • Pravilnik o licenciranju rada (OG 20/24) • Pravilnik o stručnom ispitu u oblasti bezbjednosti na radu (OG 70/08, 78/15) • Pravilnik o postupku utvrđivanja ispunjenosti propisanih uslova u oblasti zaštite zdravlja i bezbjednosti na radu (OG 53/12) • Propisi o načinu i postupku obuke radnika za siguran i zdrav rad (OG 70/08 i 78/15) • Pravilnik o preventivnim merama za siguran i zdrav rad na radnom mestu (OG 42/11) • Propisi o preventivnim merama za siguran i zdrav rad prilikom korišćenja sredstava i • Pravilnik o opremi za ličnu zaštitu na radu (OG 79/11) • Uredba o preventivnim merama za siguran i zdrav rad prilikom ručnog prebacivanja tereta (OG 30/12) • Pravilnik o preventivnim merama za siguran i zdrav rad prilikom izlaganja buku (OG 79/13) • Uredba o preventivnim merama za siguran i zdrav rad prilikom izlaganja vibracijama (OG 03/18) • Pravilnik o preventivnim merama za siguran i zdrav rad prilikom korišćenja radne opreme (OG 53/12) • Pravilnik o bezbjednosti na radu prilikom utovara tereta u motorna vozila i istovara tereta iz tih vozila (OG SFRY 17/16) • Pravilnik o tehničkim normama za rukovanje eksplozivima i miniranje u rudarstvu (OG SFRY 26/88, 63/88) • Pravilnik o bezbjednosti na radu prilikom korišćenja električne energije (OG SFRY 34/88) • Pravilnik o pružanju prve pomoći u slučaju povreda i bolesti radnika na radu (OG SFRY 38/86)
---	---

<ul style="list-style-type: none"> • Pravilnik o sadržaju izveštaja o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu (OG 28/13) • Pravilnik o emisiji hlapivih organskih jedinjenja (OG 39/05) • Pravilnik o sistemu monitoringa namernog držanja i ubijanja zaštićenih životinja (OG 85/05) • Pravilnik o načinu uspostavljanja i upravljanja informacionim sistemom za prirodu • Pravilnik o sistemu zaštite i monitoringa (OG 85/05) • Pravilnik o metodologiji i načinu vođenja registra objekata i zagađivača (OG 92/07)	<ul style="list-style-type: none"> • Uputstvo o postupku nadzora primene propisa u oblasti zaštite na radu prilikom gradnje tunela (OG SFRY 65/91) • Uredba o tehničkim standardima za dizalice (OG SFRY 28/88)
---	--

10.19 Aneks 15 - Obrazac za rješavanje pritužbi

ODRŽIV, INTEGRISAN I BEZBEDAN PUTNI PROJEKT

Obrazac za pritužbe na projekat

Oznaka (unesena od strane Jedinice za implementaciju projekta)	
First name and Surname (not obligatory) <ul style="list-style-type: none"> ▪ I would like to lodge a complaint anonymously. ▪ Please do not disclose my identity without my consent. 	
Ime i Prezime (nije obavezno) <ul style="list-style-type: none"> • Želim da podnesem pritužbu anonimno • Molim vas, nemojte otkrivati moj identitet bez mog pristanka 	<ul style="list-style-type: none"> • Poštom: Pružite adresu za dostavu pošte: _____ • _____ • _____ • Telefon: Pružite broj telefona: _____ • email: _____
Opis događaja na koji se pritužba odnosi:	Šta se desilo? Gde se to dogodilo? Osobi kojoj se to dogodilo? Koje su posledice problema?
Datum događaja / pritužbe:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Događaj koji se dogodio jednom / pritužba (datum): • Dogodio se više od jednom (koliko puta?): • U toku (problem koji trenutno postoji):
Šta biste želeli da se preduzme?	

Potpis: _____

Datum: _____

*Molimo vas da ovaj obrazac pošaljete na sledeću adresu:**Pažnja: Branka Đukić – Socijalni specijalista u JP Putevi RS,**Adresa: Trg Republike Srpske 8, Banja Luka**Telefon: +387 051/334-500**Fax: +387 051/334-545**E-mail: info@putevirs.com*

